

ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร:
ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมสุพรรณบุรี

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร
ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
พ.ศ. 2548

ISBN 974-04-5753-3
ลิขสิทธิ์ของมหาวิทยาลัยมหิดล

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร:

ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมสุพรรณบุรี

นางสาวสุวรรณี พรพนารมย์
ผู้วิจัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สิทธิพงษ์ ดิลกวนิช Ph.D.
ประธานกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ศาสตราจารย์สุวิไล เปรมศรีรัตน์ Ph.D.
กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์จุฬาร เอื้อรักสกุล Ph.D.
กรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

รศ. วรากรณ์ ฐิตินันทพันธุ์ ท.บ.,
วท.ม. (การแพทย์คลินิก),
อ.ท. (วิทยาเอ็นโดครินต์)
รักษาราชการแทนคณบดี
บัณฑิตวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เรวดี โรจนกนก Ph.D.
ประธานคณะกรรมการบริหารหลักสูตร
วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต
สาขาวิชาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม
คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์

วิทยานิพนธ์

เรื่อง

ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร:

ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมสุพรรณบุรี

ได้รับการพิจารณาให้นับเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตร

ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาเทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม

วันที่ 11 มีนาคม พ.ศ. 2548

กสิกรณ พรมนรมย์

นางสาวสุวรรณี พรพนารมย์
ผู้วิจัย

ดิเรก วัฒนชัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์สิทธิพงษ์ ดิลกวัฒนชัย Ph.D.
ประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

สุวิไล เปรมศรีรัตน์

ศาสตราจารย์สุวิไล เปรมศรีรัตน์ Ph.D.
กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

เกรย์

อาจารย์ศรีรินทร์ เกรย์ Ph.D.
กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

ดร. วรากรณ์ จิตินันทพันธุ์ ท.บ.,

วท.ม. (การแพทย์คลินิก),
อ.ท. (วิทยาเอ็นโดครินต์)
ข้าราชการแทนคณบดี
ศิริราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

อรรถกฤต

ผู้ช่วยศาสตราจารย์จุฬาร อรรถกฤต Ph.D.
กรรมการสอบวิทยานิพนธ์

พวงลำลี

รองศาสตราจารย์อนุชาติ พวงลำลี Ph.D.
คณบดี
คณะสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จขึ้นมาได้ด้วยด้วยน้ำใจ กำลังใจ และความกรุณาจากบุคคลมากมาย บุคคลสำคัญที่สุดที่ต้องกราบขอบคุณเป็นอันดับแรก คือ อาจารย์สิทธิพงษ์ ดิลกวิช ที่ให้ทุกอย่างตั้งแต่จุดประกายความคิด แรงผลักดัน กำลังใจ คอยหาทางออกและคำแนะนำดีๆ ตลอดจนใช้กำลังกายและกำลังความคิดในการเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาที่ขอดเยี่ยมให้แก่ลูกศิษย์ นอกจากนี้ขอขอบพระคุณคณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ศาสตราจารย์สุวิไล เปรมศรีรัตน์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์จุฬาพร เอื้อรักสกุล และอาจารย์ศรีนทร์ เกรย์ สำหรับคำชี้แนะและข้อคิดเห็นต่างๆ อันมีค่า ที่ช่วยเติมเต็มให้งานวิจัยชิ้นนี้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอขอบพระคุณอาจารย์เรวดี โรจนกนันท์ สำหรับความห่วงใยและกำลังใจที่มีให้ทุกครั้งยามพบกัน

ขอบคุณพี่น้อง พี่แต พี่เปิ้ลสำหรับหนังสือและวรรณกรรมที่ให้ยืมแบบข้ามเดือนข้ามปี ขอบคุณพี่ๆ น้องๆ ET' 27 ทุกคนที่คอยแนะนำช่วยเหลือ ส่งข่าวสารถึงกันตลอดระยะเวลาที่เรียนอยู่ด้วยกัน ขอขอบคุณมากๆ สำหรับ หยก นก หนึ่ง กิ่ง แแบงค์ เอื้อม วรรณ พียัค พี่ง่า พี่แต สำหรับความช่วยเหลือและวันเวลาดีๆ ที่มีให้กันตลอด ขอขอบคุณมากที่สุดสำหรับ มะลิ แม่พระ (เพลิงผิวน้ำ) ของพวกเรา ET' 27 ทุกคน ที่คอยประสานงาน ช่วยเหลืออย่างไม่มีข้อแม้ เหน็ดเหนื่อยกายใจเคียงข้างพี่เสมอมา

ขอขอบพระคุณอาจารย์วรรณ โรงเรียนสงวนหญิง จังหวัดสุพรรณบุรีผู้ให้ความกรุณาด้านข้อมูล ข้อเสนอแนะ และอำนวยความสะดวกในการเข้าหาผู้ใหญ่ ขอขอบคุณคุณตามนัส โอภากุลที่กรุณาให้ยืมหนังสือเก่าเพื่อทำสำเนา และขอบคุณผู้ให้ความรู้ คำแนะนำต่างๆ เกี่ยวกับเมืองสุพรรณตั้งแต่ตอนฝึกภาคสนามมาจนถึงตอนทำวิทยานิพนธ์ ทำให้ผู้วิจัยค่อยๆ ซึมซับและเรียนรู้วิถีการดำเนินชีวิตของคนสุพรรณแบบที่ไม่ตำราเล่มใดให้ความกระจ่างชัดเท่า และสุดท้ายขอขอบคุณเอกสารทุกชิ้น งานเขียนทุกเล่มที่ทำให้ผู้วิจัยมีวิทยานิพนธ์เล่มนี้ขึ้นมาได้

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการบัณฑิตศึกษาฝึกอบรมและวิจัยด้านวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและการบริหารจัดการสิ่งแวดล้อม ภายใต้การกำกับของโครงการพัฒนานักศึกษาศึกษา และวิจัยด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

สุวรรณี พรพนารมย์

ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร: ภาพสะท้อนจากวรรณกรรมสุพรรณบุรี
(A LOCAL WISDOM AND RESOURCE MANAGEMENT: A STUDY OF SUPHANBURI
LITERATURE AND ITS IMPLICATION FOR LOCAL RESOURCE MANAGEMENT)

สุวรรณิ พรพนารมย์ 4337294 ENT/M

วท.ม. (เทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ : สติพงษ์ คิลกวนิช, Ph.D. (Human Geography), สุวิไล เปรมศรีรัตน์, Ph.D. (Linguistics), จุฬาร เอื้อรักสกุล, Ph.D.(Politics)

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการของภูมิปัญญาในเรื่องการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากรของชาวจังหวัดสุพรรณบุรีที่สะท้อนจากวรรณกรรมจังหวัดสุพรรณบุรี และวิเคราะห์ความเหมาะสมของภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน โดยศึกษาวรรณกรรม 4 ประเภท ได้แก่ นิราศ สารคดี เรื่องสั้น และนวนิยาย ซึ่งจะทำการศึกษาย้อนไปตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325) จนถึง ทศวรรษ 2520

การศึกษานี้เป็นงานวิจัยเชิงเอกสารเป็นหลัก โดยในตอนต้นทำการรวบรวมและศึกษาเอกสารข้อมูลที่มีผู้วิจัยหรือประมวลไว้ เกี่ยวกับ รูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน อันประกอบด้วย สภาพเศรษฐกิจและการทำมาหากิน ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน และความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ชุมชนและรัฐ และสอง การจัดการทรัพยากรดินและน้ำ ทั้งนี้เพื่อวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของทั้งสองส่วนซึ่งจะส่งผลถึงสถานภาพของทรัพยากรและการดำรงชีวิตต่อไป โดยในขั้นตอนการศึกษานี้จะพิจารณาไปถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระบบความคิด การดำเนินชีวิต และการจัดการทรัพยากรในแต่ละยุคสมัย ซึ่งเกิดจากปัจจัยภายใน อันได้แก่ จำนวนประชากร ตัวทรัพยากร ในท้องถิ่น ลักษณะภูมิศาสตร์และภูมิอากาศท้องถิ่น เศรษฐกิจในชุมชน ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและชุมชน และอิทธิพลจากปัจจัยภายนอก อันได้แก่ การเมือง นโยบายจากภาครัฐในด้านเศรษฐกิจและสังคม ระบบเศรษฐกิจ การพัฒนาระบบสาธารณูปโภค หลังจากนั้นทำการศึกษาวรรณกรรมสุพรรณบุรีทั้ง 4 ประเภท รวมทั้งสิ้น 40 ชิ้น เพื่อนำข้อมูลที่ได้อ่านย้อนทับข้อมูลพื้นฐาน ซึ่งทำให้เห็นถึงช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลงด้านการดำรงชีพและการจัดการทรัพยากรของ 3 ช่วง ได้แก่ รัตนโกสินทร์ยุคสร้างบ้านเมือง พ.ศ. 2325-2398 รัตนโกสินทร์ยุคเปิดเสรีทางการค้า พ.ศ. 2398-2475 รัตนโกสินทร์ยุคปรับตัวให้เท่าทันโลก พ.ศ. 2475 ถึง ทศวรรษ 2520 หลังจากนั้นจึงวิเคราะห์ถึงเหตุที่มาแห่งภูมิปัญญานั้น รวมถึงพัฒนาการ การปรับตัว การสูญหายและการเกิดใหม่ของภูมิปัญญา ตลอดจนคัดสรรภูมิปัญญาที่มีโอกาสในการนำกลับมาใช้ใหม่เพื่อเป็นประเด็นในการเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยขอความรู้และคำอธิบายจากผู้รู้ในท้องถิ่น เพื่อพิจารณาความเหมาะสมในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร

ผลการศึกษาพบว่าวรรณกรรมสามารถสะท้อนระบบความคิดและภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากรได้เป็นอย่างดี สอดแทรกสาระความรู้ในรูปแบบที่แตกต่างจากงานเขียนเชิงวิชาการทั่วไป กล่าวคือทำให้ผู้อ่านรู้สึกสนุก ไม่น่าเบื่อ มีอารมณ์ร่วม เห็นภาพ ง่ายต่อการเข้าใจ เพราะทำให้เกิดจินตนาการและอารมณ์สุนทรี นอกจากนี้ ศิลปะในการประพันธ์ของผู้แต่งดึงดูดให้ผู้อ่านติดตามเรื่องราวด้วยความสนใจ ซึ่งจุดเด่นเหล่านี้เองเป็นสิ่งที่งานเขียนเชิงวิชาการไม่มี และคนหนุ่มสาวสามารถเข้าถึงได้มากกว่า ผู้อ่านสามารถรับรู้ได้ถึงสาระและความบันเทิงไปในคราวเดียวกัน จากการศึกษาพบว่าภูมิปัญญาบางอย่างสามารถนำมาใช้ได้ในทุกยุคทุกสมัย อาทิ การประหยัด การอยู่อย่างพอเพียง และการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสม เป็นต้น แต่ภูมิปัญญาส่วนใหญ่หากจะนำกลับมาใช้ต้องผ่านกระบวนการปรับทัศนคติในการคิดและการดำรงชีวิตก่อน

คำสำคัญ: วรรณกรรมสุพรรณบุรี/ ภูมิปัญญา/ การดำรงชีวิต/ การจัดการทรัพยากร

183 หน้า ISBN 974-04-5753-3

A LOCAL WISDOM AND RESOURCE MANAGEMENT: A STUDY OF SUPHANBURI LITERATURE AND ITS IMPLICATION FOR LOCAL RESOURCE MANAGEMENT

SUWANNEE PORNPANAROM 4337294 ENTM/M

M.Sc. (TECHNOLOGY OF ENVIRONMENTAL MANAGEMENT)

THESIS ADVISORS : SITTIPONG DILOKWANICH, Ph.D. (HUMAN GEOGRAPHY), SUWILAI PREMSRIRAT, Ph.D. (LINGUISTICS), JULAPORN EUARUKSKUL, Ph.D. (POLITICS)

ABSTRACT

This research aimed to study the development of local wisdom in relation to ways of life and resource management from the reflection of local literatures. In addition, the appropriate usage of local wisdom in natural resources and environmental management for present application was analyzed. The study is based on four types of Suphanburi literary works, which are Nirat (a traditional Thai poetry style), documentary works, short stories and novels.

This study mainly focuses on reviewing documentary works and related papers. The time period covers the early Rattanakosin period to the decade of 2520 B.E. The contents show two major aspects. Firstly, the life pattern of Suphanburi inhabitants comprises economic system and livelihood, traditions, rites and beliefs, relationships within family, community and the State. Secondly, resource management comprises soil and water management. The analysis concerns the interrelation between these two aspects that will influence the future resource status and ways of life by considering both internal and external factors. The internal factors are numbers of population, local resources, topography and climate, community's economic affairs, relationships with family and community, while, the external factors are politics, government's social and economic policies, economic system, and infrastructure. 40 literary works from four categories of Suphanburi literature were gathered and overlaid with secondary data. As a result, 3 major intervals were designated Founding Rattanakosin (B.E. 2325-2398), Free Trade Rattanakosin (B.E. 2398-2475) and Transforming Rattanakosin (B.E. 2475-2520). In analyzing the literature, I considered the derivation, development, missing parts, adjustment of wisdom. And then, I selected the wisdom which could potentially be used by local professionals and experts. Finally, I assessed those wisdoms for potential application in the present.

Truly, literary works can effectively reflect the thinking system, local wisdom in ways of life, and resource management. They can also educate readers in different styles of knowledge compared to regular academic writing because they can be more fun, more emotional, more imaginative, easier to understand, more interesting, and more attractive to readers. People can get knowledge and entertainment at the same time. From the study, some local wisdom applicable at all times is saving, self-sufficiency and landuse appropriateness. But while I found that the literature reflected local wisdom, this wisdom was not always highly regarded in other places. Local wisdom needs to be adapted and used in new ways.

KEY WORDS: LOCAL WISDOM/ WAYS OF LIFE/ RESOURCE MANAGEMENT/ SUPHANBURI LITERATURE

183 pp. ISBN 974-04-5753-3

สารบัญ

	หน้า
กิตติกรรมประกาศ.....	ค
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
สารบัญภาพ.....	ช
บทที่	
1. บทนำ.....	1
1.1 ที่มาและความสำคัญ.....	1
1.2 คำถามหลักในการวิจัย.....	4
1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	5
1.4 ขอบเขตการศึกษา.....	5
1.5 กรอบแนวคิดในการศึกษา.....	5
1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ.....	7
1.7 นิยามศัพท์.....	7
2. ทบทวนวรรณกรรม.....	10
2.1 ภูมิหลังวรรณกรรมไทย.....	10
2.2 การศึกษาวรรณกรรมในพื้นที่.....	12
3. ระเบียบวิธีการวิจัย.....	16
3.1 ขั้นตอนการศึกษา.....	16
3.2 กลุ่มเป้าหมายในการศึกษา.....	19
3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	19
3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล.....	19
4. ภาพรวมเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง พ.ศ.2325 – 2398.....	22
4.1 การดำเนินชีวิต.....	24
4.2 การจัดการทรัพยากร.....	36
4.3 ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากร...	38

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
5. ภาพรวมเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง พ.ศ. 2398-2475.....	41
5.1 การดำเนินชีวิต.....	43
5.2 การจัดการทรัพยากร.....	57
5.3 ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากร...	63
6. ภาพรวมเศรษฐกิจและสังคมภาคกลาง พ.ศ.2475 ถึง ทศวรรษ 2520....	67
6.1 การดำเนินชีวิต.....	68
6.2 การจัดการทรัพยากร.....	92
6.3 ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากร...	94
7. สรุปและอภิปราย.....	100
7.1 คุณค่าของวรรณกรรมสุพรรณบุรีในการสะท้อนภาพการดำรงชีวิต และการจัดการทรัพยากร.....	100
7.2 สรุปภาพการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร.....	102
7.3 สรุปพัฒนาการของภูมิปัญญา.....	113
7.4 อภิปราย.....	118
บรรณานุกรม.....	121
ภาคผนวก	127
ประวัติผู้วิจัย.....	174
Executive Summary.....	175

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
1-1 กรอบแนวคิดในการศึกษา.....	6
3-1 ขั้นตอนการศึกษา.....	18
7-1 สรุปภาพการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร พ.ศ. 2325-2398.....	104
7-2 สรุปภาพการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร พ.ศ. 2398-2475.....	108
7-3 สรุปภาพการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร พ.ศ. 2475 ถึง ทศวรรษ 2520....	112
ภาคผนวก ก แผนที่จังหวัดสุพรรณบุรี.....	128

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ที่มาและความสำคัญ

หากจะกล่าวถึงคำว่าวรรณกรรมหรือวรรณคดีนั้น คนทั่วไปมักจะมองว่าวรรณกรรมหรือวรรณคดีเป็นงานเขียนหรือบทประพันธ์ที่ให้คุณค่าในด้านอารมณ์และความบันเทิง แท้ที่จริงแล้ววรรณกรรมและวรรณคดียังสอดแทรกรายละเอียดและเนื้อหาสาระเกี่ยวกับสังคม สภาพแวดล้อม และวัฒนธรรมนอกเหนือไปจากอารมณ์ ความคิด และความรู้สึก ดังทัศนะของบำรุง สุวรรณรักษ์ และ ชูศักดิ์ เอกเพชร ที่เสนอไว้ใน “วรรณกรรมสังคมและการเมือง” ว่า “วรรณคดีจะเกิดขึ้นโดยเอกเทศไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมและชีวิตย่อมไม่ได้โดยเด็ดขาด เพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมผูกพันกับสังคมกับธรรมชาติ มีค่านิยมทางสังคม ขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม เป็นเครื่องชี้นำ หรือกำหนดแนวทางการประพฤติปฏิบัติ กำหนดความคิด เป็นเหตุปัจจัยกระตุ้นให้เกิดอารมณ์ความรู้สึก และจินตนาการต่างๆ” (บำรุง สุวรรณรักษ์ และชูศักดิ์ เอกเพชร, 2523: 17) วรรณกรรมจึงเป็นเครื่องสะท้อนภาพทางสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ ตลอดจนความคิด ความเชื่อของคนในสังคมนั้น สมัยนั้น ซึ่งสอดคล้องกับที่เปลื้อง ณ นคร ได้เสนอไว้ว่า “วรรณคดีของสมัยต่างๆ ย่อมเป็นประหนึ่งฉายาแห่งภาวะความเป็นอยู่ของบุคคลและบ้านเมืองในสมัยนั้น จากวรรณคดีเราอาจจะทราบถึงความคิดอ่านและความรู้สึก ตลอดจนสติปัญญาและอุดมคติ ฯลฯ นั้นๆ ได้ถ่ายทอดต่างๆ กันมาอย่างไร” (เปลื้อง ณ นคร, 2532: 27) วรรณกรรมและวรรณคดีจึงเป็นเครื่องมือที่ช่วยบันทึกความทรงจำต่างๆ ในอดีตที่ส่วนใหญ่ได้รับการคัดสรรและถ่ายทอดสืบต่อกันมาอีกด้วย ถึงแม้ว่าภาพที่ได้จะเป็นการสะท้อนภาพผ่านมุมมองของกวี แต่ผู้ศึกษาเห็นว่าสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคมย่อมมีผลต่อโลกทัศน์ของคนในสังคมและผู้มีโอกาสดำเนินชีวิตหรือเป็นส่วนหนึ่งในสังคมนั้นซึ่งหมายรวมถึงกวีผู้รจนาของคณด้วย แม้กระทั่งวรรณกรรมประเภทนิราศ สารคดี เรื่องสั้น และนวนิยาย ซึ่งดูเหมือนจะเป็นงานเขียนที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อความบันเทิงเรีงรมย์มากกว่า

สุพรรณบุรีเป็นจังหวัดที่มีความสำคัญในฐานะที่เป็นเมืองที่มีประวัติศาสตร์ยาวนาน ได้ปรากฏร่องรอยหลักฐานการประกอบกิจกรรมมนุษย์ในอดีตไม่น้อยกว่า 2,500 ปีมาแล้ว ซึ่งเป็นยุคสมัยก่อนประวัติศาสตร์ จะเห็นได้จากการพบร่องรอยการตั้งถิ่นฐานมากมายไม่ว่าจะเป็นเครื่องมือ

ทำมาหากิน เครื่องประดับ ประติมากรรม และร่องรอยของชุมชนโบราณต่างๆ ที่มีถึง 19 แหล่งด้วยกันภายในจังหวัดสุพรรณบุรี และเนื่องจากร่องรอยหลักฐานต่างๆ ที่พบมากมายทำให้นักวิชาการหลายท่านทั้งในประเทศและต่างประเทศเชื่อกันว่าดินแดนลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนล่างแห่งนี้น่าจะเป็นหนึ่งในดินแดนอาณาจักรสุวรรณภูมิซึ่งมีชุมชนโบราณตั้งอยู่ตามพื้นที่ต่างๆ ทั่วไปอย่างเป็นอิสระต่อกัน นอกจากนี้ยังพบหลักฐานทางโบราณคดีตั้งแต่สมัยฟูนันและสมัยทวารวดีอีกมากมายที่อำเภออู่ทอง จนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงข้อสันนิษฐานที่ว่าศูนย์กลางอาณาจักรทวารวดีคือเมืองนครปฐมโบราณ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544: 29-37) สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ราบลุ่มแห่งนี้มีสภาพที่เหมาะสมกับการตั้งถิ่นที่อยู่อาศัย ซึ่งเป็นเพราะบริเวณนี้เป็นพื้นที่ราบลุ่มเจ้าพระยาตอนล่าง ซึ่งเกิดจากการทับถมของดินตะกอนแม่น้ำ พื้นที่แห่งนี้จึงมีความอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การเพาะปลูกเป็นอย่างมาก นอกจากนี้ยังมีแม่น้ำและลำน้ำสาขาไหลผ่านที่ราบลุ่มสุพรรณบุรี ทำให้การคมนาคมสะดวก ง่ายต่อการติดต่อกับชุมชนภายนอก ในช่วงหน้าแล้ง (ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนตุลาคม) เป็นช่วงที่เหมาะสมแก่การเพาะปลูก ส่วนในฤดูน้ำหลากซึ่งกินระยะเวลาประมาณ 3 เดือน พื้นที่ราบลุ่มแห่งนี้จะกลายเป็นทุ่งน้ำ กิจกรรมทางการเกษตรทั้งหลายต้องหยุดพักลง ซึ่งถือเป็นการพักพื้นที่ดิน ทำให้ที่ดินฟื้นคืนสภาพและกลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้งด้วยวิธีที่ธรรมชาติสรรสร้างให้โดยไม่ต้องเสียเงินทองค่ายาฆ่าแมลง ส่วนการคมนาคมในฤดูนี้ต้องอาศัยแพหรือเรือแทน และในช่วงนี้ถือเป็นฤดูกาลแห่งการทำบุญ วัฒนธรรมในการดำรงชีวิตของชาวบ้านตลอดทั้ง 12 เดือน ล้วนสัมพันธ์และสอดคล้องกับระบบนิเวศภายในท้องถิ่นทั้งสิ้น ไม่ว่าจะเป็นการสร้างที่อยู่อาศัย การประกอบอาชีพ การหาอาหาร ตลอดจนวัฒนธรรมประเพณีในท้องถิ่น (การนั่งเรือไปทำบุญ การร้องเพลงพื้นบ้าน การร้องเพลงเรือ ฯลฯ) ประวัติศาสตร์ความเป็นมาและสภาพภูมิประเทศของเมืองสุพรรณบุรีส่วนใหญ่อยู่ในรูปของหลักฐานทางโบราณคดี วรรณกรรมที่พอจะให้รายละเอียดเกี่ยวกับเมืองสุพรรณบุรีบ้างเริ่มปรากฏในสมัยอยุธยาตอนต้นในรูปของพงสาวดารต่างๆ ส่วนวรรณกรรมที่กล่าวถึงเมืองสุพรรณบุรีและชี้ให้เห็นถึงสภาพบ้านเมืองจริงๆ เริ่มขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นในรูปของนิราศและปรากฏให้เห็นในวรรณกรรมอื่นๆ สืบเรื่อยมาจนปัจจุบัน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544: 42-54)

สุพรรณบุรีภายหลังสิ้นสุดยุคแห่งการศึกสงครามยังคงเป็นเมืองที่มีลักษณะรกร้าง ชุมชนที่อยู่อาศัยเป็นชุมชนเล็กๆ แต่ภายหลังจากที่โครงการชลประทานเกิดขึ้นในพื้นที่ในสมัยปลายรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็เริ่มมีการหักล้างทางพงเพื่อบุกเบิกเป็นพื้นที่นา ปาละเมาะค่อยๆ หดไป รูปแบบเกษตรกรรมเริ่มเปลี่ยนจากการทำเพื่อยังชีพผสมกับเพื่อการค้าขาย เป็นเพื่อการค้าขายมากยิ่งขึ้น ระบบเศรษฐกิจเริ่มเปลี่ยนแปลงไป เงินตราเริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญ

ในชีวิตประจำวันของชาวบ้านมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการเปิดเสรีการค้ากับต่างประเทศ และนโยบายของรัฐบาลในการส่งเสริมการส่งออกสินค้าอันมีข้าวเป็นสินค้าหลัก ประชาชนมีกำลังทรัพย์สามารถที่จะร่วมสร้างหรือบูรณะวัดวาอารามมากขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2467 เป็นต้นมา โดยสังเกตจากจารึกในการสร้างและบูรณะวัดต่างๆ (อ้างแล้ว: 60) และในปี 2507 เป็นครั้งแรกที่ได้มีการเริ่มทำนาปีละ 2 ครั้ง (อ้างแล้ว: 70) การประกอบอาชีพเริ่มมีความหลากหลายขึ้นไปตามยุคสมัย หลังจากการพัฒนาาระบบสาธารณสุขไปไกล การคมนาคม ฯลฯ เริ่มเข้ามาในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีตามลำดับ เป็นการเพิ่มปัจจัยเกื้อหนุนแก่การติดต่อค้าขายและการปะทะสังสรรค์กับสังคมภายนอก ความเจริญและการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมจึงเปลี่ยนไปอย่างรวดเร็ว ในขณะเดียวกันทรัพยากรก็ถูกนำมาใช้อย่างเต็มที่สอดคล้องกับกิจกรรมในการใช้ประโยชน์ที่ดินที่หนาแน่นและหลากหลายยิ่งขึ้น พิธีกรรม ความเชื่อ ซึ่งแสดงถึงความเคารพ การสำนึกในบุญคุณ ตลอดจนความผูกพันที่มีต่อธรรมชาติเริ่มหย่อนคลายหายไป สิ่งเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้ลักษณะการประกอบเกษตรกรรม รูปแบบในการดำรงชีวิต รวมถึงระบบความคิด ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรม วัฒนธรรมที่เคยสอดคล้องกับระบบนิเวศท้องถิ่นเปลี่ยนไป ประกอบไปกับปัจจัยตัวเร่งอื่นทั้งระบบการเมืองท้องถิ่น นโยบายในการพัฒนา นายทุนนอกพื้นที่ ฯลฯ ปัจจัยทั้งภายในและภายนอกเหล่านั้นล้วนมีผลในการเร่งใช้ทรัพยากรในพื้นที่จนพัฒนามาเป็นปัญหาที่สำคัญปัจจุบันในจังหวัดสุพรรณบุรี คือ การแย่งชิงทรัพยากร และความเสื่อมโทรมของทรัพยากร

เป็นที่ทราบกันว่าปัญหาในลักษณะนี้ไม่ได้เกิดขึ้นกับจังหวัดสุพรรณบุรีเป็นแห่งแรกหรือแห่งเดียว ความพยายามในการจัดการปัญหาพร้อมไปกับการเร่งรัดในการพัฒนายังคงดำเนินควบคู่กันไปอย่างเป็นเส้นขนาน การวางนโยบายในการแก้ปัญหากับการวางนโยบายในการพัฒนาขาดการเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน ปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่ไม่เคยส่งผลต่อการทบทวนนโยบายในการพัฒนา เห็นได้จากการที่การนิคมอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทยได้กำหนดแผนงานการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมจังหวัดสุพรรณบุรีขึ้น และขณะนี้อยู่ในระหว่างการจัดทำผังแม่บท ออกแบบและศึกษาความเป็นไปได้ และผลกระทบสิ่งแวดล้อมในการจัดตั้งนิคมอุตสาหกรรมจังหวัดสุพรรณบุรีในพื้นที่หมู่ที่ 1 และ 2 ตำบลห้วยนา อำเภอดมบรรพต ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ 5 พฤศจิกายน 2539 เห็นชอบในหลักการที่จะใช้ประโยชน์ในพื้นที่ดังกล่าว (อ้างแล้ว: 14) ในขณะที่ปัญหาการแย่งชิงทรัพยากรน้ำของกลุ่มเกษตรกรทำนาของกลุ่มเกษตรกรเลี้ยงกุ้งที่มีความรุนแรงมากขึ้น ปัญหาแม่น้ำท่าจีนเน่าเสียซึ่งเป็นผลมาจากกิจกรรมในพื้นที่ทั้งภาคเกษตร อุตสาหกรรม และชุมชนก็ยังคงรุนแรงอยู่ทุกๆ ปีโดยเฉพาะในช่วงหน้าแล้ง ระบบความคิด ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน การประกอบอาชีพ การดำรงชีวิตที่เอื้ออาทรต่อธรรมชาติและเพื่อนบ้านค่อยๆ เลือนหายไปพร้อมกับระบบนิเวศดั้งเดิมของชุมชนที่ถูกทำลายลง จึงเป็นที่น่าสน

ใจว่าแล้วระบบวิธีคิด ประเพณี ความเชื่อ วิธีการดำรงชีวิตอันแฝงไว้ซึ่งภูมิปัญญาในการจัดการสิ่งแวดล้อมแบบใดเล่าที่เคยทำให้ชีวิตของคนในชนบทเหล่านั้นกลมกลืนกับธรรมชาติ ไม่ต้องอาหารร้อนใจกับอาหารการกินเพราะอาหารอยู่รอบตัวพวกเขาเพียงแต่ออกไปเสาะหาเท่านั้น แต่ละฤดูกาลก็จะมีอาหารและพืชพรรณธัญญาที่แตกต่างกัน การจัดการทรัพยากรอย่างไรที่เหมาะสมทั้งกับระบบนิเวศทางธรรมชาติและนิเวศวัฒนธรรมของท้องถิ่น ภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เคยมีในท้องถิ่นจะสามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้หรือไม่ อย่างไร เมื่อยุคสมัย สภาพแวดล้อม และปัจจัยต่างๆ เปลี่ยนแปลงไป

วรรณกรรมเป็นสิ่งที่สามารถชี้แนะหรือสร้างกระแสบางอย่างให้เกิดขึ้นแก่สังคมและในขณะเดียวกันก็เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงวิธีคิด สะท้อนภาพลักษณะบ้านเมืองและสังคมได้เป็นอย่างดี ด้วยมุมมองส่วนตัวของผู้แต่งหรือด้วยอิทธิพลทางสังคมที่ส่งผลต่อวิธีคิดของคนในสังคมก็ตาม วรรณกรรมจึงเป็นสิ่งที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่งในการศึกษาภูมิปัญญาที่สอดแทรกอยู่ภายในพัฒนาการทางความคิด ประเพณี ความเชื่อของชาวสุพรรณบุรีในเรื่องเกี่ยวกับวิธีการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร ปัจจัยใดที่น่าจะมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงระบบความคิดความเชื่อในแต่ละยุคสมัย ความเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจและสังคมในช่วงระยะเวลากว่า 200 ปีนี้เราได้รับบทเรียนและแนวคิดอะไรบ้างที่จะนำมาเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรและดำรงชีวิตอย่างเหมาะสมกับท้องถิ่นนี้มากที่สุด กระแสในเรื่องของภูมิปัญญาแท้ที่จริงแล้วมีความลึกซึ้งเพียงใด เป็นเพียงแค่วัตถุที่จับต้องซื้อขายได้หรือเป็นวิถีชีวิต วิธีคิด วิธีการปฏิบัติตัวให้มีความสอดคล้องและกลมกลืนกับธรรมชาติ ภูมิปัญญาที่ได้รับการสั่งสมและถ่ายทอดกันมาแต่อดีตเป็นอย่างไร จะมีความเหมาะสมเพียงใด ณ ภาวการณ์ปัจจุบัน

1.2 คำถามหลักในการวิจัย

1. พัฒนาการระบบความคิด และภูมิปัญญา อันเกี่ยวเนื่องกับวิถีในการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นของจังหวัดสุพรรณบุรีเป็นอย่างไร ปัจจัยอะไรบ้างที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงระบบความคิดดังกล่าว และการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลอย่างไรต่อทรัพยากรและการดำรงชีวิตของชาวบ้าน
2. ระบบความคิดและภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากรที่สอดแทรกในวรรณกรรมเป็นอย่างไร สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบันได้หรือไม่ อย่างไร

1.3 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของภูมิปัญญาในเรื่องเกี่ยวกับการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร อันจะส่งผลต่อการดำเนินชีวิตและสถานภาพของทรัพยากรต่อไป โดยใช้วรรณกรรมเป็นสื่อในการสะท้อนภาพ
2. วิเคราะห์ความเหมาะสมในการใช้ภูมิปัญญาที่ได้ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อประยุกต์ใช้ในปัจจุบัน

1.4 ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตในการศึกษาแบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ขอบเขตในเชิงพื้นที่ การวิจัยนี้ได้ใช้พื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นพื้นที่ศึกษา โดยยึดตามเขตการปกครองในปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อความสะดวกในการอ้างอิงข้อมูล
2. ขอบเขตในเชิงเนื้อหา งานวิจัยนี้ครอบคลุมงานเขียนไว้เพียง 4 ประเภท ได้แก่ นิราศ สารคดี เรื่องสั้น และนวนิยาย โดยศึกษาย้อนไปตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (พ.ศ. 2325) จนถึง ทศวรรษ 2520 ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมการดำรงชีวิต ได้แก่ ระบบเศรษฐกิจและการทำมาหากิน ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ชุมชน และรัฐ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเน้นพิจารณาเพียงทรัพยากรดินและน้ำ

1.5 กรอบแนวคิดในการศึกษา

การศึกษาพัฒนาการระบบความคิดและภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากรที่ปรากฏในวรรณกรรมประเภทนี้ จะพิจารณาถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระบบความคิดในแต่ละยุคสมัยซึ่งอาจเกิดจากปัจจัยภายใน คือ จำนวนประชากร ตัวทรัพยากรในท้องถิ่น ลักษณะภูมิศาสตร์และภูมิอากาศท้องถิ่น เศรษฐกิจในชุมชน ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและชุมชน ลักษณะของชุมชน (เช่น ความเข้มแข็ง ความสามัคคี เป็นต้น) ลักษณะของผู้นำท้องถิ่น ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรมในท้องถิ่น และได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอก คือ การเมือง นโยบายจากภาครัฐในด้านเศรษฐกิจและสังคม ระบบเศรษฐกิจ การขยายตัวของเมือง การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและการคมนาคม (ภาพที่ 1-1)

การเปลี่ยนแปลงทางระบบความคิดในแต่ละยุคสมัยส่งผลอย่างไรต่อรูปแบบในการดำเนินชีวิตซึ่งในที่นี้จะพิจารณาถึง 3 ประเด็น ด้วยกันคือ

- 1) ระบบเศรษฐกิจและการทำมาหากินของชาวบ้าน
- 2) ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน
- 3) ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ชุมชน และรัฐ

ประเด็นดังกล่าวส่งผลถึงการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างไรบ้าง โดยเฉพาะทรัพยากรสำคัญที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวบ้านในภาคกลาง คือ ทรัพยากรดินและน้ำ ตลอดจนการพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากรส่งผลต่อสถานภาพของทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างไร จะเปลี่ยนแปลงไปหรือไม่เมื่อระบบความคิด ความเชื่อ และปัจจัยอื่นๆ แปรเปลี่ยน

การศึกษาวรรณกรรมในแต่ละยุคสมัยเราได้รับแนวคิดและภูมิปัญญาชาวบ้านอะไรบ้างที่สัมพันธ์กับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนการดำรงชีวิตของประชาชน ภูมิปัญญาเหล่านั้นเกิดขึ้นได้อย่างไร มีการสืบทอดต่อไปหรือไม่ อะไรที่หายไป อะไรที่เกิดใหม่ ภูมิปัญญาเหล่านั้นสามารถนำมาประยุกต์ใช้กับสภาวะปัจจุบันได้หรือไม่ ท่ามกลางกระแสการเรียกร้องให้นาภูมิปัญญาชาวบ้านกลับมาใช้ใหม่ ภูมิปัญญาเหล่านั้นมีความเหมาะสมมากน้อยเพียงใด

1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้เข้าใจกระบวนการเปลี่ยนแปลงระบบความคิด ความเชื่อต่อการจัดการทรัพยากรและการดำรงชีวิตของชาวสุพรรณ
2. สามารถนำแนวคิดที่พบจากการศึกษามาวิเคราะห์หาแนวทางที่เหมาะสมสำหรับการจัดการทรัพยากรท้องถิ่น โดยอาศัยองค์ความรู้และกรอบแนวคิดบนพื้นฐานระบบนิเวศภายในท้องถิ่น
3. สามารถทำให้ประชาชนในท้องถิ่นภูมิใจในภูมิปัญญาในการอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้อย่างสมดุล เป็นแรงกระตุ้นให้ประชาชนในท้องถิ่นเกิดการดูแลรักษาและจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตนได้อย่างเหมาะสม

1.7 นิยามศัพท์

“วรรณกรรม” หมายถึง งานเขียนทุกชนิดซึ่งไม่จำกัดว่าจะมีคุณสมบัติครบถ้วนตามลักษณะวรรณคดีหรือไม่ งานเขียนในรูปแบบทกวีนิพนธ์ร้อยกรอง และข้อเขียนทั้งหมดที่ใช้ภาษาร้อย

แก้ว โดยมีเนื้อหาและความหมายประกอบด้วย บทความ สารคดี เรื่องสั้น นวนิยาย เรียงความ บทละคร บทภาพยนตร์ บทโทรทัศน์ คอลัมน์ต่างๆ ในหนังสือพิมพ์ ตลอดจนข้อเขียนอื่นๆ ซึ่งมีเนื้อหาและความหมายที่เข้าใจได้ สื่อความหมายได้ด้วย ทั้งนี้ย่อมไม่เน้นความสำคัญของคุณภาพ แต่เน้นจุดมุ่งหมายและวิธีการแสดงออกเท่านั้น (สิทธา พินิจภูวดล และนิศยา กาญจนวรรณ, 2520) คำว่าวรรณกรรมจึงมีความหมายกว้างมาก

สำหรับงานวิจัยนี้คำว่า “วรรณกรรมสุพรรณบุรี” จะหมายถึง นิราศ สารคดี เรื่องสั้น และนวนิยาย ที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดสุพรรณบุรีเท่านั้น

“นิราศ” จัดเป็นวรรณกรรมประเภทร้อยกรองหรือกวีนิพนธ์ (Poetry) ซึ่งเป็นข้อเขียนที่มีการจำกัดจำนวนคำ หรือพยางค์ กำหนดสัมผัสและกำหนดจังหวะไว้อย่างแน่นอน โดยทั่วไปนิราศมีวัตถุประสงค์ในการแต่งเพื่อระลึกหรือแสดงความอาลัยต่อถิ่นที่จากมาหรือคนที่รัก โดยเปรียบเทียบกับสถานที่ที่ได้ท่องเที่ยวไปหรือสิ่งที่พบปะเจอเจอ (อึ้งแล้ว: 10)

“สารคดี” เป็นวรรณกรรมประเภทร้อยแก้วอีกชนิดหนึ่งซึ่งมีผู้เขียนมาแต่โบราณ แม้แต่ในประเทศไทย เช่น สิลาจาริก ไตรภูมิพระร่วง กฎมณเฑียรบาล เป็นต้น สารคดีตามที่เราเข้าใจกันโดยทั่วไป หมายถึง หนังสือที่กล่าวถึงความรู้ทางวิชาการซึ่งมีวิธีแต่งที่ทำให้เกิดความเพลิดเพลิน ผิดกับหนังสือตำรา คือ มุ่งให้แต่ความรู้ทางวิชาการเพียงอย่างเดียว งานเขียนประเภทสารคดีนี้อาจแยกย่อยออกเป็นรูปแบบต่างๆ เช่น บทความ บทวิจารณ์ บทสัมภาษณ์ อนุทิน ความทรงจำ จดหมายเหตุ และสารคดีบันทึกประสบการณ์ของผู้แต่ง ซึ่งได้แก่ สารคดีอัตชีวประวัติ และสารคดีท่องเที่ยว เป็นต้น (อึ้งแล้ว: 40-41; สายทิพย์ นุกูลกิจ, 2533: 24)

“เรื่องสั้น” (Short story) ในปัจจุบันเป็นรูปแบบของนวนิยายในยุคต้นๆ และได้มีการวางหลักการไว้ ซึ่งลักษณะองค์ประกอบของเรื่องสั้นจะมีลักษณะเช่นเดียวกับเรื่องยาวหรือนวนิยาย แต่แตกต่างกันในรายละเอียดดังนี้คือ การลำดับเรื่อง (Plot) สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ การสร้างปมต่างๆ เช่น ความยุ่งยาก เรื่องใจหายใจคว่ำ เรื่องขบขัน จุดคลี่คลาย (Denouement) จุดสุดยอด (Climax) ซึ่งมักเป็นตอนจบพอดี เรื่องสั้นไม่นิยมที่จะมีเหตุการณ์มากมาย หรือซับซ้อน ตัวละคร (Characters) มีจำนวนน้อย บทเจรจา (Dialogue) นิยมให้ประหยัคำ กะทัดรัด กระชับความ ฉาก (Setting) และสิ่งสุดท้ายคือปมต่างๆในเรื่องสั้น การจบของเรื่อง ในประเทศไทยเรื่องสั้นเริ่มมีขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (อึ้งแล้ว: 33-37)

“นวนิยาย” (Novel) เป็นวรรณกรรมที่ใช้ภาษาร้อยแก้วในการเขียนเพื่อบรรยายถึงความเป็นอยู่ของมนุษย์ การกระทำ ผลของความคิด และการกระทำที่มีต่อความเป็นไปของชีวิต สำหรับประเทศไทยนวนิยายเกิดขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเช่นกัน แต่เริ่มเขียนจริงจังในสมัยรัชสมัยพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยมีองค์ประกอบ ดังนี้คือ เนื้อเรื่อง (Story) ที่มีจุดมุ่งหมาย (Theme) ฉาก (Setting) การลำดับเรื่อง (Plot) ความคิดเห็นของผู้แต่ง (Point of view) การสร้างตัวละคร (Characters) (อ้างแล้ว: 21-31)

“การดำรงชีวิต” สำหรับการศึกษานี้จะครอบคลุมความหมายไว้เพียงแต่การดำรงชีวิตที่เกี่ยวข้องกับระบบเศรษฐกิจและการทำมาหากิน ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ชุมชนและรัฐ

“การจัดการทรัพยากรท้องถิ่น” เป็นระบบความสัมพันธ์ระหว่างชาวสุพรรณบุรีกับทรัพยากรโดยรวม ไม่จำกัดอยู่ที่ทรัพยากรใดทรัพยากรหนึ่ง แต่เน้นให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมทางกายภาพ อันได้แก่ ดิน น้ำ ป่าไม้ พืชพรรณธัญญา สัตว์ ภูมิประเทศ ภูมิอากาศ และสภาพแวดล้อมทางสังคม อันหมายถึง วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ความคิด พฤติกรรม เพื่อให้ทั้งสองสิ่งนี้ดำรงอยู่ร่วมกันไปอย่างสมดุล สามารถบรรเทาและแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมและการแย่งชิงทรัพยากรได้ในที่สุด

“ภูมิปัญญา” หมายถึง ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความจัดเจน ที่กลุ่มชนได้จากประสบการณ์ที่สั่งสมไว้ใน การปรับตัวและดำรงชีพในระบบนิเวศน์ หรือสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมทางสังคม-วัฒนธรรม ที่ได้มีพัฒนาการสืบสานกันมา ภูมิปัญญา เป็นความรู้ ความคิด ความเชื่อ ความสามารถ ความจัดเจน ที่เป็นผลของการใช้สติปัญญาปรับตัวกับสภาวะต่างๆ ในพื้นที่ที่กลุ่มชนนั้นตั้งหลักแหล่งถิ่นฐานอยู่ และได้แลกเปลี่ยนสั่งสอนทางวัฒนธรรมกับกลุ่มชนอื่น จากพื้นที่สิ่งแวดล้อมอื่นที่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กัน แล้วรับเอาหรือปรับเปลี่ยนนำมาสร้างประโยชน์ หรือแก้ปัญหาได้ในสิ่งแวดล้อมและบริบททางสังคม-วัฒนธรรมของกลุ่มชนนั้น ภูมิปัญญาจึงมีทั้งภูมิปัญญาอันเกิดจากประสบการณ์ในพื้นที่ ภูมิปัญญาที่มาจากภายนอก และภูมิปัญญาที่ผลิตใหม่ หรือผลิตซ้ำเพื่อการแก้ปัญหาและการปรับตัวให้สอดคล้องกับสภาพจำเป็นและความเปลี่ยนแปลง (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540: 11-12)

บทที่ 2

ทบทวนวรรณกรรม

2.1 ภูมิหลังวรรณกรรมไทย

วรรณกรรมในสมัยรัตนโกสินทร์มีความแตกต่างจากวรรณกรรมในสมัยอื่น กล่าวคือสมัยสุโขทัยวรรณกรรมที่พบส่วนใหญ่เป็นร้อยแก้ว ส่วนในสมัยอยุธยาถือเป็นยุคที่วรรณกรรมประเภทร้อยกรองเจริญถึงขีดสุด และเมื่อมาถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ความนิยมแต่งวรรณกรรมมีทั้งร้อยแก้วและร้อยกรองได้เกิดขึ้นนับไม่ถ้วน หากจะพูดถึงลักษณะของวรรณกรรมในแต่ละช่วงอย่างกว้างๆ โดยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) วรรณกรรมส่วนใหญ่ยังคงมีลักษณะเป็นร้อยกรองและผู้แต่งล้วนแต่เป็นพระมหากษัตริย์และชนชั้นสูง (วัชร รมะนันท์, 2535) ส่วนตอนกลางของรัตนโกสินทร์ (รัชกาลที่ 4-6) วรรณกรรมเริ่มมีความหลากหลายและมีวิวัฒนาการมากขึ้น เนื่องจากได้รับอิทธิพลจากตะวันตก คือ เป็นทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง (คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2532) และถึงแม้ว่าผู้แต่งยังคงเป็นคนกลุ่มเดิม แต่ก็มีความถี่ในการแต่งเพิ่มมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด เนื่องจากการสนับสนุนขององค์พระมหากษัตริย์ ประกอบกับบ้านเมืองเริ่มสงบจากภัยสงคราม ภายหลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในปีพ.ศ. 2475 มาจนถึงปัจจุบันจะเห็นว่าวรรณกรรมร้อยกรองได้รับความนิยมน้อยลง โดยวรรณกรรมร้อยแก้วกลับเริ่มทวีจำนวนมากขึ้นเรื่อยๆ และเริ่มหลุดจากแวดวงวรรณกรรมหลวงสู่วรรณกรรมราษฎร์ เพราะการศึกษาได้กระจุยกระจายอยู่เพียงแค่นางและกลุ่มบุคคลชั้นสูงอีกต่อไป

สำหรับการศึกษานี้ได้แบ่งช่วงของการศึกษาออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้

1. รัตนโกสินทร์ในยุคสร้างบ้านเมือง พ.ศ.2325 – 2398
2. รัตนโกสินทร์ในยุคเปิดเสรีทางการค้า พ.ศ.2398 – 2475
3. รัตนโกสินทร์ในยุคปรับตัวให้เท่าทันโลก พ.ศ.2475 ถึง ทศวรรษ 2520

การแบ่งช่วงการศึกษาดังกล่าวเกิดจากการที่บ้านเมืองเกิดเหตุการณ์สำคัญๆ ขึ้น ซึ่งเหตุการณ์ดังกล่าวน่าจะมีผลกระทบต่อสภาพเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงบางประการต่อการดำรงชีวิตในด้านต่างๆ ซึ่งตัววรรณกรรมและลักษณะวรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถสะท้อนภาพดังกล่าวได้ดี รัตนโกสินทร์ในยุคสร้างบ้านเมือง

พ.ศ. 2325 – 2398 อยู่ภายใต้การปกครองของรัชกาลที่ 1 ถึง ตอนต้นของรัชกาลที่ 4 ลักษณะวรรณกรรมจะเป็นร้อยกรองมากกว่าร้อยแก้ว ผู้แต่งจะเน้นศิลปะในการแต่งและการเรียบเรียงมากกว่าการนำเสนอเนื้อเรื่องและแนวความคิด

ช่วงที่สองภายหลังที่มีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงซึ่งเปรียบเสมือนเป็นการเปิดประเทศเพื่อทำการค้ากับชาวต่างชาติโดยที่ไม่ได้มีการผูกขาดแล้ว การดำเนินธุรกิจและการค้ามีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ผลผลิตที่ได้ไว้เพื่อบริโภคภายในประเทศและเพื่อการส่งออกด้วย โครงสร้างสินค้าส่งออกของประเทศเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ประชาชนเริ่มเพาะปลูกเพื่อการค้ามากขึ้นและรู้จักที่จะใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยนสิ่งของ สิ่งเหล่านี้ได้ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรและตัวทรัพยากรอย่างชัดเจน ส่วนราชสำนักได้ส่งเจ้านายและชนชั้นสูงไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ เมื่อจบการศึกษากลับมาจึงได้นำเอาวิทยาการและความรู้แขนงต่างๆ มาเผยแพร่ ลักษณะวรรณกรรมก็สะท้อนให้เห็นถึงการได้รับอิทธิพลจากตะวันตกเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบ เนื้อเรื่อง ภาษา และสำนวน (คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2532) ที่สะท้อนให้เห็นในวรรณกรรมร้อยแก้วมากขึ้น ทางด้านสภาพเศรษฐกิจและสังคมก็เกิดการเปลี่ยนแปลงบางประการที่น่าสนใจ รัตนโกสินทร์ในยุคเปิดเสรีทางการค้า พ.ศ. 2398 – 2475 อยู่ภายใต้การปกครองของรัชกาลที่ 4 ถึง รัชกาลที่ 7

ส่วนในช่วงที่สามนั้น ภายหลังจากที่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชเป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยแล้ว ประเทศไทยมีความพยายามที่จะปรับตัวให้เท่าทันโลกเรื่อยมา ในระยะต้นการเปลี่ยนแปลงของวรรณกรรมในระดับท้องถิ่นยังเห็นได้ไม่ชัดเจนนัก แต่วรรณกรรมที่เกิดขึ้นในเมืองหลวงจะเห็นความเปลี่ยนแปลงและมีลักษณะที่แตกต่างจากวรรณกรรมที่เคยมีมาอย่างชัดเจน การประพันธ์เป็นร้อยแก้วได้รับความนิยมมาก ในขณะที่วรรณกรรมประเภทร้อยกรองค่อยๆ หายไป กลุ่มผู้แต่งวรรณกรรมมีทั้งชนชั้นสูง ข้าราชการ นักศึกษาที่เพิ่งจบจากต่างประเทศ นักหนังสือพิมพ์ เป็นต้น ลักษณะวรรณกรรมไม่ได้เน้นด้านอารมณ์หรือศิลปะในการประพันธ์อีกต่อไป แต่เน้นที่เนื้อหาสาระ การแสดงความคิดเห็นที่มีต่อสังคมและบ้านเมืองเป็นส่วนใหญ่ หลังจากนั้นเมื่อการศึกษาได้กระจายไปสู่ภูมิภาค กลุ่มผู้แต่งก็ขยายวงกว้างขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งวรรณกรรมไม่ได้เกิดขึ้นจากเมืองหลวงอีกต่อไป ส่วนลักษณะการเกษตรเพื่อการค้ามีความชัดเจนขึ้นมากในช่วงนี้ ระบบเศรษฐกิจและการทำมาหากินทวีความซับซ้อนขึ้นเป็นลำดับเนื่องจากรัฐส่งเสริมการพัฒนาด้านเศรษฐกิจมากขึ้น มีการขุดลอกคูคลองอย่างเป็นเครือข่าย สภาพแวดล้อมเริ่มถูกปรับเปลี่ยน ทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ ในการผลิตมากขึ้น มีกลุ่มพ่อค้าคนกลางที่เป็นคนจีนเกิดขึ้น ซึ่งความเปลี่ยนแปลงนี้ถือว่าเกิดขึ้นตั้งแต่ระดับประเทศไปจนถึงระดับภูมิภาค นับเป็นการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ที่ส่งผลต่อทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมของประเทศ (Pongsapich et al., 1993: xi) รัฐบาลเริ่มนำความคิดในการพัฒนาประเทศซึ่งได้รับอิทธิพล

จากประเทศตะวันตกมาใช้ มีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับต่างๆ ตั้งแต่ฉบับที่ 1 มาจนถึงฉบับที่ 9 ในปัจจุบัน ซึ่งนโยบายเหล่านี้ไม่ได้มีผลกระทบต่อส่วนกลางเท่านั้น แต่ยังมีผลต่อส่วนภูมิภาคโดยเฉพาะจังหวัดในภาคกลางซึ่งอยู่ใกล้เคียงกับกรุงเทพฯ อีกด้วย สำหรับยุคปรับตัวให้เท่าทันโลกนี้ ผู้วิจัยจะทำการศึกษาและวิเคราะห์วรรณกรรมตั้งแต่ พ.ศ. 2475 เรื่อยมาจนถึง ทศวรรษ 2520 ซึ่งเป็นปีที่วรรณกรรมสุพรรณเท่าที่สืบค้นได้สิ้นสุด

2.2 การศึกษาวรรณกรรมในพื้นที่

วรรณกรรมที่นำมาศึกษาในครั้งนี้มีทั้งหมด 4 ประเภทด้วยกัน ได้แก่ นิราศ สารคดี เรื่องสั้น และนวนิยาย ซึ่งหากมองเพียงผิวเผินอาจรู้สึกววรรณกรรมดังกล่าวให้ประโยชน์แก่ผู้อ่านในด้านบันเทิงเรขารมณ์มากกว่าการให้สาระและความรู้ แท้ที่จริงแล้ววรรณกรรมทั้ง 4 ประเภทนี้มีความเหมาะสมในด้านเนื้อหา การสื่อสาร และวัตถุประสงค์ในการแต่ง สามารถนำมาเป็นแหล่งข้อมูลที่จะสื่อให้เห็นถึงสภาพเศรษฐกิจสังคม วัฒนธรรม ความเชื่อ และมุมมองทางด้านสิ่งแวดล้อม

สำหรับวรรณกรรมที่มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดสุพรรณบุรี โดยในที่นี้ผู้ศึกษา หมายถึงวรรณกรรมที่กล่าวถึงจังหวัดสุพรรณบุรีโดยตรง อาทิ นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี หรือ โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ หรืออาจเป็นวรรณกรรมที่ได้รับการยืนยันกล่าวขานว่าใช้พื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นฉากหลักในท้องเรื่อง อาทิ นวนิยายเรื่อง เจ้าพ่อ เจ้าเมือง ของ อาจินต์ ปัญจพวรรค์ หรือ ผู้แต่งวรรณกรรมเป็นคนที่มิพื้นเพเป็นคนจังหวัดสุพรรณบุรีมาก่อน อาทิ เรื่องสั้นเรื่อง พรานทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ เป็นต้น

จากการรวบรวมวรรณกรรมในเบื้องต้น ผู้ศึกษาขอแบ่งวรรณกรรมที่พบตามช่วงของการศึกษาที่ได้กล่าวในตอนต้น ดังนี้

1. **รัตนโกสินทร์ในยุคสร้างบ้านเมือง พ.ศ.2325 – 2398** วรรณกรรมที่พบในพื้นที่สุพรรณมีไม่มากนัก เนื่องจากในสมัยก่อนมีความเชื่อเรื่องที่ไม่ให้เข้าไปเมืองสุพรรณ ดังนั้นจึงไม่มีเจ้านายพระองค์ใดกล้าเสด็จไปเมืองสุพรรณบุรีด้วยกลัวภัยพิบัติจะเกิดขึ้นแก่ตัว (ตรี อมาตยกุล, 2500) จึงมีเพียงแต่ข้าราชการเท่านั้นที่เดินทางมาสุพรรณเพื่อทำธุระส่วนตัว วรรณกรรมที่พบในสมัยนี้จึงมีน้อยชิ้นนัก ได้แก่ **โคลงนิราศสุพรรณ** ของ สุนทรภู่ และ **นิราศสุพรรณ** ของ เสมียนมี จุดมุ่งหมายในการแต่งวรรณกรรมเพื่อรำลึกถึงถิ่นที่เคยพำนัก เรื่องราวในอดีต ตลอดจนบรรยายสถานที่ที่ได้ไปเยือน การแต่งวรรณกรรมเกิดจากความพึงใจและอารมณ์สุนทรีย์ของกวี

2. **รัตนโกสินทร์ในยุคเปิดเสรีทางการค้า พ.ศ.2398 – 2475** ในสมัยนี้วรรณกรรมที่มีความเกี่ยวข้องกับจังหวัดสุพรรณบุรีทั้งหมดเป็นวรรณกรรมประเภทสารคดี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นจดหมาย

เหตุ เอกสารราชการ เอกสารการตรวจราชการ พระราชหัตถเลขา เอกสารการเสด็จประพาสตามที่ต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รวมทั้งสิ้นกว่าร้อยชิ้นซึ่งปัจจุบันส่วนใหญ่ถูกเก็บรวบรวมไว้ในรูปของไมโครฟิล์ม ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ และหอจดหมายเหตุจังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งเอกสารดังกล่าวมีความแตกต่างจากวรรณกรรมที่พบในสมัยอื่น คือ มีจุดมุ่งหมายส่วนใหญ่เพื่องานราชการค่อนข้างชัดเจน เบื้องต้นงานที่พบว่าเป็นการเขียนเพื่อบรรยายในที่ที่ได้ไปเยือนโดยมิได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อรายงานเป็นเอกสารราชการ แต่เป็นการท่องเที่ยวส่วนตัว คือ **พระราชนิพนธ์สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสมณฑลนครสวรรค์และเมืองสุพรรณ และ รำงพระราชหัตถเลขาเป็นรายงานเสด็จคลองมะขามเฒ่า เดือนตุลาคม 127** ซึ่งงานทั้งสองชิ้นถูกเก็บรวบรวมไว้ในหอจดหมายเหตุ ส่วนบทความ **เที่ยวทุ่งเมืองสุพรรณ** ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง ตีพิมพ์ลงในหนังสือ วชิรญาณ ตอนที่ 29 เดือนกุมภาพันธ์ ร.ศ. 115 ซึ่งเอนก นาวิกมูลเป็นผู้รวบรวมไว้ในหนังสือเที่ยวทุ่งเมื่อหน้า

กวีที่พบว่าเป็นคนสุพรรณบุรีโดยกำเนิดคือ นายชิต บุรทัต เป็นกวีหลวงในสมัยรัชกาลที่ 6 ซึ่งได้รับการยืนยันจากนายมนัส โอภาส (ผู้รอบรู้เรื่องเมืองสุพรรณ) ว่ามีพื้นเพเป็นคนสุพรรณบุรี ผลงานชิ้นสำคัญ คือ สมุทรโฆษคำฉันท์ แต่ผลงานอื่นที่มีความเกี่ยวข้องกับจังหวัดสุพรรณบุรียังไม่พบ

3. รัตนโกสินทร์ในยุคปรับตัวให้เท่าทันโลก พ.ศ.2475 ถึง ทศวรรษ 2520 วรรณกรรมที่พบในสมัยนี้มีจำนวนมากและค่อนข้างหลากหลาย เรียกได้ว่าครบทุกประเภทของวรรณกรรมที่ทำการศึกษาในครั้งนี้ สำหรับนักประพันธ์ที่มีพื้นเพเป็นคนสุพรรณบุรีมีด้วยกันหลายท่าน ดังนี้

1) ศิวกันท์ ปทุมสูติ เป็นนักประพันธ์ที่มีงานเขียนจนถึงปัจจุบันกว่า 20 ชิ้น หลายเล่มได้รับรางวัลและได้รับการคัดสรรให้เป็นหนังสืออ่านนอกเวลา งานเขียนส่วนใหญ่เป็นกวีนิพนธ์ งานเขียนที่เป็นเรื่องสั้น ได้แก่ **ครั้งหลังยังจำ** นวนิยาย ได้แก่ **ลิขิตไฟ** นอกจากนี้ยังมีผลงานที่เป็นนิราศอีกเรื่องหนึ่ง ชื่อ **นิราศอุททอง**

2) วาณิช จรุงกิจอนันต์ เป็นนักประพันธ์ที่มีงานเขียนค่อนข้างมาก มีทั้งที่เป็นสารคดีประเภทบทความ เรื่องสั้น และนวนิยาย

3) สัจภูมิ ละออ หรือ มินามปากกาว่า ทิน ละออ เป็นนักประพันธ์หน้าใหม่ที่มีผลงานยังไม่มากนัก ส่วนใหญ่เป็นสารคดีประเภทบทความและเรื่องสั้น ผลงานที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับจังหวัดสุพรรณบุรี คือ **พรวนทุ่ง**

สำหรับวรรณกรรมที่ได้รับการกล่าวขานว่ามีฉากและบรรยากาศอยู่ในพื้นที่ของจังหวัดสุพรรณบุรี ได้แก่ นวนิยายเรื่อง **เจ้าพ่อ เจ้าเมือง** และ เรื่องสั้นชุด **เหมืองแร่** ของ อาจินต์ ปัญจพรวงศ์ นวนิยายเรื่อง **อาญารัก** ของ จำลักษ์ณ์ นวนิยายเรื่อง **ตัดดาว บุษยา** ของ ช่อม ปัญจพรวงศ์ เรื่องสั้น

เชิงสารคดีเรื่อง *เสือฝ่ายสิบทิศ* ของ มาลัย ชูพินิจ *นิราศเฉลิมพระเกียรติ ดอนเจดีย์ จ.สุพรรณบุรี* ของ สุวรรณอักษร (ทิม ปัทมจิตร)

การที่จะทำความเข้าใจและวิเคราะห์เนื้อหา ความรู้ วิธีคิด สิ่งที่ซ่อนอยู่ในวรรณกรรมแต่ละยุคสมัยได้ จำเป็นที่ผู้วิจัยจะต้องทำความเข้าใจและมีความรู้ทั้งในภาพรวมของสังคมในระดับประเทศหรือภูมิภาค เนื่องจากรูปแบบการปกครองในสมัยรัตนโกสินทร์ไม่ได้มีลักษณะที่เมืองแต่ละเมืองมีความเป็นเอกเทศอีกต่อไปแล้ว เหตุการณ์ที่สำคัญที่มีผลกระทบต่อบ้านเมือง แนวคิดและวิสัยทัศน์ของผู้นำประเทศ ย่อมส่งผลถึงนโยบายทางด้านเศรษฐกิจและสังคม หรือบังเกิดความเปลี่ยนแปลงบางอย่างขึ้นต่อสังคมในระดับประเทศและระดับภูมิภาคบ้างไม่มากก็น้อย นอกจากนี้ยังจะต้องมีความรู้ในเรื่องของวัฒนธรรม ประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน ตลอดจนลักษณะทางภูมิศาสตร์และสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติของท้องถิ่น เพื่อจะได้เข้าใจระบบความเชื่อ วิธีคิด และพฤติกรรมการดำรงชีวิตของท้องถิ่นนั้นๆ

อนึ่งการแยกแยะและแจกแจงประเพณี พิธีกรรม และความเชื่ออันเกี่ยวเนื่องในชีวิตประจำวันให้ตรงหมวดหมู่ที่จัดไว้ในการศึกษานี้อาจทำได้ลำบาก เนื่องจากการศึกษาที่ผ่านมาเป็นลักษณะการรวบรวมและให้ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อนั้นๆ หากได้เคยมีการบอกช่วงเวลาของการเกิด การเปลี่ยนแปลง และการสูญหายไปไม่ ดังนั้นการกำหนดหัวข้อ ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อให้เป็นส่วนหนึ่งของภาพรวมด้านการดำเนินชีวิตในแต่ละยุคสมัยนั้น จึงเป็นการนำร่องความคิดที่จะใช้พินิจวรรณกรรมที่จะศึกษาต่อไป ซึ่งทั้งนี้และทั้งนั้นประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อที่จะนำเสนอภายหลังจากได้ทำการศึกษาแล้วนั้น จะเป็นการรวบรวมที่เกิดขึ้นจากการสังเกตและพินิจวรรณกรรมที่ได้จากการศึกษาเท่านั้น

เนื่องจากวรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งของภาพสะท้อนทางสังคม วัฒนธรรม และความคิดในแต่ละยุคสมัย และในขณะเดียวกันวรรณกรรมเองก็มีอิทธิพลต่อแนวคิด ค่านิยมเช่นกัน ด้วยคุณูปการนี้เองที่ทำให้วงการศึกษาดังๆ ไม่เฉพาะแต่ด้านภาษาและวรรณคดีที่เล็งเห็นคุณค่าและความสำคัญของวรรณกรรม เห็นได้จากการศึกษาของนักวิชาการในสาขาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นประวัติศาสตร์ จริยศาสตร์ มานุษยวิทยา สังคมวิทยา ชาติพันธุ์วรรณา รัฐศาสตร์ หรือแม้กระทั่งสาขาเศรษฐศาสตร์เองก็ตาม ส่วนหนึ่งของงานวิจัยเหล่านี้ ได้แก่ การศึกษาทัศนคติทางสังคมในนวนิยายไทยสมัยรัชกาลที่ 7 ของ เอมอร นิรัญราช การวิเคราะห์เรื่องจริยศาสตร์ในวรรณคดีนิทานอีสานของ สิริเพ็ญ พริยจิตรกรกิจ การศึกษาความคิดเกี่ยวกับอำนาจในวรรณกรรมอีสานของ ณรงค์ศักดิ์ ธีระวงษ์ วิเคราะห์ภูมิปัญญาชาวบ้านจากวรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์ ของ ศิริกุล สันติชาติ การศึกษาเศรษฐกิจดอนต้นรัตนโกสินทร์จากนิราศ ของ ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล ฯลฯ ซึ่งงานวิจัยโดยมากเป็นงานวิจัยเชิงเอกสาร คือ วิเคราะห์สาระและมุมมองที่ได้จากวรรณกรรมที่ทำการศึกษา ซึ่ง

แตกต่างจากงานวิจัยของผู้วิจัยในครั้งนี้ กล่าวคือ เมื่อวิเคราะห์สาระที่ได้จากวรรณกรรมแล้ว ผู้วิจัยได้นำเอาภูมิปัญญาที่พบจากวรรณกรรมไปสอบถามข้อมูลกับคนในพื้นที่ เพื่อนำมาวิเคราะห์ความเป็นไปได้และความเหมาะสมในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมต่อไป จะเห็นว่านักคิด นักวิจัยในแต่ละศาสตร์เริ่มพัฒนาแนวการศึกษาของตนเองไม่ให้หยุดนิ่งโดยขยายขอบเขตเนื้อหา และมุมมองการวิจัยเชื่อมโยงไปสู่สาขาหรือศาสตร์อื่นๆ ในขณะเดียวกันก็เริ่มนำศาสตร์อื่นๆ มาผสมผสานเพื่อเพิ่มความกระชับ ช่วยในการค้นหาคำตอบ หรือเพื่อให้ได้องค์ความรู้ใหม่ วรรณกรรมจึงเป็นวัตถุดิบอันทรงค่าในการสะท้อนภาพสังคม วัฒนธรรม และแนวคิดได้อย่างดีเยี่ยม

บทที่ 3

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาชิ้นนี้เป็นงานวิจัยเอกสารเป็นหลัก การวิจัยในเชิงคุณภาพจะมีบ้างในช่วงตอนท้ายของงานวิจัย ทั้งนี้เพื่อเป็นการสอบทานข้อมูลย้อนหลังระหว่างภูมิปัญญาที่ได้จากวรรณกรรมกับภูมิปัญญาที่พบในปัจจุบันว่ามีกระบวนการปรับตัวหรือไม่ อย่างไร จะมีความเป็นไปได้มากน้อยเพียงใดหากจะนำมาประยุกต์ใช้กับสภาพการณ์ปัจจุบัน

3.1 ขั้นตอนการศึกษา

ในตอนต้นทำการรวบรวมและศึกษาเอกสารข้อมูลพื้นฐาน ครอบคลุมเวลาดั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์จนถึงปี พ.ศ. 2520 โดยมีเนื้อหา 2 ส่วน ดังนี้

1. รูปแบบการดำเนินชีวิตของชาวบ้านสุพรรณบุรี อันประกอบด้วย
 - 1) ระบบเศรษฐกิจและการทำมาหากิน
 - 2) ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน
 - 3) ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ชุมชน และรัฐ
2. การจัดการทรัพยากร
 - 1) การจัดการทรัพยากรดิน ซึ่งหมายรวมถึงที่ดินและคุณภาพดิน
 - 2) การจัดการทรัพยากรน้ำ ซึ่งหมายรวมถึงทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ

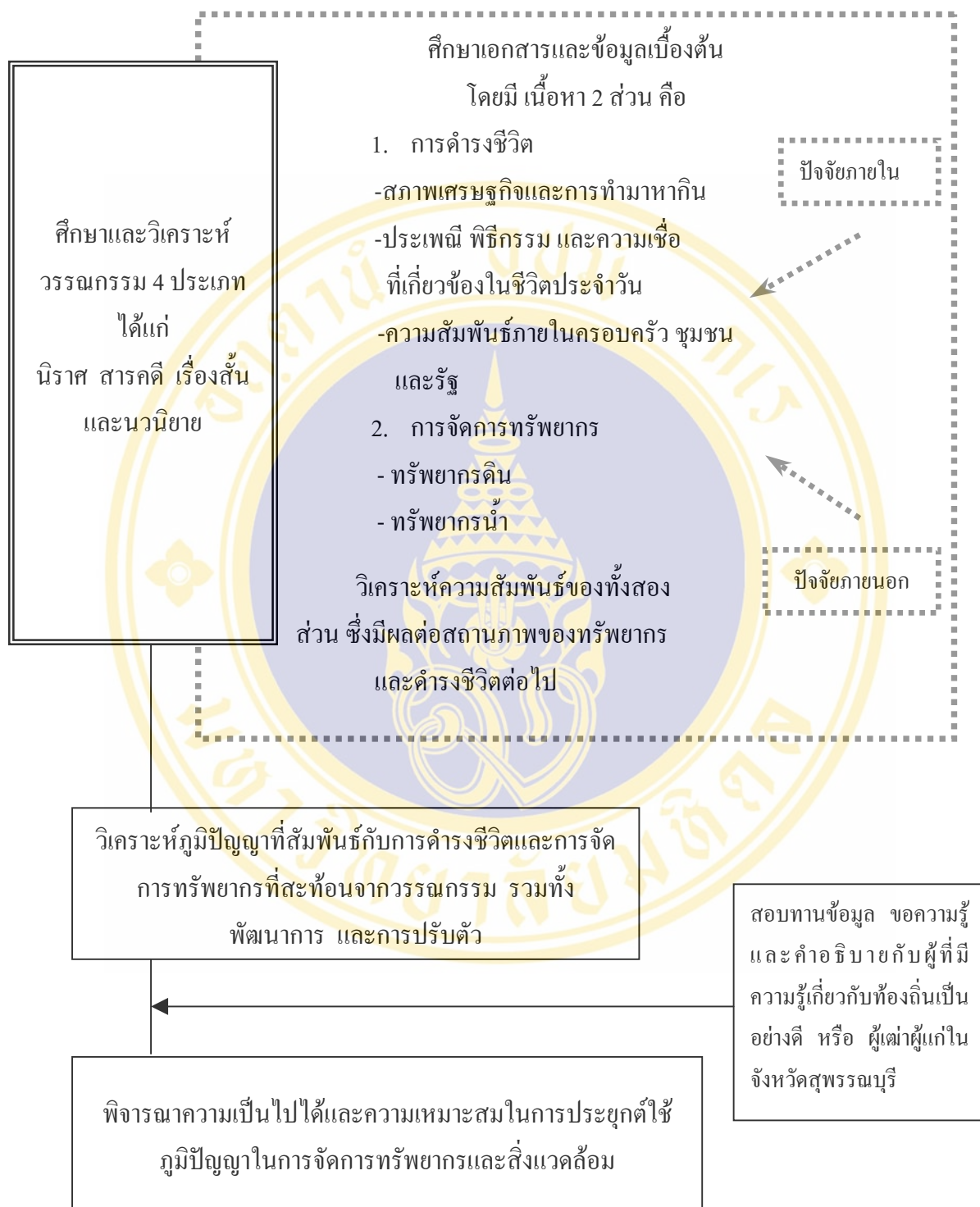
ทั้งนี้เพื่อนำมาวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ของทั้งสองส่วนที่จะส่งผลถึงสถานภาพของทรัพยากรและการดำรงชีวิตต่อไป

การทำความเข้าใจถึงบริบททางสังคมโดยรวมในแต่ละยุคสมัยนั้น จะสามารถทำให้เราเข้าใจเนื้อหา วิธีคิดและความเป็นไปที่สะท้อนจากวรรณกรรมได้ดียิ่งขึ้น โดยในขั้นตอนการศึกษานี้จะพิจารณาไปถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อระบบความคิด การดำเนินชีวิต และการจัดการทรัพยากรในแต่ละยุคสมัยซึ่งอาจเกิดจากปัจจัยภายใน คือ จำนวนประชากร ตัวทรัพยากรในท้องถิ่น ลักษณะภูมิศาสตร์และภูมิอากาศท้องถิ่น เศรษฐกิจในชุมชน ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและชุมชน ลักษณะของชุมชน (เช่น ความเข้มแข็ง ความสามัคคี เป็นต้น) ลักษณะของผู้นำท้องถิ่น ความเชื่อ

ประเพณีและพิธีกรรมในท้องถิ่น และได้รับอิทธิพลจากปัจจัยภายนอก คือ การเมือง นโยบายจากภาครัฐในด้านเศรษฐกิจและสังคม ระบบเศรษฐกิจ การขยายตัวของเมือง การพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและการคมนาคม

ในส่วนของวรรณกรรมที่ทำการศึกษารั้งนี้ จะพิจารณาวรรณกรรม 4 ประเภท ได้แก่ นิราศ เรื่องสั้น สารคดี นิยาย โดยพิจารณาถึงลักษณะทั่วไปของวรรณกรรมทั้งสี่ประเภทในด้านเนื้อหา การสื่อสาร และวัตถุประสงค์ ที่จะสามารถเอื้อประโยชน์ต่อการศึกษาค้นคว้า ประกอบกับวรรณกรรมทั้งสี่ประเภทเป็นวรรณกรรมที่นิยมแต่งในช่วงเวลา (สมัย) ที่แตกต่างกัน ดังนั้นการนำวรรณกรรมทั้งสี่ประเภทที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับจังหวัดสุพรรณบุรีมาศึกษา น่าจะสามารถให้ภาพที่ต่อเนื่องกันได้ตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจวบจนทศวรรษ 2520 (ภาพที่ 3-1)

เมื่อนำวรรณกรรมในแต่ละสมัยที่ได้มาศึกษาซ้อนทับข้อมูลเอกสารที่เตรียมไว้ก็จะสามารถทำให้เข้าถึงเหตุผลและความเป็นไปของสังคม (การดำเนินชีวิต และการจัดการทรัพยากร) ในแต่ละยุคสมัยได้ดียิ่งขึ้น หลังจากนั้นจึงวิเคราะห์ภูมิปัญญาที่สั่งสมไว้ภายใต้รูปแบบการดำเนินชีวิตนั้น อันจะส่งผลโดยตรงต่อการรักษาสมดุลธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม หรืออาจเป็นเพียงอุปสรรคหนึ่งที่มีผลโดยอ้อมให้คนในยุคสมัยนั้นสามารถอยู่ร่วมกับธรรมชาติโดยไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน หลังจากนั้นจึงพิจารณาถึงวิวัฒนาการ และการปรับตัวของภูมิปัญญาที่สั่งสมต่อๆ กันมาว่ามีอะไรบ้าง และเป็นอย่างไร ปัจจุบันยังมีภูมิปัญญาอะไรที่ยังเหลืออยู่ โดยสอบถามข้อมูล ขอบความรู้และคำอธิบายจากผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นเป็นอย่างดี หรือ ผู้เฒ่าผู้แก่ในจังหวัดสุพรรณบุรี ภูมิปัญญาเหล่านี้มีความเหมาะสมที่จะนำมาประยุกต์ใช้กับสภาพการณ์ปัจจุบันหรือไม่ หากเราต้องการจะดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ จะต้องประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาอย่างไร

ภาพที่ 3-1 ลำดับขั้นตอนในการศึกษา

3.2 กลุ่มเป้าหมายในการศึกษา

กลุ่มเป้าหมายในการศึกษานี้คือตัววรรณกรรมทั้ง 4 ประเภท ได้แก่ นิราศ เรื่องสั้น สารคดี และนวนิยาย โดยวรรณกรรมเหล่านั้นจะต้องมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดสุพรรณบุรี โดยในที่นี้ผู้ศึกษา หมายถึง วรรณกรรมที่กล่าวถึงจังหวัดสุพรรณบุรีโดยตรง อาทิ นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี หรือ โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ หรืออาจเป็นวรรณกรรมที่ได้รับการยืนยันกล่าวขานว่าใช้พื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีเป็นฉากหลักในท้องเรื่อง อาทิ นวนิยายเรื่อง เจ้าพ่อ เจ้าเมือง ของ อาจินต์ ปัญงพรค์ หรือ ผู้แต่งวรรณกรรมเป็นคนที่มีพื้นเพเป็นคนจังหวัดสุพรรณบุรีมาก่อน อาทิ เรื่องสั้น เรื่อง พรานทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ เป็นต้น

ภูมิปัญญาที่ได้จากการศึกษาวรรณกรรมแล้วนั้นจะนำมาสอบถาม ขอความรู้และคำอธิบายจากผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นเป็นอย่างดี หรือ ผู้เฒ่าผู้แก่

3.3 การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลในการศึกษามีอยู่ 3 ส่วนด้วยกัน คือ

- 1) เก็บรวบรวมข้อมูล เอกสารงานวิจัยเกี่ยวกับวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากรที่มีผู้ประมวลหรือวิจัยไว้ โดยมีช่วงเวลาในการศึกษาดั้งแต่กรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงปัจจุบัน
- 2) เก็บรวบรวมข้อมูลวรรณกรรมประเภทนิราศ เรื่องสั้น สารคดี และนวนิยายที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับจังหวัดสุพรรณบุรีตั้งแต่สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจนถึงปัจจุบัน
- 3) เก็บรวบรวมข้อมูลจากผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นเป็นอย่างดี หรือ ผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งเป็นการเก็บข้อมูลจากภาคสนาม

3.4 การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลมุ่งจะให้ภาพพัฒนาระบบความคิด และภูมิปัญญา อันเกี่ยวเนื่องกับวิถีในการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากรในท้องถิ่นของจังหวัดสุพรรณบุรี ตลอดจนปัจจัยที่นำมาสู่การเปลี่ยนแปลงระบบความคิด และการดำรงชีวิตของชาวบ้าน ซึ่งภูมิปัญญาที่ได้จากการศึกษาสามารถนำมาประยุกต์ใช้ในสังคมปัจจุบันได้หรือไม่ อย่างไร

ภายหลังจากที่ได้เก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและการจัดการทรัพยากร ตลอดจนวรรณกรรมทั้ง 4 ประเภท ที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดสุพรรณบุรีตั้งแต่ต้นรัตน

โกสินทร์จนถึงปัจจุบันแล้ว ผู้ศึกษาจะทำการแบ่งข้อมูลช่วงการศึกษาเป็น 3 ช่วง ดังที่ได้เสนอไว้แล้วในบทที่ 2 และทำการวิเคราะห์และรวบรวมภูมิปัญญาที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากรที่สะท้อนจากระบบกรรม

จากนั้นทำการวิเคราะห์ถึงเหตุที่มาแห่งภูมิปัญญานั้น (ปัจจัยภายในและภายนอก) โดยนำข้อมูล (1) และ (2) มาซ้อนทับกันเพื่อให้ได้ภาพที่ชัดเจนยิ่งขึ้น และใช้วิธีการเช่นเดียวกันวิเคราะห์ข้อมูลในช่วงการศึกษาที่ 2 และ 3 โดยพิจารณาถึงพัฒนาการของภูมิปัญญาเหล่านั้น ภูมิปัญญาอะไรที่หายไป ภูมิปัญญาอะไรที่มีการปรับตัว ภูมิปัญญาอะไรที่เกิดขึ้นใหม่

ส่วนการพิจารณาความเหมาะสมในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากร ก่อนอื่นต้องคัดสรรภูมิปัญญาที่มีแนวโน้มหรือโอกาสที่จะนำมาใช้ใหม่ได้ โดยพิจารณาจากสภาพการณ์ปัจจุบัน ต่อจากนั้นนำภูมิปัญญาเหล่านั้นสอบถามข้อมูล ขอข้อมูลเพิ่มเติม และนำเสนอต่อผู้ที่มีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นหรืออาชีพเป็นอย่างดี โดยให้เขาเหล่านั้นเป็นผู้วิจารณ์สิ่งที่นำเสนอ ซึ่งการวิเคราะห์ความเหมาะสมถึงแม้จะเป็นจุดประสงค์หนึ่งในการศึกษา แต่ก็ยังเป็นเพียงความคาดหวังที่จะนำภูมิปัญญาที่มีศักยภาพในอดีตมาพิจารณาใหม่ ไม่ว่าผลที่ได้จะเป็นอย่างไร อย่างน้อยที่สุดก็เพื่อกระตุ้นให้เห็นภาพและวิถีทางแห่งความคิดซึ่งเป็นภูมิปัญญาของคนในแต่ละยุคสมัย ซึ่งมีได้มีเพียงแต่ภูมิปัญญาทางด้านวัตถุที่จับต้องได้ ซื่อขายได้เท่านั้น

สำหรับแนวคำถามที่นำไปสอบถามข้อมูล ขอข้อมูลเพิ่มเติม ในที่นี้ขอยกตัวอย่างแนวในการตั้งคำถามพอเป็นสังเขป (สามารถดูแนวคำถามแบบสมบูรณ์ได้ในภาคผนวก)

อาชีพ (ทำนา, ประมง, ค้าขาย ฯลฯ)

- กรรมวิธีในการประกอบอาชีพในปัจจุบันว่าเป็นอย่างไร ในอดีตมีลักษณะเช่นเดียวกันหรือไม่
- ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่ออะไรบ้างที่จะต้องทำในการประกอบอาชีพในปัจจุบัน (ทำอย่างไร ทำเพื่ออะไร ทำให้ใคร) อะไรที่เคยปฏิบัติแต่ปัจจุบันไม่ได้ทำแล้ว บรรพบุรุษเคยสอนหรือเล่าให้ฟังบ้างหรือไม่ว่าในอดีตเคยมีอะไรบ้างและเป็นอย่างไร

การดำเนินชีวิต

- การหาอาหารในปัจจุบันอะไรที่หากินเองได้ตามธรรมชาติ อะไรที่ต้องซื้อ เพราะอะไร ในอดีตเป็นอย่างไร มีการถ่ายทอดวิธีการหาอาหารตามธรรมชาติจากคนรุ่นก่อนมายังรุ่นปัจจุบัน และจากปัจจุบันไปยังคนรุ่นต่อไปหรือไม่ อย่างไรบ้าง
- สภาพแวดล้อม การดำเนินชีวิตในอดีต ปัจจุบันเป็นอย่างไร

- ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว อาทิ ความช่วยเหลือ ความสนิทสนม การอยู่พร้อมหน้าพร้อมตา การอบรมสั่งสอนจากคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง อดีตเป็นอย่างไร ปัจจุบันเป็นอย่างไร
- ความสัมพันธ์ภายในชุมชนกับรัฐมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้างหรือไม่ การพึ่งพาช่วยเหลือกัน อาทิ งานบุญ การลงแขก การรวมกลุ่มกัน มีหรือไม่ เพราะอะไร

การจัดการทรัพยากรดิน/น้ำ

- การดูแลจัดการดิน/น้ำที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของตนเป็นอย่างไร เช่น การทำนา ทำนาที่รอบต่อปี มีการพักดินบ้างหรือไม่ มีวิธีบำรุงรักษาอย่างไร เป็นต้น
- ปัจจุบันมีประเพณี พิธีกรรม ความเชื่ออะไรที่เกี่ยวข้องกับผืนดินและน้ำบ้าง ยังคงมีอยู่หรือไม่ ลักษณะของประเพณี พิธีกรรมมีความแตกต่างจากสมัยก่อนหรือไม่ อย่างไร อะไรที่สูญหายไป แล้ว ทราบเหตุผลหรือที่มาของการประกอบพิธีกรรมหรือไม่

เมื่อสอบถามข้อมูลและขอข้อมูลแล้วก็นำเสนอภูมิปัญญาที่พบในวรรณกรรมต่อผู้ให้สัมภาษณ์ว่าเคยปฏิบัติ พบ หรือเคยได้ยินหรือไม่ ให้ผู้ให้สัมภาษณ์วิจารณ์ปัญญานั้นว่าเป็นอย่างไร มีความเป็นไปได้ที่จะนำกลับมาใช้ใหม่หรือไม่

หลังจากที่ได้เก็บรวบรวมข้อมูลทั้งหมดแล้วจึงพิจารณาความเหมาะสมในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาในการดำเนินชีวิต ตลอดจนการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม และสรุปผลการศึกษา

บทที่ 4

ภาพรวมเศรษฐกิจและสังคมภาคกลางในยุคสร้างบ้านเมือง พ.ศ.2325 – 2398

ในยุคเริ่มสร้างบ้านเมืองของกรุงรัตนโกสินทร์นั้น บ้านเมืองยังไม่ปลอดจากศึกสงครามดีนัก การก่อตั้งราชธานีขึ้นภายหลังจากเสียกรุงจึงต้องมีการบูรณะซ่อมแซมวัด วัง และเมืองให้กลับคืนสภาพดังเดิม ไม่เว้นแม้แต่วรรณกรรมซึ่งเป็นสมบัติของชาติที่ชำรุดสูญหายไปด้วย รูปแบบวรรณกรรมในยุคนี้ยังคงมีลักษณะเช่นเดียวกันกับในสมัยอยุธยา กล่าวคือ นิยมประพันธ์เป็นบทร้อยกรอง เน้นศิลปะในการประพันธ์ให้มีความวิจิตรงดงาม กวีหรือนักประพันธ์ทั้งหลายล้วนแล้วแต่เป็นชนชั้นเจ้านายและเหล่าข้าราชการบริพารในวังหลวงทั้งสิ้น ทั้งนี้เนื่องจากการศึกษายังไม่ได้กระจายไปสู่บุคคลทั่วไป วรรณกรรมที่เกี่ยวกับเมืองสุพรรณจึงพบเพียง 3 ชิ้นเท่านั้น คือ โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ (มปป.) นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี แต่งขึ้นในราว พ.ศ.2387 และโคลงนิราศสุพรรณ ของ กรมหลวงวงศาธิราชสนิท (มปป.) แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าโคลงนิราศสุพรรณ ของ กรมหลวงวงศาธิราชสนิทได้สูญหายไป ไม่มีผู้ใดพบงานชิ้นนี้อีก ทำให้วรรณกรรมที่เกี่ยวกับเมืองสุพรรณในยุคสมัยดังกล่าวเหลือเพียง 2 ชิ้นเท่านั้น ซึ่งงานทั้งสองชิ้นเกิดจากการเดินทางไปทำธุระของบุคคลทั้งสอง ระหว่างทางที่ไปจึงได้ประพันธ์นิราศทั้งสองขึ้นขึ้นเพื่อบรรยายภูมิประเทศสภาพบ้านเมืองและการดำเนินชีวิตของชาวบ้านตลอดสองฝั่งลำน้ำ ในสมัยดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏว่ามีเจ้านายพระองค์ใดเดินทางมาเมืองสุพรรณ ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากความเชื่อที่ห้ามไม่ให้เจ้าไปเมืองสุพรรณ เพราะจะทำให้มีอันเป็นไป จึงไม่มีเจ้านายพระองค์ใดกล้าที่จะมาเมืองสุพรรณ และไม่มีวรรณกรรมชิ้นใดที่เกี่ยวกับเมืองสุพรรณที่แต่งโดยเจ้านายชั้นสูงในสมัยนั้น (วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสุพรรณบุรี, 2544: 156)

หากจะกล่าวไปบ้านเมืองในสมัยนั้นยังคงมีการรบทัพจับศึกอยู่บ้าง โดยเฉพาะในสมัยของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งไทยต้องรบกับพม่าถึง 7 ครั้งด้วยกัน แต่สงครามก็เป็นแรงดลใจให้กวีแต่งวรรณกรรมที่เกี่ยวกับสงครามขึ้น อาทิ พระราชนิพนธ์เพลงยาวรบพม่าที่ท่าดินแดง ของ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก กรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท ทรงประพันธ์นิราศเสด็จไปปราบพม่าเมืองนครศรีธรรมราช ทรงบรรยายการยกพลทางเรือเมื่อ พ.ศ. 2329 ไว้อย่างละเอียด และประพันธ์นิราศเสด็จไปตีพม่า ฯลฯ ถึงบ้านเมืองในยามนั้นจะยังไม่สงบนัก แต่ด้วยความตั้งมั่นของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่จะฟื้นฟูบ้านเมืองและจิตใจพสกนิกรของพระองค์ จึงได้โปรดให้มีการชำระพงศาวดาร สังคายนาพระไตรปิฎก ตลอดจนฟื้นฟู

พุทธศาสนิกชนชาตินี้ใหม่ อาทิ อิเหนา อุณรุท รามเกียรติ์ ดาหลัง (วิลาสวงศ์ พงศบุตร, 2519: 203) ผลงานในรัชสมัยของพระองค์ท่านจึงเป็นวรรณกรรมหลวงที่ให้ความสำคัญกับชาติบ้านเมืองและศาสนาเกือบทั้งสิ้น สมัยพระพุทธเลิศหล้านภาลัยถือเป็นยุคทองแห่งวรรณคดีไทย เนื่องจากองค์พระมหากษัตริย์ทรงเป็นศิลปินอย่างแท้จริง ได้ทรงรวบรวมศิลปินชั้นครูมากมายไว้ในวังหลวง อีกทั้งยังส่งเสริมงานศิลปะทุกประเภท วรรณกรรมในสมัยนี้จึงมีเนื้อหาที่หลากหลาย และมีความเด่นเป็นยอดของงานวรรณกรรมแต่ละประเภท อาทิ พระราชนิพนธ์เรื่อง อิเหนา ถือเป็นยอดของกลอนบทละคร ขุนช้างขุนแผน ถือเป็นยอดของกลอนสุภาพ พระอภัยมณี ถือเป็นยอดของกลอนนิทาน ผลงานของกวีในสมัยนี้จึงมีจำนวนมากและเป็นที่รู้จักมาจนสมัยปัจจุบัน วัตถุประสงค์ในการประพันธ์ส่วนใหญ่ใช้เพื่อเล่นละคร เล่นนิทาน บันทึกการเดินทาง บันทึกเรื่อง ฯลฯ (วัชร รมะนันท์, 2535: 22-28) ส่วนวรรณคดีไทยในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้เจริญสืบเนื่องมาจากความรุ่งเรืองขั้นสุดยอดในสมัยพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ฉะนั้นวรรณกรรมในยุคนี้จึงอยู่ในสมัยรัชกาลที่ 2 ไม่ได้ ถึงแม้การสงครามจะเริ่มสงบจริงๆ ในยุคนี้ก็ตาม ความรู้โรจน์ของวรรณคดีไทยในแบบดั้งเดิมคงดำรงอยู่มาได้เพียงตอนกลางรัชกาลที่ 3 นี้เท่านั้น พอถึงปลายรัชกาลซึ่งเป็นยุคล่าอาณานิคมของพวกตะวันตก อิทธิพลของอารยธรรมตะวันตกได้เข้ามามีบทบาทมากในหมู่เจ้านายและขุนนาง เริ่มมีการเผยแพร่ศาสนาและสอนภาษาอังกฤษกันเป็นครั้งแรก ทำให้การสร้างสรรค์วรรณกรรมในแบบดั้งเดิมลดน้อยลง (เสถียร ศกุนโต, 2519: 696-697) พระมหากษัตริย์ให้ความสำคัญกับการทำการค้า แต่ก็เป็นการค้าแบบผูกขาดโดยกษัตริย์ ให้ความสำคัญกับการเพาะปลูกข้าวเป็นพิเศษเพื่อให้เพียงพอต่อการบริโภคภายในประเทศ ให้เร่งจัดการเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินแต่ก็เพื่อประโยชน์ในการเก็บอากรเป็นสำคัญ (ประภัศร บุญประเสริฐ, มปป.) วรรณกรรมนิราศสุพรรณของเสมียนมีจึงเกิดขึ้นในระหว่างที่เสมียนมีดำรงตำแหน่งหมื่นพรหมสมพัตรไปเก็บอากรที่เมืองสุพรรณ

สำหรับวรรณกรรมทั้งสองชิ้นที่ประพันธ์ขึ้นในช่วงดังกล่าว เนื่องจากการประพันธ์ที่เกิดขึ้นในระหว่างการเดินทางโดยเรือซึ่งเป็นมุมมองของคนต่างถิ่น และเป็นการเดินทางผ่านพื้นที่ในช่วงเวลาหนึ่งเท่านั้น ภาพที่ได้ส่วนใหญ่จึงเป็นการบรรยายสภาพความเป็นอยู่และการประกอบกิจกรรมต่างๆ ของคนริมฝั่งแม่น้ำ ตลอดจนเห็นถึงความหลากหลายของสัตว์และพืชพรรณ ณ ช่วงฤดูกาลหนึ่ง ภาพวิถีชีวิตและการประกอบกิจกรรมอื่นๆ ที่เปลี่ยนไปจากชายน้ำ อีกทั้งภาพประเพณีพิธีกรรมต่างๆ จึงไม่ครอบคลุมนัก

4.1 การดำเนินชีวิต

4.1.1 ระบบเศรษฐกิจและการทำมาหากิน

เศรษฐกิจไทยในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นหรือยุคสร้างบ้านเมืองตามความเข้าใจดั้งเดิมเชื่อว่าเป็นเศรษฐกิจแบบพอเพียง (self-sufficient economy) มีลักษณะที่ตั้งแต่สมัยอยุธยาโดยมิได้มีการเปลี่ยนแปลงอันใดจนกระทั่งประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกับอังกฤษใน พ.ศ. 2398 แต่ในช่วง 20 กว่าปีที่ผ่านมา นักวิชาการทางด้านประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ อาทิ ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล (2544) พบหลักฐานต่างๆ ทำให้เชื่อว่าภายใต้โครงสร้างเศรษฐกิจพอเพียงนี้ ได้เกิดความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจขึ้นบางอย่างที่สำคัญหลายประการ เช่น การเพิ่มขึ้นของปริมาณการค้ากับต่างประเทศ การที่สินค้าส่งออกมีความหลากหลายมากขึ้น และส่วนใหญ่เป็นสินค้าที่ต้องอาศัยแรงงานในกระบวนการผลิต การผ่อนคลายของระบบการค้าผูกขาด การขยายตัวของระบบเจ้าภาษีนายอากร การเริ่มมีการลงทุนในกิจการต่างๆ เพื่อผลิตสินค้าสนองความต้องการของตลาด รวมทั้งการเริ่มมีการแบ่งงานกันทำในกิจกรรมทางเศรษฐกิจบางอย่าง เป็นต้น ซึ่งความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลกระทบต่อโครงสร้างของเศรษฐกิจพอเพียง โดยเฉพาะในดินแดนภาคกลางและบริเวณหัวเมืองชายทะเลตะวันออก ซึ่งเป็นพื้นที่การคมนาคมสะดวก อีกทั้งมีความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่สูง ดินแดนเหล่านี้จึงเริ่มพัฒนาเข้าสู่เศรษฐกิจแบบตลาด (market economy)¹ และเริ่มปูพื้นฐานความเปลี่ยนแปลงเข้าสู่เศรษฐกิจเงินตรา โดยมีพื้นฐานทางเศรษฐกิจอยู่ที่กิจกรรมสำคัญ 3 ประการ คือ “การเกษตร” “การอุตสาหกรรมขั้นต้นบางอย่าง” และ “การค้าขาย” โดยเฉพาะอย่างยิ่งการค้ากับต่างประเทศหรือที่เรียกกันว่าการค้าสำเภา

ในบรรดากิจกรรมเหล่านี้ “การเกษตร” ยังคงเป็นกิจกรรมที่สำคัญที่สุดของประเทศ มีทั้งการเกษตรแบบพอเพียง และการเกษตรเพื่อการค้า สำหรับการเกษตรแบบพอเพียงยังคงดำเนินอยู่โดยทั่วไปในเกือบทุกหมู่บ้าน โดยมีข้าวเป็นพืชหลักที่ปลูกเพื่อการบริโภคในครัวเรือนและเพื่อขายเป็นอากรค่านาให้กับรัฐ นอกจากการทำนาแล้ว ชาวบ้านจะประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจอื่นๆ ด้วยเพื่อใช้ในการชีวิตประจำวัน เช่น ปลูกฝ้ายและทอผ้า ปลูกผักผลไม้ในบริเวณบ้าน เก็บอาหารตามหัวไร่ปลายนาหรือขายป่า เก็บฝืนเผาถ่านเพื่อใช้เป็นเชื้อเพลิง เลี้ยงสัตว์พวกหมู เป็ด ไก่ จับปลา

¹ เศรษฐกิจแบบตลาด (market economy) หมายถึง สภาพเศรษฐกิจที่เริ่มมีการลงทุนในกิจการต่างๆ มีการผลิตเพื่อสนองความต้องการของตลาด มีการแบ่งงานกันทำในกิจกรรมเศรษฐกิจบางอย่าง และมีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าด้วยเงินตราเพิ่มมากขึ้นกว่าเดิม แต่เนื่องจากปริมาณของเงินตราที่หมุนเวียนมีจำกัดและกระจายอยู่ในหมู่คนจำนวนน้อย การแลกเปลี่ยนสินค้าโดยตรงจึงยังคงมีอยู่ ทำให้เศรษฐกิจแบบตลาดไม่สามารถหลุดพ้นจากโครงสร้างของเศรษฐกิจพอเพียงได้หมด (ศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, 2544)

ตามแม่น้ำ ลำคลอง หนอง บึง ทำเครื่องมือเครื่องใช้ทางการเกษตร เครื่องมือในการหาอาหารตามธรรมชาติ และเครื่องมือสอยอื่นๆ ภายในครัวเรือน โดยใช้เทคนิคการผลิตแบบดั้งเดิมที่พึ่งพาธรรมชาติและแรงงานคนหรือสัตว์เป็นปัจจัยสำคัญ กิจกรรมทางเศรษฐกิจเหล่านี้จะเสริมภายหลังการทำนาและทำเพื่อความต้องการภายในชุมชนของตนเท่านั้น หมู่บ้านแต่ละแห่งจึงสามารถพึ่งตนเองได้ในเกือบทุกด้าน วิถีชีวิตดำเนินไปอย่างสอดคล้องกลมกลืนกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ระบบเงินตราจึงยังไม่มี ความสำคัญกับชาวบ้านมากนัก เราจะเห็นภาพเหล่านี้ได้จากโคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ (2510) บทที่ 112 118 และ 155 ภาพของพื้นที่แถบบางปลาหมอ ซึ่งในสมัยนั้นมีแต่ป่าอ้อ ป่าระกำ และต้นไผ่ลำใหญ่เต็มไปหมด ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำไร่ ปลูกผักนานาชนิด อาทิ พริก แพง ให้ผลอุดมสมบูรณ์ ส่วนแถบสวนจึงซึ่งอยู่ในตำบลโคกคราม อำเภอบางปลาม้า นั้น ริมคลองแลเห็นสวนมะเขือ พริกเทศเม็ดโตปลูกไว้เต็มไร่ นอกจากนี้ยังมีกล้วยสุก กล้วยห้าม ส้ม มะยมพร้อม สุนทรภู่กล่าวไว้ว่าหากได้มาอยู่สวนคงจะต้องนำของเหล่านี้มาปรุงอาหารทั้งนำมาต้ม มาทำส้มตำแน่นอน ส่วนที่สำปะทิวอยู่ในตำบลพิหารแดง อำเภอมือง แถบนี้มีลักษณะเป็นป่า ชาวบ้านทำไร่ฝ้าย พวกคนจีนและคนไทยที่อยู่ในแถบนั้น ปลูกผักจำพวกถั่ว พริก กล้วย คละปนกันไปหมด จะเห็นว่าภูมิประเทศในสมัยนั้นมีต้นไม้ นานาชนิดอยู่มากจนเรียกได้ว่าเป็นป่า ชาวบ้านถึงแม้จะประกอบอาชีพอะไรก็ตาม แต่ก็มักปลูกพืชผลหลากหลายไว้บริโภคเองในครัวเรือน ส่วนใหญ่ถ้าปลูกไว้กินเองก็มักจะปลูกไม่เป็นแปลงเป็นระเบียบ มีที่ว่างที่ใดก็ปลูก แต่ลักษณะที่บรรยายถึงสวนมะเขือ สวนพริกที่ปลูกไว้เต็มพื้นที่ทำให้เห็นว่าผลผลิตที่ได้ไม่ได้ใช้บริโภคภายในครัวเรือนเพียงอย่างเดียว แต่อาจมีการนำออกขายภายในชุมชนด้วย

โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ (2510)

บางปลาม้าป่าอ้อ	กอรกำ
ไม้ไผ่ใหญ่สลวยลำ	สะลางเพื่อย
ชาวบ้านย่านนั้นทำ	ที่ไร่ ไร่เฮ
ปลูกผักพริกแพงเลื้อย	ลูกห้อยย้อยไสว (บทที่ 112)
สวนจึงคลั่งแต่ล้วน	สวนมะเขือ
พริกเทศเม็ดจอร่ามเหลือ	เรือไทร
กล้วยปลูกสุกห้ามเครือ	ครบชมมยมเอย
คิดคู่อยู่สวนได้	แต่งด้มชมตำ (บทที่ 118)
สำปะทิวจิวจ้าวสละ	กร่างไกร
ถิ่นทำปารำไร	ไร่ฝ้ายฯ

เจ็กอยู่หม่อไรไท
ปลุกผักปลอกกล้วยกล้วย

ทำถั่ว รั่วเอย
เกลื่อนข้างทางจร (บทที่ 155)

ส่วนการเกษตรเพื่อการค้านั้นหากเปรียบเทียบกับเกษตรแบบพอเพียงแล้วยังถือว่ามียุทธศาสตร์ที่น้อยอยู่และจำกัดอยู่ในบางภูมิภาคเท่านั้น แต่ก็แสดงให้เห็นว่าลักษณะบางประการของระบบทุนนิยมได้ก่อตัวขึ้นแล้วภายใต้โครงสร้างเศรษฐกิจแบบพอเพียง และปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้เกิดการเกษตรเพื่อการค้าขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นก็คือ การขยายตัวของการค้ากับต่างประเทศ การค้ากับต่างประเทศในสมัยนี้มีการเปลี่ยนแปลงที่เด่นชัดต่างไปจากสมัยอยุธยา 3 ประการ ดังนี้

1. การเพิ่มขึ้นของปริมาณการค้า จนทำให้สินค้าที่ได้จากระบบส่งส่วยมีไม่เพียงพอกับความต้องการของตลาด รัฐบาลและผู้ประกอบการต้องหาซื้อเพิ่มเติมจากรายกร ส่งผลให้รายกรต้องปรับปรุงการผลิตของตนให้มากขึ้น การผลิตเพื่อการค้าจึงเริ่มก่อตัวขึ้น
2. การที่สินค้าส่งออกมีความหลากหลายมากขึ้น ในสมัยนี้นอกจากจะมีสินค้าประเภทของป่าแล้ว ยังมีสินค้าส่งผ่าน ซึ่งพ่อค้าไทยซื้อจากประเทศหนึ่งแล้วส่งผ่านไทยไปขายยังอีกประเทศหนึ่ง ส่วนใหญ่มักเป็นสินค้าจากจีน นอกจากนี้ยังมีสินค้าที่ต้องอาศัยแรงงานในกระบวนการผลิต
3. การเปลี่ยนแปลงประเภทของสินค้าที่ส่งออกไปขายยังต่างประเทศ ในสมัยอยุธยาสินค้าประเภทของป่าเป็นสินค้าส่งออกที่สำคัญที่สุด แต่ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นสินค้าประเภทดังกล่าวได้ลดความสำคัญลง และได้เปลี่ยนแปลงมาส่งสินค้าที่ต้องอาศัยแรงงานในกระบวนการผลิตเป็นสินค้าส่งออกมากขึ้น ได้แก่ สินค้าการเกษตรและสินค้าอุตสาหกรรมขึ้นต้นบางอย่าง อาทิ ฝ้าย พริกไทย ยาสูบ อ้อย หนาก มะพร้าว ปลาแห้ง เนื้อเค็ม เกลือ ดีบุก เหล็ก น้ำตาลทราย เรือสำเภา และชิ้นส่วนของเรือสำเภา (สุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, 2544) เราจะพบกิจกรรมการเพาะปลูกและการผลิตเหล่านี้ได้จากวรรณกรรมหลายตอนจากกวีทั้งสอง ในนิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี (2543) หน้า 9 บรรยายถึงโรงหีบอ้อยแถบคลองโยง อำเภอนครชัยศรี (ระหว่างที่เดินทางไปเมืองสุพรรณ) ว่ามีลักษณะแบบดั้งเดิม เป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือน คือ มีเครื่องสำหรับหีบอ้อย เมื่อได้น้ำตาลมานำขึ้นตั้งไฟในกระทะใบโต ใช้ฟืนเป็นเชื้อเพลิง ชาวบ้านในแถบนี้ประกอบอาชีพผลิตน้ำตาลทรายเป็นหลัก

นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี (2543)

เห็นโรงหีบหีบอ้อยอร่อยรส
กระทะโตเตาใหญ่ใส่ไฟฟืน

น้ำอ้อยหยดหยาดหยดไม่ขัดขึ้น
ไม่ทำอื่นทำแต่การน้ำตาลทราย

เขารู้ว่าน้ำอ้อยนั้นข่อยหยด
แต่ล้วนมดตัวเมียน่าเสียดาย

เอาฝูงมดบางกอกออกมาขาย
ให้เขาขายแลกตำระยาเย็น (หน้า 9)

ส่วนสุนทรภู่ได้บรรยายถึงสินค้าเกษตรและการผลิตเชิงอุตสาหกรรมในหลายท้องที่ของ
สุพรรณบุรี คือ ย่านบางปลาร้า อยู่ในอำเภอสองพี่น้อง (บทที่ 93-94) ชาวบ้านแถบนี้ทำประมงเป็น
อาชีพ ทั้งลุ่ม ทั้งดอน ใช้ฝือกกันล้อมปลา ทัวทั้งคั้งน้ำเห้มนเ้าควปลาไปหมด รึมน้ำก็ทำที่
สำหรับขอดเกล็ดปลา คนขอดเกล็ดปลาขอดจนเกล็ดติดทั่วทั้งตัว ย่านบ้านกล้วย ตำบลบ้านกร่าง
อำเภอศรีประจันต์ (บทที่ 190) แถบนี้ปลูกกล้วยไข่เป็นไร่กว้าง บางพื้นที่เป็นไร่อ้อยแต่ก็ยังปลูก
กล้วยแซม ส่วนย่านสามชุก (บทที่ 217) แถบนี้เป็นป่าที่พวกกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ ปลูกฝ้ายเป็นอาชีพ
ที่สามชุกนั้นมีท่อน้ำไว้ให้เรือสินค้ามาจอดซื้อขาย โดยพวกกะเหรี่ยงจะใช้ฝ้ายเป็นสินค้าแลกเปลี่ยน
การผลิตข้างต้นไม่ว่าจะเป็นน้ำตาล ปลา กล้วย ฝ้าย ล้วนเป็นลักษณะการผลิตที่มีวัตถุประสงค์เพื่อ
การค้าขายมากกว่าใช้บริโภคในครัวเรือน โดยที่ๆ มีการขนถ่ายซื้อขายสินค้ากันมากจนเกิดเป็นด่าน
สินค้าขึ้นคือที่อำเภอสองพี่น้อง ซึ่งได้มีการกล่าวถึงด่านสินค้าแห่งนี้ในงานของเสมียนมี (หน้า 11)

โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ (2510)

บางปลาร้าปลาค่าน้ำ	ล้าคลอง
คนเหล่าเขาปมมอ	มุ้งข้า
ลุ่มดอนดอนจะนางปอง	ปิดเรือ ฝือกแฮ
เหมนเ้าควปลาร้า	เรียดคั้งคั้งโขลงฯ (บทที่ 93)
รึมน้ำทำที่ขึ้น	ขอดปลา
เกล็ดติดตัวดินดา	ตมูกแก้ว
กิดคู่สู่เสนาหา	หอมชื่น รื่นเอย
โคลนเช่นเป้นเป้งแด้ม	ติดเนื้อเหลือหอมฯ (บทที่ 94)
เรือคล่องล่องเลี้ยวเลือน	เคลื่อนคลา
ถึงย่านบ้านกล้วย	บายคล้อย
กล้วยไข่ไร่รินรดา	ดกเรือ เกรือเอย
หล่างแห่งแปลงปลูกอ้อย	แอบกล้วยสลวยดำ (บทที่ 190)
ถึงนามสามชุกถ้ำ	ป่าดง
เกรียงไร้ได้ฟายลง	แลกล้า
เรือค้าทำนั้นคง	คอยเกรียง เรียงเอย

รายจอตทอดทำน้ำ

นับฝ้ายขายของ (บทที่ 217)

นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี (2543)

ถึงบางสามบางสองพี่น้องเนื่อง	เข้าเขตเมืองสุพรรณดั่งมั่นหมาย
ตลาดค่านรายรังริมฝั่งสบาย	แลเห็นนายค่านเอื้อชะเง้อคอ
ด้วยเคยได้เล็กน้อยนั่งคอยอยู่	เรียกเรือดูเข้าของแล้วร้องขอ
ร้องเรียกเรือเราไว้ก็ไม่รอ	กลัวจี้ขอชุกชนจะคันเรือ (หน้า 11)

ความเจริญรุ่งเรืองและการเปลี่ยนแปลงทางการค้ากับต่างประเทศที่กล่าวมาข้างต้น เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งเสริมให้เกิดการเกษตรเพื่อการค้าในสมัยนี้ โดยพื้นที่ที่มีลักษณะดังกล่าวนี้ส่วนใหญ่จะอยู่ในบริเวณภาคกลางและหัวเมืองชายทะเลตะวันออก หากพิจารณาจากบทกวีแล้วจะเห็นว่าอิทธิพลนี้ยังส่งผลถึงชาวกะเหรี่ยงชายป่าในภาคกลางอีกด้วย และมีข้อสังเกตว่าชาวจีนอพยพซึ่งหลั่งไหลเข้ามาอยู่ในเมืองไทยจำนวนมากนั้น เป็นผู้มียุทธศาสตร์สำคัญในการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจต่างๆ และพืชเศรษฐกิจที่สำคัญมีอยู่ 4 ชนิด ได้แก่ ฝ้าย พริกไทย ยาสูบ และอ้อย โดยฝ้ายมีแหล่งผลิตที่สำคัญอยู่ที่กาญจนบุรีและสุพรรณบุรี สุนทรภู่ได้พูดถึงถิ่นที่ปลูกฝ้ายในจังหวัดสุพรรณบุรี ได้แก่ ที่สำปะทิว ตำบลพิหารแดง อำเภอเมือง (บทที่ 155) ย่านบ้านใหม่ ตำบลบ้านกร่าง อำเภอศรีประจันต์ (บทที่ 179) สามชุก (บทที่ 217) หมู่บ้านกะเหรี่ยง เลยอำเภอสามชุกขึ้นไป (บทที่ 294) แต่ฝ้ายมักเป็นพืชที่ชาวกะเหรี่ยงนิยมปลูก เนื่องจากฝ้ายเป็นพืชที่ปลูกในที่ค่อนข้างดอน ชาวกะเหรี่ยงที่อาศัยอยู่ชายป่าจึงนิยมปลูก ส่วนพริกไทยปลูกมากที่จันทบุรี ตราด ชลบุรี และนครชัยศรี ยาสูบมีแหล่งผลิตที่สำคัญอยู่ที่จันทบุรีและชลบุรี ส่วนอ้อยซึ่งเป็นวัตถุดิบที่ใช้ในการผลิตน้ำตาลทรายปลูกมากที่สมุทรสาคร นครชัยศรี จะเชิงเทรา ชลบุรี พันธ์สนิม (สุวรรณ์ เลิศพานิชย์กุล, 2544)

นอกจากพืชทั้ง 4 ชนิดนี้แล้วก็มีผักผลไม้อื่นๆ อาทิ หนาม มะพร้าว ถั่ว ถั่วลิสง และผักผลไม้ต่างๆ ทั้งนี้เพื่อขายให้กับคนในท้องถิ่นที่มีการผลิตเฉพาะอย่างเพื่อการค้า แต่เป็นการเพิ่มการผลิตให้มากขึ้นเพื่อมีส่วนเกินไว้ขายบ้าง มิได้มีจุดมุ่งหมายเพื่อการขายโดยตรง ส่วนการเลี้ยงสัตว์และประมงส่วนใหญ่ดำเนินการโดยชาวจีนอพยพ โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ (2510) บทที่ 105 กล่าวถึงบ้านบางเลน ตำบลบางแม่หม้าย อำเภอบางปลาแม่น้ำว่าเป็นที่ลุ่ม เป็นที่ที่มีปลาชุกชุม ทั้งคนไทยคนจีน ผู้ใหญ่เด็ก ล้วนพากันมาหาปลาที่นี่ และจากโคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ อีกเช่นกันทำให้เราพบว่านอกจากชาวจีนที่ทำการประมงแล้ว คนลาวที่อาศัยอยู่ในแถบสุพรรณทำประมงค่อนข้างมาก ไม่ว่าจะเป็นที่ศรีสะเกษ อำเภอเมือง (บทที่ 153) บ้านย่านยาว อำเภอสามชุก (บทที่ 185 และ 196) ทั้งลุ่มปลา ลากอวน เมื่อได้ปลาก็นำมาแล่และผ่าตรงหาดทรายริมแม่น้ำ นำมาย่างไฟใส่

ข้า ซึ่งน่าจะเป็นวิธีในการถนอมอาหารหรือทำปลาแห้งของชาวลาว ทำให้เห็นภาพสุพรรณบุรีในสมัยนั้นว่ามีทรัพยากรที่อุดมสมบูรณ์มาก

โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ (2510)

ศรีสะเกียงเสียงแซ่ล่วน	พวนลาว
แก้หนุ่มสุมปลาลาว	แซ่น้ำ
ผ้าบ่อนุ่งพุงขาว	ขวยจิตร รอดเอย
เด็กคว้นชวนเพื่อนค้า	คำมให้ ไกลลาว (บทที่ 153)
ย่านซื้อชื่อว่าบ้าน	ย่านยาว
เห็นแต่ชมนุ่มลาว	ล่อนโล้ง
ลากอวนส่วนหนุ่มสาว	เสียงแซ่ แม่เอย
ท่าแก่แลโล้งโค้ง	ต่างหล่อน ห่อนอายุฯ (บทที่ 185)
ย่านยาวลาวตั้งกลาด	หาดทราย
แลผ้าปลานแวสวาย	แหะท้อง
ย่างไฟใส่ขำราย	เรียงนั่ง สฝรั่งเอย
พวกหนุ่มสุมเรื่อร้อง	เจ๋รน้อยพ้อลาวฯ (บทที่ 196)

ส่วนการปลูกข้าวในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นก่อนที่จะมีการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง เป็นไปเพื่อตอบสนองความต้องการภายในประเทศ เพราะข้าวเป็นพืชหลักที่ใช้เลี้ยงผู้คนภายในราชอาณาจักร และยังคงเก็บสำรองไว้ใช้ในราชการด้วย เช่น จ่ายเป็นเสบียงแก่กองทัพในยามศึกสงคราม จ่ายเป็นเสบียงแก่ผู้เดินทางไปติดต่อกับราชการหรือนำออกขายให้แก่ประชาชนในภาวะขาดแคลนข้าวอันเนื่องมาจากฝนแล้งหรือน้ำท่วม และจะส่งไปขายยังต่างประเทศได้ก็ต่อเมื่อได้ผลผลิตมากพอกินไปถึง 3 ปี (Ingram, 1955 อ้างถึงใน สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล) ซึ่งถือว่ารัฐบาลให้ความสำคัญต่อประเด็นความมั่นคงทางอาหารของประชาชนในประเทศเป็นหลัก ในสมัยของพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ให้ความเอาใจใส่ต่อการปลูกข้าวเป็นพิเศษเห็นได้จากการมีคำสั่งให้เจ้าเมืองต่างๆ ส่งรายงานจำนวนน้ำฝน น้ำท่า และต้นข้าวในช่วงทำนาให้รัฐบาลทราบสม่ำเสมอ หากไม่กระทำถือเป็นความผิด (วรุณี โอสธารมย์, 2540) นอกจากนี้ยังมีการกำชับให้เจ้าเมืองตรวจตราว่าภูมิภาคใดพอจะทำนาได้ปีละ 2 ครั้งก็ขอให้เจ้าเมืองเร่งจัดการ และหากมีพื้นที่ที่กว้างว่างเปล่าอยู่ ก็ให้เจ้าเมืองกรมการชักชวนให้ราษฎรบุกเบิกแผ้วถางพื้นที่เพื่อทำนา บางครั้งเมื่อราษฎรขาดแคลนควายที่ใช้ไถนา ก็มีการแจกจ่ายควายให้ราษฎรยืมด้วย พื้นที่นาใดที่เคยน้ำท่วมหรือไร้อ้อย สวนกล้วยใดที่

พอจะทำได้ รัฐบาลก็จะส่งเสริมให้ราษฎรทำนาในที่เหล่านั้นด้วย ทั้งนี้เพื่อให้เพียงพอแก่การบริโภคภายในราชอาณาจักร (จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, จ.ศ. 1194; จดหมายเหตุรัชกาลที่ 3, จ.ศ. 1205; และ สุพจน์ เจียมใจ, 2527 อ้างถึงใน สุวรรณี เลิศพานิชย์กุล)

ถึงแม้อยุธยาได้รับการส่งเสริมให้ปลูกเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตน้ำตาลทราย จนปลายสมัยรัชกาลที่ 3 น้ำตาลทรายเป็นสินค้าที่มีมูลค่าในการส่งออกมากที่สุด แต่อุตสาหกรรมผลิตน้ำตาลทรายต้องประสบภาวะชะงักและตกต่ำที่สุดในช่วงต่อมา (สุวรรณี เลิศพานิชย์กุล, 2544)

ความเปลี่ยนแปลงในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอีกประการหนึ่งที่เป็นพื้นฐานสำคัญที่ช่วยเอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจไทยเข้าสู่ระบบทุนนิยมภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงก็คือ การที่เกิด “อุตสาหกรรมขั้นต้น” บางอย่าง เช่น อุตสาหกรรมน้ำตาลทราย อุตสาหกรรมต่อเรือสำเภา และอุตสาหกรรมเหมืองแร่เหล็กและดีบุก ซึ่งภูมิภาคที่เกิดกิจกรรมด้านอุตสาหกรรมนั้นยังคงเป็นพื้นที่เดิมกับการเกษตรเพื่อการค้า โดยปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ต่อเนื่องมาจนถึงรัชกาลที่ 4 อุตสาหกรรมน้ำตาลทรายได้ทวีอัตราการเจริญเติบโตมากยิ่งขึ้น เขตที่มีการเพาะปลูกอ้อยและมีโรงงานน้ำตาลทรายอยู่มากที่สมุทรสาคร นครชัยศรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี พันธ์สนิม นอกจากแหล่งผลิตสำคัญดังกล่าวแล้วเมืองต่างๆ ทางฟากตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา เช่น สุพรรณบุรี กาญจนบุรี และราชบุรี ก็มีโรงงานน้ำตาลทรายอยู่ด้วย (ประชุมประกาศรัชกาลที่ 4 พ.ศ. 2401-2404, 2504 อ้างถึงใน สุวรรณี เลิศพานิชย์กุล) การเดินทางไปสุพรรณของสุนทรภู่และเสมียนพบการทำน้ำตาลทรายในระหว่างทางแต่อยู่ในเขตนครปฐมและนนทบุรี ซึ่งมีลักษณะเป็นอุตสาหกรรมในครัวเรือนใช้แรงงานคนและแรงงานควายในการหีบอ้อย (โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่: บทที่ 38; นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี: หน้า 9) สำหรับเขตสุพรรณบุรีพบพื้นที่ปลูกอ้อยบริเวณบ้านกล้วย อำเภอสรีประจันต์ ในโคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ (บทที่ 190)

ส่วน “การทำมาค้าขาย” มีทั้งการค้าภายในและการค้ากับต่างประเทศ สำหรับการค้าภายใน เนื่องจากหมู่บ้านส่วนใหญ่อยู่ในวิถีการเกษตรแบบพอยังชีพ สามารถพึ่งตนเองได้ในเกือบทุกด้าน ทำให้การซื้อขายสินค้าระหว่างหมู่บ้านมีปริมาณไม่มากนัก การใช้เงินตรายังไม่แพร่หลาย การประกอบการค้าจึงเป็นงานเสริมจากอาชีพหลัก และทำกันเฉพาะหน้าแล้งเท่านั้น โดยทำกันอยู่เฉพาะในภูมิภาคของตน

สำหรับภาคกลางนั้น ส่วนใหญ่จะพายเรือค้าขายตามริมแม่น้ำลำคลองหรือไม่ก็ตั้งแผงขายริมทำนน้ำเมื่อมีเรือผ่านก็จะตะโกนขายของ ผู้ที่ทำการค้ามักจะเป็นผู้หญิง เนื่องจากผู้ชายต้องเข้าไปเป็นไพร่ทำงานให้หลวงหรือมูลนายที่ตนสังกัด ดังนั้นผู้หญิงจึงมีหน้าที่ทำมาหากินหาเลี้ยงครอบครัว โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ (2510) บทที่ 170 บรรยายว่าระหว่างที่สุนทรภู่และลูกๆ พักผ่อนอยู่บนฝั่ง มีสาวรุ่นชาวลาวพายเรือผ่านตะโกนทักทายขายของ สำหรับสินค้าที่นำมาขายมีทั้ง

ผลไม้ ปลาแห้ง เกลือ น้ำตาล น้ำมันมะพร้าว ผ้าฝ้าย สีย้อมผ้า และอื่นๆ การซื้อขายอาจเป็นการแลกเปลี่ยนระหว่างของกับของ (โคลงนิราศสุพรรณ บทที่ 217 ที่สามชุก พวกกะเหรี่ยงนำฝ้ายมาแลกกับของตรงบริเวณท่าเรือ) หรือเงินกับของ (โคลงนิราศสุพรรณ บทที่ 181 ที่บ้านไร่ ตำบลบ้านกร่าง อำเภอศรีประจันต์ มีการนำกล้วยไข่มาวางเรียงรายขาย เครื่องหนึ่งตกหนึ่งเฟื้อง)

โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ (2510)

ถึงนามสามชุกถ้ำ	ป่าดง
เกรียงไกรได้ฟ้ายลง	แลกกล้า
เรือค้าทำนั้งคง	คอยเกรียง เรียงเอย
รายจอดทอดทำน้ำ	นับฝ้ายขายของ ฯ (บทที่ 217)
บ้านไร่ไทเจ็กตั้ง	ทั้งทวาย
กล้วยไข่ไร่เรียงราย	เรียกซื้อ
ตกเรือเรือเรือปลาย	ปลีสลับ ปกกับแฮ
เฟื้องหนึ่งถึงสี่มื่อ	หมครื้อซื้อเสมอฯ (บทที่ 181)

อย่างไรก็ตาม มีข้อน่าสังเกตว่า ความเจริญรุ่งเรืองของการค้ากับต่างประเทศได้ส่งผลสืบเนื่องให้การค้าภายในประเทศในบางภูมิภาคขยายตัวมากขึ้นด้วย ในขณะเดียวกันก็มีกระจายสินค้าที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต รวมทั้งสินค้าอุปโภคบริโภคบางอย่างที่นำมาจากต่างประเทศไปยังชุมชนชาวจีนอพยพในอาณาบริเวณต่างๆ ที่เป็นแหล่งผลิตสินค้าเฉพาะอย่างเพื่อการส่งออก การค้าภายในจึงขยายตัวเพื่อรองรับภาวการณ์ดังกล่าว และผู้มีบทบาทสำคัญในการขยายตัวทางด้านการค้าก็คือชาวจีนเหล่านี้เอง เนื่องจากมีความชำนาญทางการค้า และไม่ต้องผูกติดอยู่กับระบบไพร่จึงสามารถเดินทางได้ทั่วราชอาณาจักร และทำอาชีพหลากหลายทั้งรับจ้าง ทำการค้า เป็นเจ้าของกิจการ หรือแม้กระทั่งทำหน้าที่เก็บอากรต่อจากเจ้าหน้าที่ของรัฐหรือเอกชนที่ประมูลการเก็บอากรอีกทอดหนึ่ง (ศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2544) ดังที่พบในวรรณกรรมหลายตอนทั้งในนิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี (2543) และ โคลงนิราศสุพรรณ ของสุนทรภู่ (2510) อาชีพที่พบว่าดำเนินการโดยชาวจีน ได้แก่ รับจ้างแจวเรือ (นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี หน้า 7) เก็บอากร (นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี หน้า 20) เจ้าของโรงงานทำขนมจีน (โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ บทที่ 120) เจ้าของโรงเหล็ก (โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ บทที่ 166) และค้าขายต่างๆ อาทิ กล้วยไข่ (โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ บทที่ 181) เป็นต้น

นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี (2543)

เจ้าลูกจ้างแจวเรือก็เหลือเล่ห์
 พอน้ำขึ้นตามน้ำค่อคำจุน
 คูเรือแพแออัดกันยัดเยียด
 บ้างหลีกกันหันหอกเขารกโกรง
 ถึงเขาพระท่าซำบ้านนางบวช
 ไปเก็บเงินบางขวากก็ยากแค้น
 ที่บ้านโน้นดอนกระเบื้องเป็นเมืองป่า
 ต้องตัดตอนแยกย้ายขายเขาไป
 ข้างสีโลธรรมาเป็นป่าได้
 เทียวเรียกเงินสมทบประจบประแจง
 (หน้า 20)

คูเกรหัวท้ายเที่ยวย้ายหมุน
 ชุลมุนมาตะบึงจนถึงโยง
 ประทุนเปิดถ่อปักก็หักโงง
 เดินทางโยงแสนยากลำบากใจ (หน้า 7)
 จนเจ็บปวดบุกป่าระอาแสน
 เหมือนแคะแค้นขอตานรำคาญใจ
 ใครแปลกหน้าขึ้นไปมิใคร่ได้
 ด้วยกลัวภัยเจ็บไข้ที่ร้ายแรง
 ก็ขายให้พวกจีนพอสิ้นแขวง
 เป็นสองแห่งทั้งตลาดไม่ขาดทุน

โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ (2510)

ผู้คนชนบทบ้าน
 โรงเจ็กตั้งริมดิน
 นั่งนบทรัพย์สิ่งสิน
 เมียช่างสาธยายล้ำ
 จวบจนชนบทบ้าน
 ทำตลาดหาดเกิดกัน
 เรือนคั้งฝั่งเรียงรัน
 คนภูคูกิริกรีน
 บ้านไร่ไทเจ็กตั้ง
 กล้ายไขไร่เรียงราย
 ตกเครือเรือเรือปลาย
 เพียงหนึ่งถึงสี่มือ

ชนมจีน
 ทำน้ำ
 สยายเพ้า เล่าแฮ (บทที่ 120)
 สลับผู้ หูหนาง (หูหนาง = หางหนู)
 ศรีจัน
 แก่งดิน
 โรงเหล็ก เจ็กเอย
 ค่ำมช้างต่างเกวียน (บทที่ 166)
 ทิ้งทวย
 เรียกชื่อ
 ปลีสลับ ปกกับแฮ
 หมครือชื่อเสมอฯ (บทที่ 181)

4.1.2 ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วว่าด้วยลักษณะการประพันธ์ของงานทั้งสองชิ้นนี้เกิดขึ้นจากการเดินทาง ณ ช่วงเวลาหนึ่ง ซึ่งเป็นการเดินทางมาทำธุระของบุคคลนอกพื้นที่ วรรณกรรมจึงมิได้สะท้อนภาพ

ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับอาชีพใดอาชีพหนึ่งเป็นการเฉพาะ แต่ให้ภาพรวมความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และสิ่งที่ตนเคารพบูชา และเมื่อไปถึงถิ่นที่ใด ก็จะเคารพสักการะสิ่งที่คุณในละแวกนั้นให้การนับถือ อาทิ ศาลหลักเมือง ศาลปู่เจ้า รวมทั้งต้นโพธิ์ซึ่งคนไทยส่วนใหญ่เชื่อว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อาศัยอยู่ เพื่อเป็นการบอกกล่าวเหตุแห่งการมา ขอให้ปกป้องคุ้มครองและประสบแต่ความสุขสวัสดีต่อไป เป็นการให้ความเคารพยำเกรงต่อธรรมชาติ มิกล้าล่วงละเมิดอันใดที่จะทำให้เกิดความไม่ลงตัวของสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั้น ดังที่สมัยนั้นมีเดินทางไปไหว้ศาลหลักเมืองขอให้เทพเทวาอุปถัมภ์ให้การเก็บถ้วยอากรครั้งนี้ไม่ขาดทุน ขึ้นบกหรือไปทางน้ำก็อย่าให้มีอะไรมาบังไรร่นาสามารถเก็บอากรได้ครบ ขอให้พบเรือค้าขายมากๆ เก็บอากรค่าตลาดอย่าขาดทุน นอกจากนี้ยังฝันว่าแม่ย่านางท้องน้ำออกมาบอกให้คล้ายกังวลว่าการณ์ในครั้งนี้จะได้กำไรแน่นอน (หน้า 17)

ส่วนสุนทรภู่ ได้กราบไหว้ต้นโพธิ์เก่าแก่ที่โพกระ ขอให้เทพยดาคุ้มครองให้ปลอดภัย (บทที่ 113) และเมื่อถึงบริเวณศาลปู่เจ้า ซึ่งถือกันว่าเป็นเจ้าป่าเจ้าเขาแถวนั้น (ตำบลบ้านกว้าง อำเภอสรีประจันต์) ก็พบเหตุการณ์ประหลาด เห็นงูเหลือมตัวโตเท่าเสาเรือนว่ายลงน้ำไป ลักครู่เห็นหมู่วันคลุ้งไปหมด แล้วจึงเห็นเด็กที่มีลักษณะเหมือนมนุษย์นั่งจิบนหลังงู เมื่อเห็นเป็นเช่นนั้นจึงได้รับจัดหมากพลูถวายปู่เจ้า หลังจากนั้นงูตัวนั้นจึงเลื้อยผ่านไป (บทที่ 187-189)

โคลงนิราศสุพรรณ ของสุนทรภู่ (2510)

ถึงคู้งโพกระกัม	กราบกราน
โพอยู่บูรณานาน	เน้นแล้ว
ขึ้นชุมพุ่มพิศดาร	เดชะ พระเอย
ขออย่าให้ไทยแผ้ว	ผ่องพันกลโกง (บทที่ 113)
ขนยานสารปู่เจ้า	จอมไพร
ปลาค่าน้ำซึ่งใส	สอาดสอาด
งูเหลือมเลื้อมเลื้อกลไคล	คลานกลิ้ง ตลิ่งแฮ
โตเท่าเสาเรือนกว้าน	กวาดน้ำดำปลาฯ (บทที่ 187)
ติดดินขึ้นถ่อค้ำ	เขนเรือ
บนบกกรังเสื่อ	ชอกช้ำ
นางฟูเลื้อยเหลือ	หลีกยาก หลากแฮ
สักครู่คูควันกลุ้ม	กลบข้างทางจรฯ (บทที่ 188)
เดกเห่นเช่นมนุษย์หนึ่ง	หลังงู
แวววับลับคล้ายฟู	ฟ่องเพื่อย

รัชต์จัดหมากพลู
งูกระเพื่อมเลื้อมเลื้อย

พลีปู่ เจ้าเอย
หลีกคล้ายหยาสุรฯ (บทที่ 189)

จะเห็นว่าบางครั้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพบูชาอาจเป็นได้ทั้งพระ หลักเมือง ธรรมชาติ อาทิ ต้นโพธิ์ ลำน้ำ (แม่น้ำนางประจำลำน้ำ) เจ้าป่าเจ้าเขา เป็นต้น

ในด้านทัศนคติของคนสมัยก่อนจะมองความภูมิฐานของคนที่การทำงานมากกว่าการมองที่ความโอ้อ่าของบ้านช่อง ดังนิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี หน้า 12 ที่ได้กล่าวถึงตำบลบางสะแกว่า ชาวบ้านในละแวกนั้นแลดูภูมิฐาน ปลุกผักปลุกถั่ว เลี้ยงวัวควาย ต่างคนต่างทำงาน หวดหญ้าบ้าง ทำนาปรังบ้าง ชาวบ้านในแถบนี้ขยันเพราะกลัวไม่มีข้าวจะกิน จึงตื่นขึ้นทำงานแต่เช้า แต่เมื่อเห็นบ้านเรือนแล้วนึกสงสารเพราะทุกคนมัวแต่ขยันทำงานจึงปล่อยให้บ้านเรือนทรุดโทรม

นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี (2543)

ถึงบางสะแกแลดูหมู่บ้าน
เขาปลุกผักปลุกถั่วเลี้ยงวัวควาย
ด้วยพวงรายถั่วร้อนตัวกลั้วอดข้าว
นำสงสารบ้านเรือนเหมือนจะพัง

เห็นภูมิฐานที่ทำเลคะเนหมาย
บ้างแยกย้ายหวดหญ้าทำนาปรัง
ตื่นแต่เช้าตากไถเหมือนใจหวัง
ดูรุงรังรายเรียงเคียงกันไป(หน้า12)

นอกจากนั้นในนิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี ได้กล่าวถึงการทำบุญทอดกฐินทางเรือของชาวสุพรรณ ซึ่งอยู่ในช่วงเดียวกันกับที่มีงานไหว้พระวัดป่าเลไลยก์ ในช่วงขึ้น 7 ค่ำ เดือน 12 ว่าเป็นช่วงที่มีความครึกครื้นสนุกสนาน ชาวบ้านล้วนแต่งตัวด้วยเสื้อสีสดไสชวนกันมาทำบุญ ถือเป็นการใหญ่งานหนึ่งของเมืองสุพรรณ

4.1.3 ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ชุมชนและรัฐ

ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นระบบความสัมพันธ์ภายในสังคมของไพร่ที่มีต่อหลวงหรือมูลนายของตนมีลักษณะคล้ายกับสมัยอยุธยาเป็นส่วนใหญ่ แต่ฐานะของไพร่ดีกว่าสมัยอยุธยามาก กล่าวคือ ไพร่มีโอกาสและมีสิทธิ์ในการประกอบอาชีพและทำการอื่นๆ ได้มากกว่าไพร่ในสมัยอยุธยา และได้รับการลดหย่อนการให้แรงงานต่อหลวงลงเรื่อยๆ ซึ่งการลดหย่อนนี้ทำให้ไพร่ได้ใช้แรงงานของตนให้เป็นประโยชน์ต่อตนเองและครอบครัวมากขึ้น (อัสสัมชัญพงศ์ นัตราคม, 2530: 38-40) การติดต่อราชการระหว่างภาครัฐกับราษฎร อาทิ การเก็บอากรค่าंना นายอากรจะต้องติดต่อกับพระหลวงกรมการที่ศาลากลางก่อน จากนั้นจึงเป็นหน้าที่ของกำนันในการป่าวประกาศและคำนวณอากรแก่ลูกบ้านของตน (นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี: 17-18)

ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและชุมชนส่วนใหญ่มีลักษณะพึ่งพาอาศัยกัน อาทิ การทำเกษตรกรรมจะอาศัยแรงงานที่มีอยู่ในครอบครัวทั้งหมด หากแรงงานที่มีอยู่ภายในครอบครัวไม่เพียงพอที่จะมีการขอแรงงานจากเพื่อนบ้านโดยไม่ต้องว่าจ้าง หรือ เรียกว่าการลงแขก ซึ่งเมื่อครอบครัวอื่นต้องการแรงงานบ้างก็จะสลับผลัดเปลี่ยนไปช่วย (สุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2544: 38)

จากวรรณกรรมที่ทำการศึกษาส่งหนึ่งที่น่าสนใจในเรื่องการอยู่ร่วมกันในชุมชนคือ คนไทย คนจีน คนมอญ มักอยู่ร่วมกันภายในสังคมและละแวกบ้านเดียวกัน เห็นได้จากโคลงนิราศสุพรรณของ สุนทรภู่ ไม่ว่าจะเป็นที่สำปะทิว อำเภอเมือง (บทที่ 155) ที่มีทั้งคนไทย คนจีน คนเขมรออยู่ร่วมกัน ที่ด่านขนอน อำเภอศรีประจันต์ (บทที่ 167) มีทั้งคนไทย คนจีน คนมอญ และที่บ้านไร่ อำเภอศรีประจันต์ (บทที่ 181) มีคนไทย คนจีน คนทวาย แต่คนลาวจะไม่อยู่อาศัยปะปนกับชาติพันธุ์อื่น มักรวมอยู่เป็นกลุ่มพวกพ้องเดียวกันเอง (นิราศสุพรรณ หน้า 15 และ โคลงนิราศสุพรรณ บทที่ 131)

โคลงนิราศสุพรรณ ของสุนทรภู่ (2510)

สำปะทิวจ้าวส้าง	กร่างไกร
ถิ่นท่าป่าไร่	ไร่ฝ้ายๆ
เจ็กออยู่หม่อไร	ทำถั่ว รั่วเอย
ปลูกผักฟักกล้วยกล้วย	เคลื่อนช้างทางจร (บทที่ 155)
จวนเขนเหน่งบ้าน	ด่านขนอน
หาดใหญ่ไทยเจ็กรมอน	มีบ้าน
จอดเรือเมื่อเขนรอน	ริมหาด สอาดเอย
รื่องว่าอาไศรยร้าน	ร่มไม้ไกล้เรือ (บทที่ 167)
บ้านไร่ไทเจ็กตั้ง	ทั้งทวาย
กล้วยไข่ไร่เรียงราย	เรียกซื้อ
ตกเรือเรือเรื่องปลาย	ปลีสลับ ปักบเส
เพื่องหนึ่งถึงสี่มือ	หมครื้อซื้อเสมอๆ (บทที่ 181)

นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี (2543)

มาตะบึงถึงบ้านตลาดแก้ว	เห็นลาวแกวกลาดคู้มทั้งหนุ่มสาว
ไผ่ผมสูงนุ่งผ้าประสาธล	บ้างรุ่นสาวรูปร่างเหมือนอย่างไทย
เขว่าลาวเหล่านี้เลี้ยงผีปอบ	มนต์ประกอบเถียวขุนช้างขุนไศย
กล้วยผีปอบลอบรักชักไส้ใน	ไม่พอใจลาวกาวจะยาวความ (หน้า 15)

โคลงนิราศสุพรรณ ของสุนทรภู่ (2510)

ถึงระยะสระโปยช้วน	บ้านลาว
ผ่านทุ่งทวยขาว	ย่างซ้าย
กลีบกลับวันแวมวาว	แวมแวม แพบแฮ
เด็กว่าฟ้าแลบจะม้าย	มุงค้อนงอนงามฯ (บทที่ 131)

4.2 การจัดการทรัพยากร

ทรัพยากรสำคัญที่จะกล่าวถึงในส่วนนี้ ได้แก่ ทรัพยากรดินและน้ำ ซึ่งเป็นทรัพยากรหลักที่สัมพันธ์กับการประกอบอาชีพและการหากินของชาวบ้านโดยตรง เนื้อความในวรรณกรรมเองมิได้กล่าวถึงการจัดการหรือการจัดสรรทรัพยากรอะไรเป็นพิเศษ โดยรวมแล้วการจัดการทรัพยากรทั้งสองชนิดนี้ในช่วงนี้มีลักษณะปล่อยให้ไปไปตามธรรมชาติ ชาวบ้านประกอบอาชีพเกษตรกรรมไปตามวิถีดั้งเดิมที่เคยทำมาแต่อดีต

4.2.1 การจัดการทรัพยากรดิน

การจัดการทรัพยากรดินในลักษณะการจัดการเชิงคุณภาพช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนั้น ยังไม่ปรากฏให้เห็น และเนื่องจากการพัฒนาที่ดินสู่ที่ราบลุ่มแห่งนี้ในช่วงฤดูฝนของทุกปี ทำให้ดินบริเวณนี้ได้รับปุ๋ยจากธรรมชาติที่มีความอุดมสมบูรณ์ การใช้ปุ๋ยจึงยังไม่ปรากฏ จะพบก็แต่การจัดการในลักษณะกรรมสิทธิ์ที่ดิน ซึ่งสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นโดยเฉพาะสมัยรัชกาลที่ 1 ยังคงใช้กฎหมายเช่นเดียวกับสมัยอยุธยา ซึ่งจะกล่าวโดยเฉพาะ 3 มาตรา คือ กฎหมายลักษณะเบ็ดเสร็จ มาตราที่ 45, 52 และ 54 แต่ตัวกฎหมายทั้ง 3 มาตรานี้ได้วางหลักการเกี่ยวกับการใช้ที่ดินทำกินของราษฎรไว้ว่า ที่ดินทั้งหลายเป็นของพระเจ้าแผ่นดิน แต่พระราชทานให้ราษฎรอยู่อาศัยทำมาหากินได้ ผู้ใดที่ประสงค์จะได้ที่ดินไปทำประโยชน์ให้แจ้งต่อเสนา นายระวาง นายอกร ให้ออกไปตรวจสอบสภาพที่ดินที่จะใช้ประโยชน์ เพื่อที่จะให้เจ้าพนักงานเขียนใบอนุญาต เรียกว่า โฉนด ให้ผู้ขอซื้อถือไว้เป็นหนังสือคู่มือสำหรับที่ หากราษฎรเข้าไปทำกินหรืออยู่อาศัยโดยไม่แจ้งล่วงหน้าถือเป็นการผิด จะมีโทษ ถึงแม้ว่าหลักฐานในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่บ่งว่ามีธรรมเนียมการเดินสวนดินนา เพื่อให้ข้าหลวง เสนาออกไปนับต้นไม้ ผลผลิต ที่นาเพื่อออกโฉนดให้นั้น แต่ในสมัยรัชกาลที่ 2 มีการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดบ้างเล็กน้อย เช่น หนังสือที่ออกให้แก่ผู้บุกเบิกที่ทำกินใหม่จะเป็นใบตราจองไม่ใช่โฉนดดังแต่ก่อน เมื่อเห็นว่าการผู้นั้นทำนาทำสวนได้ยั่งยืนจึงจะออกโฉนดให้เป็นการถาวร ทั้งนี้เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้ใช้ที่ดินเปลืองอย่างไม่สมควร นอกจากนี้

กรรมสิทธิ์ที่ได้สามารถตกทอดให้แก่ทายาทได้แต่ขายไม่ได้ ถือเป็นกรรมสิทธิ์ส่วนบุคคล และเนื่องจากรัฐบาลไม่ต้องการให้มีการทำนาเลื่อนลอยหรือครอบครองที่ดินไว้อย่างถาวร ถ้ามีการทอดทิ้งที่นาทำให้ผู้อื่นครอบครองแทนไป แต่จุดประสงค์ที่แท้จริงก็เพื่อเก็บอากรสวนและหางข้าวค่านามากกว่าเป็นการคุ้มครองหรือดูแลเพื่อให้เป็นไปตามลักษณะกรรมสิทธิ์ นอกจากนี้ยังมีการกำชับให้เจ้าเมืองตรวจตราว่าภูมิภาคใดพอจะทำนาได้ปีละ 2 ครั้งก็ขอให้เร่งจัดการ (ประภัสสร บุญประเสริฐ, มปป.)

เสมียนมีได้รณานิราศสุพรรณจากการไปเก็บอากรที่เมืองสุพรรณ และจากข้อมูลในนิราศนี้เองทำให้ทราบว่ากรเก็บอากรค่านาในสมัยนั้น ผู้ที่ทำการรังวัดและคำนวณอากรคือกำนัน และมีเสมียนบัญชีเป็นผู้จด โดยมีอัตราไร่ละสลึงถึงหนึ่งบาท ผู้ที่เป็นไพร่หลวงหรือมีตราสัญลักษณ์จากกระทรวงต่างๆ ไม่ต้องเสียอากรค่านา ซึ่งบุคคลเหล่านี้จะมีตราค่าประทับอยู่เป็นเครื่องหมาย เป็นสาเหตุให้ผู้ที่ต้องการจะหลบเลี่ยงอากรนำตราค่ามาประทับบนตราแดง ซึ่งตราแดงนี้หมายถึงนาคูโค เพาะปลูกแบบหว่านในพื้นที่ลุ่ม มีน้ำทำอุดมสมบูรณ์ ซึ่งจะต้องเสียค่าอากรแพงกว่านาอีกประเภทหนึ่ง แต่หากจับได้ว่าการหลบเลี่ยงอากร หรือซ่อนเร้นไร่นาจะต้องถูกปรับเป็น 3 เท่า (หน้า 18) และการเก็บอากรค่านาเหล่านี้จะต้องรวบรวมส่งพระคลังหลวงให้เสร็จสิ้นภายในเดือน 10 (หน้า 20)

นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี (2543)

ครั้นเสร็จตั้งชื่อนามตามตำรับ

ชวนกันจับระดมสมพัตร

เอาหมายนำป่าวประกาศราษฎร

ให้แน่นอนแนะนำทุกกำนัน

ต่างอำเภอต่างหาไม้รวัด

เสมียนจัดจดบัญชีมีขม้น

เอารุ่งเรืองมาประมูลแล้วคูณกัน

คิดผ่อนผันออกได้เป็นไรงาน

ให้เรียกไร่ละสลึงจนถึงบาท

พิศขาดมากมายหลายสถาน

ก็ต่างคนต่างจำได้ชำนาญ

เสมียนอ่านบาปบุญเขียนฎีกา

กำนันป่าวชาวบ้านทุกย่านแขวง

ไม่ขัดแย้งชายหญิงวังมาหา

ที่เสียแล้วไปบ้างที่ยังมา

บ้างมีตราคุ้มห้ามตามกระทรวง

ต้องเชิดตรามาดูรู้สำเหนียก

ก็ไม่เรียกค่าไร่กับไพร่หลวง

บ้างเขียนคำทับแดงแปลงในดวง

ครั้นทักท้วงไล่เลียงก็พลีสงพลา

ไม่รู้จักมูลนายว่าซ้ายขวา

มีแต่ตราพูดปากถลาถลาล่า

ครั้นไถ่จนวนวงไม่คงคำ

ก็จับจำปรับปรุณลงเอา

ที่ต่างคนบังไร่วัฒน

เขานำจับเจ็บใจดั่งไฟเผา

ต้องเสียเงินยืมขยับนั่งสับเงา

ถึงเดือนสิบรับเร่งให้เร็วรวด

ก็ชวนกันตักเดือนเพื่อนทั้งปวง

เขาปรับเอาสามต่อต้องงอไป (หน้า 18)

จะส่งงวดไปยังพระคลังหลวง

ให้เลี้ยววิ่งรีบุดไปสุดแดน (หน้า 20)

4.2.2 การจัดการทรัพยากรน้ำ

ในสมัยก่อนปัญหาเรื่องคุณภาพน้ำยังไม่ค่อยปรากฏ การจัดการทรัพยากรน้ำจึงเป็นการจัดการกับปัญหาน้ำมากซึ่งเป็นไปตามฤดูกาล แต่เนื่องจากรัฐบาลต้องการส่งเสริมประชาชนทำนาให้ได้ผลผลิตที่ดี ในสมัยสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีรับสั่งให้รายงานปริมาณน้ำฝน น้ำทำให้ทรงทราบอย่างสม่ำเสมอ หากเจ้าเมืองใดไม่กระทำถือเป็นความผิด มีตัวอย่างเหตุการณ์เกิดขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2385 ซึ่งเป็นปีที่ฝนแล้ง พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้เจ้าพระยาพระคลัง พระยาพลเทพ เจ้าพระยามหาโยธา พระยาราชสุภาวดี พระยาสุรเสนาข้าราชการผู้ใหญ่ผู้น้อยกับเจ้าเมืองกรมการขึ้นมาช่วยคิดอ่านไขน้ำ ปิดน้ำ ถังน้ำในนาไว้ เพื่อมิให้น้ำในท้องนาไหลบ่าลงน้ำลงคลอง และในครั้งนั้นก็ได้มีการปิดคลองลงทำนบ ถมดินยกคันคลอง ขังน้ำในท้องนาให้มีพอเลี้ยงต้นข้าว จนกว่าจะออกรวงสุก และในสมัยกษัตริย์องค์เดียวกันนี้เอง ได้เกิดปรากฏการณ์ฝนมาก เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวแล้วน้ำยังไม่ลด จึงโปรดเกล้าให้จัดแจงการพระราชพิธีสวดพระพุทธรมณฑ์ขับไล่ฝน ซึ่งก็ถือว่าเป็นความหวังใจของพระมหากษัตริย์ที่มีต่อเกษตรกรทุกคน (ประภัสสร บุญประเสริฐ, มปป.)

นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี แต่งขึ้นราวปี พ.ศ.2387 ได้กล่าวถึงภาวะฝนแล้งที่เกิดขึ้นในปีนั้นซึ่งเป็นปีมะโรง ทำให้ข้าวมีราคาแพง แต่ไม่ได้พูดถึงการแก้ปัญหาดังกล่าวในวรรณกรรมแต่อย่างใด (หน้า 7)

4.3 ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากร

การดำเนินชีวิตของประชาชนในช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้นส่วนใหญ่เป็นแบบพออยู่พอกิน มีลักษณะการพึ่งพาตนเองสูง อุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน และเสื้อผ้าก็เกิดจากการผลิตเอง จนเรียกได้ว่าแทบจะทำกันทุกครัวเรือน ลักษณะดังกล่าวทำให้มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาโดยตรงจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง สิ่งที่เป็นผลพลอยได้มาจากการถ่ายทอดนี้ ก็คือ สัมพันธภาพอันดีระหว่างคนต่างรุ่น และบทเรียน คำสั่งสอนในการดำเนินชีวิต

การทำเกษตรกรรมเป็นแบบเพื่อการยังชีพภายในครัวเรือนเป็นส่วนใหญ่ เมื่อมีผลผลิตเหลือกินเหลือใช้จึงนำออกขาย แม้แต่นโยบายของประเทศก็มีลักษณะเดียวกันคือ ต้องมีผลผลิตข้าวมากพอที่จะบริโภคในประเทศพอไปถึง 3 ปี จึงจะนำออกขาย (Ingram, 1955 อ้างถึงใน สุภรัตน์

เลิศพาณิชย์กุล) ความต้องการที่จะค้าขายกับต่างประเทศยังไม่มีกำลังมากพอที่จะผลักดันให้ชาวบ้านเร่งทำการเกษตร เพื่อส่งขายและอากรเหล่านั้นเป็นสินค้าให้กับกษัตริย์ในการค้าขายต่อไป การใช้ทรัพยากรดิน น้ำจึงไม่หักโหมมาก แรงงานที่ใช้ก็เป็นแรงงานในครอบครัว แรงงานสัตว์หรือเพื่อนบ้านในชุมชนเดียวกัน การว่าจ้างแรงงานจากถิ่นอื่นจึงมีน้อยมาก ลักษณะดังกล่าวข้างต้นทำให้เงินตราไม่มีความสำคัญมากนักต่อการดำรงชีวิตของประชาชน

การทำนา พันธุ์ข้าวที่ใช้ก็มีการเลือกให้เหมาะสมกับลักษณะที่ดิน และปริมาณน้ำที่ได้รับ ซึ่งถือเป็นการเลือกสรรสิ่งที่เหมาะสมกับธรรมชาติ ประชาชนในภาคกลางทราบว่าพื้นที่แถบนี้มีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม น้ำท่าอุดมสมบูรณ์ ดินดีเหมาะแก่การทำเกษตรกรรม และยอมรับว่าเมื่อถึงฤดูน้ำหลากพื้นที่แห่งนี้จะกลายเป็นท้องทุ่งที่เต็มไปด้วยน้ำ การเดินทาง การหาอาหารก็จะเปลี่ยนแปลงไปตามฤดูกาล ประชาชนเรียนรู้ที่จะอยู่อย่างกลมกลืนกับธรรมชาติ ธรรมชาติหยิบยื่นอาหารสำหรับพวกเขา ให้ความอุดมสมบูรณ์กับที่ลุ่มแห่งนี้เมื่อยามน้ำลด ความอ่อนน้อมถ่อมตนและการเคารพต่อธรรมชาติ การรู้จักบุญคุณของสรรพสิ่งรอบตัวเขาทำให้เขาใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า และถึงแม้ปีใดจะเกิดภาวะแห้งแล้ง แต่ด้วยความเป็นอยู่ที่เรียบง่าย กินง่าย อยู่ง่าย ถึงแม้ข้าวจะไม่พอกิน ก็สามารถกินเผือกมันระคนผลไม้ประทังชีวิตไปได้ ภาพเหล่านี้สะท้อนให้เห็นได้อย่างเด่นชัดในวรรณกรรมของเสมียนมี (หน้า 7)

นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี (2543)

แต่ปีมะโรงจศกนี้ตกแล้ง
ระคนปนเผือกมันพอกันตาย
อยู่ชยาธานีไม่มีอด
จะร้อนตัวกลัวอะไรกับไพริน
(หน้า 7)

ข้าวก็แพงถึงสะพานพวกราษฎร์ขาย
ค่อยสบายเป็นเสบียงเลี้ยงแผ่นดิน
ถึงข้าวหมดผลไม่ยังไม่สิ้น
อย่าดูหมิ่นลวงเลียบเข้าเหยียบแดน

หากจะกล่าวไปวรรณกรรมที่ศึกษาในช่วงเวลาดังกล่าวมีอยู่น้อยชิ้นนักแทบจะไม่สามารถสะท้อนภาพของการจัดการทรัพยากรเลย ได้กล่าวถึงที่ดินบ้างในแง่การเก็บอากรหาผลประโยชน์จากที่ดิน ทั้งนี้จะมาจากเหตุผลหลายประการด้วยกัน อาทิ ปัญหายังไม่มีการเห็นอย่างชัดเจนทั้งในแง่ของทรัพยากรน้ำและทรัพยากรดิน การแย่งชิงทรัพยากรอาจยังไม่เกิดขึ้น หรืออาจเป็นดังที่กล่าวไว้ในตอนต้นของบทนี้ว่าเหตุบ้านการเมืองในสมัยดังกล่าวยังไม่ถือว่าสงบดินก การประพันธ์วรรณกรรมต่างๆ จึงมุ่งไปที่การซ่อมแซมวรรณกรรมหลวงซึ่งเคยมีมาในสมัยอยุธยา ประกอบกับความมุ่งมั่นของพระพุทธรูปอดฟ้าจุฬาโลกในการที่จะสังคายนาพระไตรปิฎกและชำระพงศาวดาร

ซึ่งผลงานแต่ละชิ้นในรัชสมัยของพระองค์ถึงแม้จะไม่โดดเด่นในแง่ของวรรณศิลป์แต่ก็เปี่ยมล้นไปด้วยคุณค่า หลังจากสมัยของพระองค์แล้วถึงแม้วรรณคดีไทยจะรุ่งเรืองจนถึงขั้นสูงสุด แต่นักประพันธ์ล้วนแล้วแต่เป็นข้าราชการในราชสำนักทั้งสิ้น การศึกษายังไม่ขยายวงกว้างออกไป ดังนั้นงานวรรณกรรมที่เกี่ยวกับสุพรรณบุรีจึงมีอยู่เพียง 3 ชิ้นเท่านั้น และเป็นมุมมองจากบุคคลภายนอก ซึ่งผ่านเข้ามาในช่วงระยะเวลาหนึ่ง อีกทั้งการเดินทางในสมัยก่อนอาศัยทางน้ำเป็นหลัก ภาพที่ได้จึงไม่ถือว่ากว้างนัก งานราชการที่ให้ข้าราชการไปสอดส่องดูแลก็ยังไม่นิยมบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร มาเริ่มให้ความสำคัญกับการบันทึกบ้างก็ในสมัยพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ให้เจ้าหัวเมืองส่งรายงานน้ำฝนต้นข้าวให้รัฐบาลทราบสม่ำเสมอ เนื่องจากรัฐบาลในสมัยนั้นให้ความสำคัญกับการทำมาหากินของประชาชน อีกทั้งรัฐบาลเริ่มที่จะทำการค้าขายกับต่างชาติมากขึ้น โดยภาพรวมวรรณกรรมในสมัยนี้ออกเหนือจากวรรณกรรมประเภทนิราศที่พบแล้ว เอกสารงานราชการทั้งหลายที่น่าจะเกี่ยวข้องกับพื้นที่สุพรรณบุรีส่วนใหญ่จึงเกี่ยวข้องกับรายงานการส่งส่วยการเก็บอากร ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับผลประโยชน์ของทางราชการ และงานบ้านเมือง อาทิ การแต่งตั้งโยกย้าย การปราบกบฏ การรวมหัวเมืองต่างๆ เท่านั้น

บทที่ 5

ภาพรวมเศรษฐกิจและสังคมภาคกลางในยุคเปิดเสรีทางการค้า พ.ศ.2398 – 2475

การเปิดเสรีทางการค้าในปี พ.ศ. 2398 มีสาเหตุจากการบีบรัดของประเทศมหาอำนาจทางตะวันตก เนื่องจากเป็นยุคล่าอาณานิคม คนไทยต้องปรับตัวเข้าสู่กระแสสังคมใหม่ที่มีชาติตะวันตกเข้ามาทำการค้าด้วยภายใต้ข้อสัญญาที่เขาเป็นผู้กำหนดขึ้น สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน อาทิ ระบบเศรษฐกิจและการศึกษา เจ้านายและชนชั้นสูงเริ่มมีความตื่นตัวในด้านการศึกษา แต่ถึงกระนั้นการศึกษาสมัยใหม่ยังคงจำกัดอยู่ในราชตระกูลหรือตระกูลขุนนางไม่กี่ตระกูล และอีกส่วนหนึ่งมาจากตระกูลขุนนางในเขตหัวเมืองใกล้กรุงเทพและบุตรหลานตระกูลคนจีนที่มีชื่อเสียงหรือร่ำรวยที่ได้รับการอุปถัมภ์จากเจ้านายเท่านั้น (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์, 2546: 299-300) ต่อเมื่อปี พ.ศ. 2464 รัฐบาลประกาศให้มีการศึกษาภาคบังคับระดับประถมศึกษาสำหรับเยาวชนทุกคน และมีเพียงร้อยละ 40 ของเด็กอายุ 7-14 ปีที่ได้เข้าโรงเรียน การศึกษาระดับประถมแผ่ขยายไปเพียงเขตกรุงเทพฯ และหัวเมืองใหญ่ โดยเริ่มต้นที่วัดและบ้านของเสนาบดี การศึกษาขั้นสูงต้องเข้ามาในกรุงเทพฯ หลังการปฏิวัติ พ.ศ. 2475 จำนวนนักเรียนจึงค่อยๆ เพิ่มขึ้นอย่างสม่ำเสมอ (อ้างแล้ว, 296 และ 459)

วรรณกรรมเป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนให้เห็นการได้รับวิทยาการและวัฒนธรรมนั้น โดยเฉพาะวัฒนธรรมทางด้านภาษา เห็นได้จากรูปแบบของวรรณกรรมมีความหลากหลายมากขึ้น วรรณกรรมร้อยแก้วเริ่มเข้ามาแทนที่วรรณกรรมประเภทกาพย์กลอน โดยเฉพาะในสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว วรรณกรรมร้อยแก้วหลายประเภทเริ่มขึ้นในสมัยนี้ อาทิ เรื่องสั้น นวนิยาย บทละคร ฯลฯ แต่การประพันธ์วรรณกรรมส่วนใหญ่ยังเกิดขึ้นเป็นวงแคบๆ อย่างในเมืองหลวงเท่านั้น แต่ถึงกระนั้นวรรณกรรมในระยะนี้ได้เจริญขึ้นอย่างกว้างขวาง ตามประเพณีที่เคยเป็นมาแต่ดั้งเดิมนั้น บรรดาภิกษุต่างๆ ย่อมดำรงฐานะอยู่ได้ด้วยพระบรมราชูปถัมภ์ หรือเจ้านายต่างๆ ทรงให้ความอุปการะ แต่ครั้งมาถึงตอนนี้นักเขียนนักประพันธ์ต่างๆ ได้เริ่มแยกย้ายออกไปสร้างผลงานของตนอย่างอิสระ มีผู้รู้หนังสือมากขึ้น นักอ่านจึงทวีขึ้น อีกทั้งการพิมพ์ก็เจริญขึ้น คือเปลี่ยนจากสมุดไทย (กระดาษข่อยรูปคัมภีร์) ที่มีรูปเล่มขนาดใหญ่ ราคาแพง มาเป็นสมุดฝรั่งซึ่งมีรูปเล่มดังปัจจุบัน การซื้อขายหนังสือจึงกว้างขวางกว่าก่อนมาก จำนวนโวหารและความคิดอ่านของกวีได้แปรเปลี่ยนไปจากแนวเดิม นับเป็นระยะหัวเลี้ยวหัวต่อของวรรณกรรมไทย (วิลาสงส์

พงศานุตร, 2519; เสทีอน สุโกโธณ, 2519) ยิ่งตั้งแต่ปลายสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเป็นต้นมา หนังสือพิมพ์ได้เข้ามามีบทบาทต่อสังคมและการเมืองมากขึ้น หนังสือพิมพ์ฉบับแรก ที่วิพากษ์วิจารณ์ให้ความสำคัญกับประเด็นดังกล่าวคือ หนังสือพิมพ์บางกอกการเมือง ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีหนังสือพิมพ์เกิดขึ้นอีกถึง 14 ฉบับ (วิลาสวงศ์ พงศานุตร, 2519) แสดงให้เห็นถึงกระแสการตอบรับและการบริโภคสื่อชนิดนี้ของคนในยุคสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี ในขณะที่เดียวกันก็แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวทางด้านการศึกษาและผู้รู้หนังสือที่มีมากขึ้น

วรรณกรรมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับสุพรรณบุรีในช่วงนี้ทั้งหมดควาร้อยขึ้นเป็นวรรณกรรมประเภทสารคดี ส่วนใหญ่อยู่ในรูปของเอกสารราชการ เอกสารการตรวจราชการ พระราชหัตถเลขา เอกสารการเสด็จประพาสตามที่ต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งถูกรวบรวมไว้ในรูปของเอกสารต้นฉบับและไมโครฟิล์ม ณ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ และหอจดหมายเหตุจังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งเอกสารดังกล่าวมุ่งรายงานความคืบหน้าในการปฏิบัติงาน รายงานผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นแก่รัฐ การสะท้อนภาพทางสังคม การดำรงชีพ อีกทั้งประเพณีพิธีกรรมต่างๆ จึงมิใช่สาระสำคัญของวรรณกรรม นอกจากนี้ยังพบบทความวิพากษ์วิจารณ์การทำงานของรัฐบาล รายงานข่าวความเป็นไปของบ้านเมืองและวิถีชีวิตของผู้คนในยุคนี้จากหนังสือพิมพ์ พบบทความเรื่องเที่ยวทุ่งเมืองสุพรรณที่ผู้แต่งบรรยายภาพการท่องเที่ยวทุ่งในหน้าน้ำ ซึ่งพอจะสะท้อนภาพวิถีชีวิตของผู้คนได้บ้าง เป็นหนึ่งในบทความที่ได้รับการรวบรวมไว้ในหนังสือเที่ยวทุ่งเมื่อหน้าน้ำ ของเอนก นาวิกมูล วรรณกรรมในช่วงเวลาดังกล่าวที่นำมาศึกษา มีทั้งสิ้น 21 ชิ้น นอกเหนือจากบทความเรื่องเที่ยวทุ่งเมืองสุพรรณแล้ว ยังมีพระราชนิพนธ์คราวเสด็จประพาสเมืองสุพรรณ 1 ชิ้น ร่างพระราชหัตถเลขาเป็นรายงานเสด็จคลองมะขามเฒ่าอีก 1 ชิ้น ข่าวกว 1 ชิ้น วรรณกรรมที่เหลือล้วนแต่เป็นเอกสารราชการและเอกสารการตรวจราชการทั้งสิ้น

เป็นที่น่าสังเกตว่าวรรณกรรมที่พบล้วนแต่เป็นงานเขียนประเภทสารคดีของพระมหากษัตริย์ และข้าราชการทั้งสิ้น แม้แต่บทความเที่ยวทุ่งเมืองสุพรรณที่ดีพิมพ์ลงในหนังสือวชิรญาณ ตอนที่ 29 เดือนกุมภาพันธ์ ร.ศ.115 ซึ่งไม่ทราบชื่อผู้แต่งก็ตาม แต่ลักษณะการเขียนทำให้ทราบได้ว่าเป็นผู้มีความรู้ในเรื่องภาษาและภูมิศาสตร์พอควร อาจเป็นเจ้านายพระองค์ใดพระองค์หนึ่งหรือข้าราชการที่มีความรู้มาก วรรณกรรมที่เขียนขึ้นโดยชาวบ้านสามัญชนมาพบในช่วงหลังที่หนังสือพิมพ์มีเสรีภาพในการเสนอข่าว

ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่ได้มีเพียงแต่ด้านการศึกษา ภายหลังจากที่ประเทศไทยเปิดให้มีการค้าอย่างเสรีแล้ว วิธีการผลิตก็ยังชีพกึ่งค้าขายมีแนวโน้มที่จะปรับตัวเป็นการผลิตเพื่อค้าขายมากขึ้น ทั้งนี้เกิดจากนโยบายของประเทศไทยที่มุ่งหารายได้เข้าประเทศจากการค้าขายกับต่างชาติ รัฐ

บาลเน้นนโยบายขยายพื้นที่เกษตรเพื่อให้ได้ผลผลิตที่มากขึ้น ซึ่งมีผลทำให้ชาวบ้านเร่งขยายพื้นที่ทำกินเป็นวงกว้างออกไป และเริ่มปรับเปลี่ยนวิถีในการผลิตไปจากเดิม

5.1 การดำเนินชีวิต

5.1.1 ระบบเศรษฐกิจและการทำมาหากิน

ภายหลังจากที่ประเทศไทยได้ทำสนธิสัญญาเบาว์ริงกิจกรรมพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญ 3 ประการ ได้แก่ “การเกษตร” “การอุตสาหกรรมขั้นต้นบางอย่าง” และ “การค้าขาย” ได้มีลักษณะบางอย่างที่เปลี่ยนแปลงไปจากในช่วงต้น กล่าวคือ การเกษตรแบบพอยังชีพ ยังคงปรากฏอยู่ทั่วไป โดยเฉพาะในแถบภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ สำหรับภาคกลางและภาคตะวันออกพื้นที่ที่ยังคงมีลักษณะเช่นนี้ ได้แก่ สระบุรี เพชรบุรี จันทบุรี และตราด เป็นต้น ส่วน การเกษตรเพื่อการค้านั้น พื้นที่โดยมากอยู่ในภาคกลางและภาคตะวันออก แหล่งปลูกข้าวเพื่อการส่งออกอยู่ในภาคกลาง โดยเฉพาะพื้นที่บริเวณรอบๆ เมืองหลวง ข้าวเกินกว่าครึ่งหนึ่งของปริมาณที่ส่งออกทั้งหมดในปี พ.ศ. 2448 มาจากข้าวที่ผลิตจากมณฑลกรุงเทพ โดยชาวนาที่ทำงานเพื่อขายอยู่ในแถบชัยภูมิ อยุธยา และสุพรรณบุรี เป็นต้น โดยมีการขยายพื้นที่การเกษตรออกไป ทั้งนี้เกิดจากการสนับสนุนของรัฐที่ให้ขยายพื้นที่ทำกิน ประกอบกับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ประกาศเลิกทาสและโดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบไพร่ ทำให้ประชาชนมีอิสระในการประกอบอาชีพของตนมากขึ้น ใช้เวลาในการทำงานได้อย่างเต็มที่ อย่างไรก็ตามชาวนายังคงต้องเสียภาษีค่านากับรัฐอยู่²

ภายหลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงระยะแรกในช่วงปี พ.ศ. 2398-2406 การส่งออกข้าวยังมีปริมาณไม่สูงนัก สังเกตได้จากยังไม่มีการทำสถิติของการส่งออกพืชชนิดนี้ เนื่องจากเดิมข้าวถือเป็นสินค้าต้องห้ามในการส่งออก ส่วนน้ำตาล ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2410 เป็นต้นมาน้ำตาลซึ่งถือเป็นสินค้าออกหลักของประเทศไทยกลับประสบภาวะซบเซาลงเรื่อยๆ ภาวะดังกล่าวส่งผลต่อการลดปริมาณการเพาะปลูกอ้อยลงเป็นอย่างมากและผันเอาทุน แรงงาน และทรัพยากรที่มีอยู่ไปใช้ในการปลูกข้าวแทน เพื่อตอบสนองต่อความต้องการของตลาด นับแต่นั้นมาข้าวก็ทวีความสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ

¹ เปลี่ยนจากการให้แรงงานแก่ราชการมาเป็นการเสียเงินค่าราชการทุกปีๆ ละ 6 บาท จนถึงปี พ.ศ. 2448 พวกไพร่จึงมีอิสระอย่างเต็มที่ เมื่อราชการประกาศใช้พระราชบัญญัติลักษณะเกณฑ์ทหาร ใช้ชายฉกรรจ์ที่มีอายุครบ 18 ปีเข้ารับราชการมีกำหนด 2 ปี แล้วปลดเป็นกองหนุนโดยที่ไม่ต้องเสียค่าราชการตลอดชีวิต (สุวิทย์ ไพทยวัฒน์, 2521)

² การจ่ายอากรค่านานี้ถูกยกเลิกไปภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองปี พ.ศ. 2475 รัฐบาลภายใต้การนำของคณะราษฎรได้ออกกฎหมายฉบับหนึ่งเรียกว่า พระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลรัษฎากร พ.ศ. 2481 พระราชบัญญัตินี้ได้ยกเลิกพระราชบัญญัติลักษณะเก็บเงินค่านาร.ศ. 119 เป็นอันว่าระบบการเก็บอากรค่านาลิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 2482 (ชัย เรืองศิลป์, 2523)

ในฐานะที่เป็นสินค้าส่งออกอันดับหนึ่งของประเทศไทย (สุวิทย์ ไพบยวัฒน์, 2521; จักรทิพย์ นาคสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ, 2527)

เป็นที่น่าสังเกตว่า ชาวนาในพื้นที่ทำนาเพื่อค้าขายนิยมทำนาหว่าน ขณะที่ชาวนาในพื้นที่ทำนาเพื่อบริโภคเองนิยมทำนาดำ ไม่ว่าจะเป็นสระบุรี เพชรบุรี จันทบุรี ภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การทำนาหว่านหรือเรียกอีกอย่างว่านาคุโค³ บริเวณที่จัดว่าเป็นนาคุโคมาแต่โบราณ ได้แก่ บริเวณแถบอยุธยา อ่างทอง สุพรรณบุรี และลพบุรี ข้อดีของนาประเภทนี้คือเจ้าของไม่ต้องดูแลมาก เนื่องจากมีปริมาณน้ำมากเพียงพอที่จะปลูกข้าวได้อย่างสบายทั้งจากแม่น้ำและน้ำฝน การหว่านข้าวทำให้ไม่ต้องใช้แรงงานมากนักในการทำนาดำกับนาดำ ข้าวที่ได้จากนาคุโคเรียกว่าข้าวนาเมือง เทียบทุ่งเมืองสุพรรณ (หน้า 159) เป็นบทความที่ตีพิมพ์ลงในหนังสือชัชวาล ตอนที่ 29 เดือนกุมภาพันธ์ ร.ศ. 115 (มปพ.) ได้รับการรวบรวมไว้ในหนังสือ เทียบทุ่งเมื่อหน้าน้ำ ของเอนก นาวิกมูล (2536) บทความดังกล่าวบรรยายภาพทุ่งนาเมืองสุพรรณว่าเป็นทุ่งนาที่ดี คือ มีลักษณะเป็นที่ลุ่ม ไม่ค่อยจะมีที่ดอนหรือคันไม้ใหญ่จึงทำให้ทุ่งนาสุพรรณกว้างสุดลูกหูลูกตา กินพื้นที่หลายตำบล หน้าน้ำในเดือน 10 เดือน 11 และเดือน 12 น้ำเต็มทุ่งสมบูรณ์ดี ลักษณะทุ่งนาแบบนี้ถูกจัดว่าเป็นนาคุโค เรียกได้ว่าเป็นนาชั้นดีเหมาะแก่การเพาะปลูกข้าว

ส่วนการทำนาดำหรือเรียกอีกอย่างว่านาฟางลอย⁴ เป็นนาในที่ดอน ซึ่งอาศัยแต่น้ำฝนเป็นสำคัญ การทำนาดำมีความยุ่งยากลำบากอีกทั้งต้องใช้แรงงาน เครื่องมือและวิธีการสูงกว่าข้าวนาหว่านที่เพียงแต่หว่าน รอน้ำลดแล้วก็สามารถเกี่ยวเกี่ยวได้ แต่ข้าวนาดำจะได้ผลผลิตที่มากกว่า และมีคุณภาพมากกว่า เราเรียกข้าวที่ได้จากนาประเภทนี้ว่าข้าวนาสวน (ประภัสสร บุญประเสริฐ, มปป.; วารุณี โอสธารมย์, 2540; สมภพ มานะรังสรรค์, 2544)

พันธุ์ข้าวที่ปลูกในสมัยก่อนมีหลายพันธุ์ หลายประเภท เราสามารถแบ่งพันธุ์ข้าวเป็น 3 ประเภทใหญ่ๆ ได้แก่ ข้าวเบา ข้าวกลาง ข้าวหนัก ข้าวเบาใช้ระยะเวลาในการปลูกสั้น 3 - 4 เดือน นิยมปลูกข้าวชนิดนี้ในที่ดอนข้างดอนหรือน้ำฝนและน้ำท่าไม่อุดมสมบูรณ์นัก ข้าวกลางใช้ระยะเวลา 4 - 6 เดือน ข้าวหนักใช้ระยะเวลา 6 - 9 เดือน เหมาะกับพื้นที่ลุ่มถึงลุ่มจัด ซึ่งพื้นที่ภาคกลาง

³ นาคุโค หรือ นาหว่าน ลักษณะที่นาจะเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีระบบน้ำทำให้ผลมันคง คือ ได้รับทั้งน้ำฝนและน้ำท่า ผู้มีสิทธิ์เหนือนาคุโคจะต้องถือเอกสารผู้ที่ดิน ซึ่งเรียกว่า คราแดง อัตราการเก็บภาษีนาประเภทนี้จะเก็บเต็มตามพื้นที่จบบองที่ระบุไว้ในเอกสารคราแดง พันธุ์ข้าวที่ปลูกกับนาประเภทนี้มีลำต้นที่โตเร็ว สูง หนีน้ำท่วมได้ทัน เมล็ดข้าวสั้น การหว่านต้องใช้เมล็ดพันธุ์มาก ผลผลิตจะน้อยกว่าข้าวนาดำ การเกี่ยวเกี่ยวต้องรอให้น้ำลดก่อน ทำให้งานข้าวต้องผึ่งแดด มีผลทำให้ข้าวแห้งกรอบ เมล็ดปนแฉก ราคาข้าวนาหว่านจึงถูกกว่าข้าว นาดำ (ประภัสสร บุญประเสริฐ, มปป.)

⁴ นาฟางลอย หรือ นาดำ อาศัยแต่น้ำฝนเป็นสำคัญจึงมีคำเรียกกันว่า “น่าน้ำฝนฟางลอย” ผู้มีสิทธิ์เหนือนาประเภทนี้ต้องถือเอกสารที่เรียกว่า ใบจอง ถ้าผู้ครอบครองไม่ได้ทำนาในที่นั้นเป็นเวลาถึง 3 ปี ก็จะหมดสิทธิ์ในการครอบครองที่นาขึ้นไป การเก็บอากรเก็บตามเนื้อที่ทำนาจริง ปีใดไม่ได้ปลูกข้าว ชาวนาก็ไม่ต้องเสียค่าอากร (ประภัสสร บุญประเสริฐ, มปป.)

ส่วนใหญ่โดยเฉพาะสุพรรณบุรีในเขตอำเภอบางปลาม้าและอำเภอสองพี่น้องมีลักษณะดังกล่าว น้ำจะท่วมทุ่งกินเวลานานกว่าพื้นที่อื่น ข้าวที่ปลูกในพื้นที่เหล่านี้ได้จึงมักเป็นพันธุ์ข้าวขึ้นน้ำคือสามารถปรับระดับของดินข้าวได้ตามความสูงของระดับน้ำเป็นอย่างดี แต่การปลูกข้าวก็มิได้ปลูกข้าวเพียงประเภทใดประเภทหนึ่ง เนื่องจากพื้นที่นาในสมัยก่อนยังไม่มีการจัดรูปที่ดิน ที่นาแต่ละผืนจึงไม่ได้เป็นพื้นที่ราบในระดับเดียวกันทั้งหมด ชาวนาจะเป็นผู้คัดเลือกประเภทและพันธุ์ของข้าวให้เหมาะสมกับพื้นที่ของตนโดยจะไล่ปลูกไปเรื่อยๆ โดยคำนึงถึงปริมาณน้ำฝนและลักษณะพื้นที่เพาะปลูกของตน อาทิ พื้นที่ลุ่มมาก จะปลูกข้าวหนักก่อนแล้วจึงปลูกข้าวกลางปีและข้าวเบา ดังเช่นที่อำเภอท่าพี่เลี้ยงและอำเภอบางปลาม้า (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กส.1.2/399: 14-15, 22) หากปีใดฝนล่าช้าก็ทำให้การปลูกข้าวต้องเลื่อนออกไป ข้าวเบาจะสามารถเก็บเกี่ยวได้ก่อน ในบางพื้นที่ที่ค่อนข้างลุ่มเมื่อถึงช่วงเก็บเกี่ยวข้าวอาจถึงกับต้องใช้เรือไปบรรทุกข้าวที่เก็บเกี่ยวได้ เช่น ที่ตำบลบางสะแก ในเขตอำเภอสองพี่น้อง การเก็บเกี่ยวจะเป็นหมู่คณะ ล้วนแต่เกี่ยวข้าวด้วยเรือกันทั้งสิ้น คนจำนวน 2-3 คน สามารถเกี่ยวเกี่ยวข้าวได้ราว 1 ลำเรือต่อวัน โดยเรือที่ใช้บรรทุกนี้เป็นเรือมาด 2 แจว (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กส.1.2/302: 8)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1.2/399 เรื่อง รายงานตรวจการทำงานในท้องที่ตำบลและจังหวัดต่างๆ ในมณฑลนครชัยศรี ประจำปี พ.ศ. 2472

“๔) ตำบลท่าพี่เลี้ยง ตำบลนี้ทำนาหว่านเข้าเบาหว่านเมื่อเดือน ๑๐ ออกรวงแล้วสูง ๑๕ เซ็นติเมตร เข้าหนักซึ่งดำในที่ลุ่มตามชายหนองหว่านเมื่อเดือน ๑ สูงราว ๘๕ เซ็นติเมตรออกรวงแล้ว” (หน้า 14-15)

“๑๓) ตำบลกฤษณา ตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกแม่น้ำสุพรรณ เข้าเบาเกี่ยวไปมากแล้ว เข้ากลางปีหว่านเดือน ๘ สูง ๑๑๐ เซ็นติเมตร เริ่มสุก เข้าหนักหว่านเดือน ๑ ข้างแรมสูง ๒ เมตร ออกรวงแล้วเป็นเข้าขึ้นน้ำ” (หน้า 22)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1.2/302 เรื่อง จังหวัดสุพรรณบุรีเสนอสำเนารายงานตรวจการทำงานตามท้องที่ต่างๆ ในเขตอำเภอบางปลาม้า สองพี่น้อง ท่าพี่เลี้ยง จรเข้สามพัน ของหลวงไพฑูรย์ทรัพย์ เกษตรจังหวัดสุพรรณบุรี กระทรวงส่งให้กรมท่อน้ำ กรมเพาะปลูก พิจารณาแล้ว (29 ธ.ค. 2469)

“วันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๖๕ เวลา ๑ ก.ท. เดินทางจากบางลี่ลงมาตามลำคลองสองพี่น้อง ดันข้าวที่ผ่านมาถึงอภิมบิรุณดี ผักตบชะวามีชุก

ชุมตามหญ่ากล้าตามเคย พอเดินทางมาถึงตำบลต้นตาลได้แยกทางลัดเข้าคลองเล็ก ๆ ตัดข้ามท้องทุ่งไปออกแม่น้ำที่ตำบลบางสะแก ในระหว่างเดินทางข้ามทุ่งนี้ ต้นข้าวตอนท้องทุ่งหลังบ้านบางสะแกมีการเก็บเกี่ยวกันเป็นหมู่ ๆ เกี่ยวกับเรือทั้งนั้น วันหนึ่งๆ ในจำนวน ๒-๓ คนทำการเก็บเกี่ยวได้ราวๆ หนึ่งลำเรือ ชนิดเรือมาด ๒ แจว ในทุ่งหลังบ้านบางสะแกมีจำนวนข้าวที่สุกแล้วราว ๑ ใน ๔ ผักตบชะวาเบาบาง จนเวลา ๘ ก.ท. จอดเรือพักนอนที่หมู่บ้านบางสะแก” (หน้า 8)

ส่วนข้าวหนักกว่าจะได้เก็บเกี่ยวน้ำในทุ่งก็แห้งหมด สำหรับพื้นที่ลุ่มพื้นที่ข้าวเบา ข้าวกลาง ข้าวหนัก จะมีความสูงของต้นข้าว ช่วงเวลาเริ่มเพาะปลูกข้าว ตลอดจนช่วงเวลาเก็บเกี่ยวข้าวแตกต่างจากข้าวเบา ข้าวกลาง ข้าวหนักที่ปลูกในพื้นที่ดอน รายงานตรวจการทำนาในท้องที่ตำบลและจังหวัดต่างๆ ในมณฑลนครไชยศรี (สุพรรณบุรีเป็นเมืองอยู่ในเขตการปกครองมณฑลนครไชยศรี ก่อนที่จะแบ่งการปกครองเป็นจังหวัดในปัจจุบัน) สามารถให้ข้อมูลเปรียบเทียบในเรื่องดังกล่าวได้เป็นอย่างดี ที่ตำบลโคกครามและตำบลจรเข้ใหญ่ อำเภอบางปลาม้า มีลักษณะเป็นพื้นที่ลุ่มมาก ข้าวเบาจึงปลูกเพียงเล็กน้อย ส่วนใหญ่ปลูกข้าวกลางปีกับข้าวหนัก ข้าวหนักที่ปลูกในตำบลโคกคราม อำเภอบางปลาม้า สูง 210 เซนติเมตร ข้าวหนักที่ปลูกในตำบลจรเข้ใหญ่ อำเภอบางปลาม้า สูง 233 เซนติเมตร ส่วนตำบลเดิมบางและตำบลโคกหม้อ อำเภอเดิมบางนางบวช เป็นพื้นที่ดอน การปลูกข้าวส่วนใหญ่จะไม่สามารถปลูกข้าวหนักได้เนื่องจากต้องใช้ปริมาณน้ำมากและต่อเนื่อง พื้นที่ดอนส่วนใหญ่จึงปลูกข้าวเบาและข้าวกลางปี จะเห็นว่าข้าวกลางปีที่ปลูกในตำบลเดิมบาง อำเภอเดิมบางนางบวช สูง 75 เซนติเมตร ข้าวกลางปีที่ปลูกในตำบลโคกหม้อ อำเภอท่าพี่เลี้ยง สูง 60 ถึง 70 เซนติเมตร ในขณะที่ข้าวกลางปีที่ปลูกในพื้นที่ลุ่มอย่างตำบลจรเข้ใหญ่ สูงถึง 267 เซนติเมตร (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กส.1.2/399: 6-7, 15, 17, 19) จะเห็นว่าชาวนาในสมัยก่อนรู้จักภูมิประเทศของตนเป็นอย่างดี จึงเลือกช่วงเวลาปลูกข้าวให้เหมาะสมกับพื้นที่ของตน พันธุ์ข้าวที่ใช้จึงมีความหลากหลายตามลักษณะของพื้นที่และภูมิอากาศ

ลักษณะการทำนาของคนสมัยก่อนทำให้เราได้ข้อสังเกตว่า ลักษณะการเพาะปลูกยังไม่เข้มข้นเท่าใดนัก แม้ในทุ่งนาก็ยังมีบัว มีพรรณไม้น้ำอื่นๆ แฉมเป็นจำนวนมาก เห็นได้จากบทความเรื่อง เทียวทุ่งเมืองเมืองสุพรรณ หน้า 160-161 (เอนก นาวิกมูล, 2536) ที่บรรยายถึงทุ่งนาในขณะนั้นว่ากำลังออกดอกเป็นรวง แลเป็นทิวสลอน บางที่ต้นข้าวยังไม่ออกดอกก็ยังไม่และยอดเป็นสีเขียวช่อๆ ที่ไคว่างไม่มีต้นข้าวก็มีสายบัวลอยอยู่เต็มไปหมด ตามทางที่ไปนั้นจะเห็นว่าหากบริเวณใดไม่ใช่ทางเรือเดินแล้ว ก็จะมีพงหญ้า ผักทอดยอด พรรณไม้น้ำต่างๆ ขึ้นแน่นไปหมด ซึ่งเรือไม่สามารถจะเข้าไปได้ การบรรยายภาพดังกล่าวจึงทำให้เราทราบว่าการทำงานของคนสมัยก่อน

ไม่ได้จำเพาะที่จะปลูกข้าวแล้วทำลายพืชชนิดอื่นที่แทรกตัวอยู่ แล้วเรียกพืชเหล่านั้นว่าวัชพืชมั่งเช่นปัจจุบัน แต่ชาวนาเหล่านั้นเห็นหญ้าพรรณไม้เหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ อันจะนำมาซึ่งความสมดุลและอาหารแก่พวกเขา ดังนั้นจากการพิจารณาธรรมชาติในพื้นที่สุพรรณในสมัยดังกล่าวจึงแทบจะไม่พบการรายงานปัญหาแมลงศัตรูพืชเลย เนื่องจากในธรรมชาติมีพรรณไม้นานาชนิด มีความสมดุลของระบบนิเวศ พืชที่สามารถจะเรียกได้ว่าเป็นวัชพืชสำหรับคนในสมัยนั้นเห็นจะมีเพียงแต่ผักตบชวาที่สร้างความลำบากแก่การสัญจรไปมาเท่านั้น

เที่ยวทุ่งเมืองสุพรรณ รวบรวมใหม่ลงหนังสือ เที่ยวทุ่งเมื่อหน้าน้ำ โดย อนุก นาวิกมูล (2536)

“เมื่อแรกข้าพเจ้าออกจากบ้านปากไห้ไปด้วยเรือพายม้า 2 แจว ออกเรือแต่เวลาตี 10 ทุ่ม เวลาเช้าโมง 1 ออกถึงท้องทุ่ง และดู 2 ข้างทางเรือไปมีต้นเข้ากำลังเป็นดอก แลเป็นรวงเป็นทิวคุดลอน บางแห่งยังไม่เป็นดอกมีแต่ใบแลยอดเขียวชะอุ่ม ที่ไหนว่างซึ่งไม่มีต้นเข้าก็มีสายบัวลอยขึ้นสลอน” (หน้า 160)

“ตามหนทางที่ไปนั้นถ้าที่ใดไม่ใช่ทางเรือเดินที่นั่นล้วนแต่พงหญ้าทั้งผักทอดยอด แลพรรณดินชาติที่เกิดในน้ำต่างๆ แน่นไปหมดเรือเดินไม่ได้” (หน้า 161)

แต่จากวรรณกรรมในระยะ 50 ปีหลังจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง พื้นที่ปลูกข้าวได้ทวีจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว เนื่องจากข้าวเป็นผลผลิตที่ชาวนาสามารถขายได้กำไรเพื่อหาเงินมาซื้อข้าวของในราคาถูก คนจึงนิยมปลูกข้าวมากกว่าอย่างอื่น ประกอบกับรัฐบาลได้ส่งเสริมให้ประชาชนขยายพื้นที่ทำนาด้วยการไม่เก็บภาษีค่านาในปีแรกที่ชาวนาถางพื้นที่ป่าเพื่อทำนา และเก็บค่านาต่ำกว่าอัตราปกติใน 3 ปีแรกของการถาง นอกจากนี่ยังลดการเกณฑ์แรงงานไพร่ให้น้อยลงเพื่อเปิดโอกาสให้ชาวนามีเวลาเป็นของตัวเอง ในภายหลังต่อมาจึงพบว่า การปลูกข้าวได้ขยายตัวอย่างรวดเร็วควบคู่ไปกับปริมาณความต้องการข้าว ซึ่งสอดคล้องกับเอกสารการตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรีของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ใน ร.ศ. 123 ได้กล่าวถึงอำเภอบางปลาม้าคราวที่เสด็จไปตรวจราชการว่ามีบ้านเรือนหนาแน่นขึ้นกว่า 5 ปีก่อนมาก เนื่องจากมีคนมาทำไร่นามากขึ้น สองฟากแม่น้ำมีผู้มาจับจองที่ดินตลอดสองฟากแล้วทั้งสิ้น ไม่มีที่ว่างเปล่าดังแต่ก่อน (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.2.14/107: 15)

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ม.2.14/107
เรื่อง กรมหมื่นดำรงไปตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี (26 มิ.ย. 123)

“ท้องที่สองฝั่งแม่น้ำในอำเภอบางปลานี่ สังเกตดูมีบ้านเรือนแน่นหนา มากขึ้นกว่าเมื่อ ๕ ปีมาแล้วมาก สืบถามได้ความว่ามีคนมาตั้งทำไร่นามากขึ้นกว่าแต่ก่อนมาก ที่สองฝั่งแม่น้ำมีผู้จับจองเป็นเจ้าของแล้วตลอดหาบที่ว่างเปล่าตั้งแต่ก่อนไม่ แต่กระนั้นเมื่อแลดูไปยังเห็นเป็นป่าไผ่มีอยู่มาก ไปถามตามชาวบ้านได้ความว่า ที่ป่าไผ่เหล่านั้นก็มีเจ้าของแล้วทั้งนั้น แต่เจ้าของโกนสร้างที่พึงซึ่งอยู่ในทุ่งข้างหลังออกไปลงเป็นนาแล้ว จึงถามที่กอไผ่ซึ่งเป็นที่ยากกว่าลงเป็นนาโดยลำดับเข้ามายังหาหมดไม่” (หน้า 15)

ชาวบ้านในชนบทได้อุทิศเวลาให้กับการผลิตข้าวมากขึ้นและค่อยๆ ละทิ้งกิจกรรมอื่น ทำให้อาชีพดั้งเดิมที่ชาวบ้านเคยทำพลอยลดน้อยและสูญหายไปด้วย อาทิ อาชีพทำตาล เป็นต้น เราได้ทราบข้อเท็จจริงนี้จากการที่กรมพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จตรวจราชการในมณฑลนครไชยศรี และได้ถามความจากพวกพ่อค้าและผู้ชำนาญในการทำตาลโตนด เรื่องสินค้าออกของเมืองสุพรรณจากเดิมเคยมีสินค้าประเภทข้าว ปลา ถั่ว งา หนั ง เขา น้ำตาล ไม้ไผ่ เสา ไม้กระดาน ไม้รูด ผาง แต่เหตุใดผาง ถั่ว งา น้ำตาลจึงมีไม่พอเป็นสินค้าออก ถึงกับต้องสั่งซื้อน้ำตาลจากเมืองเพชรบุรีเข้ามาใช้ ได้ความว่าเนื่องจากข้าวมีราคาดีคนจึงเปลี่ยนมาทำนากันมากขึ้น ทางปากตะวันตกของเมืองสุพรรณต่อกับเขตกรุงเก่า (อยุธยา) และอ่างทอง เดิมเคยเป็นป่าอยู่มากเมื่อคราวที่เสด็จมาคราวก่อนแต่มาวันนี้ได้กลายเป็นนาข้าวตลอดถึงกัน ทางปากตะวันตกของเมืองก็ขยายพื้นที่ทำนาออกไปเป็นอันมากเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากการทำนาทำได้ง่าย และทำกำไรให้มาก คนจึงทิ้งอาชีพอื่นมาทำนาเป็นอันมาก ส่วนเรื่องการทำน้ำตาลโตนดที่มีคนทำน้อยลงไม่ได้มีสาเหตุมาจากรื่องการจัดเก็บภาษีแต่การทำตาลทำได้แค่บางช่วง คือ เดือนยี่ไปจนถึงเดือน 6 ครั้งหนึ่ง และสามารถทำได้ตอนเดือน 10 ถึงเดือน 12 อีกครั้งหนึ่ง ในช่วงที่ต้นตาลออกงวง คนที่ทำตาลเก่งๆ คนหนึ่งสามารถทำได้แค่ 25 ต้น ต้องปีนพะองขึ้นต้นตาลถึงวันละ 2 – 3 เวลา ปีหนึ่งได้เงินเพียงแค่ 100 บาท แต่การทํานั้กลำบากมาก คนจึงหันไปทำนากันหมด ปีใดที่ฝนแล้งน้ำน้อยจึงหันมาทำตาลเพื่อแก้ขัด ถ้าปีใดผลผลิตจากนาได้บริบูรณ์ดี การทำตาลก็ไม่จำเป็น (หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.2.14/9: 8-9)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ม.2.14/9
เรื่อง กรมหมื่นดำรงตรวจราชการในมณฑลนครไชยศรี (18 ส.ค. – 27 ต.ค. 117)

“วันที่ ๑๐ สิงหาคมเวลาเช้าได้มีการประชุมพวกพ่อค้าแลผู้ชำนาญการทำตาลตะโนดไต่ถามเอาความรู้เห็นในการนั้น ได้ความว่าในเมืองสุพรรณนี้แต่ก่อนสินค้าขาออก มีเข้าปลา ถั่วงา หนังกะบอง น้ำตาล ไม้ไผ่ เสา ไม้กระดาน ไม้รูดฝาง แต่ในเวลานี้มีแต่เข้าเป็นสินค้าใหญ่กับปลาแลไม้ไผ่ป่า ไม้กระดาน ไม้รูดฝาง ถั่วงา น้ำตาลตะโนดไม่มีพอเป็นสินค้าออก ถึงต้องซื้อน้ำตาลเมืองเพชรบุรีเข้ามาใช้ในเมือง ไต่สวนเอาเหตุในเมืองนี้ว่าเพราะเหตุใดสินค้าซึ่งเคยมีจึงหมดไป ได้ความว่าเพราะเข้าราคาดีคนหันลงทำนามาก ที่ทางฝั่งตะวันออกต่อพรมแดนกรุงเก่าแลอ่างทองซึ่งเป็นป่าพงอยู่เมื่อคราวนั้นมาคราวก่อนเป็นอันมาก บัดนี้ก็เป็นนาฟางตลอดถึงกัน ทางฝั่งตะวันตกที่ก็เป็นนาฟางออกไฟเป็นอันมากเหมือนกัน ว่าโดยย่อเพราะนาเป็นของง่ายในเวลานี้ทำได้กำไรมากด้วย คนจึงทิ้งการอื่นไปหันลงทำนาเสียเป็นอันมาก แต่เมื่อว่าโดยจำนวนแลราคาสินค้าที่ออกจากเมืองในเวลานี้ พวกพ่อค้าพูดเป็นคำเดียวว่าเจริญบริบูรณ์ขึ้นกว่าเมื่อ 10 ปีมาแล้วสัก 3 เท่า เรื่องน้ำตาลตะโนดที่คนทำน้อยไปนั้นแต่เดิมฉันเข้าใจว่าจะเป็นด้วยวิธีเก็บภาษีเรียกเป็นมัดไม้ขายหม้อให้ทำอย่างเมืองเพชรบุรี คนเดือนร้อนจึงไม่ค่อยทำตาลแต่ครั้งไล่เลียงพวกคนที่ชำนาญการทำตาลก็ได้ความไปอย่างอื่นคือการทำตาลนั้นเฉพาะทำได้ในระตูแต่เดือนขึ้นเดือน ๖ คราวหนึ่ง จน ๑๐ จนเดือน ๑๒ คราวหนึ่ง ในเวลาเมื่อตาลออกงวง คนทำแข่งๆ คนหนึ่งทำได้เสมอ ๒๕ ตัน เพราะเหตุที่ต้องปีนพะองขึ้นต้นตาลถึงวันละ ๒ เวลา ๓ เวลา ปีหนึ่งทำได้ผลประมาณ ๑๐๐ บาท แต่ความลำบากมีมาก เพราะเหตุนี้คนจึงพอใจทำนามากกว่าทำตาล ต่อปีใดฝนแล้งน้ำน้อยคนจะทำนาไม่ใคร่ได้ผลจึงหันเข้าทำตาลมากเมื่อว่าโดยย่อต้นตาลย่อมอยู่ในพื้นนา คนชอบทำนาเป็นพื้น ตาลเป็นแต่ทำหาประโยชน์แก้ขัด การนาบริบูรณ์อยู่ตราบใด การทำตาลก็ไม่จำเป็น เป็นดังนี้ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเรื่องภาษี” (หน้า 8-9)

จึงเป็นที่น่าเสียดายว่าไม่มีผู้ใดสืบสานอาชีพการทำตาลในเมืองนี้อีก ทั้งที่แต่เดิมสุพรรณบุรีถือเป็นจังหวัดที่อุดมไปด้วยต้นตาล จนมีตำนานเล่าขานกันเกี่ยวกับคนสุพรรณบุรีและคนเพชรบุรีทะเลาะกันเรื่องจังหวัดใดมีต้นตาลมากกว่า และจากการเสด็จประพาสสุพรรณบุรีของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ยืนยันเช่นนั้น นอกจากจะอุดมไปด้วยต้นตาลแล้ว จังหวัด

สุพรรณบุรียังมีคันไถเป็นจำนวนมาก เป็นสินค้าออกของจังหวัดอีกด้วย แต่ทั้งคันไถและไถก็ถูกไถกันเป็นจำนวนมากเพื่อขายเป็นพื้นที่สำหรับเพาะปลูกข้าว (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 บ.1.1/18: 13, 15) จากระบบกรรมขัดกันทำให้เห็นภาพวิถีชีวิตที่เริ่มเปลี่ยนไป เป็นการปรับเปลี่ยนอาชีพพื้นฐานเพื่อให้สอดคล้องกับภาวะความต้องการของตลาดและเพื่อความสะดวกสบาย คนเริ่มให้ความสำคัญกับเงินตรามากขึ้น ขณะที่พื้นที่ป่าก็ถูกไถไปมากขึ้นเช่นกัน

การขยายพื้นที่และเพิ่มผลผลิตข้าวเพื่อตอบสนองความต้องการของประเทศตะวันตกที่เข้ามาล่าอาณานิคมและทำอุตสาหกรรมในภูมิภาคนี้โดยไม่ดูความเหมาะสมของพื้นที่ ทำให้พื้นที่ที่เคยปลูกข้าวมาค่านี้อาจสภาพพื้นที่ก่อนข้างค่อนก็หันมาทำนาหว่าน การผลิตแบบพื้นธรรมาชาติเริ่มเกิดขึ้น ภูมิปัญญาในการเพาะปลูกให้สอดคล้องกับธรรมชาติได้ถูกละทิ้งไป ดังพื้นที่ในอำเภอศรีประจันต์บางพื้นที่ที่เป็นที่ดอน ชาวนาเคยเพาะปลูกด้วยวิธีการปักดำก็ได้เปลี่ยนมาทำนาหว่าน (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กส.1.2/220: 2) การเปลี่ยนแปลงลักษณะนี้มีให้เห็นได้จากรายงานตรวจการทำนาในอีกหลายพื้นที่ อาทิ ตำบลนางบวชซึ่งเคยทำนาดำในปี พ.ศ.2465 แต่ในปี พ.ศ.2472 พื้นที่นี้ได้เปลี่ยนมาทำนาหว่านแล้ว

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1.2/220 เรื่อง มณฑลนครไชยศรี เสนอรายงานตรวจการทำนา ผักตบชวา และระเบียบการที่หออทะเบียนจังหวัดสุพรรณบุรี แต่วันที่ ๖ สิงหาคม ถึงวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ของหลวงชำนาญโกศลยศศาสตร์ เกษตร มณฑลนครไชยศรี

“อำเภอศรีประจันต์ มีเนื้อที่นาประมาณ ๕๓,๓๐๐ ไร่ เวลาที่ไปตรวจพื้นที่นาลุ่มมีน้ำพอทำการไถหว่านแลปักดำได้ทั่วกันแต่ยังไม่เสร็จ ดันข้าวทิ้งอกขึ้นแล้วก็งามดี ส่วนที่ดอนซึ่งเคยทำเป็นนาดำก็ได้เปลี่ยนแปลงทำเป็นนาหว่าน ถ้าหากฝนไม่แล้งต่อไปก็คงจะไม่มีภัยเสียหายเท่าใด แลดันข้าวที่หว่านไว้ก่อนได้เสียหายไปเพราะฝนแล้งบ้างก็กำลังซ่อมแซมกันต่อไป แลหวังกันว่าถ้าฝนยังตกอยู่เสมอๆ ก็คงจะทำกันเสร็จราวต้นเดือนตุลาคม” (หน้า 2)

พื้นที่ที่เคยปลูกพืชชนิดอื่นถูกเปลี่ยนมาเป็นพื้นที่ปลูกข้าวแทน การปลูกข้าวซึ่งต้องอาศัยแรงงานมากในการเพาะปลูกทำให้เกิดภาวะขาดแคลนแรงงานขึ้น (สมภพ มานะรังสรรค์, 2544 : 72) ดังที่กล่าวมาแล้วว่าการที่ผลผลิตข้าวในประเทศมากขึ้นนั้นมาจากการขยายพื้นที่มากกว่าการปรับปรุงวิธีการผลิต การพัฒนาและการลงทุนในการพัฒนาแหล่งน้ำ เครื่องมือในการผลิตก็มีไม่มากนัก ชาวนาไทยมีแรงงานโคกระบือซึ่งมีความเหมาะสมกับพื้นที่นาที่เป็นที่ลุ่มน้ำท่วมขังขนาดเล็กมาก

กว่า ดังนั้นเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำนาจึงยังเป็นเรื่องง่าย ๆ อยู่ (สุวิทย์ ไพบยวัฒน์, 2521) มีการปรับเปลี่ยนให้สะดวกต่อการใช้งานขึ้นเล็กน้อยจากกระทะวิดน้ำที่ใช้แรงลม แรงคน มาสู่ระหัดยนต์ และมีการนำเรือสูบน้ำมาใช้ต่อมา สิ่งที่น่าแปลกอย่างหนึ่งก็คือ เราไม่เคยได้ยินระหัดวิดน้ำที่ใช้แรงงานควายหรือกระบือ แต่จากวรรณกรรมทำให้ทราบว่าเคยมีระหัดกระบือใช้ในการทำนาภาคกลาง ในสมัยหนึ่ง แต่ระหัดที่ชาวนานิยมใช้คือระหัดเหยียบซึ่งใช้แรงงานคน ระหัดลมกับระหัดกระบือมีใช้เป็นส่วนน้อย (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กส.1/3635: 3)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1/3635 เรื่อง มณฑลนครไชยศรี ส่งรายงานตรวจการเพาะปลูกในเขตอำเภอต่างๆ จังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม สมุทรสาคร ของพระบรรหารภูมิลิขิตย์ (21 สิงหาคม พ.ศ. 2465)

“๑) การทำนาใน พ.ศ. นี้ขึ้นต้นไถง่าย และหว่านข้าวลงแล้วขึ้นงอกงามดี ได้ความว่าเมื่อต้น พ.ศ. นี้แล้งจัด ต้นหญ้าไม่ค่อยขึ้นเพราะแดดเผากระทำให้เกิดดินสุกร่วนเหมาะกับการเพาะปลูก นาหว่านทำเสร็จราวปลายเดือนกรกฎาคม เวลานี้มีหว่านซ่อมแซมแลเพิ่มเติมบ้างเล็กน้อย ต้นข้าวขึ้นสูงประมาณตั้งแต่ ๖ นิ้วถึง ๒๐ นิ้วเศษ ส่วนนาปักดำทำได้แต่เฉพาะที่มีน้ำฝนขังกับที่ใกล้ทางน้ำวิดสาธอน้ำขึ้นได้ ชาวนาได้ใช้ระหัดเหยียบน้ำโดยมาก ระหัดลมกับระหัดกระบือมีส่วนน้อย นาดำจะทำการแล้วเสร็จราวปลายเดือนกันยายน พ.ศ. นี้” (หน้า 3)

จะเห็นว่าการคัดเลือกเครื่องมือเครื่องใช้ในการทำงาน ชาวนาจำเป็นต้องคัดเลือกตามความเหมาะสมของพื้นที่ อุปกรณ์ที่มีขนาดเล็ก น้ำหนักไม่มาก ขนย้ายสะดวกอย่างระหัดเหยียบย่อมเป็นที่นิยมกว่าอุปกรณ์ที่มีขนาดใหญ่ ขนย้ายไปมาลำบากอย่างระหัดลม ประกอบกับพื้นที่นาในสมัยนั้นยังไม่ได้มีการจัดรูปที่ดินให้พื้นที่ราบเรียบเป็นแปลงๆ มีทางน้ำเข้า-ออกเรียบร้อย การเพาะปลูกบางพื้นที่อาจต้องทำในหนองน้ำขนาดเล็ก ซึ่งไม่อำนวยต่อการขนย้ายหรือการตั้งอุปกรณ์เครื่องมือต่างๆ นี่จึงอาจเป็นเหตุผลที่ควายยังคงเป็นผู้ช่วยที่เหมาะสมที่สุดกับสภาพการณ์ในตอนนั้น

สำหรับ “การทำนาค้าขาย” ข้าวดูเหมือนจะเป็นพืชหลักที่ชาวนาเริ่มหันมาเพาะปลูกอย่างจริงจังเพื่อการค้ามากขึ้น ภาพของเรือบรรทุกข้าวขนาดใหญ่ถึง 200 ลำ ตลอดระยะทางจากตัวเมืองทั้งขึ้นเหนือไปและใต้เมืองลงมา ผู้คนทำนาค้าขายคึกคักมาก สังเกตบ้านเรือนเป็นฝักระดานโดยส่วนใหญ่ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.2.14/9: 16) ภาพเหล่านี้พอจะทำให้เราเห็นถึงเศรษฐกิจการค้าข้าวว่าได้เติบโตมากขึ้นกว่าก่อนเพียงใด

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ม.2.14/9
เรื่อง กรมหมื่นดำรงตรวจราชการในมณฑลนครไชยศรี (18 ส.ค. – 27 ต.ค. 117)

“ลำนํ้าสุพรรณตั้งแต่พื้นเมืองขึ้นไปหรือได้เมืองลงมาทำเลผู้คนแลการทำ
นาค้าขายบริบูรณ์ บ้านเรือนเป็นเรือนฝากระดานโดยมาก พบเรือเข้าขนาดใหญ่ขึ้น
มาขึ้นทุกเข้าตลอดระยะทางสัก ๒๐๐ ลำ เห็นได้ว่าการค้าขายบริบูรณ์ขึ้นมาก ลำ
นํ้าแต่เมืองขึ้นไปจนถึงบ้านทิ้งระยะทางเรือไฟทวนนํ้าประมาณ ๔ ชั่วโมง คู่นํ้า
คล้ายกับลำนํ้าศักดิ์มาก แต่ไม่มีแก่งดอนเหนือบ้านทิ้งขึ้นไปจนนางบวชเป็นป่า
กาหลงทั้งสองข้างแม่นํ้า มีต้นกาหลงเป็นอันมาก พิศราห์คู่นํ้าสุพรรณซึ่งได้
มาเห็นในคราวนี้เกือบตลอด เห็นประหลาดอยู่อย่างหนึ่ง ที่แลเห็นความมั่งคั่ง
บริบูรณ์อันเป็นที่ตั้งความสุขสำราญของพลเมืองทุกๆ แห่ง เว้นไว้แต่ที่ตัวเมืองดูร
รุงรังเป็นเมืองร้างอยู่ในชั่ว ๓ คຸ່ງนํ้าเท่านั้น” (หน้า 16)

นอกจากข้าวแล้วก็มีสินค้าประเภทอื่น อาทิ ปลาสด ปลาแห้ง ไม้ต่างๆ เป็นต้น โดยเฉพาะที่สองพี่น้องซึ่งเป็นด่านเก็บภาษีที่สำคัญของสุพรรณบุรี เป็นเมืองที่มีการค้าขายแลกเปลี่ยน
สินค้าจำนวนมาก เห็นได้จากเอกสารตรวจราชการในมณฑลนครไชยศรีของกรมพระยาดำรง
ราชานุภาพระหว่างวันที่ 18 ส.ค. – 27 ต.ค. 117 ที่ให้ข้อมูลว่าด่านเก็บภาษีที่เมืองสุพรรณบุรีมี 2 ด่าน
ด่านแรกอยู่ที่อำเภอเมือง ตั้งแต่ประกาศยกเลิกการเก็บภาษีเครื่องบริโภค คงเหลือแต่การเก็บภาษีไม้
ไม้ที่ผ่านด่านมีไม่มากนักจึงส่งยกเลิกด่านนี้เสีย แต่อีกด่านหนึ่งคือด่านที่บางลี่ เพียงชั่ว 4 เดือน
สามารถเก็บภาษีได้ถึง 1,000 บาท จึงให้คงด่านนี้ไว้ ตัวเลขภาษีที่จัดเก็บได้เป็นเครื่องบ่งบอกถึง
การขยายตัวทางการค้าในพื้นที่สำคัญอย่างบางลี่ อำเภอสองพี่น้อง ซึ่งเป็นจุดแลกเปลี่ยนซื้อขายสิน
ค้าที่สำคัญของสุพรรณบุรีและกาญจนบุรี เนื่องจากถลำคลองลึกเข้าไปมาก ชาวบ้านสามารถขึ้น
เกวียนสินค้าและไม้มาลงที่นี่ได้ (หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.2.14/9: 17, 19)

พ่อค้าคนกลางส่วนใหญ่จะเป็นชาวจีน รับซื้อสินค้าจากที่หนึ่งไปขายยังอีกที่หนึ่ง ขากลับก็
นำสินค้าในที่ที่ไปกลับมาขายที่ที่จะไปรับซื้อของต่อ ถือเป็นการกระจายสินค้าจากถิ่นหนึ่งไปสู่อีก
ถิ่นหนึ่ง เมื่อครั้งกรมพระยาดำรงราชานุภาพเสด็จไปตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี ร.ศ.123 ได้กล่าว
ถึงการทำมาหากินของชาวบ้านในคลองสองพี่น้องว่ามีอยู่ 3 อย่างด้วยกัน อย่างแรกคือ ทำนา อย่าง
ที่สองคือ ทำปลา อย่างที่สามคือ การรับซื้อของป่าพวกเสา ไม้กระดาน ไม้ไผ่ เป็นต้น ซึ่งคนที่อาศัย
อยู่ในแขวงกาญจนบุรีเข็นลงมาขาย การทำมาหากินในแถบนี้สะดวกจึงมีผู้คนมาตั้งบ้านเรือนอยู่
เป็นอันมาก พวกสัปบุรุษชาวกรุงเทพ (คนที่ประพฤติตนเป็นคนดี อยู่ในศีลธรรม ธรรมะธรรมโม)
และชาวบ้านที่อื่นที่ต้องการจะไปนมัสการพระแท่นดงรังเดินทางโดยทางเรือมาขึ้นที่สองพี่น้องและ

เดินโดยเท้าต่อไปที่พระแท่นฯ ก็มาก หลังจากนมัสการเรียบร้อยแล้ว ขากลับมักจะซื้อปลาบรรจุถุงเรือกลับไปด้วย ด้วยเหตุนี้จึงมีผู้นิยมไปพระแท่นฯ ด้วยเส้นทางนี้ ส่วนในตัวเมืองสุพรรณ เห็นเรือแพค้าขายมากขึ้นกว่าการมาครั้งก่อน ซึ่งแพเหล่านี้โดยมากมักเป็นคนจีนที่จอดจำหน่ายสินค้าอยู่เป็นหมู่ เป็นระยะขึ้นไป (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.2.14/107: 17, 21) ที่สุพรรณนี้มักมีคนจีนมารับปลาไปขายในกรุงเทพทั้งสดทั้งแห้งในช่วงที่น้ำนองทุ่ง (บทความเรื่อง เทียวทุ่งเมืองสุพรรณ ใน เทียวทุ่งเมื่อหน้าหนาว ของ เอนก นาวิกมูล, 2536 หน้า 160) จะเห็นว่าการค้าขายเกิดจากพวกพ่อค้าที่มากทำการค้าขายโดยตรง กับพวกที่มาด้วยจุดประสงค์อื่นแต่ก็ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและกระจายสินค้ากันขึ้น

ทางด้าน “อุตสาหกรรมขั้นต้น” นั้น หลังจากอุตสาหกรรมน้ำตาลที่เคยรุ่งเรืองมาจนถึงรัชกาลที่ 3 นั้นกลับซบเซาลง และการสีข้าวได้เจริญขึ้นทดแทน ถ้าหับวรรณกรรมสุพรรณบุรีไม่ปรากฏว่าวรรณกรรมใดกล่าวถึงอุตสาหกรรมขั้นต้นในพื้นที่นี้

จะเห็นว่าระบบเศรษฐกิจแบบการผลิตยังชีพถึงค้าขายเริ่มเปลี่ยนแปลงไป เริ่มมีการแบ่งงานกันทำภายในสังคม มีการผลิตเฉพาะอย่างมากขึ้น สินค้าอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่แต่ละครอบครัวเคยผลิตเพื่อใช้เองค่อยๆ หดไป และหันไปซื้อสินค้าอุตสาหกรรมจากต่างประเทศที่มีราคาถูกและสะดวกกว่าแทน (สุวิทย์ ไพทยวัฒน์, 2521) วิธีการผลิตของชาวนาเริ่มเปลี่ยนไป คนเริ่มให้ความสำคัญกับเงินทอง สนใจอาชีพที่ทำเงินได้มากกว่า สะดวกกว่า การค้าขายเติบโตขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

5.1.2 ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน

ประเพณีสมัยก่อนเมื่อกล่าวถึงพันธุ์ข้าวย่อมแสดงถึงวิธีการปลูกโดยปริยาย เดิมชาวนาสวนจะปลูกด้วยวิธีปักดำ นาชนิดนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่านาฟางลอย ส่วนชาวนาเมืองปลูกด้วยวิธีหว่าน นาชนิดนี้มีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งว่านาคู่โค ชาวนาสวนเป็นพันธุ์ที่มีชื่อเสียงและได้ราคาดีต่อมามีผู้ทดลองนำข้าวชนิดนี้มาหว่านในทุ่งนาคลองรังสิต ปรากฏว่าได้ผลดี หลังจากนั้นวิธีการนี้ได้แพร่หลายไปทั่วทุ่งรังสิตและขยายไปยังเขตการเพาะปลูกอื่น รวมถึงสุพรรณบุรีด้วย ผลผลิตที่ได้มีผลดีกว่าการปักดำ ด้วยเหตุนี้ความหมายของชาวนาสวนและชาวนาเมืองจึงเปลี่ยนแปลงไป ความสัมพันธ์ระหว่างชนิดพันธุ์ข้าวกับวิธีการทำนาก็เกิดความเปลี่ยนแปลงขาดความสัมพันธ์ระหว่างพันธุ์ข้าวกับวิธีการทำนาดังเช่นที่เคยเป็นมา (สุวิทย์ ไพทยวัฒน์, 2521) รวมถึงการทำนาในแถบสุพรรณบุรีที่เปลี่ยนมาทำนาหว่านในนาฟางลอย (นาที่ดอน) ซึ่งเป็นพื้นที่ที่น้ำท่าไม่อุดมสมบูรณ์ อาศัยน้ำฝนเป็นหลัก วิธีการผลิตที่ไม่สอดคล้องกับธรรมชาตินี้ส่งผลให้เกิดปัญหาในเรื่องการจัดการทรัพยากรน้ำต่อมาซึ่งจะได้กล่าวต่อไป

สำหรับประเพณีที่ชาวบ้านทำกันในช่วงฤดูน้ำคือ การทอดผ้าป่า ซึ่งลักษณะการทอดผ้าป่าของคนสุพรรณมีความแตกต่างจากที่อื่น ชาวเมืองสุพรรณทั้งชายหญิง ตลอดจนพระสงฆ์ สามเณรต่างพายเรือไปทอดผ้าป่า ไปกันเป็นหมู่คณะ ลำละ 4-6 คน หญิงชายนั่งต่างลำเรือไม่ปะปนกัน เรือของพระสงฆ์สามเณรมีผู้ชายบ้าง แล้วก็พายแข่งกันไปเป็นพวๆ แต่เรือหนุ่มสาวมักพายเป็นคู่ๆ ร้องเพลงโต้ตอบกัน มีลูกคู่ร้องรับ ร้องเพลงโต้ตอบเช่นนี้หลายชั่วโมง ตั้งแต่เวลาทุ่มเศษจนถึงหกทุ่มจึงไปถึงวัดที่จะทอดผ้าป่า พายกันแบบไม่เร่งรีบอะไร เรือที่ร่วมกันไปทอดผ้าป่านั้นรวมทั้งสิ้นประมาณ 70 ลำเศษ พระที่เทศน์ก็เทศน์อยู่บนธรรมดานี้ในเรือกลางน้ำนั้น เวลาแห่ผ้าป่าไปนั้น มีผ้าป่าสำหรับทอดรายทางเป็นวัดๆ ไป บางวัดก็เว้น กว่าจะทอดผ้าป่าเสร็จก็ร่วมแปดทุ่ม (เที่ยวทุ่งเมืองเมืองสุพรรณ ใน เที่ยวทุ่งเมื่อน้ำขึ้น ของ เอนก นาวิกมูล, 2536: 166-167)

เที่ยวทุ่งเมืองสุพรรณ รวบรวมใหม่ลงหนังสือ เที่ยวทุ่งเมื่อน้ำขึ้น โดย เอนก นาวิกมูล (2536)

“การทอดผ้าป่าของชาวเมืองสุพรรณนี้ดูน่าสนุกสนานมาก ข้าพเจ้าเข้าใจว่า บางท่านคงจะยังไม่ได้เคยเห็นการทอดผ้าป่าของชาวสุพรรณก็เขาทำกันอย่างไรเล่า คือ พวกชายหญิงหนุ่มสาวทั้งพระสงฆ์สามเณรไปเรือลำปั่นบ้าง เรือพายบ้าง เป็นพวๆ ลำละ 6 คน บ้าง 4 คน บ้าง ส่วนเรือผู้หญิงก็ล้วนแต่ผู้หญิง เรือผู้ชายก็ล้วนแต่ผู้ชายมิได้ปนกัน เรือพระสงฆ์สามเณรก็มีได้ปนกับสิกามีผู้ชายไปด้วยบ้าง แล้วก็พายแข่งกันไปเป็นพวๆ พวกที่ใช้แจวก็แจวไปเป็นหมู่ๆ แต่เรือพวกหนุ่มสาวนั้นมักจะพายเคียงลำกันไปเป็นคู่ๆ เวลาพายเรือไปนั้น ชายหนุ่มสาวต่างก็ร้องเพลงโต้ตอบกันไป มีลูกคู่รับรอนำฟังที่สุด ดิกว่านายเป้ที่เราทั้งหลายเคยได้ฟังอยู่ทุกวันนี้ แต่ร้องเพลงจับโต้ตอบกันไปเช่นนี้หลายชั่วโมง ตั้งแต่เวลาทุ่มเศษจนถึงหกทุ่มจึงไปถึงวัดที่จะทอดผ้าป่า แต่กิริยาที่จะแจวแลพายนั้นไม่มีใครจะเร่งรัด ค่อยแจวค่อยพายไป ... บรรดาเรือบิรารเรือผ้าป่าก็พายแลแจวเข้าไป ล้อมเรือผ้าป่าเรียงลำกันออกสลับไปประมาณเรือทั้งสิ้นสัก 70 ลำเศษ ... การเทศน์คือเทศน์มหาชาติ กัณฑ์ชูชก ธรรมาส์ที่จะเทศน์ก็ตั้งบนเรือผ้าปานั้นเองแลกำลังจอดอยู่กลางน้ำด้วย ... กว่าจะแล้วเสร็จการทอดผ้าปານี้ในเวลา 8 ทุ่มเศษ เวลาแห่ผ้าป่าไปนั้น มีผ้าป่าสำหรับทอดรายทางเป็นวัดๆ ไป บางวัดก็เว้น” (หน้า 166 – 167)

จะเห็นว่าคนในสมัยก่อนให้ความสำคัญกับการทำบุญมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทอดผ้าป่าของชาวสุพรรณ ถือเป็นงานใหญ่ประจำปีมาแต่สมัยโบราณ เป็นการร่วมแรงร่วมใจของชาวบ้าน

อย่างพร้อมเพรียงกัน เห็นได้จากกระบวนเรือที่มากมายดังที่ได้บรรยายไว้ และนอกจากจะทำบุญวัดที่ตั้งใจไว้แล้วก็ถือโอกาสทำบุญไปตลอดทางที่ผ่านด้วย การแห่เรือทำในเวลากลางคืน น่าแปลกที่พระเณรก็ร่วมขบวนผ้าป่าด้วย การเทศน์ก็เทศน์อยู่บนเรือ นับว่ามีความแปลกหลายประการเหนือสิ่งอื่นใดนอกจากการทำบุญจะให้ความอิมเอบใจแก่ผู้กระทำแล้ว ยังเห็นว่าผู้แห่ยังได้รับความสนุกสนาน เป็นการสืบสานขนบประเพณีในการร้องเพลงโต้ตอบกัน จะเห็นว่าการทำบุญไม่ได้มีแต่ผู้ใหญ่และคนชรา แม้คนในวัยหนุ่มสาวก็มากันเป็นจำนวนมาก การทำบุญทอดผ้าป่านี้นี้ไม่พบในวรรณกรรมโคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ และ นิราศสุพรรณ ของ เสมียมิ แต่ทั้งนี้ น่าจะเกิดจากช่วงเวลาในการเดินทางที่อยู่ต่างฤดูกาลกันจึงไม่พบประเพณีทอดผ้าป่านี้นี้ในวรรณกรรม

5.1.3 ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ชุมชน และรัฐ

สมัยรัชกาลที่ 4 พระองค์ทรงสนับสนุนให้ไพร่ที่ยากจนไม่ให้ขายตัวเป็นทาส และสนับสนุนให้ไพร่ทำงานรับจ้างแทน และให้มีโอกาสกลับไปทำนาในหนานา ในเรื่องความผูกพันกับมูลนาย ได้พยายามลดอำนาจการควบคุมของมูลนายอีกด้วย กล่าวคือ พยายามควบคุมไม่ให้พวกมูลนายบังคับข่มเหงไพร่ มูลนายคนใดมีเรื่องราวโกรธเคืองไพร่ ก็ห้ามมิให้ลงโทษเอง ต้องยื่นเรื่องราวให้ผู้บังคับบัญชาพิจารณา ได้มีการรื้อฟื้นประเพณีการร้องทุกข์โดยไม่ผ่านมูลนายตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 2 โดยการตั้งกองวินิจฉัยกรไ้หน้าพระราชวัง แต่ในสมัยนี้พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จออกรับฎีกาจากราชฎด้วยพระองค์เอง เดือนละ 4 ครั้ง ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความกระตือรือร้นในอันที่จะรับฟังเรื่องราวร้องทุกข์ของราชฎ และเนื่องจากภาวะบ้านเมืองและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปแหล่งที่มาของอำนาจและความมั่งคั่งที่สำคัญที่สุด ไม่ใช่อยู่ที่กำลังแรงงานคนอีกต่อไป แต่อยู่ที่ทรัพย์สินอันได้แก่ เงินทุนและที่ดิน ที่จะใช้ในการค้าขายแลกเปลี่ยน รายได้ของประเทศจะทวีขึ้นหากปล่อยให้ประชาชนไปประกอบอาชีพเพื่อเพิ่มผลผลิตเป็นสินค้าออก มากกว่าการเกณฑ์แรงงานราชฎมาใช้อย่างแต่ก่อน ทำให้การเกณฑ์แรงงานไพร่จึงค่อยๆ หดความสำคัญลงไปจนยกเลิกไปในที่สุด ในสมัยรัชกาลที่ 5 แต่ใช้วิธีเกณฑ์ทหารขึ้นมาแทน (ประภัสสร บุญประเสริฐ, มปป.)

ในส่วนเจ้าหน้าที่ของภาครัฐซึ่งถูกส่งมาจากส่วนกลางมีบทบาทในการแก้ไขปัญหาประสานงานระหว่างภาครัฐกับประชาชน โดยมากจะเป็นแกนนำให้คนในชุมชนร่วมกันทำกิจกรรมหรือแก้ปัญหาาร่วมกันก่อน หากเกินกำลังจึงขอความช่วยเหลือจากภาครัฐ โดยรายงานไปที่ตำบล อำเภอ จังหวัดและมณฑลนครไชยศรีเป็นลำดับ เช่น การร่วมมือกันซ่อมแซมทำนบตามลำคลองและลำรางของชาวบ้านในอำเภอสองพี่น้องและอำเภอบางปลาม้าก่อนที่จะฝนจะตกลงมาในเดือนพฤษภาคมถึงกรกฎาคม ถือเป็นการเตรียมความพร้อมล่วงหน้า ส่วนทางราชการ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านได้เตรียมปิดทำนบน้อยใหญ่เมื่อเวลาฝนตกลงจะได้มีน้ำไว้ใช้หล่อเลี้ยงต้นข้าวอย่างทั่วถึง

กัน นับเป็นความร่วมมือกันทั้งภาครัฐและภาคประชาชน ไม่มีใครนิ่งเฉยหรือดูดาย (หอบจดหมาย เหตุแห่งชาติ, ร.6 ม.20/3: 3) หรืออย่างกรณีการช่วยกันถากถางต้นไม้และขุดลอกคลองมะขามเต่า ให้สะดวกต่อการสัญจรและการค้าขายระหว่างเมืองชัยนาทและเมืองสุพรรณ ซึ่งเป็นประโยชน์ต่อ คนในเขตชัยนาทและเขตสุพรรณเป็นอย่างมาก (หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 กษ.9.2/58: 5-6) วรรณกรรมทำให้เราเห็นถึงความร่วมมือร่วมใจของคนในสมัยก่อนเป็นอย่างมาก การคิดอ่านทำ การณ์ใดหากไม่เป็นที่เหลือกำลัสนัก ทุกคนก็พร้อมที่จะให้ความร่วมมือ ทำให้ประหยัคงบประมาณ ของหลวงเป็นอันมาก เนื่องจากราษฎรต่างพยายามพึ่งพาตนเองก่อนด้วยความร่วมมือร่วมแรงกัน

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารมณฑลต่างๆ รัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร.6 ม.20/3 เรื่อง การทำนาที่เมืองสุพรรณบุรีแลเมืองนครไชยศรี (25 พ.ค. 2455)

“อำเภอสองพี่น้องและอำเภอบางปลาหม่า ราษฎรกำลังเร่งรัดไถนากันอยู่ พร้อมเพรียงดี ส่วนทำนบตามลำคลองเล็กๆ หรือลำรางที่เคยปิดน้ำไว้สำหรับหล่อ เลี้ยงต้นข้าว กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ราษฎรได้ลงมือซ่อมแซมแล้วโดยมาก และการปิด ทำนบตามคลองเล็กคลองใหญ่ กรมการอำเภอกำนัน ผู้ใหญ่บ้านได้เตรียมตัวไว้ทั่ว ถึงกันแล้ว ถ้าในเดือนพฤษภาคม มิถุนายน กรกฎาคม ๑ เดือนนี้ฝนตกชดเชยอยู่ การทำนาทางเมืองสุพรรณบุรีคงจะได้ผล แต่ทางเมืองนครไชยศรียังเป็นที่น่าวิตก อยู่ เพราะฝนตั้งมาแล้วเกิดพายุพัดไปเสีย” (หน้า 3)

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงเกษตราธิการ ร.5 กษ.9.2/58 เรื่อง คลองมะขามเต่า เมืองสุพรรณบุรี (2 ส.ค. 129)

“ด้วยกระทรวงมหาดไทยได้รับบอกผู้ว่าราชการเมืองไชยนาทที่ ๑๓/๒๔๔๑ ลงวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ร.ศ.๑๒๕ ว่าลำคลองมะขามเต่าเป็นลำน้ำเมือง สุพรรณมาบรรจบลำน้ำเจ้าพระยา ในเขตร์แขวงเมืองไชยนาท ต้นไม้ขึ้นหักทับถม ในลำคลองน้ำไหลไม่สะดวก ลำน้ำตื้นแฉกแคบกร้างมาช้านาน เรือบรรทุกสินค้า เดินไปมาค้าขายจากเมืองไชยนาทถึงเมืองสุพรรณไม่ได้ ในลำคลองมะขามเต่าจึง ร่วงโรยไม่มีราษฎรอาศัย การบำรุงคลองมะขามเต่าได้ลงมือถากถางมาแต่ศก ๑๒๕-๑๒๖ และเมื่อศก ๑๒๗ ได้ขอแรงราษฎรถากถางต้นไม้ในลำคลองมะขาม เต่าอีกคราว ๑ พอเรือบรรทุกสินค้าไปมาค้าขายได้ในฤดูน้ำ เมื่อศก ๑๒๗-๑๒๘ ราษฎรได้พากันไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในลำคลองมะขามเต่าถึง ๕๕ ครัว พระไชยณฤ

นาทเห็นว่าถ้าได้ขุดคลองมะขามเฒ่าให้มีน้ำพอเรือเดินไปมาระหว่างเมืองไชยนาทกับเมืองสุพรรณได้สะดวกทั้งฤดูน้ำแล้งฤดูแฉะแล้ว ที่ดินตามลำคลองมะขามเฒ่าคงจะเจริญขึ้นยิ่งกว่านี้ พระไชยชนกนาทจึงได้ประชุมกรรมการอำเภอในเมืองไชยนาทขอแรงราษฎรทุกๆ อำเภอลงมือขุดคลองมะขามเฒ่า ตั้งแต่วันที่ ๒๑ เมษายน ศก ๑๒๕ ขุดตั้งแต่ปากคลองวังเคียนเหนือปากคลองเก่าตรงวัดท่าหาดข้ามซึ่งต่อจากลำน้ำเจ้าพระยาไปบรรจบคลองกระทงลงลำคลองมะขามเฒ่าตรงบ้านวัดสิงห์” (หน้า 5-6)

นอกจากนี้ทางการยังได้ให้ผู้ตรวจการมาคอยตรวจสอบการทำงานของข้าราชการว่าเป็นไปอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรมหรือไม่ เห็นได้จากการไปตรวจราชการที่อำเภอศรีประจันต์ของพระอินทราธิบาลคราหนึ่ง พบข้าราชการ คือ หลวงประเวศ ทำการกดขี่ราษฎร กักขังแล้วสร้างหลักฐานขึ้นเพื่อเรียกร้องเอาค่าปรับ ค่าไถ่จากราษฎร จึงได้จัดการชำระความเป็นที่เรียบร้อย (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.2.14/104: 2-14) นอกจากนี้ยังคอยตรวจตราเรื่องการเขียนรายงานของข้าราชการให้ครบถ้วนสมบูรณ์เพื่อประโยชน์ในการแก้ปัญหาต่อไป

ส่วนความสัมพันธภายในครอบครัว ลักษณะครอบครัวยังคงเป็นครอบครัวขยาย แต่การดำเนินงานอย่างเอาใจจริงเอาใจง้อเพื่อการค้าขายมากขึ้นทำให้เกิดการว่าจ้างแรงงานจากต่างถิ่นมากขึ้น สินค้าอุปโภค เครื่องมือเครื่องใช้ เสื้อผ้า ฯลฯ ที่แต่ละครัวเรือนเคยผลิตเพื่อใช้เองกลับเริ่มสูญหายไปอันเนื่องมาจากสินค้าอุตสาหกรรมตะวันตกเข้ามาแทน เนื่องจากสะดวกและถูกกว่าถึงแม้ความทนทานจะน้อยกว่าก็ตาม แต่ภาวะดังกล่าวก็ทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาในการผลิตสินค้าพื้นบ้านเหล่านี้จากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่งได้ค่อยๆ หายไป อาทิ การทำตาล เป็นต้น ที่เริ่มจะหายไปในพื้นที่สุพรรณตั้งแต่สมัยนี้ ทั้งๆ ที่สุพรรณบุรีเคยมีต้นตาลมาก จึงเป็นที่น่าเสียดายว่าคนสุพรรณในปัจจุบันไม่ได้รับการสืบทอดภูมิปัญญาในการทำตาลดังเช่นที่เพชรบุรี ทุกคนหันไปเร่งทำการเกษตรโดยเฉพาะข้าวซึ่งเป็นที่ต้องการของประเทศตะวันตกเพื่อให้ได้เงินที่มากกว่า

5.2 การจัดการทรัพยากร

โดยภาพรวมแล้วการจัดการทรัพยากรดินในเรื่องเกี่ยวกับคุณภาพและความอุดมสมบูรณ์ยังมีลักษณะปล่อยให้เป็นไปตามธรรมชาติอยู่ แต่เริ่มมีการจัดการในเรื่องเกี่ยวกับกรรมสิทธิ์ที่ดินชัดเจนมากขึ้น ในส่วนของทรัพยากรน้ำเริ่มมีการจัดสร้างระบบชลประทานขึ้นในช่วงสมัยสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับการเพิ่มพื้นที่เกษตรกรรม แต่ผลของการขยายพื้นที่

เกษตรกรรมและการจัดสรรทรัพยากรน้ำในสมัยนั้นก่อให้เกิดประเด็นวิพากษ์วิจารณ์ในสื่อสิ่งพิมพ์ด้วยเช่นกัน ซึ่งจะกล่าวในรายละเอียดต่อไป

5.2.1 การจัดการทรัพยากรดิน

การจัดการทรัพยากรดินเชิงคุณภาพในสมัยนี้ยังไม่ปรากฏ การจัดการส่วนใหญ่จึงเป็นลักษณะของการจัดการที่ดินในแง่ของกรรมสิทธิ์ การถือครอง หรือการขยายเนื้อที่เพาะปลูก เพื่อให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น แนวทางในการเพิ่มผลผลิตมี 2 ทาง คือ การใช้ที่ดินที่มีอยู่แล้วให้ได้ประโยชน์มากขึ้น กล่าวคือปลูกซ่อมแซมพื้นที่เกษตรที่เสียหายไปและเพาะปลูกให้เต็มพื้นที่ (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กส.1/3635: 1) ในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้มีการออกประกาศ (พ.ศ. 2420) พยายามที่จะจำกัดการจับจองที่ดินเพื่อมิให้ปล่อยกร้างว่างเปล่า โดยระบุระยะเวลาไว้ และเพื่อเป็นการจูงใจให้คนเร่งทำการผลิตมากขึ้น จึงมอบสิทธิพิเศษแก่ราษฎรที่ได้จ่ายเงิน ออกแรงช่วยในการขุดคลอง โดยเพิ่มอายุตราจาก 2 ปี เป็น 5 ปี นอกจากนี้พระองค์ยังทรงปรับปรุงวิธีการรังวัดทำแผนที่ทำทะเบียนที่ดินไว้เป็นหลักฐาน แผนที่ระบุตำแหน่งแหล่งที่ดิน บอกเนื้อที่ มีแผนที่แสดงรูปของที่ดินในโฉนดที่ออกให้แก่ประชาชนด้วย มีการตั้งหอทะเบียนขึ้นสำหรับดูแลการโอนจำหน่ายหรือได้มาซึ่งที่ดินที่มีโฉนดแผนที่ (ประภัสสร บุญประเสริฐ, มปป.) จากวรรณกรรมทำให้เราทราบว่าการศึกษาประเพณีตามตำราต่างๆ ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้สร้างคุณูปการต่างๆ มากมาย ทั้งเป็นการตรวจเยี่ยมราษฎร รับทราบปัญหาต่างๆ อันนำมาซึ่งการแก้ไขและพัฒนา และยังเป็นการสำรวจภูมิประเทศและจัดทำแผนที่อีกด้วย ดังคราวเสด็จประพาสมณฑลนครสวรรค์และเมืองสุพรรณ ได้กล่าวถึงการสำรวจเพื่อทำแผนที่ลำน้ำสายหนึ่งด้วย (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 บ.1.1/18: 14)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เบ็ดเตล็ด ร.5 บ.1.1/18 เรื่อง พระราชนิพนธ์สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสมณฑลนครสวรรค์และเมืองสุพรรณ (15 ต.ค. 127)

“เรื่องตรวจลำน้ำเก่าตอนล่างนี้ออกจะรวมๆ เข้าไปแล้ว ได้ประชุมกันได้สวนเวลาวันนี้ได้ความว่าแม่น้ำที่ต่อสแกกรังอยู่ที่วัดทำในลำน้ำสแกกรัง แล้วมาท่าหลวง กะทงหนองบัวถึงลำน้ำมะขามเฒ่า แต่ไม่ลงมาตามทางลำน้ำที่เรือเดินครั้งนี้... ลำน้ำนี้เห็นจะได้ลงในแผนที่ได้เร็ว เพราะตอนที่ต่อน้ำทรงขึ้นไปข้างบนก็ได้เค้าเงื่อนแล้ว” (หน้า 14)

นอกจากนี้การขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปก็เป็นอีกแนวทางหนึ่งในการเพิ่มผลผลิต รัชกาลสมัยพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มีนโยบายให้ขุดคลองหลายแห่งเพื่อเป็นการส่งเสริมการเพาะปลูกข้าวให้มือน้ำไว้ใช้ตลอดฤดู นอกจากนี้การขุดคลองผ่านที่รกร้างว่างเปล่าย่อมเป็นการส่งเสริมให้ราษฎรอพยพเข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ริมคลอง และได้ขยายการเพาะปลูกต่อไป คลองที่ขุดในสมัยนี้ ได้แก่ คลองมหาสวัสดิ์ คลองภาษีเจริญ คลองดำเนินสะดวก (ประภัสสร บุญประเสริฐ, มปป.) สำหรับพื้นที่สุพรรณบุรี ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการขุดลอกคลองมะขามเฒ่าให้มีความกว้างและยาวขึ้น เพื่อให้การคมนาคมระหว่างสุพรรณบุรีและชัยนาทสะดวกยิ่งขึ้น อันนำมาซึ่งความเจริญของพื้นที่กล่าวคือราษฎรเข้ามาตั้งบ้านเรือนและมีการค้าขายมากขึ้น (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 กษ.9.2/58: 5-6) ส่วนการถือครองที่ดินนับเป็นปัญหาสำคัญเรื่องหนึ่งในการประกอบอาชีพของชาวไร่ชาวนา โดยเฉพาะผู้ที่ไม่มีที่ดินเป็นของตนเอง การปรับปรุงลักษณะการครอบครองที่ดินมีมาตลอดจนกระทั่งในปี พ.ศ. 2479 สมัยรัชกาลที่ 7⁵ (ประภัสสร บุญประเสริฐ, มปป.)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรดินของชาวบ้านก็คือ การเลือกเพาะปลูกให้เหมาะสมกับพื้นที่ การเพาะปลูกตามฤดูกาล ให้เป็นไปตามครลองแห่งธรรมชาติ ฤดูแห่งการเพาะปลูกเริ่มขึ้นเมื่อฝนตก ในคราที่น้ำท่วมทุ่งการสัญจรไปมาก็สะดวกด้วยทางน้ำ อาหารการกินอุดมสมบูรณ์จากท้องทุ่งที่เต็มไปด้วยพรรณไม้และหมู่ปลานานาชนิด นอกจากนี้ยังถือเป็นการพักดินและเพิ่มปุ๋ยตามธรรมชาติ ชาวบ้านยอมรับความเป็นไปตามธรรมชาตินั้น จากการพิจารณาจรรยาบรรณในสมัยนี้ไม่มีการกล่าวถึงปัญหาดินขาดความอุดมสมบูรณ์หรือการต้องเพิ่มแร่ธาตุอาหารให้แก่ดินแต่ประการใด และหากปีใดฝนแล้งหรือขาดช่วงนาน ถึงแม้ชาวนาจะได้รับความทุกข์ยากจากพืชผลที่ต้องเสียหายไปบ้าง แต่เมื่อถึงฤดูการเพาะปลูกต่อไป ดินก็จะปราศจากโรคและร่วน ง่ายต่อการทำเกษตรกรรม (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กส.1/3635: 3)

⁵ รัชกาลที่ 7 ได้โปรดเกล้าฯ ให้วางโครงการในเรื่องที่ดินเสียใหม่ เพื่อให้คนไทยได้มีส่วนเป็นเจ้าของที่ดินขนาดย่อมตามความเหมาะสมแก่ครอบครัว ซึ่งกฎหมายฉบับนี้มีชื่อว่า พระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2479 โดยให้ผู้ที่ต้องการที่ดินรกร้างว่างเปล่าขออนุญาตจับจองจากพนักงานเจ้าหน้าที่ คือ นายอำเภออนุญาตได้ไม่เกิน 50 ไร่ ผู้ว่าราชการจังหวัดอนุญาตได้ไม่เกิน 100 ไร่ และต้องทำประโยชน์ให้เต็มพื้นที่ที่ขอ ถ้าหากขอใบหยิบย่ำต้องทำให้เสร็จภายใน 12 ปี สำหรับขอตราจองต้องทำให้เสร็จภายใน 3 ปี (ประภัสสร บุญประเสริฐ, มปป.)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1/3635 เรื่อง
มณฑลนครไชยศรี ส่งรายงานตรวจการเพาะปลูกในเขตอำเภอต่างๆ จังหวัดสุพรรณบุรี
นครปฐม สมุทรสาคร ของพระบรรหารภูมิสถิตย์

“๑) การทำนาใน พ.ศ. นี้ขึ้นต้นไถง่าย และหว่านข้าวลงแล้วขึ้นงอกงามดี
ได้ความว่าเมื่อต้น พ.ศ. นี้แล้งจัด ต้นหญ้าไม่ค่อยขึ้นเพราะแดดเผากระทำให้เกิด
ดินสุกร่วนเหมาะกับการเพาะปลูก นาหว่านทำเสร็จราวปลายเดือนกรกฎาคม
เวลานี้มีหว่านซ่อมแซมแลเพิ่มเติมบ้างเล็กน้อย” (หน้า 3)

นี่เป็นหนึ่งในมุมมองที่เข้าใจความเป็นไปตามธรรมชาติ ธรรมชาติบางครั้งก็อาจทำให้มนุษย์
อย่างเราต้องผิดหวังและได้รับความเสียหายไปบ้างจากการคาดการณ์ที่พลาดไป แต่ธรรมชาติก็มัก
จะให้สิ่งทดแทนบางอย่างแก่มนุษย์เสมอ

5.2.2 การจัดการทรัพยากรน้ำ

การจัดการทรัพยากรน้ำในสมัยนี้เริ่มมีการจัดการในแง่ของปริมาณมากขึ้นกว่าในสมัยรัตน
โกสินทร์ตอนต้น กล่าวคือ เมื่อนโยบายของรัฐต้องการสนับสนุนให้ประชาชนเพาะปลูกและเพิ่ม
ผลผลิตเป็นจำนวนมากเพื่อนำไปใช้ในการส่งออก ดังนั้นจึงต้องมีการควบคุมปริมาณน้ำให้มีความ
เหมาะสมแก่การเพาะปลูก อาทิ การเพิ่มการขุดคลอง เพื่อเป็นการส่งเสริมการเพาะปลูก หากใน
บางปีเกิดภาวะแล้ง พระมหากษัตริย์ก็ทรงออกไปดูไร่นาและสั่งการด้วยตนเอง แต่การขุดคลองไม่
ได้เป็นวิธีการแก้ปัญหาที่ดีเสมอไป เห็นได้จากการขุดคลองรังสิตประยูรศักดิ์ การขุดคลองในระยะ
แรกชาวนาสามารถปลูกข้าวได้ดี ช่วยให้การเพาะปลูกค้าขายและการคมนาคมในแถบนี้เจริญรุ่ง
เรือง แต่หลังจากนั้นชาวนาเริ่มขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้ เพราะคลองดินเงินและขาดน้ำ ทั้งนี้เนื่อง
จากไม่มีระบบการทดน้ำระบายน้ำที่ดีพอ แม้ว่าจะได้ทำประตูและทำนบขึ้นหลายแห่ง แต่ก็กักได้
แต่น้ำฝนที่ตกลงมาในบริเวณนี้และที่ไหลมาจากที่สูงลงมาเท่านั้น ถ้าปีไหนฝนตกน้อยกว่าปกติ น้ำ
ในแม่น้ำจะน้อยไปด้วย ซึ่งทำให้คลองที่ขุดขึ้นขาดน้ำไปด้วย ทำให้ดินเงินเป็นช่วงๆ น้ำที่ขังอยู่
เกิดการหมักหมมมีรสกร่อยใช้ดื่มกินไม่ได้ นอกจากนี้ยังใช้เพื่อการคมนาคมไม่ได้อีกด้วย ซึ่งพอถึง
สมัยรัชกาลที่ 6 ชาวนาทำนาได้ไม่สมบูรณ์เหมือนอย่างเก่าเนื่องจากขาดน้ำถึงกับพากันอพยพไปหา
ที่ทำกินใหม่ (ประภัสสร บุญประเสริฐ, มปป.)

ในพื้นที่สุพรรณเองผลกระทบที่เกิดจากการทำนบกั้นทำให้เกิดการเปลี่ยนทิศทางการ
ทำ พื้นที่ที่เคยได้รับน้ำเมื่อคราวน้ำขึ้นทุ่งกลับไม่ได้รับน้ำอย่างเคย สร้างความเดือดร้อนให้แก่ชาว
บ้านเป็นอย่างมาก ดังปรากฏให้เห็นจากรวมกรรมสิ่งพิมพ์ในสมัยนั้นที่วิจารณ์การแก้ปัญหาขาด

แคลนน้ำในการเพาะปลูก โดยทำทาบคันน้ำในกลางทุ่งของรัฐบาล ทำให้ที่นาที่ใกล้กับอำเภอเมือง ซึ่งเดิมน้ำท่าเคยไหลหลากมาจากทางฝักไ้ ลาดชะโด ในเขตอยุธยา ไม่ไหลหลากมาเช่นเคย สร้างความเดือดร้อนให้แก่ที่นาในแถบนี้เป็นอันมาก บางครอบครัวที่พอมีทุนรอนอยู่บ้างก็อพยพไปทำมาหากินที่อื่นหลายครอบครัว (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.7 ม.26.5ก/9: 45-46)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ บัญชีสำรวจเอกสาร รัชกาลที่ 7 กระทรวงมหาดไทย ร.7 ม.26.5ก/9 เรื่อง จังหวัดสุพรรณบุรี (2 พ.ศ. 2471 – 16 พ.ย. 2472)

“รับแก้การทำนาในจังหวัดสุพรรณบุรี

การทำนาในจังหวัดสุพรรณบุรีแต่ก่อนเคยได้อาศัยน้ำฝนและน้ำท่าประกอบกันทั้ง ๒ ประการ จึงจะได้ผล จะอาศัยแต่จะเพาะกำลังน้ำฝนหรือน้ำท่าอย่างเดียวยังเดียวไม่พอแก่การทำนา ครั้นมาในสมัยที่รัฐบาลจัดให้มีประตุน้ำขึ้นบางแห่งก็ไม่ต้องอาศัยน้ำฝนแต่ทั้งนี้ยังเป็นจำนวนน้อยกว่าที่ต้องใช้กำลังน้ำฝนด้วย คือ ในขั้นต้นระหว่างเดือน ๖ ถึงเดือน ๗ ฝนตกลงมาทำให้น้ำขึ้นและและมีน้ำหล่อเลี้ยงอยู่บ้าง เจ้าของนาจะเริ่มทำการไถคราด, หว่านหรือดำข้าวลงไว้ แต่พอถึงเดือน ๘ น้ำท่าไหลเข้าทุ่งเป็นการช่วยกำลังแรงน้ำฝนหล่อเลี้ยงต้นข้าวต่อไปอีกตอนหนึ่ง ถ้าหากปีใดอย่างหนึ่งเสียอย่างเดียว ถึงแม้จะได้ผลบ้างก็น้อยไม่พอรับประทาน เช่นเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๐-๒๔๗๑ที่แล้ว ฝนแล้งไม่ถูกต้อง... (เอกสารจึกขาดไม่สมบูรณ์) น้ำท่าก็ไม่ไหลเข้าทุ่งเช่นเคยมา การทำนาของราษฎรในจังหวัดสุพรรณบุรีจึงมิได้ผลเสียเลย เป็นเหตุให้ราษฎรชานาขัดสนยากจนลงมากมาย บางแห่งถึงกับใช้ฝือก มัน กลอย ฯลฯ ประสมกับเข้ารับประทานก็มี เป็นที่น่าสลดใจยิ่งนัก และบางแห่งที่ยังมีทุนรอนอยู่บ้าง ก็พากันอพยพครอบครัวหนีไปประกอบการทำมาหาเลี้ยงชีพทางอื่นก็หลายครัวเรือน

สำหรับใน พ.ศ.๒๔๗๒ นี้ ในขั้นต้นราษฎรชานาพากันเป็นทุกข์เป็นร้อนถึงกับนอนเอนมือก่ายหน้าผากไปตามกัน เพราะล่วงเข้ามาเดือน ๘ เดือน ๙ แล้ว ฝนมิได้โปรยลงมาให้เลย แต่ครั้นล่วงเข้าเดือน ๑๐-๑๑ ฝนจึงโปรยลงมาให้บ้าง และพออย่างเข้าเดือน ๑๒ น้ำท่าก็ไหลเข้าทุ่งเนื่องนองเต็มไปหมดทุกหนทุกแห่ง... สังเกตดูราษฎรชานาค่อยรู้สึกมีสีหน้าอมเสียดขึ้นบ้าง แต่ก็ยังไม่ทั่วถึงกันหมด เพราะน้ำที่ไหลเข้าทุ่งปีนี้ผิดกว่าปีก่อน คือมิได้ขึ้นจากลำแม่น้ำสุพรรณไหลมาจากทางทุ่งฝักไ้ลาดชะโด ฉะนั้นการทำนาของราษฎรชาวสุพรรณที่อยู่ใกล้ชิดกับจังหวัดจึงมิได้ผล ด้วยรัฐบาลกันทาบกั้นน้ำเสียในกลางทุ่ง ถ้าหากรัฐ

บาลจัดการแก้ไขระบายนํ้าที่กั้นไว้ให้ไหลทั่วถึงกันได้ทั้งนาไถ่และนาไถ่แล้ว ประโยชน์ของการทำนาในจังหวัดสุพรรณบุรีปีนี้จะได้ผลไม่น้อยทีเดียว เราจึงรีบ เสนอข่าวนี้นมาให้ทางราชการดำริดูว่าจะควรจัดการสถานใดต่อไป การทำนาจึงจะ ได้ผลทั่วกันทุกๆ แห่ง” (หน้า 45-46)

นอกจากการสร้างทำนบและคูคลองของทางราชการแล้ว ในส่วนของประชาชนและข้าราชการท้องถิ่นก็ได้ร่วมกันทำนุบำรุงและปรับปรุงดูแลแหล่งน้ำของตนอยู่เสมอ อาทิ การขุดลอกขยาย คลอง การร่วมกันกำจัดผักตบชวา เป็นต้น แต่จากวรรณกรรมทำให้พบว่าภายหลังจากที่มีการปลูกข้าวกันอย่างกว้างขวาง ประกอบกับบางพื้นที่ที่เคยปลูกข้าวนาดำเนื่องจากสภาพพื้นที่ค่อนข้างดอน ได้เปลี่ยนมาปลูกข้าวแบบนาหว่านทำให้ต้องใช้นํ้าในการเพาะปลูกมากขึ้น ปัญหาในเรื่องการจัดสรรน้ำในแต่ละฤดูกาลเพาะปลูกจะเป็นเรื่องยุ่งยากกว่าแต่ก่อนมาก เดิมเคยใช้ระหัดวิดน้ำที่ใช้แรงคน แรงลม แรงกระบือ ก็เริ่มมีการว่าจ้างระหัดยนต์มาใช้ในการเกษตรบ้างแล้ว และได้พัฒนามาเป็นเรือสูบน้ำ แต่อุปกรณ์อย่างหลังเป็นการขอการสนับสนุนจากรัฐบาล เมื่อถึงช่วงต้องวิดน้ำเข้านาหรือปล่อยน้ำออกจากนา ก็ต้องขอกำลังกันอย่างวุ่นวาย ปัญหาเรื่องการจัดสรรทรัพยากรให้ได้รับกันอย่างทั่วถึงเริ่มมีให้เห็นแล้วในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งขณะนั้นการเพาะปลูกข้าวปีละ 2 หนยังไม่เกิดขึ้นทั่วไป

สำหรับปัญหาคุณภาพน้ำในสมัยนั้นไม่ปรากฏให้เห็นในวรรณกรรม จะมีก็เพียงแต่กรณีที่น้ำในทุ่งนาลดต่ำมากๆ ทำให้ต้นข้าวและหญ้าเน่าตายส่งกลิ่นเหม็น แต่ดูเหมือนทรัพยากรปลาในสมัยนั้นจะเริ่มลดลงอย่างเห็นได้ชัดแล้วในทุกหัวเมือง ซึ่งกรมพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงเล็งเห็นถึงปัญหานี้และมีการกล่าวถึงว่าจะต้องคิดแก้ไขในโอกาสต่อไป (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.2.14/9: 17)

ส่วนความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรนั้น ในสมัยรัชการที่ 6 ได้เกิดปรากฏการณ์ฝนแล้งติดกันเป็นเวลาหลายปี ทำให้ราษฎรอดอยาก สัตว์น้ำในแหล่งน้ำที่อยู่ในที่นาของตนก็ไม่สามารถจับได้ เนื่องจากพวกจิ้งและฉลามขออนุญาตผูกขาดการจับสัตว์น้ำ (หรือเรียกขานานํ้า) และความเห็นแก่ตัวของคนเหล่านี้ต้องการที่จะให้การจับสัตว์น้ำเป็นไปโดยสะดวก จึงวิดน้ำในแหล่งน้ำให้แห้งสร้างความเดือดร้อนให้กับชาวบ้านชาวสวนเป็นอย่างมาก (ประภัสสร บุญประเสริฐ, มปป.) ซึ่งจังหวัดสุพรรณก็เกิดกรณีราษฎรร้องเรียนนายน้ำเช่นกัน กรณีผูกขาดมิให้จับสัตว์น้ำใดๆ ในลำนํ้าประชาชนเดือดร้อนจากการขาดแหล่งอาหารเลี้ยงชีพ ส่วนนายน้ำให้ความว่าประชาชนหาปลาเพื่อค้าขาย สืบความไปมามีมูลทั้งสองฝ่าย จึงห้ามมิให้ประชาชนจับปลาเพื่อค้าขายแต่สามารถหาเพื่อเลี้ยงชีพได้ หากผู้ใดละเมิดถือว่าผิดต่อกฎหมาย (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.2.14/107: 30)

นอกจากนี้ยังมีการร้องเรียนกรณีการทอด (ซัก) หน้ากล้าของนายน้ำ ทำให้เกิดปัญหาความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรร่วมกันของชาวบ้าน กล่าวคือ เป็นการทำให้ลำคลองตื้นเขิน คับแคบ กีดขวางการสัญจรทางน้ำ การทอดหน้ากล้านี้มีคนจับพวกหนึ่งที่จะใจทอดหน้ากล้าเพื่อให้ที่ดินริม น้ำขายออกไป และเป็นเหตุให้เกิดผักตบชวาอีกประการหนึ่ง ทำให้เกษตรจังหวัดประกาศยกเลิก การทอดหน้ากล้าในที่สุด (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ม.2.14/107: 30 ; หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กส.1/3618:4)

จะเห็นว่าปัญหาในเรื่องการจัดสรรทรัพยากร การแย่งชิงทรัพยากรเริ่มสื่อเค้ารางให้เห็นบ้าง แล้วเช่นกัน ลักษณะการจัดการนั้นมีตั้งแต่ให้มีการทำความเข้าใจตกลงระหว่างกลุ่มผู้ใช้ทรัพยากร จนกระทั่งออกเป็นกฎหมายท้องถิ่นในการดูแลจัดการ

5.3 ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากร

การสนับสนุนให้มีการเพิ่มผลผลิตข้าวของรัฐบาลต่างๆ ภายหลังจากที่ประเทศไทยเปิดประเทศค้าขายเสรีกับต่างชาติ ทำให้การดำเนินชีวิตเริ่มเปลี่ยนแปลงไป กล่าวคือ การเพาะปลูกเพื่อการยังชีพเปลี่ยนแปลงไปเพาะปลูกเพื่อการค้ามากขึ้นโดยเฉพาะข้าวเนื่องจากเป็นที่ต้องการของตลาด การขายข้าวได้ทำให้ได้เงินตรามาจับจ่ายใช้สอยในสิ่งฟุ่มเฟือย และซื้อสินค้าบางอย่าง อาทิ เสื้อผ้าสิ่งทอ ซึ่งสินค้าดังกล่าวเดิมเคยผลิตเองแทบจะทุกครัวเรือน เงินตราเข้ามามีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตของประชาชนมากขึ้นเรื่อยๆ และการมุ่งแต่จะเพาะปลูกเพียงอย่างเดียวทำให้การสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญาในการผลิตเครื่องมือและของใช้ในชีวิตประจำวันเริ่มสูญไป พืชที่เคยเพาะปลูกแบบผสมผสานก็เริ่มเปลี่ยนเป็นเพาะปลูกในเชิงเดี่ยว และเมื่อการปลูกข้าวขยายพื้นที่ไปมากมาย พันธุ์ข้าวจึงเริ่มขาดแคลน พันธุ์ข้าวเดิมที่เหมาะสมกับสภาพดินและน้ำเริ่มถูกมองข้าม ความสัมพันธ์ระหว่างพันธุ์ข้าวกับลักษณะที่นาเริ่มหายไป ปัญหาในการแย่งชิงทรัพยากรเริ่มมีให้เห็นเด่นชัดขึ้น

สำหรับจังหวัดสุพรรณบุรีในระยะต้นหลังจากทำสนธิสัญญาเบาว์ริงแล้ว ความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นก็อาจเห็นยังไม่เด่นชัดนัก สังเกตได้จากลักษณะการปลูกข้าวก็ยังไม่ถึงกับปลูกข้าวเต็มพื้นที่ในทุกพื้นที่ การหาปลาในหน้าน้ำ ท้องทุ่งยังถือเป็นของส่วนรวมอยู่ใครจะหาประโยชน์ก็ได้ มิได้มีการกีดกัน ถึงแม้จะเป็นคนต่างถิ่นก็ตาม ลักษณะดังกล่าวยังคงเห็นได้จากบทความเรื่องเที่ยวทุ่งเมืองเมืองสุพรรณ ซึ่งตีพิมพ์ลงในหนังสือวรญาณ ตอนที่ 29 เดือนกุมภาพันธ์ ร.ศ.115 (รวบรวมลงในหนังสือ เที่ยวทุ่งเมื่อหน้าน้ำ ของ เอนก นาวิกมูล, 2536: 160) เหตุที่ยังไม่เกิดความขัดแย้งขึ้นอาจเนื่องจากราษฎรในสมัยนั้นยังมีน้อยอยู่ ทรัพยากรยังคงมีอย่างอุดมสมบูรณ์ และใน

สมัยนั้นน่าจะยังไม่มีทำให้สัมปทานกับนายน้ำ ความขัดแย้งและแย่งชิงทรัพยากรในระยะแรกจึงยังไม่พบ และถึงแม้คนจะรู้จักทำการค้าขึ้นมบ้างแล้ว แต่การดำรงชีวิตก็ยังคงพึ่งพิงกับธรรมชาติ การหาอาหารยังไม่ยากลำบาก มืออยู่รอบตัว การพึ่งพาตนเองยังมีมากกว่าพึ่งพาเงินตรา กอปรกับทุ่งนาในสมัยนั้นก็ยังไม่มีการจัดรูปที่ดินให้พื้นดินเสมอราบ ดังนั้นในท้องทุ่งเดียวกันนี้จะมีทั้งที่ราบที่ดอน หนองอยู่ภายในทุ่ง และนี่เองทำให้ท้องทุ่งมีความหลากหลายของพรรณไม้น้ำและสรรพสัตว์ สร้างอาหาร สร้างอาชีพให้กับชาวบ้าน

การเพาะปลูกในสมัยก่อนเป็นการเพาะปลูกที่อิงระบบธรรมชาติ ธรรมชาติจะฟื้นคืนสภาพได้ด้วยตัวของมันเอง ไม่ต้องการเติมแร่ธาตุสารอาหารใดๆ และหากปีใดฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล เกิดความแห้งแล้งผิดปกติ ธรรมชาติก็ได้ชดเชยความรื้นแค้นนั้นด้วยความสะดวกสบายในฤดูกาลเพาะปลูกหน้า ดินจะแห้ง ร่วน และปราศจากโรค ทำให้การไถหว่านเบาแรงยิ่งขึ้น ข้าวที่ปลูกก็มีหลายประเภท ทั้งข้าวเบา ข้าวกลาง ข้าวหนัก การเลือกพันธุ์จะอิงตามสภาพธรรมชาติในท้องถิ่นจริงๆ แล้วแต่ความเหมาะสมของพื้นที่ พันธุ์ข้าวมีความหลากหลายมาก เกิดจากการพัฒนาพันธุ์โดยชาวนาเองก็มี เกิดจากการสืบทอดมาก็มี นามจากถิ่นอื่นบ้างก็มี พันธุ์ข้าวสมัยก่อนไม่ค่อยมีศัตรูพืชจำพวกสัตว์และโรคต่างๆ มารบกวน ชาวนาไม่ต้องกังวลใจและต้องลงทุนไปกับค่ายาที่มากมายดังเช่นปัจจุบัน จากระบบการทำการศึกษาก็กล่าวถึงการเพาะปลูกหลายพื้นที่ในเขตสุพรรณว่าไม่พบพืชผลเสียหายจากศัตรูพืชจำพวก หนู ปู เพลี้ย (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, กส.1.2/302: 3-4, 7) พันธุ์ข้าวที่ปรากฏในวรรณกรรมที่มีการปลูกกันอย่างแพร่หลาย เป็นพันธุ์ข้าวหนัก ชื่อพันธุ์กันจูด

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตราธิการ กส.1.2/302 เรื่อง จังหวัดสุพรรณบุรีเสนอสำเนารายงานตรวจการทำนาตามท้องที่ต่างๆ ในเขตร้อยเอิบบางปลาหมอ สองพี่น้องท่าพี่เลี้ยง จรเข้สามพัน ของหลวงไพฑูริย์รักษ์ เกษตรจังหวัดสุพรรณบุรี กระทรวงส่งให้กรมทอน้ำ กรมเพาะปลูก พิจารณาแล้ว (29 ธ.ค. 2469)

“วันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ เวลา ๗ ก.ท. เศษได้เริ่มเดินทางผ่านประตูน้ำบางอีหนในเขตร้อยเอิบบางปลาหมอ อำเภอบางปลาหมอ ได้สังเกตเห็นแลต้นข้าวในตำบลบ้านแขกแลตำบลตะมา ตำบลลองครักษ์ ตอนในประตูน้ำองงามบริบูรณ์ดี... นอกจากนี้ก็มีการเสียหายด้วยผักตบชวาลอยทับถมต้นข้าวจมน้ำตาย แต่ก็เป็นส่วนเสียหายเล็กน้อย ไม่ปรากฏว่าเป้นอันตรายด้วย หนู ปู เพลี้ย... (หน้า3-4)

“... ตำบลสวนแตงเป้นที่ดอนโดยมาก... ข้าวที่ทำได้นอกจากน้ำท่วมไม่
ถึง ได้ผลบริบูรณ์ดี ไม่มีการเสียหายตกบกพร่องด้วย หนู ปลูก ปลา หรือเพี้ยเลย...”
(หน้า 7)

แต่เมื่อชาวนาเริ่มเพาะปลูกอย่างเข้มข้นขึ้น ซึ่งเป็นผลจากนโยบายของรัฐที่ผลักดันเข้าไป
ในพื้นที่ทำให้วิถีชีวิตและสภาพแวดล้อมบางอย่างเริ่มเปลี่ยนไป ประชาชนเริ่มบริโภคของที่ตนไม่
ได้ผลิตเองมากขึ้น แต่ใช้เงินตราในการแลกเปลี่ยนมา วิธีการเกษตรแบบเดิมค่อยๆ แปรเปลี่ยนไป
มีการขยายพื้นที่เพาะปลูกออกไปเป็นวงกว้าง แม้กระทั่งพื้นที่ดอนซึ่งเคยทำนาใช้น้ำน้อยก็เปลี่ยน
มาทำนาหว่าน น้ำกลายเป็นทรัพยากรที่ทุกคนต้องการ น้ำฝนและน้ำท่าตามธรรมชาติไม่เพียงพอ
สำหรับพื้นที่การเกษตรที่กว้างขวางอีกต่อไป รัฐเล็งเห็นถึงปัจจัยที่สำคัญนี้จึงสนับสนุนให้มีการ
ขยายเครือข่ายชลประทาน สร้างทำนบกั้นน้ำ การเพาะปลูกของชาวนานับจากนี้ไม่ต้องพึ่งพิงฝนฟ้าแต่
เพียงอย่างเดียว ทำให้ความเคารพยำเกรงต่อธรรมชาติค่อยๆ คลายความสัมพันธ์ลง น้ำท่าและ
น้ำจากชลประทานก็มีเรือสูบน้ำคอยอำนวยความสะดวกให้ ชาวนาบางรายที่เคยช่วยเหลือตนเอง
ใช้อุปกรณ์พื้นบ้านที่ไม่ต้องลงทุนมากนัก ก็หันมาใช้ระหัดยนต์แทนซึ่งต้องว่าจ้างมาในราคาแพง
ต้นทุนในการผลิตต้องสูงขึ้นตามไปด้วย เมื่อผลผลิตเสียหายหรือไม่เป็นไปตามที่คาดหมาย ก็เริ่มเข้า
สู่วังจระแห่งหนี้สิน เมื่อล้างชำระหนี้วันวันจำต้องเสียกรรมสิทธิ์ที่ดินให้แก่นายทุนเงินกู้ไป ปัญหา
ดังกล่าวนี้มีได้เพียงเกิดขึ้นแต่ปรากฏให้เห็นจากเอกสารตั้งแต่ปี พ.ศ.2472 (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ,
ร.7 ม.26.5ก/9: 3)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ บัญชีสำรวจเอกสาร รัชกาลที่ 7 กระทรวงมหาดไทย ร.7 ม.26.5ก/9
เรื่อง จังหวัดสุพรรณบุรี (2 พ.ศ. 2471 – 16 พ.ย. 2472)

“สถิติของสุพรรณบุรี ปรากฏแก่ตาผู้ส่งข่าว

วันที่ ๒๙ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๑

จังหวัดสุพรรณ ปีนี้การทำนาคงได้ผลดี ผู้มีทรัพย์หลายแห่งกำลังหารื้อที่
จะรวมกำลังกันกว้านซื้อข้าว ซึ่งการอาชีพชนิดนี้ว่ากันว่า ไม่กี่ปีก็เห็นหน้าเห็น
หลัง นำส่งสารแต่ชาวนาผู้อบเหงื่อ มีเบี้ยน้อยหอยน้อย ต้องซื้อเชื้อของใช้และ
ของบริโภค ด้วยราคาแพง ครั้นถึงคราวขายข้าวก็ถูกหักให้ขายราคาต่ำๆ ขาดทุนทั้ง
ขึ้นทั้งล่อง อย่างนี้ไม่จบจะไปจนเมื่อไร ตราฐแห่งการซื้อกับการขายเอียงเทอยู่เช่น
นี้ ทางราชการจะช่วยได้อย่างไรบ้าง อีกอย่างหนึ่ง การกู้เงินโดยเรียกดอกเบี้ย
อย่างแรง ก็นับว่าเป็นพื้นผลของเหล่าเศรษฐีสุพรรณอีกประเภทหนึ่ง ราษฎรไปกู้

เงินเพราะไม่รู้จะไปกู้ได้ที่ไหนที่มีดอกเบี้ยต่ำกว่านั้น ที่สุดถึงสิ้นปี ไม่มีดอกเบี้ยให้ ก็บนดอกเข้าไปเพิ่มเติม งอกเนื้อ งอกหนัง เป็นเงินก้อนใหญ่ขึ้นอีก นานปีเข้า ต้นทบดอก ดอกรวมต้นเหมือนดินพอกหางสุก จนเกินความสามารถที่ผู้กู้จะไถ่ถอนหรือส่งดอกเบี้ยต้องปล่อยให้หลุด ตัวเองต้องเปลี่ยนตำแหน่งจากเจ้าของนามาเป็นคนเช่าหน้าท่านทำ” (หน้า 3)

ในขณะที่ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรร่วมกันบางอย่างเริ่มปรากฏให้เห็น ทรัพยากรบางประเภทก็เริ่มลดลงอย่างเห็นได้ชัด อาทิ ปลาในลำน้ำ

ชาวบ้านเริ่มทำเกษตรกรรมเพื่อการค้าอย่างเต็มตัวมากขึ้น จึงเริ่มล้มวิธีการดำรงชีพแบบง่ายๆ ที่เป็นอยู่ตามอัตภาพ ผลผลิตที่ได้ก็นำไปบริโภคภายในครัวเรือน ขายเฉพาะส่วนที่เหลือสร้างความมั่นคงทางอาหารให้กับตนและครอบครัวก่อน ดังที่พบในวรรณกรรมคราวรัชกาลที่ 5 เสด็จสุพรรณบุรีว่ามีตำบลหนึ่งได้อำเภอเดิมบางนางบวชลงมา พบว่าบ้านแต่ละหลังมีขี้กบข้าวของตนอย่างน้อยหลังละ 4 ขี้กบ บางหลังมากถึง 7 ขี้กบ ตลอดทางที่ผ่านบ้านนั้น ว่ากันว่าหากไม่เห็นข้าวใหม่ในนาแล้วจะไม่เปิดขี้กบจำหน่าย (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ, ร.5 บ.1.1/18: 13) แสดงให้เห็นถึงความต้องการความมั่นคงทางอาหารของชาวบ้านในยุคนี้ สภาพดังกล่าวในช่วงหลังเริ่มสะท้อนถึงบางประการว่าจะเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นกับวิถีดั้งเดิม

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เบ็ดเตล็ด ร.5 บ.1.1/18 เรื่อง พระราชนิพนธ์สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสสมณทลนครสวรรค์และเมืองสุพรรณ (15 ต.ค. 127)

“... ตอนด่ำๆ ได้อำเภอเดิมบางลงมามีตำบลที่ตั้งขี้กบเข้ามากๆ ตั้งแต่ ๔ หลังขึ้นไปหา ๗ หลังเนื่องๆ ตลอดทาง เขาว่าที่เมืองนี้ไม่เหมือนกรุงเก่า ถ้าไม่เห็นข้าวใหม่ในนาแล้วไม่เปิดขี้กบจำหน่าย เหตุฉนั้นจึงต้องมีขี้กบมาก” (หน้า 13)

ดังที่กล่าวในข้างต้น วรรณกรรมที่พบในช่วงนี้ส่วนใหญ่เป็นเอกสารงานราชการ สารที่ได้จากวรรณกรรมจึงเน้นในเรื่องการเพาะปลูกการทำมาหากินของราษฎรเป็นส่วนใหญ่ มิติด้านวัฒนธรรม ความคิด ความเชื่อจึงมีไม่มากนัก วรรณกรรมที่สื่อถึงประเพณีในท้องถิ่นมีเพียงขึ้นเดียวคือ เทียวทุ่งเมืองสุพรรณ ส่วนของภาพการจัดการทรัพยากรทั้งดินและน้ำส่วนใหญ่เป็นแต่เพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้าเพื่อให้การเพาะปลูกของราษฎรลุล่วงเท่านั้น

บทที่ 6

ภาพรวมเศรษฐกิจและสังคมภาคกลางในยุคปรับตัวให้เท่าทันโลก

พ.ศ. 2475 ถึง ทศวรรษ 2520

วิวัฒนาการรูปแบบวรรณกรรมของไทยภายหลังจากที่มีการเปิดประเทศ วรรณกรรมประเภทร้อยกรองที่เคยนิยมได้ถูกรวมรื้อยกเข้ามาแทนที่ ส่วนผู้สร้างสรรค์วรรณกรรมยังคงจำกัดตัวอยู่ในวงแคบๆ อย่างในราชสำนัก และเหล่าข้าราชการที่เขียนเอกสารงานราชการตามแต่หน้าที่ แต่ในระยะหลังแควงวรรณกรรมได้ขยายกว้างออกไป ทั้งในด้านผู้ประพันธ์ เนื้อหาสาระของงาน ตลอดจนความหลากหลายของรูปแบบ วรรณกรรมได้กลายเป็นเครื่องสะท้อนถึงความคิดอ่านของประชาชนได้เป็นอย่างดีในยุคที่การเมืองภายในประเทศเกิดความวุ่นวาย ทั้งนี้เนื่องจากส่วนหนึ่งมีนักเรียนที่ไปศึกษาต่อยังต่างประเทศกลับมาและนำเอาความคิดและรูปแบบของประเทศตะวันตกมาใช้กับบ้านเมืองเรา นอกจากนี้การศึกษาตามหัวเมืองต่างๆ ได้ดำเนินอย่างต่อเนื่องมาระยะเวลาหนึ่ง คนเริ่มได้รับการศึกษามากขึ้น จึงมีผู้อ่านออกเขียนได้มากขึ้น สุพรรณบุรีในยุคนี้จึงมีวรรณกรรมครบทุกประเภทตั้งแต่นิราศ เรื่องสั้น นวนิยาย และสารคดี โดยเป็นงานที่ให้อ่านรอบด้านทั้งด้านสังคม วิธีการดำเนินชีวิต วิธีคิด ความเชื่อ ประเพณี ตลอดจนสภาพแวดล้อมและภูมิประเทศ เนื่องจากผู้ประพันธ์ส่วนใหญ่เป็นบุคคลในพื้นที่จึงสามารถถ่ายทอดรายละเอียดในเรื่องต่างๆ ได้เป็นอย่างดี เป็นที่น่าเสียดายว่าถึงแม้ว่าจะหาข้อมูลจนพบได้ว่าพื้นที่สุพรรณบุรีมีความหลากหลายของวรรณกรรมมาก แต่การรวบรวมผลงานที่เกี่ยวกับท้องถิ่นของตนไม่ได้ได้รับความสำคัญแต่แรก จึงทำให้ผลงานบางชิ้นไม่ปรากฏในแหล่งที่รวบรวมหนังสือและวรรณกรรมอย่างห้องสมุด วรรณกรรมที่รวบรวมได้จึงมีนวนิยาย 5 เรื่อง เรื่องสั้น 1 เรื่อง สารคดี 11 เรื่อง (ชีวประวัติ 1 เรื่อง อุตชีวประวัติ 3 เรื่อง บทความ 7 เรื่อง) รวมทั้งสิ้น 17 เรื่อง

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดสุพรรณบุรีส่วนใหญ่ในสมัยนี้ประพันธ์โดยบุคคลที่มีถิ่นกำเนิดหรือเกี่ยวข้องกับผูกพันกับจังหวัดสุพรรณ อาทิ วณิช จรุงกิจอนันต์ ศิวกานต์ ปทุมสูติ สังขมิละอ อ.ส่วนอาจินต์ ปัญจพรคณัน มี ความเกี่ยวข้องกับผูกพันกับสุพรรณบุรีในฐานะที่มารดามีพื้นเพอยู่ที่นี้ และตัวเขาเองได้มีโอกาสสัมผัสกับพื้นที่แห่งนี้ในวัยเยาว์ นักประพันธ์หลายท่านเป็นที่รู้จักและมีชื่อเสียงในแควงวรรณกรรม แต่ผลงานของท่านเหล่านี้จำนวนไม่น้อยที่เกิดขึ้นจากความประทับใจในวิถีชีวิตและถิ่นเกิด ความรู้และประสบการณ์ในวัยเยาว์สร้างแรงบันดาลใจให้ก่อเกิด

ผลงาน ขณะเดียวกันกระแสสังคมและความเปลี่ยนแปลงของยุคสมัยทำให้ความคิดอ่านและแนวทางการดำเนินชีวิตของคนต่างวัยผิดแผกจากกัน ซึ่งวรรณกรรมเหล่านี้ได้แฝงมุมมองและสาระเหล่านี้ไว้นอกเหนือไปจากภาพท้องถิ่นชนบท

ประเทศไทยภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ความต้องการให้ประเทศมีการพัฒนา สามารถก้าวไปให้ทันกับโลกภายนอก จึงยอมรับแนวคิดของธนาคารโลกในการพัฒนาประเทศ ซึ่งเสนอออกมาในรูปของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ซึ่งเกิดเป็นแผนแรกเมื่อปี พ.ศ.2504 โดยมีนโยบายที่เน้นการพัฒนากระบวนโครงสร้างพื้นฐานของประเทศเพื่ออำนวยความสะดวกต่อการผลิตและการขนส่ง เช่น ระบบชลประทาน ระบบคมนาคม และระบบสาธารณสุขปโภคเป็นอาทิ ซึ่งแผนต่างๆ เหล่านี้เองเป็นปัจจัยสำคัญทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางด้านเศรษฐกิจและสังคมทั้งประเทศต่อมา

6.1 การดำเนินชีวิต

6.1.1 ระบบเศรษฐกิจและการทำมาหากิน

การที่ธนาคารโลกผลักดันให้เกิดแผนพัฒนาเศรษฐกิจในประเทศไทยแท้ที่จริงแล้วมีจุดประสงค์แอบแฝงบางประการ ในระหว่าง พ.ศ. 2490 ถึง 2493 สหรัฐอเมริกาต้องการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ในแถบอินโดจีนเป็นอย่างมาก ประเทศไทยเป็นมหาภคตัวหนึ่งที่มีความสำคัญต่อการวางนโยบายของสหรัฐอเมริกา จึงจำเป็นต้องได้รับการปกป้องมิให้ตกเป็นประเทศคอมมิวนิสต์ นอกจากนี้ประเทศไทยยังเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญสำหรับฐานทัพอเมริกาในอินโดจีนอีกด้วย สหรัฐอเมริกาจึงพยายามเข้าแทรกแซงกิจการภายในเพื่อให้การดำเนินนโยบายของตนสำเร็จ อเมริกาเชื่อว่าวิธีการที่จะใช้ต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ได้ดีที่สุด คือ การช่วยให้ไทยมีรัฐบาลที่เข้มแข็งและทำให้เศรษฐกิจเจริญเติบโตขึ้นบนพื้นฐานของนายทุนเอกชน อเมริกาแทรกแซงกิจการภายในโดยการให้การสนับสนุนผู้นำทหารและช่วยให้ผู้นำเหล่านี้เข้ามามีอำนาจเหนือรัฐบาล ยิ่งผู้นำแสดงการต่อต้านคอมมิวนิสต์มากเท่าไร ก็ยิ่งได้รับเงินตอบแทนมากเท่านั้น ส่วนการทำให้เศรษฐกิจเจริญเติบโตก็โดยการผลักดันให้ผู้นำจัดทำแผนพัฒนาเศรษฐกิจที่สนับสนุนเศรษฐกิจแบบทุนนิยม การปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจเริ่มต้นจากรายงานการประชุมของธนาคารโลกเมื่อ พ.ศ. 2502 รายงานฉบับนั้นนอกจากจะวิพากษ์การดำเนินงานที่ไม่มีประสิทธิภาพของรัฐวิสาหกิจแล้ว ยังได้เสนอมาตรการหลายอย่างในการจัดการกับปัญหานี้หนึ่งในสิ่งที่ธนาคารโลกเสนอ คือ ให้รัฐบาลปรับปรุงระบบโครงสร้างพื้นฐานและระบบการให้สินเชื่อ รวมทั้งจัดตั้งสถาบันเพื่อวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศโดยรับที่ปรึกษาสหรัฐอเมริกาและธนาคารโลกเข้าประจำในหน่วยงานด้าน

เศรษฐกิจที่จัดตั้งขึ้นใหม่ ธนาคารโลกเป็นแหล่งเงินทุนที่สำคัญสำหรับแผนงานพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของแผนพัฒนาในระยะเริ่มแรก คือ แผนที่ 1-3 (แผนที่ 1 พ.ศ. 2504-2509 แผนที่ 2 พ.ศ. 2510-2514 แผนที่ 3 พ.ศ. 2515-2519 แต่ละแผนมีระยะเวลา 5 ปี) ธนาคารโลกให้เงินกู้เพื่อนำไปสร้างถนน เส้นทางคมนาคมอื่นๆ ระบบชลประทาน ไฟฟ้าพลังน้ำ และการศึกษา การลงทุนของรัฐบาลในเรื่องโครงสร้างพื้นฐานและการทำวิจัยเกี่ยวกับพืชผลทางการเกษตร เป็นตัวกระตุ้นให้นักธุรกิจเข้าไปใช้ประโยชน์จากศักยภาพที่มีอยู่ในชนบท การขยายตัวของการผลิตสินค้าเกษตรและการไหลเข้าอย่างขนานใหญ่ของทุนและความช่วยเหลือจากต่างประเทศเป็นตัวกระตุ้นให้ความต้องการสินค้าภายในประเทศมีมากขึ้น ในขณะเดียวกันเส้นทางคมนาคมสายต่างๆ ที่ถูกสร้างขึ้นเอื้ออำนวยให้สหรัฐอเมริกาสามารถเดินทางและเคลื่อนย้ายกำลังพลไปยังประเทศกลุ่มอินโดจีนได้สะดวกขึ้น (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์, 2546: 155-160)

แม้ว่าระบบเศรษฐกิจและการทำมาหากินของชาวบ้านในภาคกลางภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองจะไม่ทำให้ “เกษตรแบบพอยังชีพ” หายไปจากสังคมชนบทก็ตาม แต่เมื่อการพัฒนาแบบสาธารณูปโภค ระบบชลประทานและการคมนาคมขนส่งกระจายไปยังหัวเมืองรอบๆ มหานคร โดยเฉพาะพื้นที่ที่เป็นแหล่งเพาะปลูกเพื่อการขนย้ายสินค้าและการติดต่อสะดวกขึ้น ซึ่งภาคกลางถือเป็นหนึ่งในแหล่งผลิตนั้น ลักษณะการเพาะปลูกของประชาชนภายหลังจากได้รับการพัฒนาด้านสาธารณูปโภค การคมนาคม และระบบชลประทาน การเกษตรแบบกึ่งยังชีพกึ่งค้าขาย ได้เริ่มพัฒนามาเป็น การเกษตรเพื่อการค้า อย่างเต็มตัวด้วยแรงสนับสนุนจากรัฐและพ่อค้า การเพาะปลูกกระทำกันอย่างเข้มข้น การเพาะปลูกส่วนใหญ่ยังคงเป็นข้าว ตามด้วยพืชไร่ ส่วนพื้นที่ทำสวนในระยะแรกยังไม่เด่นชัดนัก การที่เกษตรกรปลูกข้าวในสัดส่วนที่สูงก็เพื่อสนองตอบต่อความต้องการของรัฐที่จะส่งออกข้าวให้ได้ในปริมาณที่มาก ๆ การชลประทานทำให้พื้นที่ที่ห่างไกลจากลำน้ำธรรมชาติสามารถที่จะเพาะปลูกได้โดยไม่ต้องรอให้ถึงฤดูกาลเพาะปลูกเท่านั้น ส่วนพื้นที่ที่ใกล้กับลำน้ำธรรมชาติก็สามารถเพิ่มรอบในการเพาะปลูกได้ งานวิจัยของวรณัย พงศาสดา (2537) ที่ทำการศึกษาในเรื่องพืชเศรษฐกิจกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม: ศึกษากรณีบ้านโคกต.อุ้มทอง อ.อุ้มทอง จ.สุพรรณบุรี ทำให้ทราบว่า ภายหลังจากที่มีการพัฒนาระบบชลประทานและการคมนาคมส่งผลให้การติดต่อระหว่างหมู่บ้านกับชุมชนที่ห่างไกลมีมากขึ้น เกิดการค้าขายแลกเปลี่ยนสิ่งของและผลผลิตในวงกว้างขึ้น การได้พบปะกับพ่อค้าชาวจีนทำให้ความต้องการข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ มีมากขึ้น สินค้าที่ทำการค้าขายแลกเปลี่ยน ได้แก่ ภาชนะเครื่องปั้นดินเผาพวก โอ่ง หม้อดิน กระทะดิน หวดนึ่งข้าว เต้าขมนครก เต้าเชิงกราน ถ้วยโถโอชาม รวมถึงเกลือจากทะเลและไต้ปลาที่เป็นสินค้าหลักของพ่อค้าเรือมอญ ทำให้เราทราบว่าชาวบ้านละทิ้งการทำข้าวของเครื่องใช้ที่เคยประดิษฐ์ขึ้นเองในครัวเรือนแล้วหันมาซื้อจากพ่อค้าชาวจีนแทน แม้แต่อุปกรณ์หาอาหารที่ใช้ใน

ชีวิตประจำวันซึ่งมีอยู่หลายชนิด วรรณกรรมเรื่อง พรานทุ่ง (2543) หน้า 7 ได้แสดงให้เห็นถึงการสูญหายของภูมิปัญญาในการผลิตอุปกรณ์เครื่องใช้ของชาวบ้าน อาทิ “อีจู้” ซึ่งเป็นเครื่องมือในการดักจับปลาไหล ในอดีตชาวบ้านจะสานอุปกรณ์นี้เอง แต่ปัจจุบันต้องซื้อหาเอาทั้งสิ้น ผู้ที่สามารถสาน “อีจู้” ได้เหลือน้อยเต็มที

พรานทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ (2543)

“แม้วันเวลาจะผ่านไปใกล้ ๔๐ ปี ฉันก็เชื่อว่าชีวิตยังเป็นอยู่เช่นคำคล้องจองที่ท่องสมัยเด็กๆ “วันโกนโดนไม้เรียว วันพระจะข้าวเหนียว”

ถ้าไม่ผ่านความยากลำบาก ไหนเลยจะได้ความหวานหอมให้ชีวิตเหมือนเราอยากกินปลาไหล ถ้าไม่ไปหาเหยื่อ ไม่ไปหาที่ดักไหนเลยจะได้กินปลาไหล การดักอีจู้มันแสนง่าย เสียขายที่คนสานอีจู้ฝีมือดีๆ ต่างล้มหายตายจากกันไปมากแล้ว แต่ก็ยังโชคดีที่บางถิ่นที่ยังเหลืออยู่ จึงยังพอมีอีจู้วางขายอยู่บ้างตามตลาด” (หน้า 7)

ส่วนอุปกรณ์ชนิดหนึ่งที่สูญหายไปแล้วในปัจจุบัน ก็คือ “ซุด” สำหรับดักปลา สัจภูมิ ละออ ได้บรรยายถึงเครื่องมือชนิดนี้ไว้ในหนังสือเล่มเดียวกัน หน้า 42 และ 45 ว่า “ซุด” เป็นเครื่องมือจับปลาที่ประดิษฐ์ขึ้นจากการเรียนรู้และสังเกตธรรมชาติของปลา เนื่องจากปลาทุกชนิดเมื่อซุกหัวเข้าไปในที่แคบๆ ขนาดกลับลำตัวไม่ได้ ครีบที่อยู่ข้างลำตัวปลาที่ไม่สามารถที่จะทำให้ปลายาวหลุดออกมาได้ เครื่องมือชนิดนี้เมื่อประมาณ 30 ปีที่แล้วยังวางขายอยู่ทั่วไปตามตลาดบางสี่ ตลาดอุ้มทอง และในตัวจังหวัด การประดิษฐ์อุปกรณ์เครื่องใช้ชนิดนี้เริ่มทำเป็นกันน้อยลง เหลือแต่คนเฒ่าคนแก่ที่ทำได้ เมื่อกาลเวลาล่วงเลยไป การสืบทอดภูมิปัญญาขาดความต่อเนื่อง อุปกรณ์ที่เคยนิยมใช้ในการหาปลาในอดีตจึงสูญหายไป อุปกรณ์ในการหาอาหารหรือดักจับสัตว์แต่ละชนิดจึงเป็นภูมิปัญญาที่คิดค้นขึ้นจากการสังเกตธรรมชาติ อุปกรณ์ชนิดเดียวกันแต่ต่างขนาดหรือนำไปใช้ต่างฤดูกาลกัน จะได้สัตว์ต่างชนิดกัน อาทิ ข่ายดักปลา เป็นต้น หรืออาจเรียกได้ว่าอยากกินปลาชนิดใดก็เลือกอุปกรณ์ให้เหมาะเป็นได้กินปลาชนิดนั้น (พรานทุ่ง, 2543: 26-27)

พรานทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ (2543)

“เราวางข่ายดักปลาได้ทุกฤดูกาล
เครื่องมือจับปลาชนิดนี้ เป็นที่นิยมกันมากเหมือนกัน เพราะแต่ละท่าทำเล
เหมาะๆ ได้ เลิกงานนาตอนเย็นเราไปจิ้งไว้ ตอนเช้าก่อนจะออกไปทำงาน เราก็

จะได้ปลามาทำกับข้าวแล้ว แต่ถ้าปีไหนปลาชุมมากๆ เราจะวางขายเอาปลามาทำปลาเ็น

เราเลือกที่วางขายได้ง่ายขาย ถ้าไม่ขายผักในลำคลอง ก็อาจจะเป็นขายคันทนา หรือไม่กี่วางขนานไปกับลำห้วยก็ได้ เราจะไม่ค่อยวางขายขวางน้ำเพราะปลามักจะหากินขาน้ำ เมื่อมันเข้าๆ ออกๆ ได้ก็อึกปอง กอแหน หรือจะเป็นแพผักบั้งก็ตาม มันจะติดขายของเราได้ง่ายๆ

หน้าน้ำขึ้นขายนักคิดปลาหมอ ปลาตะเพียน ปลาสร้อย แต่ถ้าเป็นหน้าน้ำลด ยิ่งช่วง “ลมโซ่ข้าวเบา” ด้วยแล้ว ปลาจะกวนนั้ดกันมาติด บางทีขายผืนเดียวติดปลาคุกล้วนๆ แะออกแล้วซังได้ ๔-๕ กิโลก็ยังมี

เราจะเลือกกินปลาอะไร ปลาใหญ่ หรือปลาเล็ก จริงๆ แล้วเราเลือกได้เหมือนกัน โดยเลือกจากความถี่ห่างของตาข่ายที่เราซื้อจากตลาด ตาถี่ๆ ก็กินปลาหมอ ปลากด ปลาสร้อยไป แต่ถ้าเลือกตาห่างๆ ก็จะได้ปลาตะเพียน ปลาช่อน ปลาคุก

พุดง่าย ๆ ก็คือขนาดตาของข่ายกำหนดปลาที่จะมาติดนั่นเอง” (หน้า 26-27)

หากจากการสัมภาษณ์ผู้ใหญ่วัยเกษียณ อาจคงหาญ ทำให้เราทราบว่าสภาพลำน้ำแถบอำเภออุทองในปัจจุบันไม่อุดมสมบูรณ์ดังเคย ปลาลดจำนวนไปมากในแหล่งน้ำธรรมชาติ ส่วนในคลองชลประทานก็ไม่ค่อยจะมีปลา อุปกรณ์ที่ผลิตขึ้นเองเพื่อใช้จับสัตว์น้ำจึงลดความนิยมไป หันไปซื้อกินเสียเป็นอันมาก (สัมภาษณ์ นายเกษียณ อาจคงหาญ, 26/11/46)

นอกจากการคมนาคมจะทำให้สินค้าที่มาจากที่ห่างไกลสามารถกระจายไปได้ไกลมากขึ้น จำนวนประชากร การขยายตัวของชุมชนและบ้านเรือนก็มากขึ้นด้วย พื้นที่เพาะปลูกรอบๆ หมู่บ้านบ้านโคกถูกหักร้างถางพงจนหมดสิ้นในช่วงปี พ.ศ. 2507-2510 เมื่อมีการก่อสร้างคลองชลประทานแบบขุด ชาวบ้านเริ่มเพิ่มพื้นที่การเพาะปลูกข้าวมากขึ้นเพื่อสนองความต้องการของตลาดอุทองที่เจริญเติบโตกลายเป็นเมืองในระยะเวลาไม่กี่ปี และผลจากการมีคลองชลประทานนี้ทำให้ชาวบ้านสามารถทำการผลิตได้ถึงปีละ 2 หรือ 3 ครั้ง และเริ่มเลียนแบบการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจชนิดอื่นๆ จากชาวจีนและชุมชนใกล้เคียง (วรรณัย พงศาชลาร , 2537: 177-180) จะเห็นว่าพื้นที่ดังกล่าวเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ได้รับการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานแล้ว ระบบชลประทานและคมนาคมขนส่งจึงเป็นปัจจัยสำคัญทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลง ลักษณะ เกษตรแบบพออยู่พอกินลดน้อยลงจนพบไม่ได้มากนัก การผลิตมีได้มีจุดประสงค์เพื่อให้พออยู่พอกินในครัวเรือนและนำส่วนเกินออกจำหน่าย แต่มีจุดประสงค์หลักเพื่อการจำหน่ายแล้วนำเงินมาใช้จ่าย ถือเป็น เกษตรเพื่อการค้า อย่างแท้จริง การ

ผลิตอุปกรณ์เครื่องจักรสาน เครื่องใช้ไม้สอยในภาคกลางลดน้อยลงทุกที โดยเฉพาะการทอผ้าด้วยมือแทบจะเรียกได้ว่าล้มสลายไป เสื้อผ้าที่ชาวบ้านสวมใส่แทนเป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูปจากโรงงานหาซื้อง่าย ราคาประหยัด มีสีสันทดล้วยให้เลือกมากมาย ลักษณะดังกล่าวสามารถสะท้อนได้จากเรื่องสั้นเชิงสารคดี ของ มาลัย ชูพินิจ เรื่อง เสื้อฝ้ายสิบทิศ (เอกสารอัดสำเนาจาก คุณมนัส โอภาสกุล, มปป.: 48) ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่พูดถึงชีวิตประวัติของเสื้อฝ้ายและการเข้าพบเสื้อฝ้ายที่อำเภอเดิมบางนางบวช ซึ่งเป็นโจรที่โด่งดังมากในช่วงทศวรรษ 2480 การแต่งตัวของเสื้อฝ้ายทำให้เราเห็นภาพของชายคนหนึ่งที่ตั้งแม้จะมีฐานะแตกต่างจากชาวบ้านสามัญทั่วไป แต่ลักษณะการบรรยายภาพของผู้ที่พบเห็นทำให้เราเข้าใจได้ว่าการแต่งตัวด้วยเสื้อโปโล กางเกงสีกาเกี ซึ่งมีลักษณะเหมือนมหัทยกวัดและพ่อบ้านไม่ใช่สิ่งที่หาซื้อได้ยากในเมืองชนบทอย่างเช่นสุพรรณบุรี อันที่จริงเสื้อและกางเกงในลักษณะดังกล่าวไม่ใช่เสื้อผ้าที่ชาวบ้านในชนบทผลิตขึ้นเอง แต่เป็นเสื้อผ้าสำเร็จรูป การแต่งตัวจึงสะท้อนการผลิตและการใช้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่มที่เปลี่ยนแปลงไป

เสื้อฝ้ายสิบทิศ ของ มาลัย ชูพินิจ (มปป.)

“ข้าพเจ้ามองดูชายผู้นั้นอีกครั้ง สันเกตได้ว่าถึงจะเป็นคนรูปร่างลำสันก่อนข้างใหญ่ ส่วนสูงก็ไล่เรียงกับข้าพเจ้า เสื้อโปโลสีขาวก่อนข้างใหม่ที่เขาสวมและกางเกงสีกาเกีที่เขาแต่ง ดูลักษณะไม่ต่างอะไรไปจากมัคคนายกวัดหรือพ่อบ้านผู้ยืนถือกระช่ออยู่หน้าเตาไปอย่างเมื่อแต่กี้” (หน้า 48)

อย่างไรก็ตาม ในส่วนของพันธุ์ข้าวที่ชาวนาปลูกนั้น ในช่วงทศวรรษ 2510 ในเขตอุทกยังน่าจะปลูกข้าวพันธุ์ขึ้นน้ำอยู่ (พันธุ์ข้าวที่สามารถปรับระดับความสูงของลำต้นตามระดับความสูงของน้ำ ทำให้ต้นข้าวไม่จมน้ำหรือเน่าตาย) เนื่องจากวรรณกรรมเรื่อง พรานทุ่ง ได้กล่าวถึงลักษณะใบข้าวที่ลอยขึ้นมาเหนือน้ำหลังจากน้ำท่วมต้นข้าวไปแล้วประมาณ 2 วันว่า “ลอยใบบัว” ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของพันธุ์ข้าวประเภทนี้ (พรานทุ่ง, 2543: 109)

พรานทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ (2543)

“ลำห้วยโค้งคดไปตามแรงน้ำกัดเซาะ กลายเป็นทางน้ำกว้างเกือบ ๑๐ วา เดือนห้าหน้าแล้งน้ำแห้งขอด แดดเผาโคลนเป็นระแหง ล่วงเดือนหกฝนใหม่ลงละลายระแหงเป็นโคลน ปริมาณน้ำในห้วยเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งราวเดือน

ตุลาคม น้ำป่าก็จะถล่มหลังไหลมาตามลำห้วย พัดล้างปฏิภูมิต่างๆ ลงคลองใหญ่ไป

ในเรือกสวนไร่นา แม้กระทั่งบ้านเรือน น้ำจะเอ่อท่วมเป็นเรื่องปกติ ข้าวที่เขียวจีบางปีมีค่น้ำไปวันหรือไม่กี่สองวัน ถึงจะค่อยๆ โผล่ยอดพ้นน้ำได้ ใบข้าวที่ลอยขึ้นมาเหนือน้ำฤดูน้ำนองเราเรียกว่า ลอยใบบัว
หน้าน้ำเจ็บนอง บ้านเราเรียกหน้าน้ำนอง” (หน้า 109)

สังเกตว่าชาวนาในแต่ละถิ่นมักมีชื่อเรียกฤดูกาลในการเพาะปลูกและฤดูกาลตามธรรมชาติเป็นของตนเอง ซึ่งอาจเหมือนหรือต่างกับถิ่นอื่นก็ได้ อาทิ “ช่วงลมโยก” หมายถึง ช่วงที่ข้าวในนาเริ่มสุก น้ำในนาลดลงมาก อากาศเริ่มหนาว ซึ่งมักอยู่ในราวเดือนธันวาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ เป็นช่วงเดียวกันกับที่มีลมว่าว (พรานทุ่ง, 2543: 123, 131) ส่วนคำที่คุ้นหูกันดี คือ “ฤดูน้ำหลาก” หรือ “น้ำนอง” อยู่ในช่วงเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคม ช่วงนี้ปลาจะว่ายทวนน้ำขึ้น เนื่องจากน้ำท่วมทุ่งนาหมด ปลาจึงสามารถขึ้นมาในที่ลุ่มอย่างทุ่งนาได้ (พรานทุ่ง, 2543: 130) ส่วน “ช่วงปลาลง” หมายถึง ช่วงหน้าหนาว น้ำลดลง ปลาที่ว่ายลงไปอยู่ตามลำคลองใหญ่ (พรานทุ่ง, 2543: 131) นอกจากนี้ยังมีคำว่า “น้ำแดง” หมายถึง ฤดูกาลที่ปลาวางไข่ น้ำในลำน้ำช่วงนั้นสีจะค่อนข้างแดง (พรานทุ่ง, 2543: 163) จะเห็นว่าการเรียกชื่อฤดูกาลต่างๆ ล้วนมาจากการสังเกตธรรมชาติและเรียกชื่อตามลักษณะธรรมชาติในช่วงนั้น

โครงการชลประทานและการระบายน้ำที่มีการพัฒนาขึ้นช่วยขยายเนื้อที่ปลูกข้าวออกไปในเขตใหม่ๆ การควบคุมปริมาณน้ำที่แน่นอนได้ทำให้เกษตรกรสามารถปลูกข้าวได้ปีละมากกว่า 1 ครั้ง ที่สำคัญก็คือการชลประทานสามารถทำให้ชาวนาปลูกข้าวพันธุ์ กข ที่ได้รับการพัฒนามาจาก International Rice Institute ในประเทศฟิลิปปินส์ จึงถือเป็นจุดเริ่มต้นของการนำพันธุ์ข้าวที่ได้รับการพัฒนามาจากองค์กรที่ไม่ใช่ชาวนาเองมาใช้ ต่อจากนั้นรัฐบาลได้ตั้งสถาบันวิจัยเพื่อทดลองปลูกข้าวพันธุ์ กข และพัฒนาผสมพันธุ์ให้เหมาะสมกับสภาพประเทศไทย และภายในปลายทศวรรษ 2500 ข้าวพันธุ์ กข ถูกนำไปปลูกในพื้นที่ชลประทานทั่วไป แต่เนื่องจากข้าวพันธุ์ กข ไม่สามารถปลูกในที่น้ำท่วมขังได้ เกษตรกรจึงจำเป็นต้องมีการปรับพื้นที่ ควบคุมระดับน้ำให้สม่ำเสมอ อีกทั้งต้องใช้ปุ๋ยและสารเคมีเป็นจำนวนมากเพื่อให้ได้ผลผลิตที่สูง ปริมาณการใช้ปุ๋ยนำเข้าในปี พ.ศ. 2497 มีเพียงไม่ถึงหนึ่งหมื่นตัน แต่ใน พ.ศ. 2513 ปริมาณปุ๋ยนำเข้าเพิ่มขึ้นเป็น 265,000 ตัน ข้าวพันธุ์ กข จึงเป็นข้าวพันธุ์ที่ต้องอาศัยเงินลงทุนมาก ไม่ว่าจะเป็นการปรับพื้นที่เพาะปลูก เสียค่าเช่าหรือซื้ออุปกรณ์ในการสูบน้ำเข้านา เสียค่าน้ำมัน ต้องซื้อเมล็ดพันธุ์ ต้องใช้ปุ๋ยและสารเคมี (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์, 2546: 42, 45, 47) แต่เกษตรกรเป็นผู้เลือกที่จะใช้เมล็ดพันธุ์ที่ได้รับการ

พัฒนาจากองค์กรมากกว่าที่จะพัฒนาและเก็บรักษาพันธุ์ข้าวดั้งเดิมนี้ไว้ จากการสัมภาษณ์ชาวนาในเขตสุพรรณบุรีไม่มีใครยืนยันได้ว่ายังมีผู้เก็บรักษาพันธุ์ข้าวและใช้พันธุ์ข้าวดั้งเดิมในการเพาะปลูกอีก (สัมภาษณ์ นายเขียน อาจคงหาญ, 23/11/46; นายยงยุทธ ภูระหงษ์, 24/11/46)

ถึงแม้ข้าวจะเป็นพืชเศรษฐกิจหลักที่มีคนปลูกมากที่สุด แต่จากการศึกษาของ Ingram (1971) ได้ชี้ให้เห็นว่าแนวโน้มดังกล่าวได้เริ่มเปลี่ยนแปลงไป พื้นที่ปลูกข้าวเพิ่มขึ้นไม่มากมายอย่างที่คิด ในขณะที่มีการปลูกพืชชนิดอื่นเพิ่มมากขึ้น พืชชนิดอื่นที่ปลูกกันมากในระยะแรก ได้แก่ พืชไร่ประเภท ข้าวโพด มันสำปะหลัง และปอ เป็นต้น โดยเฉพาะในภาคกลางและภาคตะวันออก เฉียงเหนือ (Ingram, 1971: 237 - 238) แต่ต่อมาเริ่มมีการปลูกฝ้าย มะพร้าว ยางพารา อ้อย ผัก และผลไม้ โดยพืชแต่ละชนิดปลูกในที่ๆ ต่างกัน (Ingram, 1971: 261 - 262) ข้าวโพดและอ้อยเป็นพืชที่ปลูกมากในจังหวัดสุพรรณบุรี โดยเฉพาะในเขตอำเภออุทุมพรที่ติดต่อกับอำเภอบ่อพลอย จังหวัดกาญจนบุรี เห็นได้จากวรรณกรรมหลายชิ้นที่บรรยายลักษณะภูมิประเทศและพืชพรรณในเขตอำเภออุทุมพร อย่างเช่น พรานทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ และ ลิขิตไฟ ของ ศิวกานต์ ปทุมสูติ ส่วนการเพาะปลูกผักผลไม้ขยายกว้างขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2511 – พ.ศ. 2521 โดยปลูกหนาแน่นบริเวณฝั่งตะวันออกและตะวันตกของภาคกลาง (ภาคกลางฝั่งตะวันออก ประกอบด้วย นครนายก ปราจีนบุรี ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง จันทบุรี และตราด ส่วนภาคกลางฝั่งตะวันตก ได้แก่ สุพรรณบุรี กาญจนบุรี ราชบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์) (Pongsapich et al., 1993: 3) โดยมากแล้วเกษตรกรที่ปลูกพืชชนิดอื่นที่ไม่ใช่ข้าว มักมีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนไปปลูกพืชชนิดอื่นที่มีราคาดีอยู่เสมอตามแต่ราคาในท้องตลาด ทำให้เห็นว่าเกษตรกรไม่ได้ปลูกพืชตามความเคยชินหรือตามความพอใจ แต่ปลูกอ้างอิงตามราคาตลาด ประชาชนเริ่มติดตามข่าวสารจากภายนอก ยอมรับและเข้าสู่เศรษฐกิจแบบเงินตราอย่างเต็มตัว (Ingram, 1971: 260 - 262) สอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากนายเขียน อาจคงหาญ และ นายยงยุทธ ภูระหงษ์ เกษตรกรจะปลูกพืชที่มีราคาดี แต่มักจะปลูกตามๆ กันไป จึงทำให้ราคาผลผลิตตกต่ำเนื่องจากสินค้ามากเกินไปความต้องการของตลาด (สัมภาษณ์ นายเขียน อาจคงหาญ, 23/11/46; นายยงยุทธ ภูระหงษ์, 24/11/46) เป็นที่น่าสังเกตว่าการใช้พื้นที่เพื่อการเกษตรกรรมในภาคกลางเริ่มเปลี่ยนแปลงทั้งด้านปริมาณและคุณภาพ ถึงแม้ว่าชนิดของพืชที่ปลูกจะหลากหลายมากขึ้นแต่เป็นลักษณะการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยว จังหวัดหลักที่มีลักษณะดังกล่าว ได้แก่ สุพรรณบุรี กาญจนบุรี เพชรบุรี และประจวบคีรีขันธ์ ฉะเชิงเทรา ชลบุรี ระยอง ลพบุรี สระบุรี (Pongsapich et al., 1993: 4)

นอกจากนี้ จากการสอบถามข้อมูลนายเขียน อาจคงหาญ ผู้ใหญ่บ้าน หมู่ 2 บ้านวังหลุมพอง ตำบลจรเข้สามพัน อำเภออุทุมพร จังหวัดสุพรรณบุรี ได้เล่าให้ฟังว่า แต่เดิมหมู่บ้านนี้ชาวบ้านส่วนใหญ่มีอาชีพเพาะปลูก โดยจะปลูกข้าวในพื้นที่ลุ่ม และปลูกถั่วกับงาในพื้นที่ที่ค่อนข้างดอน

เมื่อประมาณ 30 ปีที่แล้วได้มีเกษตรกรนำอ้อยเข้ามาปลูกในพื้นที่โดยเลียนแบบการเพาะปลูกจากพื้นที่ใกล้เคียง ก็คือ จ.กาญจนบุรี แล้วได้ราคาดี หลังจากนั้นการปลูกอ้อยก็ค่อยๆ เพิ่มขึ้น ในขณะที่ปลูกอ้อยและงานน้อยลงทุกทีจนหายไปไหนที่สุดเมื่อประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา การเข้ามาของอ้อยนั้นนำความพลิกผันมาสู่วิถีการเพาะปลูกด้วย เริ่มมีการนำเครื่องจักร อาทิ แทรกเตอร์ เข้ามาใช้ ซึ่งเดิมเคยใช้แต่แรงงานจากคนและควายเท่านั้น แต่การเพาะปลูกนี้ไม่ว่าจะเป็นข้าวหรืออ้อยก็สามารถปลูกได้ปีละ 1 ครั้งเท่านั้น และเมื่อระบบชลประทานเข้ามาในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา ลักษณะภูมิประเทศของอำเภออุ้มผางที่เป็นพื้นที่ค่อนข้างดอนก็สามารถทำนาและเพาะปลูกพืชชนิดอื่นๆ ได้ปีละ 2 ครั้ง โดยอาศัยน้ำจากชลประทาน (สัมภาษณ์ นายเชื้อน อาจคงหาญ, 23/11/46) ผลกำไรเป็นแรงจูงใจที่สำคัญทำให้เกษตรกรที่เคยทำนาปกติหันมาทำอย่างเข้มข้นขึ้น ลงทุนมากขึ้น เมื่อราคาพืชผลชนิดอื่นราคาดีกว่าข้าว ชาวนาบางคนก็ปรับตัวโดยปรับที่ดินให้ปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นได้ พื้นที่ใกล้เมืองและทางหลวงถูกผันเป็นพื้นที่ปลูกผลไม้ยืนต้นและสวนผักสำหรับทำผลไม้และผักกระป๋องส่งออก พื้นที่แนวฝั่งแม่น้ำและเขตชายทะเลถูกนำมาปรับเป็นฟาร์มกุ้ง (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์, 2546: 49)

นอกจากความเปลี่ยนแปลงในด้านชนิดพันธุ์พืชที่ปลูกแล้ว สิ่งที่เราเห็นเด่นชัดขึ้นได้แก่การนำเครื่องจักรกลเข้ามาใช้ในกระบวนการผลิตและมีการใช้ปุ๋ยมากขึ้น ก่อนหน้าที่จะมีการนำเครื่องจักรกลมาใช้นั้น ชาวนาอาศัยแรงงานจากคนและสัตว์ เครื่องใช้ไม้สอยก็ทำเองแบบง่ายๆ ประเภทของเครื่องจักรกลที่มีการนำมาใช้ในครั้งแรก ได้แก่ แทรกเตอร์ และปั้มน้ำ โดยแทรกเตอร์ถือว่าเป็นอุปกรณ์ที่มีความสำคัญมากที่สุด ปีพ.ศ. 2493 ปริมาณการใช้แทรกเตอร์มีน้อยมากเกือบเป็นร้อยละ 0 แต่พอมาถึงปีพ.ศ. 2510 ปริมาณการใช้แทรกเตอร์ 4 ล้อ ถึง 17,500 เครื่อง และเพิ่มเป็น 25,000 เครื่อง เมื่อผ่านไปเพียงสองปี ทำให้เห็นว่าเกษตรกรเริ่มยอมรับวิทยาการใหม่จากภายนอกให้มีส่วนในชีวิตประจำวันมากขึ้น ในปีพ.ศ. 2510 ภาคกลางมีรถแทรกเตอร์ใช้ในปริมาณร้อยละ 60 ของการใช้ทั้งหมด รถแทรกเตอร์เป็นที่นิยมในการปลูกพืชไร่มา ไม่ว่าจะเป็นปลูกข้าวโพด ฝ้าย อ้อย หรือข้าวฟ่าง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะการใช้แทรกเตอร์ทำให้สะดวกและประหยัดแรงงานในขั้นตอนการไถได้มาก และเนื่องจากในฤดูกาลที่ชาวนาต้องไถนาจะขาดแคลนแรงงานอย่างมาก การไถด้วยแรงงานคนหรือสัตว์ก็ไม่สามารถทำได้ลึกเท่ากับการไถของแทรกเตอร์ อีกทั้งค่าใช้จ่ายในการเช่าแทรกเตอร์ต่อไร่เมื่อเทียบกับการเช่าควายแล้วก็ถูกกว่ามาก (ในที่นี้เข้าใจว่าเมื่อเทียบถึงปริมาณงานที่ได้รับต่อวันแล้ว แทรกเตอร์สามารถไถได้พื้นที่ที่มากกว่าทำให้ค่าเฉลี่ยการใช้จ่ายถูกกว่าการใช้ควาย) ส่วนเครื่องจักรกลอื่นยังถือว่ายังใช้ในปริมาณที่น้อยอยู่ (Ingram, 1971: 238, 273 - 274) เมื่อควายซึ่งเป็นทรัพย์สินที่มีค่าของคนไทยมาแต่ช้านาน ถูกมองว่าไม่สามารถทำงานสนองความต้องการของชาวนาได้ ควายในภาคกลางจึงถูกทยอยขายไปเรื่อยๆ จนเมื่อไม่กี่ปีที่ผ่านมา

มาเราสังเกตว่าไม่มีควายให้เห็นอีกแล้วในภาคกลาง จึงมีคนคิดที่จะตั้งพิพิธภัณฑ์ควายไทย หมู่บ้านควายขึ้นเพื่ออนุรักษ์และรำลึกถึงมัน แม้แต่ในวรรณกรรมที่แต่งขึ้นเมื่อสิบกว่าปีก่อนอย่าง ลิขิตไฟของศิวกันต์ ปทุมสูติ (2531) หน้า 350 ได้สะท้อนให้เห็นภาพของการรำลึกถึงวันคืนเก่าๆ ที่เคยมีควายไว้ใช้งาน มองไปในทุ่งนาก็เห็นฝูงวัวควายเตะเล็มหญ้าอยู่ริมบึง แต่สิ่งเหล่านี้คงจะไม่สามารถพบเห็นได้อีกแล้วเนื่องจากมีรถแทรกเตอร์เข้ามาแทนที่

ลิขิตไฟ ของ ศิวกันต์ ปทุมสูติ (2531)

“... ความเพลิดเพลิดของคนไถนาอยู่ตรงที่ได้ดูจีไถที่พลิกฟุ้งเป็นแพพันหัวหมูแล้วล่องเพละ-เพละเป็นทิวรอยเรียงกัน ทีละรอยสองรอยเป็นงาน เป็นไร่ไปเรื่อยๆ แต่ถ้าฝนทิ้งช่วง ดินแล้ง แห้งจนไถไม่เข้าก็ต้องหยุดและรอฝนตกคราวต่อไปใหม่...”

“บรรยายกาศอย่างนั้นคงหายากแล้วนะเวลานี้ เพราะเห็นเขาใช้ควายเหล็ก ใช้แทรกเตอร์กันเกลื่อนทุ่ง ฝูงวัวฝูงควายที่เคยเห็นเตะเล็มหญ้าริมหนองริมบึง เดี่ยวนี้เกือบไม่มีให้เห็น” (หน้า 350)

การขาดแคลนแรงงานเป็นประเด็นหนึ่งที่มีความน่าสนใจ ในอดีตบรรพบุรุษของเราทำเกษตรกรรมเป็นส่วนใหญ่ เมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูกจะมีการขอความช่วยเหลือกันระหว่างเครือญาติหรือเพื่อนบ้านสลับผลัดเปลี่ยนกันไปตามแต่เรียกสวนไร่นาใครจะถึงช่วงเก็บเกี่ยวก่อน การว่าจ้างแรงงานเริ่มมีขึ้นในภายหลังดังที่ได้นำเสนอไว้ในช่วงการศึกษาที่สอง การขาดแคลนแรงงานเกิดขึ้นในที่นาที่ได้รับการพัฒนาระบบชลประทานแล้ว อาทิ ที่นาแถบรังสิต แต่พื้นที่เพาะปลูกอื่นประสบภาวะขาดแคลนแรงงานบ้างแต่ไม่เด่นชัดนัก (สมภพ มานะรังสรรค์, 2544: 72) แสดงว่าภายหลังจากที่มีการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ โดยเฉพาะระบบชลประทานแล้ว การทำเกษตรกรรมทวีความเข้มข้นขึ้นจนถึงขั้นขาดแคลนแรงงาน การใช้เครื่องจักรกลจึงเป็นทางเลือกหนึ่งที่เกษตรกรนำมาพิจารณาและเริ่มเปิดใจรับ ประกอบกับเครื่องจักรกลสร้างความสะดวกสบายให้กับเกษตรกรเป็นอย่างมาก จึงเป็นที่นิยมตั้งแต่นั้นมา

พ่อค้าและรัฐร่วมมือกันเร่งเอาผลผลิตส่วนเกินจากชาวนา ผลักดันให้ชาวนาลงแรงและลงทุนมากขึ้น เพื่อให้ได้ผลผลิตที่มากขึ้น โดยใช้ระบบภาษี การเก็บค่าเช่า การกดราคาจากพ่อค้าคนกลาง แรงกดดันทั้งหลายเหล่านี้ทำให้ชาวนาต้องปลูกข้าวเพิ่มขึ้น จากต้นทศวรรษ 2490 จนถึงปลายทศวรรษ 2520 พื้นที่ปลูกข้าวเพิ่มขึ้นจาก 35 ล้านไร่ เป็น 59 ล้านไร่ในภาคกลาง ที่ดินถูกจับจองเพื่อขยายพื้นที่ปลูกข้าว รัฐบาลพยายามดึงส่วนเกินจากภาคเกษตร โดยทำให้อัตราการค้า

ระหว่างสินค้าอุตสาหกรรมกับสินค้าเกษตรสูงขึ้น โดยเพิ่มภาษีเขาเข้าสินค้าบริโภคและสินค้าปัจจัยการผลิตที่ภาคเกษตรใช้ ทำให้ชาวนาต้องซื้อสินค้าบริโภคและสินค้าปัจจัยการผลิตในราคาที่สูงขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับราคาผลผลิตทางการเกษตร (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์, 2546: 35, 39, 41)

ถึงแม้นโยบายในการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานและการส่งเสริมให้มีการเพาะปลูกพืชเศรษฐกิจประเภทอื่นจะทำให้เห็นภาพโดยรวมว่ามีพื้นที่เกษตรกรรมและผลผลิตต่อไร่ที่มากขึ้นก็ตาม แต่สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถบรรเทาความยากจนของเกษตรกรได้ การทำเกษตรกรรมอย่างเข้มข้นและคาดหวังถึงผลกำไรอันสูงสุด ทำให้เกษตรกรต้องใช้ทุนเป็นจำนวนมากเพื่อให้ได้มาซึ่งอุปกรณ์การผลิตและวัตถุดิบ เช่น ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง น้ำมันเชื้อเพลิง เครื่องท่อนแรง และแรงงาน จนส่วนใหญ่ต้องมีหนี้สิน ต้องเอาที่ดินทำกินไปจำนองและสูญเสียที่ดินทำกินในที่สุด จากงานวิจัยของวิทยากร เชียงกูล (2525) เรื่องการเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทภาคกลาง: ผลจากการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยม 2503 - 2523 ได้เสนอทัศนะและข้อมูลเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ดังนี้ “ภาคกลางมีอัตราของผู้เช่าสูงกว่าภาคอื่นค่อนข้างมาก นักวิชาการบางคนให้ความเห็นว่า สาเหตุที่สำคัญ 2 ประการ คือ ที่ดินในภาคกลางถูกจับจองโดยคนมั่งมีเพื่อหารายได้จากการให้เช่ามานานแล้ว และเป็นเพราะว่าประชากรเพิ่มขึ้นมาก ที่ดินถูกแบ่งขาย คนรุ่นหลังที่ไม่มีพอกินก็ต้องเช่าเขาทำเพิ่มขึ้น ไม่ได้มีสาเหตุอื่นเนื่องมาจากการสูญเสียที่ดินภายหลัง แต่ผู้เขียนเห็นว่า การขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยม โดยเฉพาะช่วงหลังปี 2503 เป็นต้นมา มีผลอย่างสำคัญที่ทำให้ชาวนาชาวไร่ต้องพึ่งพานายทุนเงินกู้มากขึ้น พึ่งพาดูแลมากขึ้น และเมื่อพวกเขาถูกแบ่งผลผลิตส่วนเกินไปค่อนข้างมากหรือถูกซ้ำเติมจากสภาพฝนแล้ง น้ำท่วม ราคาพืชผลตลาดโลกตกต่ำจนไม่สามารถชำระหนี้ได้ก็ต้องสูญเสียที่ดินที่จำนองไว้ไป หรือถูกสถานะการณ์บีบคั้นให้จำต้องขายที่ดิน” (วิทยากร เชียงกูล, 2525:10, 16) ซึ่งทัศนะดังกล่าวสอดคล้องกับอมรา พงศาพิชญ์ที่เห็นว่าการที่รัฐบาลสนับสนุนให้มีการพัฒนาด้านต่างๆ ตลอดจนทำให้เกษตรกรปลูกพืชพันธุ์หลากหลายชนิดและมีการพัฒนาพันธุ์ขึ้น ทำให้ผลผลิตต่อไร่มากขึ้น แต่สิ่งเหล่านี้ไม่สามารถทำให้เกษตรกรรักษาผืนดินที่ตนใช้ทำกินได้ เกษตรกรต้องเสียที่ดินทำกินให้กับพ่อค้าคนกลางและเจ้าที่ดินที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานครเนื่องมาจากสาเหตุเดียวกันกับที่วิทยากร เชียงกูลได้ให้ไว้ ภาคกลางมีพื้นที่เกษตรมากที่สุดแต่กลับมีอัตราการเช่าที่ดินสูงสุดและมีแนวโน้มสูงขึ้นเรื่อยๆ จนมาในช่วงหลังเกษตรกรที่เป็นชาวนาหันไปปลูกพืชชนิดอื่นและประกอบอาชีพอื่นแทน บ้างก็ผันตัวเองไปเป็นแรงงานรับจ้างทั้งในและนอกภาคการเกษตร พื้นที่เกษตรในภาคกลางบางส่วนแปรสภาพเป็นพื้นที่อุตสาหกรรม และใช้เพื่อกิจกรรมอื่นมากขึ้น (Pongsapich et al., 1993: 5, 13-15) วรรณกรรมเองได้สะท้อนภาพการกู้หนี้ยืมสินของชาวนาเพื่อนำมาลงทุนเพาะปลูกพืช โดยหวังผลว่าหากพืชที่ปลูกได้ราคาดี ผลผลิตที่ได้ทำกำไรก็จะสามารถ

นำเงินมาใช้ในงานสำคัญของครอบครัวได้ แสดงให้เห็นว่านอกจากเกษตรกรจะต้องพึ่งเงินทุนจากแหล่งเงินแหล่งต่างๆ แล้ว การได้ผลผลิตมีได้เป็นสิ่งที่สามารถจะยืนยันได้ว่าผลผลิตที่ได้จะทำกำไรให้เนื่องจากยังต้องพึ่งกลไกราคาและการตลาดซึ่งเขาเหล่านั้นไม่ได้เป็นผู้กำหนด (ลิขิตไฟ ของ ศิวกานต์ ปทุมสูติ (2531) หน้า 34)

ลิขิตไฟ ของ ศิวกานต์ ปทุมสูติ (2531)

“...พ่อเอ็งไปกู้เงินธนาคารมาเจ็ดหมื่นห้า...จะเอามาลงทุนทำอ้อย...กะว่าปีหน้าราคาอ้อยดีมีเงินเหลือ...จะตบแต่งให้เจ้าชิตน้องเอ็งมีเหย้ามีเรือน...เหลือจากส่งใช้หนี้ธนาคารหมายส่งให้เอ็งใช้สอยในการเรียนบ้าง...พ่อเขาอยากเห็นเอ็งเป็นบัณฑิต...อยากเห็นวันที่เอ็งได้เข้ารับปริญญาใส่เสื้อคลุมโก้ๆ แบบลูกเจ๊กกาวหัวหน้าไควด้าอ้อย” (หน้า 34)

วรรณกรรมที่ทำการศึกษาหลายชิ้นให้ภาพเกี่ยวกับการผันตัวเองไปสู่อาชีพอื่น โดยเฉพาะเป็นแรงงานรับจ้างทั้งในและนอกภาคการเกษตร เจ้านกขมิ้นจากเหมืองแร่ ของ อาจินต์ ปัญจพวรรค์ (2516) หน้า 102-103 ทำให้ผู้อ่านเห็นอาชีพที่เกิดขึ้นใหม่ใกล้ๆ กับเหมืองแร่ คือ อาชีพรับจ้างล้างแร่ ซึ่งคนงานเหล่านี้ส่วนใหญผันตัวเองมาจากการเป็นชาวนาชาวไร่มาก่อน

เจ้านกขมิ้นจากเหมืองแร่ ของ อาจินต์ ปัญจพวรรค์ (2516)

“กงสีคนงานล้างแร่มาจากฝายไม้ไผ่ขัดแตะ ปลุกเป็นโรงยาราวกับที่พัททหารสักหนึ่งหมวดกำลังว่าง เพราะผู้รับเหมาล้างแร่อพยพไปแล้ว คนงานชุดนั้นก็สลายตัวกลายเป็นลูกจ้างปกติอันนายুষผสมจิ้นมาจากชาวไร่ชาวนาและคนงานเก่าไม่กี่คน” (หน้า 102-103)

บ้างก็มีอาชีพเสริมหลังจากเว้นว่างจากการทำนา อาทิ เผาถ่าน ต้มเหล้า จับปลา ขายขนม ฯลฯ (ครั้งหลังยังจำ ของ ศิวกานต์ ปทุมสูติ (2539) หน้า 23-24; พรานทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ (2543) หน้า 132 และ 135-136) และไม่เพียงแต่อาชีพเกษตรกรเท่านั้นที่ไม่สามารถจะหารายได้มาให้พอกับค่าใช้จ่าย อาชีพอื่นๆ ที่ได้รับค่าตอบแทนไม่มากก็ต้องหาทางผันตัวเองไปสู่สิ่งที่ดีกว่า แม้แต่อาชีพครู เจ้านกขมิ้นจากเหมืองแร่ ของ อาจินต์ ปัญจพวรรค์ (2516) หน้า 89 แสดงให้เห็นถึงการดิ้นรนต่อสู้ของคนอีกอาชีพหนึ่งซึ่งเป็นแม่พิมพ์ของชาติ ทำงานที่มีเกียรติ มีคนนับหน้าถือตา แต่สุดท้าย

ด้วยภาวะเศรษฐกิจที่รัดตัวจึงต้องผันตัวเองสู่อาชีพรับจ้าง กลายเป็นน้องใหม่ในสังคมอีกสังคมที่ไม่ได้ให้เกียรติกันที่ประวัติความเป็นมา แต่ให้เกียรติกับเงินทองและชั่วโมงในการทำงานที่มากกว่า

เจ้านกขมิ้นจากเหมืองแร่ ของ อาจินต์ ปัญจพวรรณ์ (2516)

“ครูไฉ่เป็นครูโรงเรียนประชาบาลที่อำเภอ เงินเดือนน้อย มีเมียมีลูกตก
เงินเดือนไม่พอใช้ เขาจึงเดินออกจากห้องเรียนมาสู่เหมืองแร่ ซึ่งเขาจะไม่มีวัน
หยุดราชการใดๆ อีกเลย” (หน้า 89)

การทำเกษตรกรรมอีกรูปแบบหนึ่งที่มีการกล่าวถึงในวรรณกรรมเรื่อง พรานทุ่ง คือ การทำ
ประมง โดยกลุ่มคนที่ผู้แต่งอ้างถึงว่ามีความสามารถในการทำประมงมาก คือ กลุ่มลาวโซ่ง (พราน
ทุ่ง, 2543: 69) ซึ่งตรงกับที่เคยตั้งข้อสังเกตไว้ในบทที่ 4 ว่าคนกลุ่มนี้น่าจะมีความสามารถมากใน
เรื่องประมง เห็นได้จากกิจกรรมที่มักจะพบคนลาวทำอยู่เสมอคือการจับปลา นั้นย่อมหมายถึงกาล
เวลาที่ล่วงเลยมาแล้วนับร้อยปี แต่ภูมิปัญญาในการทำประมงของคนกลุ่มนี้ยังได้รับการสืบทอด
อย่างต่อเนื่องไม่ขาดช่วงไป

พรานทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ (2543)

“ไกล่ๆ บ้านฉันมีคน “โซ่ง” (บางแห่งเรียกไทยทรงดำ หรือ ลาวโซ่ง) อยู่
เป็นหมู่บ้านใหญ่ พวกโซ่งนี้มีชื่อเสียงเรื่องตกเบ็ดมาก ขณะที่เราเอาเบ็ดไปตกกัน
คนละคัน พวกโซ่งเอาไปคนละเกือบ ๑๐ คัน ไปถึงกึ่งนั่งเกี่ยวเหยื่อหย่อนลงไป

วันที่ปลากินเบ็ดดีๆ ฉันแทบไม่ได้มองหุ้บเบ็ดของตัวเอง เพราะท่าทางที่
เขาวัดเบ็ดคันโน้น เกี่ยวเหยื่อเบ็ดคันนี้ วางคันนั้นแสนจะว่องไว และสร้างความ
เพลิดเพลินให้เป็นไหนดๆ” (หน้า 69)

ในภาคการเกษตรของไทยได้มีการขยายการผลิตพืชชนิดอื่น อาทิ ฝ้าย ข้าวโพด ปอ มัน
สำปะหลัง ยาสูบ อ้อย และสับปะรด เป็นต้น และได้มีการนำสินค้าเกษตรเหล่านี้ไปแปรรูปเพื่อ
การส่งออก (ศิริณ ไฉ่วรรณิณี, บรรณาธิการ, 2525: 55 – 56; สมภพ มานะรังสรรค์, 2544: 116 - 118)
ภาคการเกษตรของสุพรรณบุรีนอกจากอ้อยและข้าวโพดที่ปลูกมากในเขตอำเภออุทุมพรแล้ว ในงาน
ของวาณิช จรุงกิจอนันต์ ได้กล่าวถึงการทำบ่อกุ้ง บ่อปลา และการเพาะลูกกุ้งลูกปลาวาเริ่มมีขึ้นในปี

พ.ศ. 2529 โดยเฉพาะที่อำเภอสองพี่น้องและอำเภอบางปลาหม้อ (บ้านเกิดและเพื่อนเก่า, 2529: 231 และ แม่เบี้ย, 2530: 12-13)

บ้านเกิดและเพื่อนเก่า ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ (2529)

“ผมพบพี่เบียบเมื่อไม่นานมานี้ แกรรกรากเข้ามาทักผมอย่างดี ผมก็ดีใจที่ได้พบแก ผมถามว่าพี่เบียบยังขับเรือหางยาวอยู่หรือเปล่า แกบอกว่าเพิ่งเลิกไปเมื่อสองปีมานี้เอง ขับมายี่สิบกว่าปี ไม่มีคนก็เลยเลิก หาเงินไม่ได้

พี่เบียบเปลี่ยนอาชีพใหม่ ตอนนี้เพาะลูกกุ้งขาย ผมถามพี่เบียบว่าเป็นอย่างไรบ้าง กิจการดีไหม พี่เบียบบอกว่าเพิ่งทำมาสองปี ปีแรกแย่น้อย ปีที่สองดีพอมีเงินเหลือ ถ้าได้ปีที่ดีก็อาจจะมีเงินเหลือสักสิบกว่าหมื่น

“ดีกว่าขับเรือหางยาววะ ขับมายี่สิบกว่าปีคิดแล้วไม่เหลือเงินเก็บเลยสักบาท” (หน้า 231)

แม่เบี้ย ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ (2530)

“เข้าเขตบางปลาหม้อแล้วนะคะ อันที่จริงถ้าหากว่ามีเวลาสักนิดเราน่าจะได้เลยไปทางเก้าห้อง ไปมะขามล้ม ไปดูบ่อเลี้ยงปลา เขาเลี้ยงปลาตุ๊กกันนะคะ น่าสนใจมากเลย...” (หน้า 12)

“แต่ไม่เป็นไรนะคะ เดี่ยวเสร็จจากการดูเรือนไทยแล้ว ก่อนกลับกรุงเทพก็มีรายการกินกุ้งเผา นอกจากเลี้ยงปลาแล้วบางปลาหม้อยังเลี้ยงกุ้งกันมากด้วย จำได้ไหมคะ ตอนที่เรานั่งรถมาเมื่อเช้าเราผ่านบ่อกุ้งเยอะเลย...” (หน้า 13)

ผลผลิตภาคการเกษตรชนิดใหม่ต่างเป็นที่สนใจของเหล่าเกษตรกรที่ผิดหวังจากการทำนาทำไร่และพืชผลอื่น โดยเห็นว่าการลงทุนที่สูงนี้จะให้ผลกำไรที่สูงตลอดไป แต่นอกจากการเสียเงินก้อนมหาศาลแล้ว พื้นที่ที่พวกเขาเคยเพาะปลูกทำการเกษตรมาตลอดชีวิตต้องพลอยสูญเสียไปด้วย เพราะพวกเขาไม่สามารถที่จะทำการเกษตรแบบเดิมได้อีก เนื่องจากพื้นที่เสื่อมสภาพ ไม่เหมาะกับการปลูกพืชทั่วไปอีกต่อไป นอกจากนี้ความขัดแย้งยังเกิดขึ้นทั่วไประหว่างเกษตรกรทำนาข้าวและเกษตรกรทำนากุ้ง อันเนื่องมาจากปริมาณน้ำไม่พอเพียง น้ำเน่าเสียหายจากการปล่อยน้ำจากนากุ้งส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

อันที่จริงแล้วกลุ่มเกษตรกรที่เพาะเลี้ยงปลากับกุ้ง แต่เดิมส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มที่เคยเพาะปลูกข้าวแล้วเปลี่ยนมาทำงานรับจ้างที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจเรือเมล์และจับเรือรับจ้าง แต่เมื่อเส้นทางสายบางบัวทอง-สุพรรณบุรีถูกตัดขึ้น การคมนาคมระหว่างกรุงเทพ-สุพรรณบุรีโดยทางบกสะดุดรวดเร็วกว่า การคมนาคมทางน้ำที่เคยคึกคักมากในแถบอำเภอสองพี่น้องและบางปลาม้าจึงเป็นอันต้องสิ้นสุดลง ชาวบ้านส่วนหนึ่งที่เคยทำอาชีพจับเรือรับจ้างหรือเคยทำงานในบริษัทเรือเมล์หันมาเพาะเลี้ยงกุ้งกับปลาเป็นอันมาก อีกส่วนหนึ่งไปเป็นแรงงานรับจ้างในภาคอุตสาหกรรมนอกพื้นที่สุพรรณบุรี ข้อมูลเหล่านี้ได้รับการเล่าขานจาก วาณิช จรุงกิจอนันต์ ผ่านทางวรรณกรรมเรื่อง บ้านเกิดและเพื่อนเก่า (2529) หน้า 230-231 และ เพลงใบไม้ (2526) หน้า 20

บ้านเกิดและเพื่อนเก่า ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ (2529)

“เมื่อผมเข้ามาเรียนกรุงเทพแล้วผมก็หางเหินพวกจับเรือหางยาวไป นานๆ กลับบ้านหนหนึ่งก็ไม่ค่อยได้นั่งเรือหางยาว เพราะผมมักจะกลับบ้านทางบ้านแพน ซึ่งเรือหางยาวของพรรคพวกที่ผมรู้จักไม่ได้วิ่งหาถิ่นมาทางนี้ มีที่ผ่านกลับทางบางยี่หนบ้าง คนจับเรือหางยาวเก่าก็เหลือน้อยแล้ว พี่นั่นจับเรือหางยาวอยู่ไม่นาน แล้วก็ไปจับแท็กซี่แทน พี่หมาน พี่หล่อหายไป ที่เห็นจับอยู่หลังๆ นี่มีเพียงพี่เปียบ และพี่ลวด

ถนนจากกรุงเทพไปสุพรรณสายใหม่เส้นที่ผ่านบางบัวทองนั้นทำให้อาชีพจับเรือหางยาวรับจ้างทางบ้านผมปิดฉากลงอย่างสิ้นเชิง ผมเคยกลับบ้านไปที่แพท่าเสียดลิ้ม และเกิดความวิเวกวังเวงอย่างประหลาดที่ไม่ได้เห็นเรืออะไรแม้แต่ลำหนึ่งจอดอยู่ ไม่ว่าจะเป็นเรือโอ หรือเรือหางยาว เรือขึ้นเรือลงของบริษัทสุพรรณชนส่งก็ไม่เหลือแล้ว

มีบางเวลาเหมือนกันที่ผมคิดถึงความหลังและอยากจะนั่งเรือหางยาวจากตลาดบ้านสุคไปบางยี่หน แต่ก็หาเรือหางยาวไม่ได้เลยสักลำ

ผมพบพี่เปียบเมื่อไม่นานมานี้ แกกรากเข้ามาทักผมอย่างดี ผมก็ตั้งใจที่ได้พบแก ผมถามว่าพี่เปียบยังจับเรือหางยาวอยู่หรือเปล่า แกบอกว่าเพิ่งเลิกไปเมื่อสองปีมานี้เอง จับมายี่สิบกว่าปี ไม่มีคนก็เลยเลิก หาเงินไม่ได้

พี่เปียบเปลี่ยนอาชีพใหม่ ตอนนี้เพาะลูกกุ้งขาย ผมถามพี่เปียบว่าเป็นอย่างไรบ้าง กิจการดีไหม พี่เปียบบอกว่าเพิ่งทำมาสองปี ปีแรกแย่น้อย ปีที่สองดีพอมีเงินเหลือ ถ้าได้ปีนี้ดีก็อาจจะทำเงินเหลือสักสิบกว่าหมื่น

“ดีกว่าขับเรือหางยาววะ ขับมายี่สิบกว่าปีคิดแล้วไม่เหลือเงินเก็บเลยสักบาท” (หน้า 230-231)

เพลงโบ้แม่ ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ (2526)

“ล้มเข้าเรียนจบปอสี่ที่โรงเรียนวัดมะนาว แล้วก็ไม่ได้เรียนต่อ ไม่ได้ทำงานอะไรที่ไหน เคยมีคนมาชวนไปเป็นสาวโรงงาน ล้มเข้าอยากจะไปเหมือนกัน ตอนนั้นเพลงฉันทนาที่รักกำลังฮิต มันจะไปขายก็ไม่ว่า แต่ตอนหลังไม่รู้นึกอย่างไร มันเปลี่ยนใจเสียเฉยๆ อาจเป็นเพราะพวกบ้านเขาพูดกันก็ได้อาจจะทิ้งขายไปได้ยังไง ขายออกห่ออมอย่างนี้” (หน้า 20)

และจากการลงพื้นที่ที่ตำบลโคกคราม อำเภอบางปลาม้า นายเทียม และนางสร้อยนาถ เนียมสกุล เกษตรกรรายสุดท้ายของตำบลโคกครามได้ให้ข้อมูลสอดคล้องกับสิ่งที่พบในวรรณกรรม เนื่องจากตำบลดังกล่าวมีพื้นที่ติดถนนใหญ่ ใกล้เส้นทางน้ำ แต่เดิมเคยมีการขึ้นล่องทางเรืออย่างคึกคัก สภาพความเป็นอยู่และวิถีชีวิตของชาวบ้านแถบนี้จึงแตกต่างจากชาวบ้านที่ห่างไกลจากเส้นทางคมนาคมและความเจริญพอสมควร คนทำนายน้อยเพราะอดีตเป็นลูกจ้างบริษัทเรือเมล์เสียมาก ปัจจุบันไปทำงานโรงงานหรือไม่ก็ค้าขายเล็กๆ น้อยๆ การหันกลับมาทำนายนั้นผู้ต้นทุนไม่ไหวจึงไม่มีใครคิดที่จะกลับมาทำนาอีก (สัมภาษณ์ นายเทียมและนางสร้อยนาถ เนียมสกุล, 24/11/46)

ภายหลังจากที่ชุมชนเริ่มมีการแบ่งงานกันทำชัดเจนขึ้นเรื่อยๆ “การทำมาค้าขาย” ภายในชุมชนเริ่มมีมากขึ้นเป็นลำดับจนเกิดย่านการค้า ซึ่งมีชื่อเรียกในภายหลังว่า ‘ตลาด’ ลักษณะย่านการค้าได้พัฒนามาเป็นตึกแถวริมลำน้ำ มีทั้งตึกที่เป็นไม้ กึ่งปูนกึ่งไม้ หรือตึกที่เป็นปูน สร้างเป็นตึกแถวคู่หันหน้าเข้าหากัน โดยมีถนนคั่นกลางหันหน้าเข้ากับลำน้ำ เป็นที่รวมของสินค้าที่ผลิตขึ้นเองภายในท้องถิ่นและสินค้าที่มาจากต่างถิ่น ทั้งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตและเป็นสินค้าฟุ่มเฟือย ซึ่งในอำเภอใหญ่ๆ มักจะมีโรงห้วยโรงฝั้นตั้งอยู่ตามตลาดเหล่านี้ด้วย ภายหลังก่อนการค้าเหล่านี้ได้รับความนิยมจนมีครบทุกตัวอำเภอและตำบล และได้กระจายสู่หมู่บ้านในยุคต่อมา วรรณกรรมเรื่องเสื่อฝ้ายสิบทิศ ของ มาลัย ชูพินิจ หน้า 124 กล่าวถึงตลาดทำซ้างซึ่งพัฒนาจากตลาดธรรมดาๆ จนมีโรงเลื่อย โรงสี โรงน้ำแข็ง กลายเป็นแหล่งการค้าของชาวบ้านป่าจากบ่อกรู ป่าสะแกและตำบลอื่นๆ ในการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า

เป็นที่น่าสังเกตว่าสินค้าบางอย่าง อาทิ น้ำแข็ง น่าจะได้รับความนิยมในหมู่บ้านจนถึงกับมีการตั้งโรงน้ำแข็งขึ้น ซึ่งร้านค้าชนิดหนึ่งที่ต้องการสินค้าชนิดนี้ก็คงหนีไม่พ้นร้านขายน้ำไอเลี้ยง

กาแฟ ซึ่งในยุคแรกๆ คนที่ขายโดยมากจะเป็นชาวจีน จะพบว่าร้านค้าประเภทนี้สามารถพบตามอำเภอ ตำบล ตลอดจนหมู่บ้าน หรือที่ที่เป็นชุมชนได้ไม่ยาก และร้านค้าเหล่านี้ก็มีความสำคัญในฐานะเป็นที่พบปะของคนในท้องถิ่นกับบุคคลภายนอก และเป็นที่แลกเปลี่ยนข่าวสารระหว่างกัน เห็นได้จากภาพที่บรรยายไว้ในวรรณกรรมหลายตอนอย่าง เจ้าพ่อ เจ้าเมือง ของ อาจินต์ ปัญจพวรรค์ (2533) หน้า 88-89 ที่ร้านกาแฟมีน้ำของกำนันเป๊ยม ในร้านมีพวกข้าราชการ พ่อค้า คนแจวเรือจ้าง คนจมนั่งกินกาแฟอยู่ และที่นั่นบรรจงที่เพิ่งเดินทางมารับหน้าที่เป็นปลัดได้รับจดหมายแจ้งเหตุจากตำรวจสายลับท่านหนึ่งเรื่องเบาะแสคนร้าย เขาจึงสั่งให้กำนันเจ้าของร้านคอยสังเกตคนร้ายตามลักษณะที่ระบุในจดหมายซึ่งอาจผ่านเข้ามาแถบนั้น นอกจากนี้ เจ้าหนกมื่นจากเมืองแร่ ของ อาจินต์ ปัญจพวรรค์ (2516) หน้า 42-43 ยังได้บรรยายสภาพตลาดบางปลาในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 ไว้ว่า ตลาดบางปลาตั้งอยู่บนตลิ่งริมแม่น้ำสุพรรณ ห้องแถวแถบหนึ่งขนานไปกับแม่น้ำระหว่างห้องแถวอีกแถบที่อยู่ตรงข้ามเป็นทางเดิน ห้องแถวเหล่านี้เป็นทั้งร้านตัดเสื้อ ร้านซ่อมนาฬิกา ซึ่งจะซ่อมตะเกียงลานและตะเกียงเจ้าพายุด้วย มีร้านอาหารที่ไม่แพ้ในตัวจังหวัด มีร้านขายกล้วยเตี๋ย ร้านกาแฟ มีร้านชำที่ขายตั้งแต่ข้าวสาร กระปิ น้ำปลา น้ำมันก๊าด น้ำมันมะพร้าว หมวกงอบ เสื้อผ้า เกี้ยวเกี้ยวข้าว แจวพายเรือ น้ำมันเบนซิน น้ำมันจีโกล์ ไปจนถึงอะไหล่ของเครื่องรถและเรือ มีร้านถ่ายรูป ร้านซักรีด ร้านตัดผม และร้านหมอย่อยตรงข้ามกับโรงฝั้น จะเห็นว่าเมื่อการค้าขายบนเรือย้ายขึ้นมายอยู่บนฝั่ง ร้านรวงที่ค้าขายและให้บริการประเภทต่างๆ ก็ทวีจำนวนขึ้นจนเกิดเป็นย่านการค้าที่เรียกว่าตลาด โดยเฉพาะตลาดในเมืองใหญ่อย่างบางปลาด้วยแล้ว ที่มีแม้กระทั่งร้านถ่ายรูปกับร้านซักรีด เทียบได้กับเมืองใหญ่ๆ อย่างอำเภอเมืองที่เดียว ขณะเดียวกันตลาดย่อมสะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตและการบริโภคของประชาชนในพื้นที่นั้นเวลานั้น สินค้าแปรเปลี่ยนไปตามความต้องการของผู้บริโภค ของใช้ที่จำเป็นในชีวิตประจำวันของชาวบ้านในขณะนั้นไม่ได้มีเพียงแค่ข้าวสาร กระปิ น้ำปลา แต่ยังรวมถึงอุปกรณ์อะไหล่เครื่องยนต์กลไกและน้ำมันเข้าไปด้วย แสดงให้เห็นถึงการเพิ่มปริมาณการใช้ข้าวของเครื่องมือเหล่านี้

สำหรับวรรณกรรมในยุคหลังอย่าง บ้านเกิดและเพื่อนเก่า และ สุพรรณบ้านเรา ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ ได้กล่าวถึงการค้าขายแถวตลาดบ้านสุดซึ่งเป็นบ้านเกิดของวาณิชว่า คนที่ทำอาชีพค้าขายในตลาดบ้านสุดส่วนใหญ่เป็นชาวจีน ไม่ว่าจะเป็นขายหมู ขายกาแฟ ขายกล้วยเตี๋ย หรือขายข้าว (บ้านเกิดและเพื่อนเก่า, 2529: 26-27, 61; สุพรรณบ้านเรา, 2536: 25) ส่วนสินค้าที่ถือว่าเป็นสินค้าจากย่านนี้ ได้แก่ ปลาช่อน ปลาช่อน ข้าว และหมู (บ้านเกิดและเพื่อนเก่า, 2529: 53-54) สินค้าอีกชนิดหนึ่งที่วาณิชพูดถึงคือ ไข่เต่า คนที่เก็บไข่เต่ามาเร่ขายในกรุงเทพฯ โดยมากมักจะมาในช่วงหน้าหนาว ประมาณเดือนธันวาคมถึงเดือนกุมภาพันธ์ โดยเต่าจะวางไข่ก่อนฤดูไถนา อำเภอที่ขึ้นชื่อว่ามีไข่เต่ามากคืออำเภอบางปลาและอำเภอสองพี่น้อง (ไข่เต่า, 2528: 14)

สำหรับ “อุตสาหกรรมขั้นต้น” นั้น ภายหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว รัฐบาลในสมัยนั้นได้ลงทุนก่อตั้งโรงงานขึ้นเป็นตัวอย่างกับเอกชนหลายแห่งด้วยกัน อาทิ โรงงานกระดาษไทย โรงงานทอผ้า โรงงานฟอกหนัง โรงงานผลิตกระสุนดินดำ โรงงานปูนซิเมนต์ โรงงานกระดาษ ฯลฯ (สมภพ มานะรังสรรค์, 2544 : 106–109)

จากวรรณกรรม เจ้านกขมิ้นจากเหมืองแร่ (2516) ทำให้ทราบว่าได้เกิดอุตสาหกรรมการทำเหมืองแร่ขึ้นที่อำเภอบางปลาม้า การทำเหมืองแร่นี้ผู้ประกอบการเป็นชาวต่างประเทศ นำกรรมวิธีในการสำรวจและการขุดมาใช้กลายเป็นอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ที่ใช้เงินทุนสูง ภาษาสากลที่ใช้ภายในเหมืองคือภาษามลายูและภาษาอังกฤษ (หน้า 90) ทั้งนี้เนื่องจากช่วงส่วนมากเป็นช่วงที่เคยทำงานเหมืองทางใต้มาก่อน เงินเดือนและค่าจ้างของคนทำงานในเหมืองสมัยนั้นถือว่าสูงกว่าชาวบ้านธรรมดาทั่วไปมาก ของที่กินและใช้ในหมู่บ้านเหมืองที่เป็นระดับหัวหน้าหรือนายช่างจึงเป็นของจากต่างถิ่น เป็นของฟุ่มเฟือยที่ชาวบ้านไม่ใช้กัน อาทิ บุหรืนอก ปลาช่อนกระป๋อง (หน้า 63) แต่การเข้ามาประกอบกิจการของอุตสาหกรรมเหมืองเร้นั้นก็ทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งในละแวกนั้นได้กลายมาเป็นลูกจ้างภายในเหมือง

นอกจากนี้อุตสาหกรรมที่พบในวรรณกรรมคือ โรงเลื่อยและโรงสี ซึ่งเจ้าของส่วนใหญ่เป็นชาวจีน (แม่เปี้ย, 2530: 78) ส่วนอุตสาหกรรมในครัวเรือนที่พบอยู่ทั่วไปในอำเภอเดิมบางนางบวชและละแวกเดียวกันเมื่อว่างเว้นจากฤดูทำนา ได้แก่ การทำเหล้าเถื่อน น้ำตาลเมา กระแช่ (เสือฝ้าย ๑๐ ทิศ, มปป.: 126)

เสือฝ้ายสิบทิศ ของ มาลัย ชูพนิต (มปป.)

“...เขาไม่ชอบเหล้าเถื่อน น้ำตาลเมา หรือกระแช่ แม้ว่าในฤดูว่างนาจะได้ถือเป็นอุตสาหกรรมประจำบ้านหาเล่าไฟบ้างก็ตาม แต่ก็มีตำบลใดบ้างที่ปราศจากสุราหรือเมรัยเถื่อนเหล่านี้? ความจริงนั้นมันเป็นสินค้าที่ผลิตกันขึ้นเกือบทั่วไปทั้งในอำเภอเดิมบาง และอำเภออื่นๆ ในละแวกเดียวกัน” (หน้า 126)

อันที่จริงแล้วระบบเศรษฐกิจและการทำมาหากินในช่วงการศึกษาที่สามนี้มีรายละเอียดและความซับซ้อนค่อนข้างมาก โครงสร้างสินค้าเข้าและออกในแต่ละช่วงทศวรรษมีความเปลี่ยนแปลงและพัฒนาไปเรื่อยๆ สินค้าสำเร็จรูปที่เคยนำเข้าอยู่มากในสมัยหนึ่งก็ลดน้อยลงเปลี่ยนเป็นสินค้าประเภทชิ้นส่วน อุปกรณ์ วัตถุดิบในการผลิต เครื่องจักรกล น้ำมัน เพื่อใช้ในการผลิตแทนการนำเข้าและสามารถส่งออกเป็นสินค้าอุตสาหกรรม อาทิ สิ่งทอ อาหารกระป๋อง วงจรทรานซิสเตอร์ เพชรพลอย เครื่องประดับ ผลไม้กระป๋อง และอาหารสัตว์ เป็นต้น สองทศวรรษต่อมาก็สามารถ

ส่งออกสินค้าประเภทเครื่องใช้ไม้สอยต่างๆ ยานพาหนะ เครื่องจักรกล เคมีภัณฑ์ และสินค้าเกษตรแปรรูป เป็นต้น ซึ่งการขยายตัวในภาคอุตสาหกรรมนี้เองก็ทำให้เกิดการเคลื่อนย้ายแรงงานส่วนหนึ่งมาจากภาคการเกษตร ถึงกระนั้นก็ตามในระยะหลังที่ภาคอุตสาหกรรมได้นำกรรมวิธีขั้นสูงเข้ามาในภาคการผลิตก็ทำให้ภาวะการขยายตัวของการจ้างงานต้องลดลง นอกจากนี้ลักษณะอุตสาหกรรมที่ขยายฐานการผลิตเข้ามาในประเทศไทยก็ได้ก่อให้เกิดมลภาวะแก่ประเทศอีกด้วย (ติรณ โง้วศรีมณี, บรรณาธิการ, 2525: 54 – 64) ซึ่งวรรณกรรมที่ศึกษามีได้ให้ข้อมูลในเรื่องราวเหล่านี้มากนัก

6.1.2 ประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องในชีวิตประจำวัน

การที่ประชาชนเข้าสู่เศรษฐกิจทุนนิยมแบบเต็มตัวทำให้เข้าสู่กระบวนการผลิตที่อยากได้ผลกำไรสูงสุด ทศนคติในการผลิตเปลี่ยนจากการทำเพียงให้พอกินพออยู่เป็นทำเพื่อให้ได้ผลผลิตและผลกำไรมากที่สุด พร้อมกล้าที่จะลงทุนกล้าที่จะเสี่ยงเพื่อให้ได้สิ่งที่ต้องการซึ่งถือเป็นการหลุดจากวิถีดั้งเดิมที่เคยเป็นอยู่ เริ่มละทิ้งที่นาเพื่อทำกิจกรรมอะไรก็ได้ที่ให้กำไรสูง และหลังจากที่คนกลุ่มนี้ได้กำไรจากการทำกิจกรรมอื่นแล้วส่วนใหญ่ก็จะไม่หันกลับไปเพาะปลูกแบบเก่าอีก หรือไม่ก็ทำกิจกรรมอื่นนอกภาคการเกษตรไปเลย กรณีของนายขยงยุทธ ภูระหงษ์ เป็นหนึ่งในเกษตรกรที่เคยปลูกข้าวมาตั้งแต่บรรพบุรุษ แต่ปัจจุบันหันมาทำสวนผลไม้ประเภทมะม่วง กล้วย แอปเปิ้ลและนำไปวางขายที่ตลาดพรานนกในกรุงเทพ เนื่องจากทำกำไรได้มากกว่า (สัมภาษณ์ นายขยงยุทธ ภูระหงษ์, 24/11/46) ประชาชนเริ่มมีทัศนคติและมีพฤติกรรมทางสังคมที่เป็นแบบเพื่อการก้าวมากขึ้น ความคิดที่จะทำอะไรเพื่อให้ได้เงินมาด้วยวิธีที่ง่าย ๆ หรือไม่ลำบากตรากตรำอย่างที่เป็มา เป็นแรงขับเคลื่อนทำให้คนรุ่นใหม่หรือแม้แต่คนรุ่นเก่าเองก็ตามที่ผลักดันให้ลูกหลานร่ำเรียนสูงๆ เพื่อให้มีฐานะทางเศรษฐกิจและสังคมที่ดีขึ้น หรือไม่ก็สนับสนุนให้ไปทำงานในภาคอื่นๆ ที่มีใช้ภาคเกษตรกรรม (Pongsapich et al., 1993: 71-72) เมื่อระบบการศึกษาได้มีการกระจายไปสู่ท้องถิ่นมากขึ้น ภาคอุตสาหกรรมต้องการแรงงานที่มีความรู้ขั้นพื้นฐาน สิ่งเหล่านี้ได้ดึงเอากลุ่มวัยแรงงานให้ละถิ่นฐานเพื่อไปประกอบกิจกรรมดังกล่าว ทำให้การถ่ายทอดความรู้เรื่องท้องถิ่น ความคิด ความเชื่อและภูมิปัญญาต่างๆ ขาดช่วงหายไป ขณะเดียวกันกลุ่มแรงงานที่ยังไม่บรรลุนิติภาวะ เมื่อเข้าไปเจอแสงสีหรือสิ่งแปลกใหม่ในชีวิตแต่ขาดคนคอยดักเตือนแนะนำสั่งสอน ก็ออกนอกกลุ่มนอกลู่นอกทางได้โดยง่าย กลายเป็นปัญหาสังคมต่อไป (Pongsapich et al., 1993: 71-72) ซึ่งสุพรรณบุรีเองก็ตกอยู่ในกระแสดังกล่าวเช่นกัน ไม่ว่าจะเป็นข้อมูลจากการสัมภาษณ์หรือจากวรรณกรรมเองก็ตามล้วนแต่เป็นไปในทิศทางเดียวกันทั้งสิ้น วรรณกรรมบ้านเกิดและเพื่อนเก่า ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ (หน้า 285) ได้สะท้อนภาพค่านิยมของคนในชนบทที่ส่งลูกหลานไปเรียนในอำเภอ และหากเรียนเก่งครอบครัวมี

กำลังทรัพย์ที่จะส่งเสียได้ก็จะให้เข้าไปเรียนต่อในกรุงเทพฯ แต่ก็มีบางส่วนที่เข้ากรุงเพื่อที่จะไปเลี้ยง
 โชคหางานทำ (หน้า 308-309) ค่านิยมและทัศนคติเหล่านี้เองเป็นสิ่งที่ดึงคนออกจากชุมชน ดึงลูก
 หลานออกจากการดูแลเอาใจใส่ของพ่อแม่ปู่ย่า จึงมิได้แปลกใจเลยที่คนรุ่นหลังจำนวนมากจะคลาย
 ความรักต่อถิ่นฐานบ้านเกิดและความผูกพันต่อธรรมชาติรอบตัว

บ้านเกิดและเพื่อนเก่า ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ (2529)

“เราต่างคนต่างย้ายออกมาจากห้องแถวแห่งนี้ มาไม่พร้อมกัน พี่สาวคน
 โตของผมนั้นเกือบเรียกได้ว่าไม่เคยอยู่ที่นี้เลย เพราะเข้าไปเรียนในอำเภอตั้งแต่
 ก่อนครอบครัวผมจะย้ายมาอยู่บ้านสุด เรียนจบมอหกแล้วเข้ากรุงเทพฯ เดี๋ยวผมเอง
 ก็ไม่ค่อยได้อยู่จริงจังในระยะแรก มาอยู่มากในระยะหลังๆ ของชีวิตเพราะย้ายมา
 รับจ้างเป็นหลวงู้ที่โรงสีตลาดบ้านสุด พี่ชายผมคนที่เรียนหนังสือเข้ากรุงเทพฯ ไล่
 กับผม อาศัยวัดอาศัยโรงเรียนนอนไปตามเรื่อง ขาดแคลนหนักเข้าพี่สาวและพี่ชาย
 ผมที่เป็นช่างตัดเสื้อผ้าก็เข้ากรุงเทพฯ บ้าง แยกย้ายกันอยู่ บ้านคนโน้นคนนี้ ไปๆ
 มาๆ ระหว่างกรุงเทพฯ กับบ้านสุด” (หน้า 285)

“หลังจากรุ่นผมมาแล้ว ชาวบ้านในตลาดเริ่มสนับสนุนให้ลูกหลานเรียน
 ต่อกันมากขึ้น เว้นแต่รายที่เจ้าลูกหลานไม่สมัครใจจะเรียนเอาจริงๆ หรือไม่ก็ฐานะ
 ไม่อำนวยและต้องการกำลังคนไว้ช่วยทำมาหากิน (หน้า 308-309)

เป็นที่น่าสังเกตว่าในสมัยก่อนบรรพบุรุษของเราต่างก็ทำเกษตรกรรมแทบทั้งสิ้น ถึงแม้พืช
 พันธุ์ที่ปลูกจะเสียหายหรือไม่ได้ตามที่ต้องการ แต่ก็มีกินไม่อดตายมีสัมผัสน้ำตาลไม้หรือหากินเอาตาม
 ปลูกนาได้ไม่ลำบาก ข้าวของเครื่องใช้ก็คิดประดิษฐ์ทำเอง ไม่ต้องไปซื้อหาจากใคร ความภูมิฐาน
 ไม่ได้พิจารณาจากความโอ่อ่าของบ้านช่อง แต่มองที่ความขยันทำมาหากิน (ดั่งนิราศสุพรรณ ของ
 เสริมยมี ที่อ้างอิงไว้ในบทที่ 4 หน้า 49, 56) แต่ทัศนคติในการดำรงชีพลักษณะดังกล่าวกลับไม่
 ปรากฏให้เห็น ชาวบ้านกลับเอาชีวิตไปพึ่งพิงกับข้าวของเงินตรา หากไม่ได้มาก็ไม่มีความสุขหรือ
 ดำรงชีพไม่ได้ เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับที่สวมใส่แสดงถึงความมีหน้ามีตาและฐานะทาง
 สังคม วัฒนธรรมที่ผู้ใหญ่กระทำกันเช่นนี้ได้แสดงให้เห็นและซึมซับไปโดยไม่รู้ตัว ครั้งหลังยัง
 จำ (2539) ผลงานของ สิวกานต์ ปทุมสูติ กล่าวถึง งานโกนจุกของเด็กคนหนึ่งที่มีฐานะเป็นผู้ใหญ่
 บ้าน เด็กได้ถูกผู้ใหญ่แต่งตัวด้วยสร้อยคอ สร้อยข้อมือ ใส่नाฬิกา แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าที่ตัดเย็บด้วย
 ผ่านอก แสดงถึงฐานะและความกว้างขวางของผู้เป็นพ่อที่ไม่ต้องการจะน้อยหน้าใคร ต่างกับ

ทัศนคติของยายที่เป็นคนประหยัด จึงห่วงลูกหลานจะขัดสนในภายหน้า จึงเกิดความขัดแย้งทางทัศนคติกันขึ้น (ศิวกานต์ ปทุมสูติ, 2539: 90-91)

ครั้งหลังยังจำ ของ ศิวกานต์ ปทุมสูติ (2539)

“โบราณเขาว่าตำน้ำพริกละลายแม่น้ำ ก็ไม่เคยขบไม่เคยคิด”

ยายทิ้งคำทิ้งหางเสียงพร้อมกับกระแทกเสาหลักแหลมๆ ลงในตะบันทอง เหลืองบดตะบันหมากที่อยู่在那นั่นหน้าหน้าหนึ่ง ขณะที่ดวงตาของยายทอดมองไปนอกระเบียงอย่างน้อยใจ ผมหลับตานึกถึงท่าทางของยายและสีหน้าสีตาของยาย ทุกครั้งก็ยังแจ่มชัด ไม่ใช่ว่ายายมีอคติต่อพ่อ ผมรู้...รู้ว่ายายเป็นห่วงพ่อเป็นห่วงแม่และเป็นห่วงหลาน กริ่งเกรงว่าจะขัดสนจนยาก เพราะความไม่รู้จักจับจ่ายใช้สอยหรือไม่รู้จักประมาณตน

พ่อเองก็คงรู้ คงเข้าใจในความห่วงใยหวังประหยัดของยาย แต่มันขัดกับนิสัยของพ่อ นิสัยนักเลงที่เชื่อมั่นว่าความมีน้ำใจจะต่อน้ำใจ ความมีน้ำใจกว้างจะเห็นหนทางกว้าง ซึ่งพ่อก็มีขอบเขตอยู่ในใจของพ่อเองเหมือนกัน...

ในวันงาน ผมรู้สึกกระหึ่มอึดใจที่สุด ดิ้นเต้นกับเสื้อกางเกงชุดใหม่ ที่เพิ่งตัดมาใหม่ๆ หมดๆ จากร้านตัดเสื้อผ้าย่านตลาดเขต ตลาดซึ่งอยู่ใกล้หมู่บ้านมากกว่าตลาดสระยายโสมและตลาดอู่ทอง เป็นชุดเสื้อกางเกงแขนยาวและขาวยาว ผ้าวางดี กางเกงนั้นผ้าอะไรผมจำไม่ได้ จำได้แต่ว่าสีเป็นสีกรมท่าเข้มๆ ส่วนเสื้อนั้นจำได้ว่าเขาเรียกกันว่า ผ้าแซ-นะ-ริน เป็นสีขาวลายเขียวเป็นทิวลงตามยาว...

อาบน้ำเสร็จผมก็ได้แต่งตัวด้วยเสื้อกางเกงชุดใหม่สุดโก้ พ่อถอดนาฬิกาข้อมือของพ่อให้ผมผูก แม่ถอดสร้อยทองให้ผมพร้อมๆ กับพี่ป้าน้ำอาอีกหลายคน ทั้งสร้อยคอสร้อยข้อมืออร่ามไปทั่วตัวผมทีเดียว บอกไม่ถูกเหมือนกันว่าหัวใจของผมขณะนั้นมันพองโตขนาดไหน เพื่อนๆ ผมบางคนมันมาค้อมๆ มองๆ ดูผมแล้วก็ขมบึ้งและทำท่าทางตื่นตาตื่นใจอยู่บ้างก็หลายคน ผมไม่แน่ใจว่าพวกมันคิดอย่างไรกับผม ได้แต่มองๆ ผมแล้วก็ไม่กล้าเข้าใกล้ เหมือนคนแปลกหน้า แต่ผมไม่ได้คิดอะไรมากหรอกในวันนั้น “ได้แต่ปลื้มอย่างเดียว” (หน้า 90-91)

นอกจากนี้ความมีน้ำใจและความเอื้อเฟื้อต่อกันก็ลดน้อยลง วัฒนธรรมการลงแขกที่ดั้งเดิมเริ่มหายไป เมื่อทุกครอบครัวต่างเร่งเพิ่มผลผลิตของตนให้สูงขึ้นเพื่อนำไปใช้หนี้และจับจ่ายใช้สอย ประกอบกับระบบชลประทานทำให้ชาวนาสามารถเพาะปลูกได้มากกว่าปีละหนึ่งครั้ง เนื่องจาก

สามารถควบคุมปริมาณน้ำ ช่วงระยะการทำงานมีความแน่นอนมากขึ้น ทุกครัวเรือนจึงมีความต้องการแรงงานเพิ่มขึ้นพร้อมๆ กัน เวลาว่างที่จะเวียนกันไปลงแขกจึงน้อยลง ในขณะเดียวกันยังมีความต้องการแรงงานมากขึ้นจนต้องมีการจ้างแรงงานจากถิ่นอื่นเข้ามา นายเทียม และนางสร้อย นาค เนียมสกุล กล่าวว่า ปัจจุบันไม่มีการลงแขกอีกแล้วแม้กระทั่งในหมู่บ้านติมิตร แรงงานทั้งหมดต้องว่าจ้างมาทั้งสิ้น (สัมภาษณ์ นายเทียม และนางสร้อย นาค เนียมสกุล, 24/11/46) อันที่จริงภายใต้ความเอื้ออาทรที่มีให้แก่กันในขณะทำงานแล้ว วัฒนธรรมการลงแขกยังสร้างความสามัคคี สร้างความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างคนในสังคมเดียวกันให้อยู่กันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย ความร่วมมือร่วมใจในการปฏิบัติภารกิจอันใดก็สำเร็จได้โดยง่ายรวมถึงการแก้ปัญหาภายในชุมชนด้วย นอกจากนี้การลงแขกยังสร้างความสนิทสนมคุ้นเคยให้กับคนในละแวกเดียวกันด้วย

ประเพณี พิธีกรรมหรืองานทำบุญที่ประกอบขึ้นในท้องถิ่น ชาวบ้านยังคงให้ความสำคัญและร่วมมือกันเช่นเคย แต่เปลี่ยนจากการร่วมกันลงมือลงแรงทุกครัวเรือนเป็นการร่วมสมทบเงินสนับสนุนสิ่งของแทน เพราะต่างก็มีภาระหน้าที่การงานของตน สาระโดยแท้จริงของประเพณีหรือพิธีกรรมบางอย่างเริ่มถูกบิดเบือนและมองข้าม หันไปให้ความสำคัญกับรูปแบบของการจัดงานหน้าตาทางสังคมมากกว่า อาทิ งานลอยกระทง ซึ่งแม้ปัจจุบันยังคงมีประเพณีนี้อยู่แต่คนที่ไปลอยกระทงด้วยความสำนึกในบุญคุณของแม่คงคากลับมีไม่มากนัก การจัดงานแต่ละที่ต่างเน้นรูปแบบการจัดงานให้ยิ่งใหญ่ไม่เหมือนใคร ประภควณางนพมาศ มิมหรรสพ มีการละเล่น ขายของมากมายที่ล่อใจและดึงดูดนักท่องเที่ยวออกจากกระเป๋ามากกว่าจะเด็กหรือผู้ใหญ่ (พรวนทุ่ง, 2543: 136-137) พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการทำมาหากิน อาทิ พิธีแห่นางแมว พิธีแรกนา ทำบุญลาน ไหว้แม่โพสพ ทำบุญยุง เป็นต้น ซึ่งแต่ก่อนชาวบ้านเคยให้ความสำคัญมาก เนื่องจากวิถีชีวิตของเขาผูกพันกับธรรมชาติโดยตรง ปีหนึ่งสามารถเพาะปลูกได้เพียงครั้งเดียว ความรู้สึกพึ่งพาและการให้ความเคารพต่อธรรมชาติที่สามารถบันดาลความเป็นความตายจึงมีมาก เพราะหากปีใดธรรมชาติเกิดแปรปรวน เขาเหล่านั้นย่อมได้รับผลกระทบอย่างมาก พิธีกรรมเหล่านี้จึงเกิดขึ้นมาเสมือนเป็นที่พึ่งทางใจ เป็นการแสดงความเคารพ และรู้คุณค่าของธรรมชาติ วรรณกรรมพรวนทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ (2543: 10-11) ได้กล่าวถึงการแห่นางแมวในสมัยที่เขายังเป็นเด็ก เมื่อประมาณ 20-30 ปีที่ผ่านมา เป็นที่รู้กันว่าการแห่นางแมวจะทำเมื่อฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล เมื่อคนยังคิดว่าตนต้องพึ่งพาธรรมชาติโดยตรง ความเป็นอยู่และอาหารการกินขึ้นอยู่กับธรรมชาติ การแสดงความเคารพและการร้องขอต่อธรรมชาติจึงยังเกิดขึ้น แต่เมื่อการชลประทานเข้ามาในพื้นที่ เกษตรกรสามารถเพาะปลูกได้โดยไม่ต้องรอฝนจากธรรมชาติเพียงอย่างเดียว อีกทั้งยังสามารถเพาะปลูกได้ปีละหลายหน ทำให้พิธีกรรมเหล่านี้ค่อยๆ สูญไป ผู้ให้สัมภาษณ์ทั้งหมดต่างยืนยันว่าปัจจุบันการแห่นางแมวไม่พบอีกแล้วในละแวกบ้านของตน

พราหมณ์ ของ สังข์มณี ละออ (2543)

“ชีวิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติอย่างชวา นา ชาวไร่ เสียงธรรมชาติสอนให้เรา
รู้จักคำว่า อนิจจัง ได้ดีกว่าเสียงของหลวงพ่อกับวัดไหนๆ

ปีไหนฝนตกเพียงพอกับความต้องการ ข้าวปลาอาหารก็จะอุดมสมบูรณ์
ในน้ำเต็มไปด้วย กุ้ง ปู ปลา หอย ในน้ำเต็มไปด้วยข้าวเขียวขจี แต่ถ้าปีไหนฝน
หนักเกินไป น้ำท่วมข้าวในนาเสียหาย เราก็ต้องก้มหน้ารับชะตากรรมร่วมกัน

ปีไหนฝนแล้งมากๆ เราจะแห่ นางแมวขอฝน เทวดากันล้นบาง...

เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล การหา กุ้ง หอย ปู ปลา ก็พลอยต้องเปลี่ยนรูป
แบบไปด้วย น้ำในลำห้วยจะแห้งขอด แดงเผาโคลนให้เห็นเป็นรอยระแหง มอง
แล้วเป็นภาพที่สวยงามสำหรับคนทำงานด้านศิลปะ มั่นชวนให้จินตนาการไปได้
กว้างไกล แต่เราอยู่กับโลกของความเป็นจริง ศิลปะของเราคือการใช้ชีวิตอย่างไร
ให้รอด” (หน้า 10-11)

ในส่วนของความเชื่อ ความเคารพต่อธรรมชาติและสิ่งเหนือธรรมชาติ อาทิ ความเชื่อเรื่อง
ผีนางไม้ ผีเจ้าป่า พระพิรุณ แม่คงคา แม่นางเรือ แม่นางท้องน้ำ แม่ธรณี ฯลฯ ถึงแม้จะไม่
หายไปตามจิตใต้สำนึกของประชาชนก็จริง แต่ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ขาดรรถาธิบายถึงที่มาและ
ความสำคัญ ความเชื่อที่ผูกพันเกี่ยวข้องกับสภาพความจริงทางด้านสังคมและสภาพแวดล้อมไม่
ได้รับการกล่าวขานเล่าต่อ เหลือเพียงแต่เค้าโครงของพิธีกรรมที่บางครั้งกระทำด้วยความเคยชิน นี่
เองจึงเป็นเหตุผลที่ทำให้คนในปัจจุบันมักจะมองว่าประเพณีและความเชื่อเหล่านี้เป็นเรื่องมลายไร้
สาระ ท้ายที่สุดหลายพิธีกรรมก็หลงเหลือเพียงแต่ชื่อเท่านั้น อันที่จริงแม้ความเชื่อเหล่านี้จะพิสูจน์
ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ไม่ได้ แต่อย่างน้อยก็เป็นกุศโลบายของคนรุ่นก่อนที่คอยชักเตือนให้คน
รุ่นต่อไปใช้ทรัพยากรอย่างมีสติ รู้จักคุณค่าของมัน เป็นเครื่องป้องกันความโลภ ความมั่งง่ายของ
มนุษย์มาไม่รู้กี่ยุคกี่สมัย

6.1.3 ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ชุมชน และรัฐ

ในยุคสมัยที่ความเปลี่ยนแปลงในสังคมดำเนินไปอย่างรวดเร็ว บางครั้งความแตกต่างใน
เรื่องความคิดและวิถีการดำเนินชีวิตของคนต่างรุ่นต่างวัยกันย่อมเกิดขึ้นได้ ภาพสะท้อนเหล่านี้
สามารถเห็นได้อย่างเด่นชัดจากวรรณกรรมครั้งหลังยังจำ ของ ศิวกานต์ ปทุมสูติ (หน้า 39-40, 89-
90) ในขณะที่คนรุ่นปู่ย่ามีชีวิตความเป็นอยู่ที่สมถะ เรียบง่าย ความประหยัดเกิดขึ้นตั้งแต่วิถีคิด
สะท้อนออกมาเป็นพฤติกรรมและกิจวัตรที่ปฏิบัติอยู่ ส่วนคนรุ่นใหม่อย่างพ่อได้รับกระแสธารของ

การนิยมนวัตกรรมเป็นที่ยอมรับ ทำให้หลงลืมสาระสำคัญของประเพณีและพิธีกรรมดั้งเดิมไป ความขัดแย้งในใจจึงเกิดขึ้นระหว่างคนต่างรุ่นต่างวัยให้เห็นอย่างเด่นชัด

ครั้งหลังยังจำ ของ คิวกานท์ ปทุมสูติ (2539)

“...ตาเตรียมหาฟืนหุงข้าว เก็บก้อนหินกรวดขนาดเชิงชายลำห้วยมาสาม
ก้อน บอกว่าเอามาทำก้อนเส้าแทนเตาหุง ผมสงสัยว่าทำไมจึงไม่ใช่เตาอังโล่ที่นำ
ติดเกวียนมา ตาอธิบายว่าเตาอังโล่นั้นเอาไว้อุ่นมือเวลาที่หาก้อนเส้าไม่ได้ เพราะ
เตาก้อนเส้าใช้กับฟืนสะดวกกว่า ได้ไฟแรงกว่า ไม่ต้องเปลืองถ่านอีกด้วย

ไม่ต้องเปลี่ยนถ่าน...ผมเริ่มเข้าใจถึงการดำรงชีวิตบางแง่มุม...

ผมรู้สึกนิยมนิวัติชีวิตประหยัดของตา แม้ว่าเพียงเป็นการประหยัดถ่านหุง
ต้มก็ตาม...” (หน้า 39-40)

“นอกจากการแจกการ์ดบัตรเชิญ เชิญแขกหรือที่รักที่นับถือทั่วไปหลายหมู่บ้านกระทั่งข้ามตำบลพื้นอำเภอแล้ว พ่อยังจัดหาลิเกชื่อดังที่เป็นที่นิยมกันมาก ในขณะนั้นมาเป็นมหรสพสมโภชงานอีกด้วย ขยายไม่ค่อยจะเห็นด้วยกับการกระทำของพ่อซึ่งผมได้ยินยายบ่นลับหลังพ่อว่า

“ทำหน้าใหญ่ใจโตนักเถอะจะแย่”

ยายมีความคิดเห็นว่าการกระทำอะไรที่กินจำเป็นและเปลืองเงินเปลืองทองเป็นเรื่องไม่ควรทำ แต่ยายก็ขัดพอในเรื่องงานองนี้ไม่ได้สักครั้ง อย่างมากก็แค่บ่นแค่ประชดให้ผมกับแม่ฟัง” (หน้า 89-90)

ดังที่กล่าวมาแล้วว่าความยากจนเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนรุ่นหลังตะเกียกตะกายที่จะได้รับการศึกษาที่ดี เพื่อจะได้ประกอบอาชีพอื่นที่สบาย ส่วนใหญ่การศึกษาในระดับต้นมักจะศึกษาในละแวกถิ่นที่อยู่อาศัย แต่เมื่อเด็กโตขึ้นครอบครัวที่มีกำลังส่งเสียหรือตัวเด็กเองมีแนวโน้มที่จะศึกษาได้ดีก็จะส่งไปเรียนโรงเรียนในอำเภอ จังหวัด หรือกรุงเทพฯ ส่วนครอบครัวของเกษตรกรที่มีฐานะค่อนข้างยากจนถึงแม้จะไม่มีเงินส่งเสียลูกหลานให้ไปร่ำเรียนในระดับสูงก็ตาม แต่ด้วยฐานะทางการเงินฝืดเคืองก็ทำให้สมาชิกภายในครอบครัวที่โตพอจะเป็นแรงงานได้ต้องออกไปประกอบอาชีพรับจ้างเพื่อช่วยเหลือครอบครัว บางคนถึงกับละทิ้งถิ่นฐานไปทำงานในเมืองตั้งแต่เริ่มเข้าสู่วัยรุ่น (บ้านเกิดและเพื่อนเก่า, 2529: 117, 308) ครอบครัวจำนวนมากมีลักษณะพอไปทางแม่ไปทางเหลือเพียงคนแก่และเด็กอยู่กับบ้าน ดังครอบครัวของนายประสาน และนางวงษ์ คำหอมกุล คุณตาและคุณยายที่จำเป็นต้องขายที่ดินมาใช้หนี้ ส่วนลูกชายและสภสาวต้องไปทำงานที่กรุงเทพฯ เหลือหลาน 2

คนให้ตายขายดูแล (สัมภาษณ์ นายประสาน และ นางวงษ์ คำหอมกุล, 23/11/46) การศึกษาของวิทยากร เชียงกูล พบว่า ภาคกลางเป็นภาคที่ทุนนิยมแผ่เข้ามาเนื่องจากอยู่ใกล้กับกรุงเทพมหานคร ซึ่งเป็นศูนย์กลางการปกครองและความเจริญ ภาคกลางจึงได้รับอิทธิพลดังกล่าวค่อนข้างมากกว่าภาคอื่น และจังหวัดที่มีลักษณะเช่นนี้จะมีลักษณะครอบครัวเดี่ยวสูงกว่าจังหวัดอื่น อีกทั้งระบบเครือญาติก็คลายความเหนียวแน่นลง (วิทยากร เชียงกูล, 2525 : 33) จังหวัดสุพรรณบุรีเองก็มิได้รับการยกเว้นจากสิ่งเหล่านี้เช่นกัน

สมัยก่อนเมื่อพ่อแม่ไปทำงานในไร่นา ก็จะฝากลูกที่ยังช่วยงานไม่ได้ไว้กับปู่ย่าตายายเป็นผู้ดูแล เรามักจะได้ยินคนไทยแท้เรียกปู่หรือตาว่า “พ่อใหญ่” และเรียกย่าหรือยายว่า “แม่ใหญ่” ในวรรณกรรมเรื่อง ครั้งหลังยังจำ (2539) หน้า 30-31 ก็พบการเรียกขานเช่นนี้เหมือนกัน เด็กที่ได้รับการดูแลจากผู้เฒ่าผู้แก่โดยมากจะซึมซับความคิดและคำสั่งสอนจากคนรุ่นเก่า แต่เมื่อระบบการศึกษาแบบใหม่เข้ามา การจากบ้านไปศึกษาต่อบางครั้งทำให้การถ่ายทอดสิ่งดังกล่าวเริ่มขาดช่วงและเลือนลางไป

ส่วนความสัมพันธ์ในระดับชุมชน ผู้หญิงมักเป็นกลุ่มที่ประสานความร่วมมือกันมากที่สุด ตั้งแต่ร่วมกันเป็นแม่งานงานวัด งานบุญต่างๆ จนกระทั่งชวนกันออกหาอาหารที่มีอยู่ในละแวกบ้าน ส่วนใหญ่เป็นงานที่ไม่ต้องอาศัยทักษะความชำนาญอะไรมากมาย อาทิ สุ่มปลา ช้อนกุ้ง ซึ่งเราจะเห็นภาพเหล่านี้ได้จากวรรณกรรม พรานทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ (2543) หน้า 139 และ 145 และครั้งหลังยังจำ ของ ศิวกานต์ ปทุมสูติ (2539) หน้า 18

พรานทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ (2543)

“สุ่มเป็นเครื่องมือจับปลาที่ผู้หญิงใช้ได้อย่างชำนาญ

เรานิยมสุ่มปลากันหน้าแล้ง บริเวณที่น้ำตื้นไม่ว่าจะเป็นหนองน้ำ ชายคลอง และลำห้วย คนสุ่มปลามักนัดแนะกันหลายๆ คน เมื่อรวมตัวกันได้ก็ไปลงสุ่มตามที่หมายตากันไว้...” (หน้า 139)

“...ออกจากบ้านถึงรู้ว่าแม่ไม่ได้ไปช้อนกุ้งคนเดียว แต่ยังมีป้า น้ำ อาอีกหลายคนรออยู่ที่ท้ายหมู่บ้าน แน่นอนเหลือเกินว่าแม่ได้นัดแนะไว้ก่อนแล้ว” (หน้า 145)

แต่การร่วมแรงในการทำงานได้เปลี่ยนไปกลายเป็นความสัมพันธ์แบบว่าจ้าง (Tanabe, 1981 อ้างถึงใน วิทยากร เชียงกูล, 2525: 33) ซึ่งจากการสอบถามประชาชนในพื้นที่ก็พบว่าการลงแขกในหมู่ญาติมิตรและเพื่อนบ้านไม่มีอีกแล้ว (สัมภาษณ์นายเทียม นางสร้อยนาถ เนียมสกุล, 24/11/46)

แต่ยังคงเป็นสถานที่ที่ให้ความรู้ เป็นศูนย์รวมจิตใจ เป็นที่ชุมนุมของคนในหมู่บ้านและละแวกใกล้เคียง เป็นที่กระจายข่าวสารตั้งแต่อดีตจนปัจจุบัน ถึงแม้จะมีสถาบันอื่นมาแบ่งเบาภาระนี้ลงก็ตาม อาทิ โรงเรียน สถานที่ราชการ (ครั้งหลังยังจำ, 2539: 54-55, 64, 82)

ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐ ในสมัยก่อนรัฐควบคุมดูแลประชาชนโดยส่งข้าราชการจากส่วนกลางออกไปดูแลพื้นที่ โดยต่อมาได้มีความพยายามผลักดันและสนับสนุนให้ผู้ใหญ่บ้านและกำนันร่วมมือกับรัฐในการบริหารท้องถิ่น แต่โดยมากเขาเหล่านั้นถูกเลือกจากประชาชนจึงถือเป็นผู้นำของประชาชน ทรายจนปลายทศวรรษ 2500 ผู้ใหญ่บ้านและกำนันถูกดึงมาเป็นคนของทางการอย่างแท้จริง เป็นส่วนหนึ่งของราชการระดับล่างสุด เป็นตัวแทนของทางการในการประสานความร่วมมือกับนายอำเภอ กรมที่ดิน ตำรวจ พ่อค้า นักธุรกิจ และหน่วยงานอื่นๆ รวมถึงการประสานความร่วมมือจากประชาชนไปสู่หน่วยงานต่างๆ ของรัฐด้วย (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคริส เบเกอร์, 2546: 43)

6.2 การจัดการทรัพยากร

6.2.1 การจัดการทรัพยากรดิน

ในช่วงปีพ.ศ. 2505 – 2508 การตั้งหลักแหล่งของชาวบ้านได้ขยายตัวออกไปมาก ประกอบกับการทำการเกษตรกรรมที่มากขึ้นด้วย ทำให้มีการใช้พื้นที่มากขึ้นจนสัดส่วนของพื้นที่ป่าไม้ค่อยๆ ลดลง จนกระทั่งปีพ.ศ. 2519 – 2521 พื้นที่ป่าลดลงเหลือร้อยละ 30.20 ในทางตรงกันข้ามการสร้างที่อยู่อาศัยและพื้นที่เกษตรกรรมเพิ่มเป็นร้อยละ 44 สำหรับการจัดการทรัพยากรดินในช่วงต้นเป็นลักษณะการจัดการที่ดินทำกิน และจัดการกับปัญหาการครอบครองที่ดิน ออกกฎหมายต่างๆ อาทิ เรื่องกรรมสิทธิ์ เรื่องการเช่าที่ดิน การปฏิรูปที่ดิน มากกว่าจะดูแลในเรื่องคุณภาพของดิน (Pongsapich et al., 1993: 2-3, 44) ทั้งนี้เนื่องจากที่ดินในสมัยก่อนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาคกลางเป็นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก ประกอบกับการใช้ที่ดินยังไม่เข้มข้นเท่าใดนัก ประเทศไทยพบว่าเริ่มมีการใช้ปุ๋ยมากขึ้นในช่วงปีพ.ศ. 2493 แต่ก็มีการใช้ปุ๋ยน้อยมากหากเทียบกับประเทศอื่นในแถบเพื่อนบ้านของเรา โดยข้อมูลปีพ.ศ. 2511 ไทยมีปริมาณการใช้ปุ๋ย 4 กก./ไร่ ได้หัวน 30 กก./ไร่ และญี่ปุ่น 40 กก./ไร่ ประเทศไทยเพียงจะมีการใช้ปุ๋ยและสารเคมีในปริมาณที่มากขึ้นและแพร่หลายในช่วง 40 ปีหลังนี้เอง ภายหลังจากมีการนำข้าวพันธุ์ กข มาเพาะปลูก ซึ่งเป็นพันธุ์ที่จำเป็นต้องใส่ปุ๋ยจึงจะได้ผลผลิตดี เดิมทีชาวนาไม่เคยชินที่จะต้องใส่ปุ๋ยในการปลูกข้าวเนื่องจากลักษณะพื้นที่ของภาคกลางที่เป็นที่ลุ่มสามารถรับปุ๋ยจากธรรมชาติได้อยู่แล้วเมื่อถึงฤดูน้ำหลาก (Ingram, 1971: 271 - 273) วรรณกรรม พรานทุ่ง (2543) ซึ่งกล่าวถึงเรื่องราวในอดีตในช่วงทศวรรษ 2510 ได้ให้

ภาพของทุ่งนาที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ ยังสามารถหาปลา ปลาไหลในท้องทุ่งได้ อาหารการกิน อุดมสมบูรณ์ “น้ำถึงไหน ปลาถึงนั้น” ไม่ว่าจะเป็นชายคลอง ชายห้วย นาข้าว (หน้า 61 และ 66) ลักษณะดังกล่าวทำให้เราทราบว่ายังไม่มีการใช้สารเคมีอย่างเข้มข้นในทศวรรษนั้น ซึ่งหากมีการใช้สารเคมีในนาข้าวแล้ว สิ่งมีชีวิตเหล่านี้ย่อมอยู่ไม่ได้

แต่การใช้ปุ๋ยเคมีกลับใช้มากและขยายไปในวงกว้างกับการปลูกพืชเศรษฐกิจประเภทข้าวโพด มันสำปะหลัง ปอกระเจา ผักและผลไม้ การที่เกษตรกรปลูกพืชหลายชนิดทำให้เริ่มเรียนรู้ถึงการใช้ปุ๋ยและสารเคมี ในขณะที่เดียวกันก็เรียนรู้ว่าการใช้ปุ๋ยในปริมาณที่มากจะสามารถเพิ่มผลผลิตของตนได้มากเช่นกัน แต่การใช้ปุ๋ยในปริมาณที่มากก็ทำให้เกษตรกรต้องหาแหล่งเงินทุนเช่นกัน (Ingram, 1971: 271 - 273)

การเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวและการปลูกพืชอย่างเข้มข้นนอกจากจะทำให้เกษตรกรต้องใช้เงินทุนที่สูงในการลงทุนแล้วยังทำให้สมดุลนิเวศเสียไป การพัดดินที่เกิดขึ้นตามฤดูกาลที่ธรรมชาติกำหนดให้ถูกละเลย เกษตรกรจึงไม่เพียงแต่ต้องใช้ปุ๋ยเพื่อเพิ่มความอุดมสมบูรณ์ให้กับผืนดินแต่ยังต้องใช้สารเคมีเพื่อลดแมลงศัตรูพืชที่มารบกวนผลผลิตอีกด้วย จากการพูดคุยกับเกษตรกรหลายรายต่างยืนยันเหมือนกันว่าตั้งแต่มีการปลูกข้าวนาปรัง รวมถึงปลูกข้าวพันธุ์ที่ได้รับการส่งเสริมจากเจ้าหน้าที่เกษตรแล้ว โรคและแมลงศัตรูพืชเพิ่มขึ้นกว่าการเพาะปลูกแบบเดิมมาก การเพาะปลูกที่ถี่ขึ้นทำให้ดินเสื่อมโทรม เป็นโรค ต้องเสียค่าสารเคมีเป็นจำนวนมากเพื่อช่วยให้ภาวะดังกล่าวดีขึ้น (สัมภาษณ์ นายเขียน อาจคงหาญ, 23/11/46; นายประสาน และนางวงษ์ คำหอมกุล, 23/11/46; นายเทียม และนางสร้อยนาถ เนียมสกุล, 24/11/46; นายยงยุทธ ภูระหงษ์, 24/11/46)

6.2.2 การจัดการทรัพยากรน้ำ

การจัดการทรัพยากรน้ำในระยะต้นจะเป็นการจัดการในเรื่องปริมาณ นโยบายส่วนใหญ่จึงออกมาในรูปการสร้างและขยายเครือข่ายระบบชลประทาน ปี พ.ศ. 2510 ภาคกลางมีพื้นที่ชลประทานทั้งสิ้น 18,145,000 ไร่ และเพิ่มเป็น 22,000,000 ไร่ ในปีพ.ศ. 2515 ซึ่งเป็นผลมาจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 และ 2 (Pongsapich et al., 1993: 2-4) ซึ่งการพัฒนาชลประทานนี้เองที่เป็นตัวจูงใจสำคัญทำให้พฤติกรรมเพาะปลูกของเกษตรกรในภาคกลางเปลี่ยนแปลงไป เพราะภายหลังจากที่มีระบบชลประทานเข้าไปในพื้นที่ การเพาะปลูกของเกษตรกรไม่ได้พึ่งพิงแต่น้ำฝนและลำน้ำตามธรรมชาติเพียงอย่างเดียว พื้นที่ที่ห่างไกลจากลำน้ำธรรมชาติสามารถที่จะทำการเพาะปลูกได้ถึงแม้จะไม่อยู่ในช่วงฤดูฝน นอกจากนี้ยังทำให้เกษตรกรเพาะปลูกได้ถี่ขึ้น ทำให้ผลผลิตของภาคกลางโดยรวมสูงขึ้นภายหลังจากที่มีระบบชลประทาน ผลผลิตข้าวต่อไร่ในช่วงปีพ.ศ. 2501 – 2503 มีผลผลิตไม่สูงนักอยู่ที่ 195 กก./ไร่ แต่พอในช่วงปีพ.ศ.

2508 – 2510 ผลผลิตสูงขึ้นเป็น 243 กก./ไร่ และในช่วงปีพ.ศ. 2511 – 2512 มีผลผลิตต่อไร่สูงถึง 280 กก./ไร่ Ingram (1971) ได้ตั้งข้อสังเกตถึงการเพิ่มขึ้นของผลผลิตเกิดจาก ประการที่หนึ่ง การเพิ่มพื้นที่ชลประทาน หรือ อย่างน้อยที่สุดการที่มีระบบชลประทานสามารถควบคุมการเกิดน้ำท่วม ซึ่งสร้างความเสียหายให้กับผลผลิตได้ ประการที่สอง การใช้เมล็ดพันธุ์ที่ได้รับการพัฒนาและปรับปรุงพันธุ์แล้วทำให้ผลผลิตสูงขึ้น แต่การกระจายเมล็ดพันธุ์ที่ได้รับการปรับปรุงแล้วยังขยายไปไม่กว้างนักในช่วงนั้น (Ingram, 1971: 238) แต่สิ่งหนึ่งที่ผู้ศึกษาสังเกตก็คือ จากข้อมูลของ Ingram เองที่ได้ให้ไว้ว่า ในระยะ 50 ปีก่อนหน้าที่จะมีการพัฒนาระบบชลประทานและมีการใช้เมล็ดพันธุ์ที่ได้รับการปรับปรุงแล้ว ผลผลิตข้าวต่อไร่ในอดีตสูงถึง 293 กก./ไร่ (Ingram, 1971: 238) ซึ่งสูงกว่าผลผลิตในช่วงปีพ.ศ. 2511 – 2512 เสียอีก ผลผลิตที่สูงนั้นเกิดจากสาเหตุอะไรในเมื่อระบบชลประทาน การควบคุมปริมาณน้ำ ตลอดจนการนำเมล็ดพันธุ์ที่ได้รับการปรับปรุงแล้วมาใช้ยังไม่เกิดขึ้น

ในส่วนของการจัดการคุณภาพน้ำนั้น เพิ่งจะมีการตระกุกหมายในช่วงไม่กี่ปีมานี้เอง ทั้งนี้เนื่องจากการใช้น้ำมาจากกิจกรรมที่มีความหลากหลายและเข้มข้นขึ้น ปัญหาคุณภาพน้ำจึงเพิ่งจะได้รับการพูดถึงอย่างจริงจัง มาตรการหรือกฎหมายที่มีการตราขึ้นโดยส่วนใหญ่เป็นการควบคุมคุณภาพการปล่อยน้ำจากภาคอุตสาหกรรมและบริการมากกว่า ส่วนการปล่อยน้ำที่ได้รับการปนเปื้อนสารเคมีจากภาคเกษตรกรรมและการปล่อยน้ำทิ้งจากชุมชนที่อยู่อาศัยริมลำน้ำยังไม่มีมาตรการที่รัดกุมเพียงพอ จึงเห็นว่าคุณภาพน้ำในลำน้ำธรรมชาติหลายสายในปัจจุบันถึงจุดวิกฤตเกินกว่าสิ่งมีชีวิตจะอาศัยอยู่ได้ ประกอบกับประเทศไทยเป็นประเทศเกษตรกรรม ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศก็ประกอบอาชีพนี้ มาตรการที่ดูแลการปล่อยน้ำเสียจากกิจกรรมในภาคเกษตรกรรมและชุมชนจึงควรได้รับการพิจารณาให้มากขึ้น จากการสัมภาษณ์ทำให้ทราบว่าพันธุ์พืชและสัตว์ที่เคยพบในอดีต (จากวรรณกรรมที่ได้มีการกล่าวถึง) ลดจำนวนและความหลากหลายไปมาก บางชนิดไม่มีให้เห็นอีก (สัมภาษณ์ นายเขื่อน อาจคงหาญ, 23/11/46; นายประสาน และนางวงษ์ คำหอมกุล, 23/11/46; นายเทียม และนางสร้อยนาถ เนียมสกุล, 24/11/46; นายขยงยุทธ ภูระหงษ์, 24/11/46)

6.3 ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากร

การใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติซึ่งเน้นการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน อาทิ ระบบสาธารณูปโภค ระบบคมนาคม ระบบชลประทาน (Pongsapich et al., 1993: 8) ส่งผลให้เกษตรกรได้รับน้ำเพื่อการเกษตรทั่วถึงขึ้นและสามารถขยายพื้นที่เพาะปลูกได้ ตลอดจนมีระบบคมนาคมขนส่งที่สะดวกสบายมากขึ้น การไปมาหาสู่ทำได้ง่ายขึ้นหรือในอีกทางหนึ่งย่อมหมายถึง

การรับเอาสิ่งใหม่ๆ ไม่ว่าจะเป็นข้าวของสินค้า รวมถึงความคิดและวัฒนธรรมใหม่ๆ เข้าไปด้วย นอกจากนี้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมที่ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนวิถีในการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมให้มีรูปแบบเปลี่ยนไปอย่างสิ้นเชิง คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 3 ปีพ.ศ. 2515-2519 กล่าวคือ เดิมการพัฒนาพันธุ์ข้าวในสมัยก่อนจะทำกันเองในหมู่เกษตรกร เมื่อทำการเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้วก็จะเก็บผลผลิตส่วนหนึ่งไว้เป็นพันธุ์ข้าว อีกส่วนหนึ่งไว้บริโภคเองในครัวเรือน ที่เหลือจึงนำออกขาย ซึ่งพันธุ์ข้าวเหล่านั้นได้รับการคัดสรรและพัฒนาให้มีความเหมาะสมกับพื้นที่ ทนโรค แต่ภายหลังจากที่มีนโยบายในการจัดตั้งศูนย์วิจัยและพัฒนาพันธุ์ข้าวในภูมิภาคต่างๆ ซึ่งพันธุ์ข้าวเหล่านี้ได้แก่ พันธุ์ข้าวตระกูล กข พันธุ์ข้าวปทุมธานี ฯลฯ ซึ่งอันที่จริงแล้วพันธุ์ข้าวเหล่านี้มีลำต้นสั้นไม่เหมาะกับพื้นที่ลุ่มในภาคกลาง ให้ผลผลิตดีแต่ไม่ทนต่อโรคและแมลง การปลักต้นพันธุ์ข้าวเหล่านี้เข้ามาในพื้นที่ภาคกลางทำให้มีปัญหาในการคิดพัฒนาพันธุ์ตลอดจนการรักษาพันธุ์ข้าวดั้งเดิมได้สูญสิ้นไปจากจังหวัดสุพรรณบุรี จากการสอบถามข้อมูลชาวบ้านที่เคยทำนามาก่อนพบว่า ในพื้นที่สุพรรณเคยนิยมปลูกข้าวหลายชนิด ข้าวชนิดหนึ่งที่มีการกล่าวถึงตรงกับที่พบในวรรณกรรมสมัยศรีทางการค้าคือข้าวพันธุ์กันจูด แต่ปัจจุบันข้าวพันธุ์เหล่านี้สาบสูญไปหมดแล้ว (สัมภาษณ์ นางคำภา ชันชเขต และนางวิไล คุณกะมุต, 22/11/46; นายเขียน อาจคงหาญ, 23/11/46) นอกจากนี้แผนพัฒนาดังกล่าวยังเน้นการให้สินเชื่อแก่เกษตรกรในอัตราที่ต่ำ เพื่อที่เกษตรกรจะได้หาปัจจัยอันได้แก่ ปุ๋ย ยาปราบศัตรูพืชเพิ่มขึ้น ส่งเสริมและเร่งรัดการปลูกพืชหลายครั้ง เร่งขยายการผลิตโดยไม่ต้องพึ่งพิงธรรมชาติ อาทิ ส่งเสริมการเลี้ยงกุ้งตามพื้นที่ป่าชายเลนเพื่อการส่งออก ซึ่งสร้างผลกระทบในระยะยาวต่อมา

พันธุ์ข้าวในสมัยก่อนจะมีลักษณะลำต้นที่สูงสามารถเข้ากับลักษณะภูมิประเทศของภาคกลางที่เป็นที่ราบน้ำท่วมถึงได้เป็นอย่างดี มีความสูงระดับที่คนใช้เรือพายไปในทุ่งข้าว และปลูกปะปนไปกับบัว ที่นาไม่มีรูปแบบจำเพาะดังปัจจุบัน ที่ข้าวมักจะไม่มีพืชพันธุ์ชนิดอื่นปะปนเพื่อใช้พื้นที่ในการเพาะปลูกให้เต็มที่ที่สุด อีกทั้งพันธุ์ข้าวที่เพาะปลูกกันมีความสูงของต้นเพียงเท่าเมื่อถึงฤดูน้ำหลาก พันธุ์ข้าวที่ได้รับการพัฒนาเหล่านี้กลับไม่มีความเหมาะสมกับสภาพพื้นที่ ชาวนาต้องเดือดร้อนเพราะผลผลิตเสียหาย เมื่อระบบชลประทานไม่สามารถควบคุมปริมาณน้ำได้ตามที่คาดการณ์ไว้ แต่ปัจจุบันเมื่อได้ผลผลิตแล้ว เกษตรกรจะขายผลผลิตทั้งหมดให้โรงสี แล้วซื้อข้าวกินหรืออย่างมากก็ส่งโรงสีหมดแล้วปันส่วนหนึ่งออกมาเพื่อใช้บริโภคในครัวเรือน การกักข้าวไว้ทำพันธุ์ไม่ค่อยมีให้เห็นอีก (Ingram, 1971: 70) การพัฒนาพันธุ์ที่มาจากภูมิปัญญาของเกษตรกรจึงหายไป ส่วนข้าวเมื่อเก็บเกี่ยวแล้วแต่เดิมจะมีการขนข้าวขึ้นยุ้ง มีพิธีกรรมกันตั้งแต่ลานข้าว จนกระทั่งบนยุ้ง ในบางที่มีการเก็บข้าวไว้จนกว่าจะเห็นผลผลิตในปีถัดไปแล้วจึงขาย เช่นที่บ้านวังหลุมพองเมื่อก่อนจะเก็บข้าวให้มีพอกินอย่างน้อย 2 ปี ที่เหลือจึงขาย แต่ปัจจุบันไม่มีเกษตรกรรายใดปฏิบัติ

เช่นนี้อีกแล้ว เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวก็จะจ้างรถเกี่ยวข้าวไปเกี่ยวถึงนา (สัมภาษณ์ นายเขียน อาจคงหาญ, 23/11/46) เครื่องจักรที่ทันสมัยสามารถแยกข้าวออกจากรวงได้ตั้งแต่ที่นาพร้อมทั้งทำการขายที่นั่นเสร็จสรรพ ยิ่งข้าวไม่มีความจำเป็นอีกต่อไป ภาพการร่วมกันฝัดข้าวของชาวบ้านรวมถึงพิธีกรรมต่างๆ ที่ประกอบกันที่ลานข้าว หน้ายัง ในยังเป็นอันสูญสิ้นปิดฉากลงไปด้วย

เป็นที่น่าสังเกตว่าการที่เกษตรกรเริ่มปลูกพืชเฉพาะอย่างมากขึ้น เริ่มพึ่งพิงสินค้าจากภายนอกชุมชนรวมถึงคุ้นเคยกับระบบเงินตรามากขึ้นเท่าไร ยิ่งทำให้การเพาะปลูกเป็นไปเพื่อการค้ามากกว่าการยังชีพ และยิ่งต้องเพาะปลูกอย่างเข้มข้นและเอาจริงเอาจังเพื่อให้ได้ผลผลิตสูงสุด ดังนั้นการเพาะปลูกข้าวเพียงปีละครั้งจึงเริ่มเปลี่ยนเป็นปีละ 2 ครั้ง ธรรมชาติเคยกำหนดฤดูน้ำหลากให้เป็นฤดูแห่งการพักฟื้นดินและสะสมความอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง ซึ่งความอุดมสมบูรณ์นี้ไม่ต้องซื้อหาหรือแลกมาด้วยเงินทอง ช้างยังให้พืชพันธุ์ธัญญาหารอันโอชะแก่นนุษย์อีกด้วย การเพิ่มรอบในการเพาะปลูกที่มากเกินไปทำให้เกิดภาวะการแย่งชิงทรัพยากรขึ้น ส่วนหนึ่งเป็นเพราะพึ่งพาระบบชลประทานมากเกินไป จนลืมไปว่าจริงๆ แล้วระบบชลประทานก็ต้องพึ่งพิงฝนจากธรรมชาติเช่นกัน มนุษย์เราเอาแต่กอบโกยประโยชน์จากธรรมชาติจนลืมหูลืมตาถึงขีดจำกัดของธรรมชาติไป

การเพาะปลูกแบบเข้มข้นนี้ทำให้เกษตรกรต้องใช้เงินทุนที่สูงขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเครื่องจักร น้ำมัน แรงงาน ปุ๋ย ยาฆ่าแมลง เพื่อให้ผลผลิตเต็มเม็ดเต็มหน่วยที่สุด ภาระค่าใช้จ่ายและความเสี่ยงทั้งหมดกลับตกอยู่ที่เกษตรกร ไม่มีอำนาจในการต่อรองราคา ถึงแม้เกษตรกรจะเป็นเจ้าของผืนดินก็ตามแต่อำนาจในการควบคุมที่ดินที่แท้จริงกลับตกอยู่ที่พ่อค้า อาทิ เมื่อมีการเอาที่ดินไปจำนองไว้ เกษตรกรอาจถูกผู้รับจำนองกำหนดเงื่อนไขว่าจะต้องขายพืชผลให้กับผู้รับจำนองเท่านั้น หรือการเพาะปลูกพืชไร่ เช่น อ้อย หรือ สับปะรดส่งโรงงาน จะขายผลผลิตได้ก็ต่อเมื่อทำตามเงื่อนไขที่โรงงานกำหนดไว้เท่านั้น เป็นต้น (วิทยากร เชียงกูล, 2525: 13) “สมัยก่อนถ้าไร่นานึง แต่พืชนึงเนี่ยไม่ได้ใช้ลูก เพราะเราหากินได้ทั่วไป ไม่ต้องไปซื้อหา ไม่มีค่าใช้จ่ายอะไร แต่เดี๋ยวนี้ถ้าไร่นานึงแต่ต้องมาจ่ายค่าน้ำมัน ค่ายา ค่าปุ๋ย ค่าคน จ่ายค่าอื่นๆ จิปาถะ เงินหมิ่นไม่เหลือเลย” เป็นคำพูดที่ได้จากการพูดคุยกับผู้ใหญ่ยงยุทธ ภูระหงษ์ (สัมภาษณ์ นายยงยุทธ ภูระหงษ์, 24/11/46) การลงทุนที่มากมายขึ้นของเกษตรกรไม่ได้ทำให้พวกเขามีรายรับหรือฐานะความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นเลย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อปีใดฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล หรือต้องประสบกับภัยธรรมชาติทำให้พืชผลต้องเสียหาย เกษตรกรต้องดิ้นรนและพึ่งพิงนายทุนมากขึ้นไปอีก และต้องเสียที่ดินทำกินไปในที่สุด ดังที่ได้เสนอไว้แล้วว่าภาคกลางเป็นภาคที่มีพื้นที่เกษตรและพื้นที่ที่อยู่ในระบบชลประทานมากที่สุด แต่ภาวะการสูญเสียที่ดินและการเช่าที่ดินกลับมีอัตราสูงกว่าในภาคอื่นๆ กรรมสิทธิ์ที่ดินเริ่มเปลี่ยนมือจากเกษตรกรยากจนไปสู่มีोनายทุนหรือเกษตรกรร่ำรวยมากขึ้น เกษตรกรบางส่วนยังคงเป็นแรงงานรับจ้างในภาคการเกษตร แต่อีกส่วนหนึ่งมุ่งหน้าเข้ากรุงหรือเมืองใหญ่เพื่อไปเป็น

แรงงานรับจ้างนอกภาคการเกษตร ต่างจากในอดีตที่แม่เกษตรกรจะไม่ร่ำรวยเงินทอง แต่อุปกรณ์เครื่องมือเครื่องใช้ก็ไม่ต้องซื้อไม่ต้องหา ผลผลิตจะเสียหายหรือได้น้อยสักเพียงใดก็มีกิน เพียงออกไปหาตามปลวกนาเท่านั้น ยากจนอย่างไรก็ไม่ถึงกับไม่มีที่ดินทำกิน แต่เมื่อกาลเวลาผ่านไปอาหารตามธรรมชาติก็ลดน้อยลงทุกที แม่น้ำลำคลองก็ไม่เหมือนเก่า การขอแรงกันในหมู่เพื่อนบ้านไม่มีให้เห็นอีกต่อไป ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนต้องแลกมาด้วยเงินตราทั้งสิ้น (Ingram, 1971: 265 – 271; วิทยากร เชิงกุล, 2525: 10 – 14, 19)

เมื่อเกษตรกรสูญเสียที่ดินทำกิน ทางเลือก 3 ทางที่เกษตรกรมักทำกันก็คือ หนึ่ง บุกเบิกที่ดินทำกินใหม่ซึ่งก็คือป่า เพื่อทำการเพาะปลูกพืชไร่ สอง ยังคงทำการเพาะปลูกต่อไปถึงแม้จะมีรายได้ก็น้อยก็ตาม สาม อพยพเข้ากรุงเทพมหานครเพื่อเป็นแรงงานรับจ้างนอกภาคเกษตรกรรม (Pongsapich et al., 1993: 42) เมื่อเป็นดังเช่นที่กล่าวทั้งหมดแล้วความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนและคนกับธรรมชาติจึงเริ่มผ่อนคลายลง การเข้าอกเข้าใจกัน ความมีน้ำใจต่อกันถูกแทนที่และตีค่าได้ด้วยเงินทอง เมื่อเงินสามารถบันดาลได้ทุกอย่าง ความเคารพยำเกรงซึ่งกันและกันก็น้อยลง เอาแต่ผลประโยชน์หรือความต้องการของตน จึงทำให้เกิดความขัดแย้งกันได้ง่าย ในวรรณกรรมเรื่องพรานหุง ของ สัจจภูมิ ละออ (2543) หน้า 63 แสดงให้เห็นความเอาแต่ได้โดยไม่สนใจถึงความเดือดร้อนของผู้อื่นของคนหาปลาบางพวก ทำให้การคอยดักปลาทั้งคืนของคนอีกพวกหนึ่งต้องเสียเปล่าๆ ที่รู้ดีว่าการกระทำความดังกล่าจะทำให้คนอื่นเดือดร้อนเพราะต่างคนต่างแสวงหาในสิ่งเดียวกัน ย่อมรู้ทางกันดี

พรานหุง ของ สัจจภูมิ ละออ (2543)

“คืนนั้นเดือนแรม ถิ่นกับพ่อกินข้าวเสร็จแล้วก็นั่งตบยุงอยู่ใกล้ๆ ไซ เห็นแสงไฟแวบๆ ใกล้เข้ามาเรื่อยๆ จนอยู่ในระยะที่มองเห็นตัวคนส่องไฟได้ เป็นพวกส่องปลานั้นเอง เราเดินเข้าไปใกล้ๆ และขอร้องให้ไปห่างๆ ไซ ถ้าไปแทงปลาหน้าไซเข้า ปลาจะตื่นไม่เข้าไซ คืนนั้นทั้งคืนเราอาจจะไม่ได้ปลาเลยก็ได้

“ต่างคนก็ต่างหากินสิ” เสียงนั้นดังเอะอือ

พ่อเป็นคนใจเย็น พยายามขอร้อง และบอกว่าที่ทางหากินกว้างไกล ขอแค่หน้าไซเท่านั้น ชายคนนั้นไม่ยอม กวาดแสงไฟเข้าไปหน้าไซ ปลาเล็กปลาน้อยขอย่อยอยู่เต็ม ปลาใหญ่ไม่น้อยเข้ามาสูบลูกปลาเล็กหน้าไซดังบับบับๆ

อย่างเฉียบพลัน ชายแปลกหน้าพุ่งฉมวกเข้าแทงปลาซ่อนหน้าไซ พ่อโกรธจนตัวสั่น แต่ก่อนที่เรื่องราวจะใหญ่โตเกินรับ เจ้าของฉมวกนั้นก็ร้องโหย...! ปล่อยฉมวกร่วงหล่นจากมือ...” (หน้า 63)

นอกจากความมีน้ำใจและเคารพซึ่งกันและกันจะหดหายแล้ว การเคารพในธรรมชาติก็พลอยสูญไปด้วย ความเคารพในธรรมชาติกลายเป็นเรื่องของความมั่งงายไร้สาระ แท้ที่จริงแล้วการเคารพและเอื้ออาทรต่อธรรมชาติส่งผลทางอ้อมทำให้สมดุลธรรมชาติไม่เสียไป แต่เมื่อคนหลงลืมสิ่งเหล่านี้ไป ตักตวงผลประโยชน์จากธรรมชาติจนถึงขีดจำกัดที่ธรรมชาติจะยอมรับได้ สุดท้ายผลของการกระทำก็จะส่งถึงคนในที่สุด ปัจจุบันคนที่บ้านวังหลุมพอง อำเภออุทุมพรพิสัย ไม่มีโอกาสได้เห็นและได้กินปลาหลุมพองหรือปลาเนื้ออ่อนอีก ปลาหลุมพองที่เคยชุกชุมจนได้นำมาตั้งเป็นชื่อบ้านไม่เหลือให้คนรุ่นหลังได้มีโอกาสภาคภูมิใจอีกต่อไป เช่นเดียวกันกับที่ต่อไปนี้เล็กๆ ในจังหวัดสุพรรณบุรีรวมถึงภาคกลางอีกหลายจังหวัดคงจะไม่มีโอกาสได้เห็นหอยโข่งตัวเป็นๆ อีก หอยโข่งได้หายไปจากลำคลองและทุ่งนาแถบนี้แล้ว (สัมภาษณ์ นายประสานและ นางวงษ์ คำหอมกุล, 23/11/46; นายเชียน อาจคงหาญ, 23/11/46)

ในส่วนของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เราพบมากในวรรณกรรมของสุนทรภู่ในยุคต้นนั้น เมื่อกาลเวลาผ่านไปประชากรในจังหวัดสุพรรณบุรีเป็นคนไทยแท้สืบเชื้อสายมาจากเชื้อชาติอื่น ปัจจุบันได้กลายเป็นคนไทยโดยปริยายแล้ว จึงนิยมเรียกชื่อคนเชื้อชาตินั้นๆ โดยใช้คำว่า “ไทย” นำหน้า ซึ่งในจังหวัดสุพรรณบุรี มีดังนี้ ไทยจีน มีอยู่ทั่วไปโดยเฉพาะย่านการค้า ในเมือง ในตลาด สถานที่ชุมชน ไทยลาว มีอยู่หลายกลุ่มอพยพเข้ามาตั้งช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น ได้แก่ ไทยเวียง อาศัยกันมากที่ในหลายตำบลของอำเภอเมืองและอำเภอบางปลาม้า ไทยพวน อาศัยกันมากในหลายตำบลของอำเภอบางปลาม้า ส่วนไทยโซ่ง อาศัยอยู่มากในเขตอำเภออุทุมพรพิสัย ซึ่งในวรรณกรรมยุคหลังได้มีการกล่าวถึงกลุ่มไทยโซ่งที่อยู่ในตำบลสระยายโสมเพียงกลุ่มเดียวว่าเป็นกลุ่มที่เก่งในทางประมง ซึ่งวิถีชีวิตและแนวคิดในการดำเนินชีวิตตลอดจนประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อต่างๆ ของคนกลุ่มนี้ไม่ได้มีการกล่าวถึงในวรรณกรรม แต่ด้วยความเคร่งครัดในประเพณีและระบบความเชื่อเรื่องผี ทำให้ชาวไทยโซ่งไม่กล้าลบหลู่ดูหมิ่นต่อธรรมชาติและสิ่งที่ยังมองไม่เห็น เพราะเชื่อว่าสิ่งเหล่านี้มีอำนาจสามารถดลบันดาลให้เกิดเหตุแก่ตนได้ พิธีกรรมที่เกี่ยวกับการทำมาหากินคือการเลี้ยงผีนาและการเรียกขวัญข้าวขึ้นยั้ง แต่ปัจจุบันเพื่อชวชนเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จก็จะนำไปขายทันที ประเพณีการเรียกขวัญข้าวขึ้นยั้งจึงเลิกไป นอกจากนี้สุพรรณบุรียังมีกลุ่มไทยกะเหรี่ยง ไทยละว้า ไทยเขมร ไทยญวน อาศัยเป็นกลุ่มๆ ในพวกเดียวกัน (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2544:157-158; เรณู เหมือนจันทร์เชย, 2542: 103-104)

หลายทศวรรษที่ผ่านมาได้มีการตื่นตัวในเรื่องการนำภูมิปัญญาดั้งเดิมที่เคยมีตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษกลับมาใช้อีกครั้งหนึ่ง เนื่องจากเกษตรกรและนักวิชาการทั้งจากท้องถิ่นก็ดี จากสถาบันต่างๆ ก็ดี ต่างเล็งเห็นแล้วว่าการเล่นแบบวัฒนธรรมหรือเทคโนโลยีจากภายนอกมาใช้เพียงอย่างเดียวไม่สามารถทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรไทยดีขึ้น การเรียนรู้ที่จะนำเอาทั้งของเก่าและ

ของใหม่มาผสมให้เหมาะกับท้องถิ่นของน่าจะเป็นสิ่งที่เหมาะสมที่สุด (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540: 364-365) ในขณะที่เดียวกันการวางแผนนโยบายต่างๆ ควรมีการศึกษาให้รอบด้านถึงผลได้และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นตามมาภายหลังด้วย ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นแผนงานที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อการพัฒนา และเร่งผลผลิต อันจะนำรายได้มหาศาลมาสู่ประเทศชาติ กลับก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงวิถีทางแห่งการผลิตดั้งเดิมของคนในชาติ และก่อให้เกิดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมตามมา

เห็นได้ว่าวรรณกรรมที่มีความหลากหลายและมากขึ้น สามารถให้ภาพและมุมมองหลากหลายมิติ ไม่ว่าจะเป็นภาพการดำรงชีวิต การทำมาหากิน ความคิด ความเชื่อ ความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ชุมชน ฯลฯ มากมายและรอบด้านมากกว่าช่วงเวลาที่ผ่านมา ให้สาระความรู้ที่สามารถเติมเต็มหนังสือวิชาการให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นและไม่น่าเบื่อ แต่การจัดการทรัพยากรดินและน้ำโดยเฉพาะในเชิงคุณภาพยังไม่ได้รับการกล่าวถึงในวรรณกรรม ทั้งนี้วรรณกรรมส่วนใหญ่ที่พบมักเขียนเพื่อรำลึกถึงเรื่องราวในอดีตซึ่งมีอายุอยู่ในราวทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520 ซึ่งปัญหาในเรื่องดังกล่าวยังไม่รุนแรงเท่าปัจจุบันนี้

บทที่ 7

สรุปและอภิปราย

สุพรรณบุรีถึงแม้จะไม่ได้มีฐานะเป็นเมืองหลวง ไม่ใช่เมืองที่มีความอุดมของวรรณกรรม มาตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ แต่วรรณกรรมสุพรรณบุรีที่เกิดขึ้นจากผู้มาเยือน ผู้ที่ทำงาน ณ ที่แห่งนี้ ระยะเวลาหนึ่ง ตลอดจนผู้ที่มีถิ่นฐานรกรากที่นี่ก็พอจะเป็นข้อมูลสะท้อนให้เห็นภาพในบางด้าน บางมุมของแต่ละยุคสมัยได้ดีพอควร ถึงแม้ว่าจะไม่ได้เป็นภาพที่สมบูรณ์ต่อเนื่องกันครบทุกด้านก็ตาม เหตุปัจจัยจากภายในและภายนอกพื้นที่เป็นตัวแปรที่มีผลต่อจำนวนและประเภทของวรรณกรรม ตลอดจนการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากรที่สะท้อนจากวรรณกรรมนั้น ข้อมูลปัจจัยภายในและปัจจัยภายนอกพื้นที่ส่วนหนึ่งได้จากวรรณกรรมสุพรรณบุรีเอง ส่วนหนึ่งนำมาจากข้อมูลพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่มีผู้รวบรวมและศึกษาไว้ ทั้งนี้เพื่อให้ข้อมูลครอบคลุมและสมบูรณ์ขึ้นถึงแม้จะไม่ที่สุดก็ตาม ในที่นี้จะขอกล่าวถึงคุณค่าของวรรณกรรมสุพรรณบุรีในการสะท้อนภาพการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร สรุปภาพการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร ซึ่งใช้กรอบแนวคิดในการศึกษามาทำให้เห็นภาพของแต่ละยุคสมัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และชี้ให้เห็นพัฒนาการของภูมิปัญญาในแต่ละช่วงว่ามีการปรับเปลี่ยน เพิ่มเติมหรือสูญหายไปอย่างไร

7.1 คุณค่าของวรรณกรรมสุพรรณบุรีในการสะท้อนภาพการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร

ดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น วรรณกรรมที่ใช้ทำการศึกษาทั้งหมด 4 ประเภท ได้แก่ นิราศ สารคดี เรื่องสั้น นวนิยาย ซึ่งวรรณกรรมเหล่านี้สามารถสะท้อนระบบความคิดและภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากรได้เป็นอย่างดี สอดแทรกสาระความรู้ในรูปแบบที่แตกต่างจากงานเขียนเชิงวิชาการทั่วไป กล่าวคือทำให้ผู้อ่านรู้สึกสนุก มีอารมณ์ร่วม เห็นภาพ ง่ายต่อการเข้าใจ ไม่น่าเบื่อ จินตนาการ อารมณ์สุนทรี และศิลปะในการประพันธ์ของผู้แต่งดึงดูดให้ผู้อ่านติดตามเรื่องราวด้วยความสนใจ ซึ่งจุดเด่นเหล่านี้เองเป็นสิ่งที่งานเขียนเชิงวิชาการไม่มี และคนหนุ่มสาวสามารถเข้าถึงได้มากกว่า ผู้อ่านสามารถรับรู้ได้ถึงสาระและความบันเทิงไปในคราวเดียวกัน

ยุคสร้างบ้านเมือง พ.ศ. 2325-2398 พบนิราศ 2 ชิ้นซึ่งเป็นวรรณกรรมร้อยกรองที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดสุพรรณบุรี ซึ่งสามารถแสดงภาพการดำรงชีวิตของชาวบ้านริมฝั่งแม่น้ำ ตลอดจน

ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อได้เป็นอย่างดี แต่เป็นภาพที่เกิดขึ้นจากมุมมองของคนภายนอกในช่วงระยะเวลาหนึ่ง และมีพื้นที่ที่กล่าวอ้างถึงส่วนใหญ่อยู่บริเวณริมฝั่งลำน้ำตามเส้นทางคมนาคมในอดีต ซึ่งถือเป็นมุมมองที่ให้ภาพออกไปไม่ได้กว้างไกลนัก ซึ่งอาจสรุปไม่ได้ว่าเป็นภาพรวมของพื้นที่ทั้งจังหวัด การสะท้อนภาพการจัดการทรัพยากรดินได้รับการกล่าวถึงบ้างในงานของเสมียนมีเท่านั้น การจัดการทรัพยากรน้ำในเชิงปริมาณและคุณภาพวรรณกรรมที่ศึกษาไม่มีการกล่าวถึง ลักษณะของวรรณกรรมที่เป็นร้อยกรองอาจทำให้ผู้อ่านที่ไม่เคยชินกับการอ่านวรรณกรรมประเภทนี้เข้าใจความหมายของสิ่งที่ผู้แต่งต้องการจะสื่อไม่กระจ่างแจ้งนักหากไม่มีผู้รู้ความงานนั้นมาก่อน โดยเฉพาะวรรณกรรมที่มีอายุงานมาก

เมื่อเข้าสู่ยุคเปิดเสรีทางการค้า พ.ศ. 2398-2475 รูปแบบ เนื้อเรื่องและภาษาที่ใช้ในวรรณกรรมได้รับอิทธิพลจากตะวันตกค่อนข้างชัดเจน วรรณกรรมร้อยกรองเริ่มถูกแทนที่ด้วยร้อยแก้ว ดังนั้นวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับจังหวัดสุพรรณบุรีที่พบและนำมาศึกษาทั้งหมด 21 ชิ้นเป็นวรรณกรรมประเภทสารคดี สารที่ได้จากงานเหล่านี้เน้นรายงานการเพาะปลูกและการทำมาหากินของชาวบ้าน ถึงแม้ว่าถ้อยคำที่ใช้อาจเป็นภาษาเก่าบ้างแต่ก็สามารถทำความเข้าใจได้ไม่ยาก นอกจากนี้วรรณกรรมได้บรรยายถึงเรื่องราวต่างๆ ด้วยตัวของมันเองอย่างกระชับชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นการเลิกทำตาลไปปลูกข้าว พันธุ์ข้าวที่นิยมปลูก โรคและแมลงศัตรูพืชในสมัยนั้น เป็นต้น แต่งานเขียนลักษณะเช่นนี้ย่อมหย่อนอรรถรสในมุมมองด้านวัฒนธรรม ประเพณี เนื่องจากมุ่งรายงานงานราชการเพียงอย่างเดียว บทความจากหนังสือวิจารณ์จึงเป็นงานเพียงชิ้นเดียวที่จะสะท้อนภาพประเพณี พิธีกรรมของชาวบ้าน สำหรับมุมมองในการจัดการทรัพยากรสามารถสะท้อนให้เห็นภาพได้ดีพอควรจากวรรณกรรมในยุคสมัยนี้

สำหรับยุคปรับตัวให้เท่าทันโลก พ.ศ. 2475-2520 วรรณกรรมร้อยแก้วได้รับการสร้างสรรค์ขึ้นมากมาย วรรณกรรมร้อยกรองหาผู้ประพันธ์ได้น้อยลงเต็มที่ จากการสืบค้นพบว่าจังหวัดสุพรรณบุรีได้มีผู้ประพันธ์วรรณกรรมครบทั้ง 4 ประเภทที่ทำการศึกษา แต่น่าเสียดายที่ผลงานบางชิ้นอย่างนิราศอุททองไม่ปรากฏในแหล่งรวบรวมหนังสือ แต่ด้วยจำนวนชิ้นงานที่มากถึง 17 ชิ้นและประเภทของวรรณกรรมหลากหลายกว่าในสมัยอื่น ผลงานส่วนใหญ่เกิดจากบุคคลที่มีถิ่นกำเนิดในจังหวัดสุพรรณบุรีทำให้การสะท้อนภาพการดำรงชีวิตของชาวบ้านมีความลุ่มลึกกว่าสมัยอื่น กล่าวคือภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ค่านิยม และทัศนคติได้ถูกสื่อออกมาให้เห็นอย่างชัดเจนในวรรณกรรมช่วงนี้ แต่ภาพปัญหาและการจัดการทรัพยากรทั้งดินและน้ำกลับไม่เด่นชัด ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากวรรณกรรมส่วนใหญ่มักเขียนเพื่อรำลึกถึงเรื่องราวในอดีตซึ่งมีอายุอยู่ในราวทศวรรษ 2480 ถึงทศวรรษ 2520 ซึ่งปัญหาในเรื่องดังกล่าวยังไม่รุนแรงเท่าปัจจุบันนี้ และการเขียนเพื่อรำลึกถึงวันคืนในอดีตผู้แต่งมักจะหยิบยกความทรงจำที่ดีมาเขียน แตกต่างจากการเขียนรายงานข้อเท็จ

จริงและปัญหาในพื้นที่ แต่วรรณกรรมได้สะท้อนให้เห็นภาพของทรัพยากรชนิดอื่นที่ลดจำนวนลงอย่างชัดเจน อาทิ ป่า พืชพรรณ และสัตว์

วรรณกรรมเป็นหลักฐานและข้อมูลอันทรงคุณค่าในการศึกษาข้อมูลด้านต่างๆ ไม่เพียงแต่การดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร และหากคนรุ่นต่อไปได้มีโอกาสสร้างสรรค์งานวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับบ้านเกิดหรือถิ่นที่เคยพำนักไม่ว่าแง่มุมใดก็ตาม ก็ยังประโยชน์มหาศาลต่อคนรุ่นต่อไปดังเช่นที่งานวิจัยชิ้นนี้ได้รับ คงไม่มีใครเชื่อว่าการดำเนินธุรกิจเรือเมล์ในสมัยรัชกาลที่ห้าจะทำให้คนในแถบบางปลาหมอโดยเฉพาะที่ตำบลโคกครามหันไปมีอาชีพที่เกี่ยวข้องกับธุรกิจนี้หมดจนปัจจุบันเหลือเกษตรกรที่ทำนาเพียงรายเดียว วรรณกรรมตั้งแต่ต้นกรุงรัตนโกสินทร์เล่าเรื่องราวของชาวบ้านท้องถิ่นหนึ่งซึ่งมีวัฒนธรรมในการนอนกลางวัน จวบจนทุกวันนี้หากใครแวะผ่านไปที่ตำบลบางปลา อำเภอบางเลน จังหวัดนครปฐมในตอนเที่ยง ก็จะพบว่าคนที่นั่งต่างพักผ่อนนอนหลับในช่วงบ่ายของทุกวัน วรรณกรรมบ่งบอกให้ผู้อ่านรับรู้ว่าคุณลาวเป็นกลุ่มคนที่ทำประมงเก่งมาตั้งแต่บรรพบุรุษและวรรณกรรมอีกเช่นกันที่เป็นตัวยืนยันถึงการสืบทอดวัฒนธรรมและภูมิปัญญานั้นจวบจนปัจจุบัน หอยโข่ง หอยที่ชาวบ้านรู้จักกันดีในสมัยก่อนและเห็นกันอย่างดาษดื่น ปัจจุบันกลับไม่พบหอยชนิดนี้แล้วในจังหวัดสุพรรณบุรี และในอนาคตเด็กรุ่นต่อไปอาจได้ยินเพียงชื่อของมัน

7.2 สรุปภาพการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร

ยุคสร้างบ้านเมือง พ.ศ.2325-2398 ปัจจัยภายในพื้นที่ อันได้แก่ ประชากรน้อย ทรัพยากรในท้องถิ่นที่ยังคงอุดมสมบูรณ์ ลักษณะภูมิประเทศและพื้นที่เพาะปลูกส่วนใหญ่เป็นไปตามธรรมชาติ ยังไม่มีการดัดแปลงพื้นที่ เศรษฐกิจเป็นแบบพอเพียงชีพ พึ่งพิงกันเองภายในชุมชนมากกว่าภายนอก ชุมชนมีความสามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ชาวบ้านยังคงอยู่ในระบบไพร่และส่วยอยู่ ส่วนปัจจัยภายนอก บ้านเมืองในสมัยนั้นยังคงมีศึกสงครามกับประเทศใกล้เคียงและปราบกบฏศึกอยู่ นโยบายของรัฐมุ่งให้ประชาชนเร่งการเพาะปลูกเพื่อนำผลผลิตที่ได้เป็นเสบียงในการทำศึกสงคราม และเพื่อให้คนในประเทศได้บริโภคอย่างพอเพียง การส่งออกข้าวในยุคนี้จึงคำนึงถึงการบริโภคภายในประเทศก่อนเป็นลำดับแรก หากผลผลิตข้าวที่ได้ไม่เพียงพอแก่การบริโภคในช่วง 3 ปีแล้ว จะไม่ส่งข้าวออกนอกประเทศเด็ดขาด ถือเป็นนโยบายที่คำนึงถึงหลักความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) เป็นสำคัญ

การดำเนินชีวิตประกอบไปด้วยระบบเศรษฐกิจและการทำมาหากิน ยังคงเป็นแบบพออยู่พอกินเป็นส่วนใหญ่ เริ่มมีการค้าขายบ้างแต่ยังไม่ถือว่าเด่นชัดนัก ชาวบ้านเพาะปลูกพืชค่อนข้างหลากหลาย โดยมากพืชที่ปลูกเป็นพืชผักสวนครัวและผลไม้ในท้องถิ่น อาทิ พริก มะเขือ มะม่วง

กล้วย โดยปลูกพืชให้สอดคล้องกับภูมิประเทศและภูมิอากาศในท้องถิ่น ผลิตภัณฑ์มือเครื่องใช้ใน ชีวิตประจำวันเอง ชาวบ้านยังไม่ให้ความสำคัญกับเงินตรามากนัก บ้างก็เอาของไปแลกเป็นของ ในด้านประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ คนส่วนใหญ่ยังเหนียวแน่นในการเคารพสิ่งศักดิ์สิทธิ์ อาทิ ต้นโพธิ์ แม่น้ำนางทองน้ำ แม่น้ำนางเรือ เจ้าที่ ศาลหลักเมือง เป็นต้น วรรณกรรมของสุนทรภู่และ เสมียนมีแสดงให้เห็นถึงการเคารพและยึดมั่นเชื่อถือในสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ทั้งของตัวผู้แต่งเองและ ชาวบ้านตลอดริมฝั่งลำน้ำ ประเพณีที่พบในวรรณกรรมสมัยนี้คือ ประเพณีการทอดกฐินและ ประเพณีการไหว้พระวัดป่าเลไลยก์ ส่วนความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและชุมชนยังคงเป็นแบบ พึ่งพาอาศัยกัน ความสัมพันธ์กับรัฐและข้าราชการเป็นแบบเจ้านายกับป่าวไพร่

การจัดการทรัพยากรดินส่วนใหญ่เป็นการจัดการในลักษณะของกรรมสิทธิ์ที่ดิน ทั้งนี้เพื่อ สะดวกในการเก็บส่วยอากรของข้าราชการหรือผู้รับสัมปทานในการเก็บส่วยนั้น โดยกรรมสิทธิ์นี้ สามารถส่งมอบให้แก่ทายาทได้แต่ซื้อขายไม่ได้ ดังเช่นที่เสมียนมีไปเก็บส่วยที่สุพรรณบุรีคราวนั้น การจัดการทรัพยากรดินของชาวบ้านยังคงเป็นแบบปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ ในด้านการจัด การทรัพยากรน้ำ สุพรรณบุรีมีพื้นที่หลายอำเภอที่เป็นที่ลุ่มมาก เมื่อถึงฤดูน้ำหลากพืชผลก็จะเสีย หาย จึงเริ่มมีการสร้างทำนบสำหรับกั้นน้ำขึ้นบ้างในสมัยนั้น และให้ข้าราชการรายงานปริมาณน้ำ ฝนอย่างสม่ำเสมอ

ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากร ด้วยชีวิตที่เรียบง่ายเป็นอยู่ ตามอัตภาพ พึ่งตนเองและภายในชุมชนเป็นส่วนใหญ่จึงทำให้ดำรงชีพตลอดจนการเพาะปลูกไม่มี ค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนอันใด การทำเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพเป็นหลัก ประกอบกับนโยบายของรัฐ เองซึ่งถึงแม้ว่าจะให้มีการเร่งการผลิตแต่ก็เป็นการผลิตให้กับคนภายในประเทศเป็นสำคัญ ไม่ได้มุ่ง เน้นเพื่อการส่งออก ทำให้การใช้ทรัพยากรไม่เป็นไปแบบหักโหม การแย่งชิงทรัพยากรจึงไม่ ปรากฏให้เห็นในวรรณกรรม ทั้งนี้เนื่องจากประชากรในสมัยนั้นยังไม่มากนัก ภาควิชาใน ปี พ.ศ. 2360 มีประชากรประมาณ 550,000 คน (Sternstein, 1993 อ้างถึงใน ศาสตราจารย์ไพจิตร, 2546:28) ชาวบ้านเคารพและทำกิจกรรมให้สอดคล้องกับธรรมชาติ ปล่อยให้ธรรมชาติเป็นผู้ฟื้นฟูตัวของมัน เอง เป็นผลให้ทรัพยากรยังคงความอุดมสมบูรณ์ไว้ได้ (ภาพที่ 7-1)

ปัจจัยภายใน	+	ปัจจัยภายนอก
- ประชากรน้อย - ทรัพยากรในท้องถิ่นอุดมสมบูรณ์ - ลักษณะภูมิประเทศ พื้นที่เพาะปลูกเป็นไปตามธรรมชาติ - เศรษฐกิจแบบยังชีพพึ่งพิงตัวเองและภายในชุมชนมากกว่าภายนอก - ชุมชนมีความสามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน - ยังคงมีระบบไพร่และส่วยอยู่		- บ้านเมืองยังมีศึกสงครามภายนอกและปราบกบฏ - นโยบายของรัฐให้เร่งการเพาะปลูกเพื่อใช้เป็นเสบียงในการทำศึกสงคราม และเพื่อใช้บริโภคภายในประเทศ การส่งออกข้าวยังคำนึงถึงการบริโภคภายในประเทศเป็นหลักอยู่ (Food Security)

การดำเนินชีวิต	การจัดการทรัพยากร
1. ระบบเศรษฐกิจและการทำมาหากิน - เศรษฐกิจแบบพออยู่พอกินเป็นส่วนใหญ่ แต่เริ่มมีการค้าขายเข้ามาบ้าง - มีความหลากหลายในการเพาะปลูก - การเพาะปลูกสอดคล้องกับธรรมชาติในท้องถิ่น - ผลิตเครื่องมือเครื่องใช้ในชีวิตประจำวันเอง - ระบบเงินตรายังไม่มีความสำคัญกับคนในท้องถิ่น 2. ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ - การไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ อาทิ ดันโพธิ์ แม่ย่านางท้องถิ่น แม่นางเรือ เจ้าที่ ศาลหลักเมือง เป็นต้น - การทอดกฐินและการไหว้พระวัดป่าฯ 3. ความสัมพันธ์ในครอบครัว ชุมชน รัฐ - คนในชุมชนและในครอบครัวพึ่งพาอาศัยกัน - ความสัมพันธ์กับรัฐยังคงเป็นแบบเจ้านายกับบ่าวไพร่	1. ทรัพยากรดิน - ส่วนใหญ่มีการจัดการในลักษณะของกรรมสิทธิ์ที่ดิน เพื่อสะดวกในการเก็บส่วยอากร - การจัดการทรัพยากรดินแบบปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ 2. ทรัพยากรน้ำ - จัดการกับเรื่องปริมาณที่มีมากเกินไปเป็นส่วนใหญ่ ทำให้พืชผลเสียหาย เริ่มมีการสร้างท่อน้ำขึ้นน้ำบ้างแล้ว ให้ข้าราชการรายงานปริมาณน้ำฝนอย่างสม่ำเสมอ
ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากร/สถานการณ์ทรัพยากร	
- ดำรงชีวิตแบบพึ่งพาตัวเองและภายในชุมชน เป็นอยู่ตามอัธยาศัย การเพาะปลูกและดำรงชีพจึงไม่มีค่าใช้จ่ายหรือต้นทุนที่สูง - ทำเกษตรกรรมเพื่อการยังชีพเป็นส่วนใหญ่ ไม่ใช้ทรัพยากรอย่างหักโหม จึงไม่เกิดการแย่งชิงทรัพยากร - ทรัพยากรยังคงความอุดมสมบูรณ์ ธรรมชาติสามารถฟื้นตัวได้ด้วยตัวของมันเอง	

ภาพที่ 7-1 สรุปภาพการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากรยุคสร้างบ้านเมือง พ.ศ.2325-2398

ยุคเปิดเสรีทางการค้า พ.ศ.2398-2475 ปัจจัยภายใน ได้แก่ ประชากรเพิ่มขึ้น ภาคกลางในปี พ.ศ. 2460 มีประชากรประมาณ 3,300,000 คน (Manarungsan, 1989 อ้างถึงใน ชาญ พงษ์ไพจิตร, 2546: 28) ทรัพยากรในท้องถิ่น ซึ่งยังคงความอุดมสมบูรณ์ แต่เริ่มมีการนำมาใช้มากขึ้น บางชนิดลดลงไปมากในระยะหลัง อาทิ ปลาในลำน้ำ ป่าซึ่งถูกแผ้วถางทำลายลงไปเพื่อขยายเป็นพื้นที่เกษตรกรรม เศรษฐกิจเป็นแบบกึ่งยังชีพกึ่งค้าขาย แต่มีสัดส่วนและให้ความสำคัญกับการค้าขายมากขึ้น ยังพึ่งพาตัวเองและภายในชุมชนเป็นหลักอยู่ ชุมชนยังคงความสามัคคีและช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ถึงแม้จะเริ่มมีความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรร่วมกันแล้ว มีการยกเลิกระบบไพร่และช่วยในสมัยรัชกาลที่ 5 เนื่องจากประเทศชาติไม่ได้ต้องการแรงงานคนไว้ใช้ในการสร้างบ้านเมืองอีกต่อไป แต่ประเทศต้องการผลผลิตเพื่อส่งออกไปขายกับต่างชาติ ประชาชนจึงมีเวลาที่จะทำงานในไร่นาของตนมากขึ้น ส่วนปัจจัยภายนอก ประกอบไปด้วย นโยบายของรัฐที่ต้องการเพิ่มผลผลิตและเปลี่ยนจากการเร่งเพาะปลูกเพื่อนำผลผลิตที่ได้ใช้เป็นเสบียงในยามศึกและเพื่อให้คนในประเทศบริโภคอย่างพอเพียงมาเร่งเพาะปลูกเพื่อทำการค้าขายกับต่างชาติ ซึ่งมีผลทำให้เกิดการขยายพื้นที่เกษตรกรรมออกไปมาก ที่รกร้างว่างเปล่าและที่ที่เคยมีสภาพเป็นป่ามีพื้นที่ลดลงไปมากจากนโยบายของรัฐในยุคนั้น นอกจากนี้ยังให้เกษตรกรเพิ่มรอบในการเพาะปลูกสำหรับพื้นที่ใดที่เอื้ออำนวย มีการสนับสนุนวัวควายเพื่อการเพาะปลูกแก่เกษตรกร นอกจากนี้ให้มีการสร้างระบบชลประทานในบางพื้นที่และสร้างทำนบกั้นน้ำมากขึ้น ให้มีการสร้างเส้นทางคมนาคมสายหลักในตัวเมืองของแต่ละอำเภอ เหนือสิ่งอื่นใดการศึกษาเริ่มขยายวงกว้างในระดับภูมิภาคมากขึ้น โดยเริ่มมีการเรียนการสอนหนังสือตามวัดและบ้านของคหบดีบางแห่ง

สำหรับการดำเนินชีวิต ประกอบไปด้วยระบบเศรษฐกิจและการทำมาหากิน เป็นแบบกึ่งยังชีพกึ่งค้าขาย แต่คนเริ่มให้ความสำคัญกับการเพาะปลูกเพื่อการค้ามากขึ้น จึงเริ่มมีการเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น อาทิ ข้าว ทำให้อาชีพดั้งเดิมหลายๆ อาชีพเริ่มหายไป อาทิ การทำตาล การเพาะปลูกที่เคยปลูกพืชพื้นบ้าน พืชสวนครัวและผลไม้หลายๆ ชนิดเริ่มหันมาปลูกข้าวแทน ข้าวกลายเป็นพืชที่นิยมปลูกกันอย่างเป็นล่ำเป็นสัน เมื่อข้าวเป็นพืชที่มีราคาดี ทง่าย จึงมีการขยายพื้นที่ปลูกข้าวออกไปอย่างกว้างขวางแม้กระทั่งพื้นที่ที่มีลักษณะดอน น้ำทำไม่อุดมสมบูรณ์ หากจะปลูกข้าวในที่เหล่านี้ก็ต้องปลูกด้วยวิธีปักดำ ร่อนน้ำฝนจากธรรมชาติได้เพียงอย่างเดียว แต่เมื่อผลผลิตข้าวเป็นที่ต้องการมากขึ้น ไม่เพียงแต่พื้นที่ดอนจะถูกนำมาปลูกข้าวมากขึ้น แต่วิธีการเกษตรดั้งเดิมเริ่มเปลี่ยนไป กล่าวคือ ชาวนาเริ่มนำวิธีการหว่านมาใช้กับพื้นที่ดอนซึ่งมีปริมาณน้ำไม่มากเพียงพอ เนื่องจากสะดวกและทำง่ายกว่า วิธีนี้จึงเป็นที่นิยม เป็นการปรับเปลี่ยนที่ทำให้สมดุลการใช้น้ำเปลี่ยนไปและไม่สอดคล้องกับลักษณะพื้นที่ นอกจากนี้เริ่มมีการนำเครื่องจักรกลที่ไม่ได้ผลิตเองมาใช้บ้างแล้ว เช่น ระเบิดยนต์ ซึ่งต้องว่าจ้างมา ต้นทุนในการผลิตจึงสูงขึ้นตามไปด้วย เงินเริ่มมีความ

สำคัญสำหรับคนในพื้นที่ ในเรื่องของประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อ ด้วยลักษณะของเอกสารราชการที่เป็นวรรณกรรมส่วนใหญ่ของการศึกษาในช่วงนี้ทำให้มิติทางด้านวัฒนธรรมหย่อนอัตรสลงไปบ้าง แต่ก็ยังพบลักษณะประเพณีในการเรียกชนิดพันธุ์ข้าวที่สัมพันธ์กับลักษณะการทำนา แต่เมื่อลักษณะการทำนาได้เปลี่ยนแปลงไปโดยไม่สอดคล้องกับธรรมชาติอีก การเรียกชนิดพันธุ์ข้าวที่เคยสัมพันธ์กับลักษณะการทำนาจึงพลอยเลื่อนหายไปด้วย (นำพันธุ์ข้าวที่ใช้กับนาค้าซึ่งเหมาะกับพื้นที่ดอนมาปลูกด้วยวิธีการหว่านในพื้นที่ลุ่ม) นอกจากนี้พบประเพณีการทอดผ้าป่าของชาวสุพรรณซึ่งมีลักษณะโดดเด่น คือ มีทั้งความพร้อมเพรียง สนุกสนาน ส่วนความสัมพันธ์ภายในครอบครัวและชุมชนยังคงเป็นแบบพึ่งพาอาศัยกัน งานที่ต้องอาศัยความร่วมมือช่วยเหลือกันภายในชุมชนก็ยังคงได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี อาทิ การขุดลอกคูคลอง การช่วยกันกำจัดผักตบชวา แต่เริ่มมีความขัดแย้งในเรื่องการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างเจ้าหน้าที่ของรัฐและชาวบ้าน ชาวบ้านให้ความเคารพเจ้าหน้าที่ของรัฐเสมือนกับเป็นเจ้านาย แต่ชาวบ้านในบางพื้นที่ที่ได้รับความเดือดร้อนจากการปฏิบัติตัวไม่ชอบของเจ้าหน้าที่รัฐก็เริ่มมีความกล้าที่จะร้องเรียนเมื่อมีผู้มาตรวจราชการ ทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงในเรื่องการกล้าคิดกล้าแสดงออก การเรียกร้องในสิ่งที่ไม่ถูกต้องถึงแม้ว่าจะเป็นบุคคลที่ชาวบ้านเกรงกลัวและมีอำนาจมากกว่าก็ตาม

การจัดการทรัพยากรดินในยุคนี้ส่วนใหญ่เป็นการพัฒนาการจัดการกรรมสิทธิ์ที่ดินให้ชัดเจน ทนสมัยขึ้น อาทิ การรังวัดที่ดิน ทำแผนที่ที่ดิน ทำทะเบียนที่ดิน เป็นต้น และส่งเสริมการขยายพื้นที่เพาะปลูกโดยให้น้ำที่ดินรกร้างว่างเปล่าและที่ป่าขยายเป็นพื้นที่เกษตรกรรมเพื่อให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น และเพื่อให้คนไทยได้มีส่วนเป็นเจ้าของที่ดินขนาดย่อมตามความเหมาะสมแก่ครอบครัว ซึ่งกฎหมายฉบับนี้มีชื่อว่า พระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ฉบับที่ 6 พ.ศ. 2479 (ประกาศฯ นุญ ประเสริฐ, มปป.) มีการขุดลอกคูคลองโดยมีจุดประสงค์เพื่อให้การคมนาคมสะดวกขึ้น และสามารถทำไร่ยวดยาวเข้าตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนตลอดจนค้าขายเพื่อนำความเจริญเข้ามาในพื้นที่ แต่การจัดการทรัพยากรดินในเชิงคุณภาพยังมีลักษณะเช่นเดิมคือปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ ในด้านการจัดการทรัพยากรน้ำ สืบเนื่องจากนโยบายส่งเสริมการขยายพื้นที่เพาะปลูกและการเพิ่มรอบเพาะปลูก จึงให้มีการสร้างระบบชลประทานในบางพื้นที่และสร้างตอม่อกั้นน้ำมากขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับพื้นที่เกษตรกรรมที่เพิ่มมากขึ้น นอกจากนี้ราษฎรและหน่วยงานในท้องถิ่นบำรุงดูแลแหล่งน้ำของตนก่อนที่จะขอความช่วยเหลือจากภาครัฐ

ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากร ประชากรมากขึ้น ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบกึ่งยังชีพกึ่งค้าขาย การทำเกษตรกรรมเริ่มทำเพื่อการค้ามากขึ้น และให้ความสำคัญกับเงินตรามากขึ้น ทำให้เกิดการลงทุนและค่าใช้จ่ายในชีวิตประจำวันมากขึ้น อาทิ การจ้างระหัดยนต์เพื่อสูบน้ำเข้าที่นา นอกจากนี้ยังทำให้เกิดการใช้ทรัพยากรอย่างเต็มที่มากขึ้นทั้งน้ำและ

ดิน จึงเริ่มเกิดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร ผลของการเร่งเพาะปลูกข้าวซึ่งเป็นพืชที่ต้องการน้ำมากออกไปเป็นวงกว้าง ทำให้สมดุลน้ำเปลี่ยนแปลงไป น้ำเริ่มมีไม่พอใช้ในบางฤดูกาล การชลประทานที่คาดว่าจะเป็สิ่งที่ช่วยสนับสนุนการเพาะปลูกให้สะดวกยิ่งขึ้นกลับก่อให้เกิดปัญหาน้ำไม่ขึ้นทุ่งอย่างเคยในบางพื้นที่ คนเริ่มเห็นแก๊ตวมมากขึ้น ทอดแห่ล่าจนทำให้ลำนน้ำตื้นเขิน การคมนาคมไม่สะดวก ถึงแม้ทรัพยากรธรรมชาติส่วนใหญ่จะยังคงความอุดมสมบูรณ์ แต่ก็มีทรัพยากรบางประเภทที่ลดจำนวนลงอย่างเห็นได้ชัด อาทิ ป่าไม้ และปลาในลำนน้ำ แต่โดยรวมธรรมชาติก็ยังสามารถฟื้นคืนสภาพได้ด้วยตัวของมันเอง เนื่องจากยังไม่ปรากฏปัญหาในเรื่องความเสื่อมโทรมของทรัพยากรดินและน้ำ ความหลากหลายของพืชและสัตว์ก็ยังคงมีมากอยู่ ปัญหาแมลงศัตรูพืชทำความเสียหายยังไม่มี (ภาพที่ 7-2)

ปัจจัยภายใน	ปัจจัยภายนอก
- ประชากรเพิ่มมากขึ้น - ทรัพยากรยังคงอุดมสมบูรณ์แต่เริ่มมีการนำมาใช้มากขึ้น บางชนิดลดลงมาก - เศรษฐกิจแบบกึ่งยังชีพพึ่งพิงค้าขาย ยังคงพึ่งพิงตัวเองและภายในชุมชนมากกว่าภายนอก - ชุมชนมีความสามัคคี ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน - ยกเลิกระบบไพร่และส่วย	- นโยบายของรัฐในการเพิ่มผลผลิตโดยให้เร่งการเพาะปลูกเพื่อค้าขายกับต่างประเทศ ทำให้เกิดการส่งเสริมการเพิ่มพื้นที่เพาะปลูก เพิ่มรอบการเพาะปลูก สนับสนุนวัวควายแก่เกษตรกร - ให้มีการสร้างระบบชลประทานในบางพื้นที่ - ให้มีการสร้างเส้นทางคมนาคมสายหลักในเมือง - ให้มีการก่อตั้งโรงเรียนตามวัดและบ้านคหบดี

การดำเนินชีวิต	การจัดการทรัพยากร
1. ระบบเศรษฐกิจและการทำมาหากิน - เศรษฐกิจแบบกึ่งยังชีพพึ่งพิงค้าขาย - เริ่มเพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวมากขึ้น เริ่มมีการฝึกในธรรมชาติ - บุกเบิกแผ้วถางป่าและพื้นที่ที่รกร้างเพื่อขยายพื้นที่เพาะปลูก - เริ่มนำเครื่องจักรกลนอกเหนือจากที่ผลิตเองมาใช้บ้างแล้ว เช่น ระเบิดขุดดิน - คนเริ่มให้ความสำคัญกับเงินตรามากขึ้น 2. ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ - ประเพณีทอดผ้าป่า - ประเพณีการเรียกขานนิคมพันธุ์ข้าวที่สัมพันธ์กับลักษณะการทำนาเปลี่ยนแปลงไป 3. ความสัมพันธ์ในครอบครัว ชุมชน รัฐ - คนในชุมชนและในครอบครัวยังคงพึ่งพาอาศัยกัน แต่เริ่มมีความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรบางประเภท เริ่มมีการว่าจ้างแรงงาน - ความสัมพันธ์กับรัฐยังคงเป็นแบบเจ้านายกับบ่าวไพร่	1. ทรัพยากรดิน - มีการจัดการเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินให้ชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเริ่มมีการแผนที่และรังวัดที่ดิน - การขยายพื้นที่เพาะปลูกทำให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าและพื้นที่รกร้าง - บุคคลออกคลองเพื่อการคมนาคมที่สะดวกขึ้น และสามารถค้าขายตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนได้ - การจัดการทรัพยากรดินแบบปล่อยให้ไปตามธรรมชาติ 2. ทรัพยากรน้ำ - สร้างระบบชลประทานในบางพื้นที่เพื่อให้สอดคล้องกับการเพิ่มพื้นที่เกษตร - ราษฎรและหน่วยงานในท้องถิ่นบำรุงดูแลแหล่งน้ำของตนก่อนขอความช่วยเหลือจากภาครัฐ
ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากร/สถานภาพทรัพยากร	
- ดำรงชีวิตแบบกึ่งยังชีพพึ่งพิงค้าขาย และให้ความสำคัญกับเงินตรามากขึ้น การดำรงชีพและการเพาะปลูกเริ่มมีค่าใช้จ่ายและต้นทุน - ทำเกษตรกรรมเริ่มทำเพื่อการค้ามากขึ้น ใช้ทรัพยากรอย่างเต็มที่มากขึ้น จึงเริ่มเกิดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร - การเพิ่มพื้นที่เกษตรและสนับสนุนให้เพิ่มรอบการเพาะปลูกทำให้เกิดปัญหาน้ำไม่พอใช้ ในบางพื้นที่เส้นทางของน้ำทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสร้างความเสียหาย - ทรัพยากรส่วนใหญ่ยังคงความอุดมสมบูรณ์ มีบางประเภทที่เริ่มลดลง ธรรมชาติยังคงสามารถฟื้นตัวได้ด้วยตัวของมันเอง ความหลากหลายของพืชและสัตว์ยังมีมากอยู่	

ภาพที่ 7-2 สรุปภาพการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากรยุคเปิดเสรีทางการค้า พ.ศ. 2398-2475

ยุคปรับตัวให้เท่าทันโลก พ.ศ.2475 ถึง ทศวรรษ 2520 ปัจจัยภายใน ได้แก่ ประชากรเพิ่มมากขึ้นในอัตราที่สูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ภาคกลางในปีพ.ศ. 2460 มีประชากรประมาณ 3.3 ล้านคน แต่เมื่อผ่านมา 20 ปี มีประชากรเพิ่มขึ้นเป็น 5.7 ล้านคน และอีก 10 ปี ต่อมา เป็น 7.0 ล้านคน (Ingram, 1971: 46) และในช่วง พ.ศ. 2490-2510 จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอัตราร้อยละ 3 ต่อปี ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการแพทย์เจริญขึ้น การควบคุมโรคติดต่อสามารถทำได้ดีขึ้น จึงทำให้อัตราการตายลดลง โดยปี พ.ศ. 2503 ภาคกลางมีประชากรทั้งสิ้น 8.2 ล้านคน และเพิ่มขึ้นเป็น 16.0 ล้านในปี พ.ศ. 2522 (ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์, 2546: 40 ; วิทยากร เชียงกุล, 2525: 4) ในขณะที่ทรัพยากรในท้องถิ่นเริ่มเสื่อมโทรมและร่อยหรอ สภาพดินฟ้าอากาศเริ่มแปรปรวน มีพื้นที่ที่อยู่ในระบบชลประทานมากขึ้น เศรษฐกิจเป็นแบบเพื่อการค้า ชุมชนพึ่งพิงภายนอกมากกว่าตัวเอง ต้องซื้อเครื่องใช้ไม้สอยและเสื้อผ้าจากภายนอก การช่วยเหลือกันภายในครอบครัวและชุมชนลดลง เกิดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรร่วมกันมากขึ้น คนเริ่มมีการศึกษามากขึ้นกว่าก่อน สถานที่ให้ความรู้ นอกจากวัดแล้วยังมีโรงเรียน ในระยะหลังผู้ที่มั่งคั่งเงินมักจะส่งลูกหลานไปเรียนในเมืองหรือในกรุงเทพ ทำให้ความใกล้ชิดในหมู่ญาติพี่น้องและคนในชุมชนเดียวกันลดลง

ส่วนปัจจัยภายนอกในยุคสมัยนี้มีอิทธิพลมากต่อการเปลี่ยนแปลงการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากรของคนในท้องถิ่น ปัจจัยเหล่านี้ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยผู้ที่จบการศึกษาจากต่างประเทศ เป็นจุดเริ่มต้นของการนำแนวคิดแบบตะวันตกและแนวคิดแบบใหม่มาใช้ในการบริหารและพัฒนาประเทศ รัฐยอมรับแนวคิดในการพัฒนาประเทศมาจากองค์กรต่างชาติดังเช่นการโลก เกิดเป็นแผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับต่างๆ ซึ่งแผนเหล่านี้มีผลในทางปฏิบัติ อาทิ แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) และ แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) มุ่งเน้นการสร้างสาธารณูปโภคประเภทต่างๆ ในชนบท และแผนที่ถือเป็นจุดเปลี่ยนแห่งวิธีการเกษตรดั้งเดิมของคนในชนบทมากที่สุด คือ แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) ซึ่งสนับสนุนให้มีการใช้พื้นที่อย่างเต็มศักยภาพ โดยสนับสนุนให้มีการเพิ่มรอบการเพาะปลูกอย่างเต็มที่ ตั้งศูนย์วิจัยและทดลองข้าวในต่างจังหวัด ให้เงินกู้แก่เกษตรกรเพื่อนำไปซื้อปุ๋ยและสารเคมีมาเพิ่มผลผลิต ให้มีการปฏิรูปที่ดิน ส่งเสริมให้มีการพัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน นอกจากนี้การเน้นนโยบายในการเพิ่มการขยายตัวทางด้านเศรษฐกิจและการแข่งขันทางการค้ากับต่างประเทศ ทำให้ประเทศไทยต้องเข้าสู่กฎระเบียบต่างๆ มากมายที่เป็นกฎข้อบังคับสากลของประเทศสมาชิก ทำให้ต้องปรับเปลี่ยนวิธีการผลิตภายในประเทศเพื่อให้สอดคล้องกับข้อระบียบนั้น การส่งเสริมทางด้านอุตสาหกรรมถึงแม้ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรีจะมีอุตสาหกรรมไม่มากนัก แต่จังหวัดใกล้เคียงอย่างกรุงเทพ ปทุมธานี อยุธยา กาญจนบุรี ส่งผลทำให้คนในจังหวัดสุพรรณบุรีละทิ้งบ้านเกิดเมืองนอนเดินทางออกไปทำงานรับจ้างทั้งในและนอกพื้นที่จำนวนมาก

ประกอบกับความพยายามของรัฐและพ่อค้าในการดึงส่วนเกินภาคเกษตรออกมา นายทุนซึ่งมีกลยุทธ์ทางการค้าที่แยบยล ปลดปล่อยเงินกู้ให้สินเชื่อด้วยวิธีการต่างๆ ซึ่งเป็นหนทางในการเอารัดเอาเปรียบเกษตรกร ทำให้เกษตรกรเกิดหนี้และภาระผูกพัน เกษตรกรต้องลงทุนมากขึ้น ภาษีสินค้าบริโภคและสินค้าภาคการเกษตรก็สูงขึ้น ในขณะที่ราคาผลผลิตตกต่ำ เป็นผลให้เกิดภาวะหนี้สินและสูญเสียที่ดินทำกินไปในที่สุด

การดำเนินชีวิต ระบบเศรษฐกิจเป็นแบบการค้าอย่างเต็มตัว การค้าขายเกิดขึ้นทั่วไป ให้ความสำคัญกับเงินตรามากกว่าน้ำใจและความเอื้ออาทร การนำไปแลกกับของไม่มีให้เห็นอีก เกษตรกรเน้นการปลูกพืชเชิงเดี่ยวซึ่งเสี่ยงต่อราคาที่อาจตกต่ำได้ (กลไกการตลาด) คนเริ่มหันมาพึ่งระบบชลประทานมากกว่าธรรมชาติ เพาะปลูกพืชโดยเน้นปริมาณของผลผลิตเป็นสำคัญโดยไม่คำนึงถึงความสมดุลและขีดจำกัดของธรรมชาติ ป่าถูกแผ้วถางจนหมดสิ้น ทั้งอุปกรณ์ที่เคยผลิตเองได้ หันมาใช้เครื่องจักร เครื่องทุ่นแรงที่เอื้อต่อวิธีการผลิตที่เร่งรีบ กล้าที่จะลงทุนเกินตัว เมื่อผลผลิตเสียหาย ถูกกดราคา ไม่ได้ให้เงินมากมายอย่างที่คิด จึงต้องมีหนี้สินติดตัว และสูญเสียที่ดินทำกินไปในที่สุด ต้องผันไปประกอบอาชีพรับจ้างหรือเข้ากรุงเทพและเมืองใหญ่เพื่อหางานทำ การเก็บข้าวเพื่อการบริโภคภายในครอบครัวและใช้เป็นเมล็ดพันธุ์ค่อยๆ หายไป และทำให้พันธุ์ข้าวดั้งเดิมสูญหายไปไปในที่สุด ส่วนประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกและการเคารพในธรรมชาติที่ยังคงพบในวรรณกรรม คือ ประเพณีลอยกระทง การแห่นางแมว ประเพณีอื่นอันเกี่ยวข้องกับการเพาะปลูกไม่ถูกกล่าวถึงในวรรณกรรมที่ศึกษา ปัจจุบันประเพณีเหล่านี้ได้ถูกละเลยและสูญหายไปเนื่องจากคนให้ความสำคัญการเพิ่มผลผลิต การเพิ่มรอบการเพาะปลูก การเอาตัวรอดในภาวะหนี้สินบีบคั้นมากกว่าสิ่งที่มองไม่เห็นและสัมผัสไม่ได้ ส่วนประเพณีอื่นๆ ที่พบ ได้แก่ การโกนจุก การทอดผ้าป่า และประเพณีสงกรานต์ซึ่งเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัย เมื่อการคมนาคมทางบกมีความสะดวกรวดเร็วมากกว่า การทอดผ้าป่าทางเรือจึงหมดไป ความสัมพันธ์ภายในครอบครัวเริ่มห่างเหินกันมากขึ้น เนื่องจากคนในวัยทำงานถ้าไม่ทำงานในท้องไร่ท้องนา ก็ไปประกอบอาชีพอื่นซึ่งทำให้ต้องทิ้งลูกไว้กับคนแก่ ส่วนเด็กที่โตในระดับที่ดูแลตัวเองได้ก็มักจะเข้าเมืองไปศึกษาต่อ ความใกล้ชิดสนิทสนมระหว่างเด็กและคนแก่ก็เริ่มเกิดช่องว่างขึ้น ครอบครัวก็มีลักษณะครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น การช่วยเหลือกันในหมู่เครือญาติ อาทิ การลงแขกก็ลดน้อยลงจนไม่พบอีกในปัจจุบัน คนต่างรุ่นกันเริ่มมีความขัดแย้งทางด้านทัศนคติในการใช้ชีวิต การถ่ายทอดความรู้และภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตเริ่มขาดช่วง ความร่วมมือร่วมใจในชุมชน อาทิ งานบุญต่างๆ ยังคงมีอยู่แต่อาจเปลี่ยนจากแรงงานในการร่วมแรงเป็นการช่วยเหลือทางข้าวของเงินทองแทน

การจัดการทรัพยากรดิน ยังคงจัดการเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินต่อไป เริ่มมีการปฏิรูปและจัดรูปที่ดิน รัฐส่งเสริมให้มีการใช้ปุ๋ยและสารเคมีเพื่อเร่งผลผลิตและแก้ปัญหาดินเสื่อมโทรมเป็นโรค แต่

กลับไม่มีการพักดินหรือปล่อยให้ธรรมชาติฟื้นฟูตัวของมันเอง การจัดการทรัพยากรน้ำ พยายามสร้างและขยายระบบชลประทานเพื่อจัดสรรน้ำให้ทั่วถึง แต่ในขณะเดียวกันก็ยังคงส่งเสริมให้เกษตรกรเพาะปลูกอย่างเข้มข้นต่อไป ทำให้เกิดปัญหาขาดแคลนน้ำและน้ำเน่าเสีย ภาครัฐพยายามที่จะแก้ปัญหาการเน่าเสียของน้ำในธรรมชาติ โดยออกกฎหมายควบคุมการปล่อยน้ำจากภาคอุตสาหกรรม แต่ก็ยังไม่สามารถควบคุมน้ำเสียที่ออกจากพื้นที่เกษตรซึ่งมีพื้นที่มากกว่าได้

ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากร การดำรงชีพและวิถีการเพาะปลูกที่เปลี่ยนไป ก่อให้เกิดค่าใช้จ่ายและต้นทุนที่สูงขึ้น ทำให้เกิดหนี้สิน เมื่อไม่สามารถปลดหนี้ตัวเองได้ท้ายที่สุดก็ต้องสูญเสียที่ดินทำกินไป ส่วนใหญ่ต้องหันไปประกอบอาชีพรับจ้างทั้งในและนอกภาคเกษตร นอกจากนี้การทำเกษตรกรรมเพื่อการค้า ทำให้ต้องใช้ทรัพยากรอย่างหักโหม ทรัพยากรจึงเสื่อมโทรมและขาดแคลน เกิดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ต้องใช้เงินทุนที่สูงขึ้นในการปรับปรุงฟื้นฟูให้สามารถใช้ทรัพยากรได้ดั้งเดิมซึ่งบางครั้งก็ไร้ผล ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติหายไป การพัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานที่มีมากขึ้นถึงแม้จะทำให้การดำเนินชีวิตสะดวกสบายขึ้น แต่สร้างผลกระทบต่อแนวคิดในการดำเนินชีวิตแบบดั้งเดิม อาทิ น้ำประปา ทำให้ชาวบ้านไม่คิมน้ำจากธรรมชาติอย่างเคย ความสัมพันธ์ในเชิงพึ่งพาจึงลดน้อยลง ทำให้การเคารพ ห่วงใยต่อการเปลี่ยนแปลงไปของสภาพลำนน้ำเลือนหายไปด้วย การสร้างถนน ทำให้การเดินทางสะดวกรวดเร็วขึ้น แต่ก็ทำให้คนคลายความสัมพันธ์ที่มีต่อสายน้ำ การเดินทางที่สะดวกเร็วขึ้นเป็นเสมือนดาบสองคมที่นำพาเอกระแสวัตถุนิยมและการคลั่งความเจริญจากภายนอกเข้ามาด้วย การจัดรูปที่ดินทำให้พื้นที่เพาะปลูกมีทางรับน้ำเข้าสู่ไร่นา และทางระบายน้ำออกจากไร่นาอย่างชัดเจน มีการปรับที่ดินที่เรียบเสมอเพื่อสะดวกต่อการไถนาและการใช้เครื่องจักร แต่ก็ทำให้ความหลากหลายของพืชและสัตว์ในท้องทุ่งลดลง ซึ่งหมายถึงอาหารที่ชาวบ้านเคยได้มาโดยไม่ต้องใช้เงินแลกซื้อต้องพลอยลดน้อยไปด้วย ภายใต้ภาวะการดำเนินชีวิตเช่นนี้ก่อให้เกิดผลกระทบต่อทรัพยากรธรรมชาติโดยตรง น้ำกลายเป็นทรัพยากรที่เกิดการแข่งขันกันอย่างดุเดือด ในขณะที่คุณภาพน้ำที่มีอยู่ก็เน่าเสียส่งผลกระทบต่อทรัพยากรอื่นไปด้วย อาทิ พืชน้ำและสัตว์น้ำที่ลดจำนวนและความหลากหลายลงไปมาก ส่วนดินซึ่งไม่เคยปรากฏปัญหาในเชิงคุณภาพมาก่อน เมื่อมาถึงยุคดังกล่าวกลับเสื่อมโทรม เป็นโรค และขาดความอุดมสมบูรณ์ พืชและสัตว์บกที่เคยมีอยู่ชุกชุมแต่เมื่อระบบนิเวศเปลี่ยนแปลงไป บ้างก็ต้องปรับเปลี่ยนที่อยู่และการหากินเพื่อเอาตัวรอด บ้างก็พลอยสูญหายไป อาทิ พืชและสัตว์ที่เคยหากินและอาศัยอยู่ชายป่า ปัญหาแมลงศัตรูพืชรบกวนทำให้พืชผลเสียหายกลายเป็นปัญหาใหญ่อีกประการหนึ่งซึ่งทำให้เกษตรกรต้องใช้สารเคมีและมีต้นทุนที่สูงขึ้นในการผลิต (ภาพที่ 7-3)

ปัจจัยภายใน	ปัจจัยภายนอก
- ประชากรเพิ่มในอัตราที่สูง - ทรัพยากรเสื่อมโทรมและร่อยหรอ - มีระบบชลประทานในพื้นที่ - เศรษฐกิจเพื่อการค้า พึ่งพิงภายนอกมากกว่าตัวเอง - การช่วยเหลือกันภายในครอบครัวและชุมชนลดลง - เกิดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน - คนมีการศึกษามากขึ้นกว่าก่อน	- การเปลี่ยนแปลงการปกครองโดยผู้ที่จบการศึกษาจากต่างประเทศ ก่อให้เกิดการนำแนวคิดแบบตะวันตกและแนวคิดแบบใหม่มาใช้ในการบริหารและพัฒนาประเทศ - นโยบายของรัฐ อาทิ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม สนับสนุนให้ใช้พื้นที่อย่างเต็มศักยภาพ เพิ่มรอบการเพาะปลูก ดึงดูดปัจจัยและทดลองข้าว ให้เงินกู้เพื่อเกษตรกรเพื่อนำเงินไปซื้อปุ๋ย สารเคมีมาเพิ่มผลผลิต ส่งเสริมให้มีการพัฒนาสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานและการปฏิรูปที่ดิน - แข่งขันการค้ากับต่างประเทศ เข้าสู่กฎระเบียบทางการค้าสากล - การคมนาคมที่สะดวกขึ้นทำให้ได้รับความเจริญ และกระแสวัฒนธรรมได้ง่ายและรวดเร็วขึ้น

การดำเนินชีวิต	การจัดการทรัพยากร
1. ระบบเศรษฐกิจและการทำมาหากิน - เศรษฐกิจเพื่อการค้าอย่างเต็มตัว การค้าขายเกิดขึ้นทั่วไป ให้ความสำคัญกับเงินตรา - เพาะปลูกพืชเชิงเดี่ยวโดยเน้นปริมาณผลผลิตเป็นสำคัญ ไม่คำนึงถึงความสมดุลของธรรมชาติ - พึ่งระบบชลประทานมากกว่าธรรมชาติ - ใช้เครื่องจักร ทั้งอุปกรณ์ที่ผลิตเอง - ลงทุนเกินตัว มีหนี้สิน สูญเสียที่ดิน หันไปมีอาชีพรับจ้างหรือเข้ากรุงเทพฯหางาน - บุกรุกแผ้วถางป่าจนหมดสิ้น 2. ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ - ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อเกี่ยวกับการเพาะปลูกและการเคารพธรรมชาติค่อยๆ สูญไป - ประเพณีทอดผ้าป่า โคนจุก และสงกรานต์ 3. ความสัมพันธ์ในครอบครัว ชุมชน รัฐ - เป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ไม่มีการลงแขกของ คนในครอบครัวและชุมชนอีก ช่วยเหลือกันน้อยลง คนต่างรุ่นเริ่มมีความขัดแย้งทางด้านทัศนคติ - ความร่วมมือในชุมชนอาจเปลี่ยนจากการให้แรงงานเป็นเงินทอง	1. ทรัพยากรดิน - ยังคงจัดการเรื่องกรรมสิทธิ์ที่ดินต่อไป และให้มีการจัดรูปที่ดิน - ส่งเสริมให้มีการใช้ปุ๋ยและสารเคมีเพื่อเร่งผลผลิต และแก้ปัญหาดินเป็นโรค - ไม่มีการพักฟื้นดินหรือปล่อยตามธรรมชาติต่อไป 2. ทรัพยากรน้ำ - มีระบบชลประทานเพื่อจัดสรรน้ำให้ทั่วถึง - การเพาะปลูกอย่างเข้มข้นก่อให้เกิดการขาดแคลนน้ำ และน้ำเน่าเสีย - ออกกฎหมายควบคุมการปล่อยน้ำจากอุตสาหกรรม แต่ไม่มีการควบคุมน้ำเสียที่ออกจากพื้นที่เกษตรกรรมและชุมชน
ความสัมพันธ์ระหว่างการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากร/สถานภาพทรัพยากร - การดำรงชีพและการเพาะปลูกมีค่าใช้จ่ายและต้นทุนสูง ทำให้เกิดหนี้สิน สูญเสียที่ดิน หันไปทำอาชีพรับจ้าง - ทำเกษตรกรรมเพื่อการค้า ใช้ทรัพยากรอย่างหักโหม ทรัพยากรจึงเสื่อมโทรมและขาดแคลน เกิดความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากร ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติหายไป - การพัฒนาสาธารณูปโภคเป็นปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในวิถีดั้งเดิม - สถานภาพทรัพยากรน้ำ ในเชิงปริมาณเกิดการขาดแคลนและแย่งชิงกัน เชิงคุณภาพเกิดการเน่าเสีย ส่วนดินเสื่อมโทรม เป็นโรค และขาดความอุดมสมบูรณ์ ส่วนทรัพยากรอื่น อาทิ สัตว์และพืช ลดจำนวนและสูญไปมาก	

7.3 สรุปพัฒนาการของภูมิปัญญา

อันที่จริงสาระในเรื่องการดำเนินชีวิตและการจัดการทรัพยากรที่ได้สรุปมาในข้างต้นนั้น ได้แฝงไว้ซึ่งพัฒนาการของภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร แต่เพื่อให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้น จึงขอสรุปเป็นประเด็นว่าในแต่ละยุคมีสิ่งใดที่เป็นภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร และภูมิปัญญาเหล่านั้นได้ปรับเปลี่ยนหรือสูญหายไปหรือไม่เมื่อกาลเวลาผ่านไป ภูมิปัญญาอะไรที่เกิดขึ้นใหม่ รวมถึงวิเคราะห์ความเป็นไปได้ในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

ยุค สร้างบ้านเมือง พ.ศ.2325-2398

- เศรษฐกิจแบบพอเพียงชีพและอยู่ตามอัตภาพ ทำให้มีการพึ่งพาตนเองสูง ไม่ต้องพึ่งพิงภายนอกหรือต้องใช้สิ่งอำนวยความสะดวก ซึ่งเป็นการเพิ่มภาระค่าใช้จ่ายให้สูงขึ้น
- เพาะปลูกให้สอดคล้องกับธรรมชาติ พักผ่อนตามฤดูกาล
- ทักษะคิดในการมองความมั่งมีที่กิจการงานทำ ไม่ได้มองที่วัตถุภายนอกหรือบ้านช่อง
- ปลูกผักสวนครัวและหาอาหารตามธรรมชาติที่อยู่รอบตัว ไม่ต้องเสียเงินทองซื้อหา ทำให้เกิดความรักความผูกพันกับธรรมชาติทางอ้อม เมื่อเราพึ่งพิงสิ่งเหล่านี้ เราก็ต้องเคารพและให้ความสำคัญกับมัน
- ให้ความสำคัญกับการเก็บสะสมอาหารให้เพียงพอต่อการบริโภคและใช้เป็นพันธุ์ก่อน แล้วจึงนำออกขายเมื่อมีเหลือ ถือเป็นการให้ความสำคัญกับความมั่นคงทางอาหาร (Food Security) เพื่อจะได้มีกินไม่เดือนร้อนในภายหน้า

ยุคเปิดเสรีทางการค้า พ.ศ.2398-2475

- ยังพึ่งพาตนเองและชุมชนเป็นส่วนใหญ่
- อุปกรณ์ เครื่องมือที่ใช้ในชีวิตประจำวันรวมถึงเสื้อผ้า เริ่มใช้ของจากภายนอกเข้ามาปะปนเนื่องมาจากสิ่งต่างๆ เหล่านี้สามารถทำให้ประหยัดเวลาและแรงงานมากขึ้น
- การเพาะปลูกโดยรวมสอดคล้องกับธรรมชาติ ทรัพยากรต่างๆ สามารถฟื้นคืนสภาพได้ด้วยตัวของมันเอง แต่เริ่มมีการฝืนธรรมชาติและเพาะปลูกไม่เหมาะสมกับพื้นที่ทำให้ต้องใช้ทรัพยากรมากขึ้น อาทิ การปลูกข้าวในที่ดอน ทำให้ต้องใช้ทุนที่สูงขึ้น เพราะน้ำขาดแคลน สมดุลน้ำเปลี่ยนไป หากเพาะปลูกพืชที่เหมาะสมก็ไม่ต้องใช้น้ำมาก ทั้งนี้เนื่องมาจากรัฐบาลต้องการส่งข้าวเป็นสินค้าออกของประเทศ

- การมุ่งเพาะปลูกพืชเพื่อการค้ามากขึ้นและปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทำให้ละทิ้งอาชีพบางอาชีพไป อาทิ การทำตาล เนื่องจากทำยากกว่าการปลูกข้าวและได้เงินน้อยกว่า การเพาะปลูกไม่มีการกระจายความเสี่ยง
- เลือกพันธุ์ข้าวเหมาะสมกับพื้นที่ ทนโรคและแมลง ไม่ต้องใช้ปุ๋ยหรือยาอะไรเพื่อเร่งผลผลิต ต้นทุนจึงไม่สูง ชาวบ้านยังคงรักษาพันธุ์ดั้งเดิมและมีการพัฒนาพันธุ์ด้วยตนเองเรื่อยมา
- ปรับเปลี่ยนภูมิปัญญาในการนำข้าวมาสวนที่ทำในที่ดอนด้วยวิธีการปักดำ มาปลูกแบบหว่านในที่ลุ่มแทน เนื่องจากเห็นว่าเป็นข้าวที่ให้ผลผลิตดี และวิธีดังกล่าวสามารถประหยัดเวลาและแรงงานได้
- ทักษะคิดในการมองความมั่งมีที่กิจการงานทำ ไม่ได้มองที่วัตถุภายนอกหรือบ้านช่องไม่พบในวรรณกรรม
- การหาอาหารตามธรรมชาติที่อยู่รอบตัวยังคงมีอยู่
- ให้ความสำคัญกับการเก็บสะสมอาหารให้เพียงพอต่อการบริโภคและใช้เป็นพันธุ์ยังคงพบอยู่

ยุคปรับตัวให้เท่าทันโลก พ.ศ.2475-2520

- การพึ่งพาตนเองและชุมชนสูญหายไป แต่ละครอบครัวมุ่งที่จะเอาตัวรอดทางสังคมจนละเลยความสามัคคีและความมีน้ำใจที่เคยมีให้เกื้อกัน
- อุปกรณ์ เครื่องมือที่ใช้ในชีวิตประจำวันรวมถึงเสื้อผ้าส่วนใหญ่ซื้อหามา ทำให้ต้นทุนสูงขึ้น
- เพาะปลูกโดยไม่คำนึงถึงธรรมชาติ ใช้ทรัพยากรอย่างหักโหม เพื่อผลผลิตที่สูงที่สุด ทำให้การฟื้นคืนสภาพตามธรรมชาติไม่เกิดขึ้น
- การมุ่งเพาะปลูกพืชเพื่อการค้าและปลูกพืชเชิงเดี่ยว ทำให้ละทิ้งอาชีพบางอาชีพไป อาทิ การปลูกถั่ว ปลูกงา หันไปปลูกพืชตามความต้องการของตลาด จนบางครั้งล้มตลาด ราคาตกต่ำ ต้องมีหนี้สิน รวมทั้งทำให้สมดุลนิเวศเสียไป โรคและแมลงรบกวนมากขึ้น
- การเลือกพันธุ์ข้าวเหมาะสมกับพื้นที่ไม่มีอีกแล้ว เกษตรกรต่างใช้พันธุ์ที่ค้นคว้าทดลองจากภาครัฐ ไม่มีการรักษาพันธุ์ดั้งเดิมตลอดจนพัฒนาพันธุ์ด้วยตนเองอีกต่อไป
- การให้ความสำคัญกับการเก็บสะสมอาหารให้เพียงพอต่อการบริโภคและใช้เป็นพันธุ์ก่อนที่จะค้าขายในช่วงต้นศตวรรษ 2500 ยังคงพบอยู่ แต่ปัจจุบันไม่ปรากฏแล้ว ทั้งนี้เนื่องจากข้าวที่ได้บางครั้งไม่พอนำไปใช้หนี้
- ทักษะคิดในการมองความมั่งมีมองที่วัตถุภายนอกหรือบ้านช่อง ทำการณใดต้องคำนึงถึงหน้าตาเป็นหลัก ภูมิปัญญาในการใช้ชีวิตแบบตามอัธยาศัยเริ่มหายไป ใช้อย่างฟุ่มเฟือยไม่ประหยัด
- การหาอาหารตามธรรมชาติที่อยู่รอบตัวลดน้อยลงไปมาก เนื่องจากจำนวนประชากรที่เพิ่มมากขึ้น ทรัพยากรไม่อุดมสมบูรณ์ดังก่อน

- แต่เดิมวิถีชีวิตของชาวบ้านผูกพันกับธรรมชาติโดยตรง ชาวบ้านเคยให้ความสำคัญกับพิธีกรรมต่างๆ มาก อาทิ พิธีแห่นางแมว พิธีแรกนา ทำบุญลาน ไหว้แม่โพสพ ทำบุญช้าง แต่ปัจจุบันสูญหายไป เนื่องจากระบบชลประทานที่ทำให้สามารถเพาะปลูกได้ปีละหลายหน การให้ความสำคัญต่อประเพณีและพิธีกรรมจึงไม่เป็นไปอย่างเดิม อีกทั้งมีเครื่องจักรอำนวยความสะดวก สามารถเกี่ยวข้าว ซ้อมขายข้าวกันตั้งแต่ที่นา จึงไม่มีการตากข้าวและขนข้าวขึ้นยุ้งอีก

จะเห็นว่าภูมิปัญญาต่างๆ มีการพัฒนาและค่อยปรับเปลี่ยนไปเรื่อยๆ บางส่วนก็สูญหายไป โดยมีปัจจัยในแต่ละยุคสมัยมาเป็นตัวกำหนด ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้มีความสอดคล้องเชื่อมโยงซึ่งกันและกัน และเมื่อเกิดการผันเปลี่ยนก็ผันเปลี่ยนไปอย่างสอดคล้องและเชื่อมโยงเช่นกัน ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่พัฒนาขึ้นเพื่อการค้ามากขึ้นเรื่อยๆ เป็นผลจากนโยบายต่างๆ ของรัฐที่ร่วมมือกับพ่อค้านายทุนในการเร่งเอาผลผลิตส่วนเกินของเกษตรกรสู่เมือง เกษตรกรจำเป็นต้องนำส่วนเกินมาแลกเป็นเงินเพื่อจ่ายค่าภาษี จ่ายค่าเช่า ซื้อวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ในขณะที่พ่อค้ากดราคาผลผลิตทางเกษตรของเขาเหล่านั้นให้ต่ำ การเพาะปลูกที่เคยปลูกพืชหลายชนิดเพื่อไว้บริโภคภายในครัวเรือน และนำส่วนที่เหลือออกขาย กลับต้องหันมาปลูกพืชชนิดใดชนิดหนึ่งอย่างจริงจังและเข้มข้น เพื่อให้ได้ผลผลิตที่สามารถทำกำไรได้มากที่สุด มุ่งมั่นที่จะปลูกพืชที่มีราคาดีในท้องตลาดโดยไม่คำนึงถึงเงินทุนมหาศาลที่ต้องเสียไป หรือคำนึงถึงความเหมาะสมของพื้นที่ และเมื่อเวลาผ่านไปประชากรเพิ่มขึ้นในอัตราที่สูงเนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางการแพทย์ พื้นที่ที่รกร้างว่างเปล่าหรือพื้นที่ป่าดงถูกจับจองมากขึ้น สาธารณูปโภคและโครงสร้างพื้นฐานไม่ว่าจะเป็นระบบชลประทานที่สามารถทำให้เกษตรกรเพิ่มรอบการเพาะปลูกได้ ตลอดจนเส้นทางคมนาคมที่นำความเจริญและอำนวยความสะดวกในการติดต่อซื้อขาย เป็นปัจจัยเร่งในการเพิ่มผลผลิตและใช้ทรัพยากรอย่างหักโหม ความขัดแย้งในการใช้ทรัพยากรร่วมกันปรากฏชัดเจนขึ้นเรื่อยๆ ในขณะเดียวกันทรัพยากรธรรมชาติที่เคยเป็นแหล่งอาหารของชาวบ้านโดยไม่ต้องซื้อหาเสื่อมโทรมและร่อยหรอลงไปทุกที เมื่อเกษตรกรแต่ละรายมุ่งมั่นที่จะเพาะปลูกให้ได้ผลผลิตสูงสุด เพื่อจะได้มีเงินทองมาใช้หนี้และจับจ่ายใช้สอย การประคองรักษาค้นตลอดจนผลิตเครื่องมืออุปกรณ์และเสื้อผ้าไว้ใช้เองซึ่งต้องใช้เวลาและแรงงานจึงไม่ได้รับการสืบทอดต่อไป ภาวะการพึ่งพาตนเองเริ่มลดน้อยลง การช่วยเหลือกันภายในชุมชนและการลงแขกก็ลดน้อยลงจนหายไปในที่สุด ด้วยเหตุผลที่ต่างก็ไม่มีเวลาว่างให้กัน ความต้องการแรงงานเกิดขึ้นพร้อมๆ กัน การเก็บสะสมอาหารเพื่อไว้บริโภคในครัวเรือนและเป็นเมล็ดพันธุ์ที่ทำกันมาโดยตลอดเป็นต้องหายไปเมื่อภาวะหนี้สินรัดตัว ผลผลิตที่ได้มาต้องนำมาขายเพื่อใช้หนี้ก่อนเป็นอันดับแรก ประกอบกับรถเกี่ยวข้าวสมัยใหม่ที่สามารถแยกข้าวเปลือกออกจากรวงตั้งแต่ในที่นาทำให้ยุ่งยากที่เคยอัดแน่นไปด้วยข้าว ต้องถูกทิ้งร้างและรื้อถอนออกไป

ประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ที่เคยทำในที่นา ลานข้าว และทุ่งนาที่พลอยสูญหายไปด้วย เมื่อประชาชนเชื่อมั่นในปุ๋ยและยามากกว่าแม่โพสพ และเมื่อรัฐนำพันธุ์ข้าวที่ได้รับการพัฒนาจากศูนย์วิจัยข้าวมาเผยแพร่แก่เกษตรกร โดยให้เหตุผลว่าเป็นข้าวที่ให้ผลผลิตงาม แต่ต้องใช้ปุ๋ยในการเร่งผลผลิต และจำเป็นต้องใช้ยาปราบศัตรูพืชควบคู่ไปด้วย ข้าวดังกล่าวให้ผลที่น่าพอใจแก่เกษตรกรนานวันเข้าการคิดพัฒนาพันธุ์ข้าวด้วยตนเองจึงค่อยๆ ลดน้อยลง แต่ผลจากการเร่งเพาะปลูกและใช้ยาปราบศัตรูพืชมากๆ ทำให้ดินขาดความอุดมสมบูรณ์และเป็นโรค ดินแข็ง แมลงศัตรูพืชนับวันก็จะเพิ่มมากขึ้นเรื่อยๆ ไร่องุ่นแต่ละแห่งต่างเอาเปรียบเกษตรกรโดยวิธีการกดราคา และจะรับแต่เฉพาะพันธุ์ข้าวที่โรงสีกำหนดไว้ การพัฒนาและปรับปรุงพันธุ์ข้าวโดยเกษตรกรจึงดูเป็นความพยายามที่ไร้คุณค่า ต่อให้ชาวนาคนนั้นจะให้ผลผลิตที่ดีเพียงใด และมีคุณภาพแค่ไหน เกษตรกรต้องถูกกดราคาและเอาเปรียบเรื่อยไป ข้อจำกัดทั้งหลายเหล่านี้ดูเหมือนทางอันคับแคบที่บีบบังคับเกษตรกรให้เดินไปในทิศทางเดียวกัน ทั้งที่จริงภูมิปัญญาทั้งหลายล้วนแต่มีคุณค่าทั้งสิ้น

จากการศึกษา ภูมิปัญญาที่น่าสนใจและเป็นภูมิปัญญาที่ผู้ศึกษาเห็นว่าสามารถใช้ได้ตลอดทุกยุคทุกสมัยก็คือ การรู้จักประหยัดและอยู่อย่างพอเพียง ต้องการแต่สิ่งจำเป็นในการดำรงชีพเท่านั้น วรรณกรรมมิได้สะท้อนภูมิปัญญานี้แต่เพียงการประหยัดเงินทอง แต่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตที่ประหยัดของคนรุ่นก่อนในการใช้ของอย่างรู้คุณค่า ไม่ว่าจะเป็นน้ำ พิน ถ่าน ฯลฯ การใช้ชีวิตอย่างสมถะ ใช้น้ำใช้ไฟน้อย กินแต่พอดี ไม่ฟุ้งเฟ้อในการใช้เงิน ไม่ดำนํ้าพริกละลายแม่น้ำ ปลูกพืชหลากหลายที่เป็นทั้งผักสวนครัวและเป็นยาได้ ผลิτοποιกรณ์เครื่องใช้เท่าที่พอจะทำได้ ก็สามารถประหยัดค่าใช้จ่ายและลดการพึ่งพาจากภายนอกได้แล้ว นอกจากนี้การใช้ที่ดินอย่างเหมาะสม ไม่ฝืนธรรมชาติเป็นอีกภูมิปัญญาหนึ่งที่มีประโยชน์และสำคัญมาก การใช้ที่ดินอย่างเหมาะสมทำให้ทรัพยากรใดทรัพยากรหนึ่งไม่ถูกนำไปใช้มากมายจนเสียสมดุล ไม่ต้องระดมทุนสูงในการปรับปรุงพื้นที่ เช่าซื้ออุปกรณ์เครื่องมือและสารเคมีต่างๆ ซึ่งเป็นการเพิ่มต้นทุนและสร้างหนี้ให้แก่เกษตรกร การรื้อฟื้นอาชีพดั้งเดิม เช่น การทำตาล ถึงแม้จะมีความลำบากอยู่บ้าง แต่หากผลผลิตและอาชีพมีสัดส่วนไม่มากในตลาดก็น่าที่จะให้ผลตอบแทนที่ดี ซึ่งต้องมีการศึกษาต่อไป การปลูกผักสวนครัวเลี้ยงเบ็ดไก่ในบ้าน ทำให้ลดค่าใช้จ่ายได้ และท้ายที่สุดความสามัคคีของชุมชนในการทำงาน ต่อรอง ประสานความร่วมมือต่างๆ จะทำให้ชุมชนมีความเข้มแข็ง และสามารถต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆ หรือพัฒนาศักยภาพของกลุ่มของตนให้สูงขึ้นได้

ในส่วนของภูมิปัญญาอีกประเภทหนึ่งที่พบถึงแม้จะเล็งเห็นว่ามีคุณค่าแต่ก่อนที่จะนำภูมิปัญญาเหล่านี้มาประยุกต์ใช้ คนในท้องถิ่นอาจต้องผ่านกระบวนการบางอย่างก่อน กระบวนการที่ว่าก็คือ การปรับทัศนคติในการคิดและดำรงชีวิต ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นถึงข้อดีบางประการของภูมิปัญญาดั้งเดิม แต่ด้วยสภาพเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนไปจากก่อนโดยสิ้นเชิง ทำให้การมีชีวิต

เช่น เกษากแก่การปรับตัวให้เข้าสภาพสังคมในปัจจุบัน เงินทองที่ต้องใช้มากมาย ทำให้ชาวบ้านขาดความเชื่อมั่นว่าจะสามารถนำภูมิปัญญาเหล่านั้นกลับมาใช้ได้ ทั้งนี้และทั้งนั้นเกิดจากหนี้และภาระผูกพันของชาวบ้านที่มีต่อหน่วยงานราชการและนายทุนเอกชน สิ่งเหล่านี้เป็นเสมือนกรอบที่ปิดกั้นความคิดในการนำภูมิปัญญากลับมาประยุกต์ใช้ การปรับทัศนคติของชาวบ้านให้เห็นคุณค่าที่แท้จริงของภูมิปัญญาจึงเป็นสิ่งสำคัญ หากชาวบ้านเชื่อว่าการอยู่อย่างพอมีพอกิน ไม่สร้างหนี้ คือหนทางที่จะทำให้เขาเหล่านั้นมีความสุขแต่พอได้ ความศรัทธาและเชื่อมั่นนี้จะนำไปสู่การเปลี่ยนแปลง การลดหนี้และไม่สร้างหนี้จะเป็นกระบวนการต่อไปภายหลังจากที่ชาวบ้านสามารถปรับทัศนคติได้ หลังจากนั้นชาวบ้านจะเข้าใจว่าการพยายามพึ่งพาตัวเองให้มากที่สุด ทำเกษตรกรรมที่สอดคล้องกับธรรมชาติ เพื่อลดต้นทุนในการผลิตที่สามารถที่จะลดพันธนาการเหล่านี้ได้ การนำภูมิปัญญาดั้งเดิมมาประยุกต์ใช้และความริเริ่มสร้างสรรค์ภูมิปัญญาใหม่ก็จะเกิดขึ้น เมื่อเป็นดังนี้ภูมิปัญญาที่พบไม่ว่าจะเป็นการพึ่งพาตนเอง การร่วมมือช่วยเหลือกันภายในชุมชน การให้ความสำคัญกับการเก็บสะสมอาหารให้เพียงพอต่อการบริโภคและใช้เป็นเมล็ดพันธุ์ การอนุรักษ์หรือพัฒนาเมล็ดพันธุ์ข้าวให้เหมาะสมกับภูมิประเทศในท้องถิ่นย่อมเป็นไปได้ อาจมีการนำข้าวพันธุ์ขึ้นน้ำมาปลูกอีกครั้งในพื้นที่ภาคกลาง เกษตรกรที่เล็งเห็นว่าข้าวพันธุ์นี้ไม่สามารถจะปลูกได้อีกเนื่องจากการรบกวนของหนูและแมลงศัตรูพืชอาจเปลี่ยนไป หากมีการฝึกกำลังของกลุ่มเกษตรกร ถึงแม้จะต้องใช้เวลาแรมปีในการปรับสมดุลนิเวศ แต่เมื่อทุกคนมีจุดมุ่งหมายที่เหมือนกันและไม่มีข้อจำกัดใดมาเป็นกำแพงกั้น สิ่งเหล่านี้อาจมีทางเป็นไปได้ สมดุลนิเวศและอาหารตามธรรมชาติก็จะค่อยๆ กลับคืนมา

ปราชญ์ชาวบ้านอย่าง ผู้ใหญ่บุญลย์ เข้มเฉลิม นายประคอง มนต์ประโทก ลุงปุ่น เข้มกลาง นายเกษม ยิ่งแก้ว นายไพโรจน์ กระจ่างโพธิ์ เป็นตัวอย่างของผู้ที่ประสบความสำเร็จในการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมให้สามารถนำมาใช้ในปัจจุบันได้ บุคคลเหล่านี้ล้วนแต่เป็นเกษตรกรที่ประสบปัญหาไม่ต่างกับเกษตรกรโดยทั่วไป แต่บทเรียนที่ผ่านมาทำให้พวกเขาตระหนักว่าภูมิปัญญาดั้งเดิมของบรรพบุรุษไม่ว่าจะเป็นการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม การทำเกษตรแบบผสมผสาน ฯลฯ ช่วยทำให้พวกเขาฝ่าฟันวิกฤตและมีทางเดินเป็นของตนเองได้โดยไม่มีใครมาขูดรีด กดราคาอีกต่อไป โดยมากบุคคลเหล่านี้มักมีความโดดเด่นในด้านความอดทน มุ่งมั่น ใฝ่หาความรู้ในแขนงที่ตนสนใจตลอดเวลา กล้าคิด กล้าทำ กล้าทดลอง ไม่ย่อท้อ มีกำลังใจที่จะลุกขึ้นสู้ใหม่เสมอ พึ่งพาตนเองให้มากที่สุด ไม่พยายามสร้างหนี้ สิ่งที่สำคัญมากสำหรับการปรับตัวให้ทันต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปของเกษตรกรเหล่านี้ คือ การไม่อยู่นิ่งหรือรอคอยโอกาส รู้จักวางแผน ใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ พร้อมทั้งสร้างเครือข่ายให้กับตนเองโดยการถ่ายทอดความรู้ให้กับผู้อื่นอย่างเต็มใจและพร้อม

ที่จะเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้อื่นเสมอ (เอกวิทย์ ณ ถลาง, 2540: 364-366; ศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการพัฒนาวิทยาลัยครูนครราชสีมา, มปป.; 73-111)

ส่วนการวิเคราะห์ความเหมาะสมในการนำภูมิปัญญามาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันของแต่ละท้องถิ่น ผู้วิจัยซึ่งเป็นบุคคลภายนอกคงมองได้แต่แนวโน้มในภาพกว้างๆ การตัดสินใจว่าจะให้นำภูมิปัญญานั้นมาใช้หรือไม่ ผู้วิจัยควรจะศึกษาควบคู่ไปกับคนในท้องถิ่นนั้น โดยให้คนในท้องถิ่นเป็นผู้พิจารณาหลัก เนื่องจากความซับซ้อนทางสังคม ลักษณะภูมิประเทศของแต่ละท้องถิ่นมีความแตกต่างกัน คนในท้องถิ่นย่อมรู้จักตนเองและสิ่งแวดล้อมรอบตัวได้ดีกว่าบุคคลภายนอก ผู้วิจัยอาจมองในแง่ของความเป็นไปได้ในการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นบางอย่างมาศึกษาเพิ่มเติมให้มีความกระจ่างชัด เพื่อให้คนในท้องถิ่นเล็งเห็นถึงคุณค่าและประโยชน์ของภูมิปัญญาในการนำมาประยุกต์ใช้อีกครั้ง

7.4 อภิปราย

การอภิปรายในที่นี้จะเสนอการอภิปรายเป็นรายประเด็น ซึ่งประเด็นเหล่านี้ถือเป็นข้อสังเกตที่ผู้ศึกษาพบระหว่างการทำวิทยานิพนธ์ในครั้งนี้

ประเด็นแรก การวางนโยบายระดับชาติควรได้มีการศึกษาให้รอบด้านถึงผลได้และผลกระทบที่จะเกิดขึ้นก่อนที่นานโยบายเหล่านี้มาร่างเป็นแผน ที่ผ่านมาจะเห็นว่าการพัฒนาและการเร่งผลผลิตอันนำมาซึ่งรายได้มหาศาลสู่ประเทศชาติ กลับก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีชีวิต วิถีทางแห่งการผลิตดั้งเดิมของคนในชาติ และก่อให้เกิดผลกระทบทางสิ่งแวดล้อมมากมาย อาทิ การต้องการผลผลิตจำนวนมาก ทำให้รัฐส่งเสริมการขยายพื้นที่เพาะปลูก และให้เพิ่มรอบการเพาะปลูก ทำให้ต้องมีการจัดสรรน้ำให้แก่เกษตรกรอย่างพอเพียงจึงเกิดการสร้างระบบชลประทานขึ้น ซึ่งระบบชลประทานนี้เองเป็นปัจจัยสำคัญทำให้วิถีในการเพาะปลูกดั้งเดิมของเกษตรกรเปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน เกษตรกรพึ่งพาระบบชลประทานมากกว่าน้ำจากธรรมชาติจึงไม่คำนึงถึงสภาพความเป็นจริงตามธรรมชาติ ถึงแม้จะรู้ว่าเกิดภาวะแล้งน้ำขึ้นแต่ก็ยังฝืนที่จะเพาะปลูก ทำให้พืชผลเสียหาย การมีระบบชลประทานทำให้เกษตรกรเพาะปลูกพืชโดยไม่คำนึงถึงความเหมาะสมของพื้นที่เพราะอย่างไรเสียก็มีน้ำใช้ อาทิ การปลูกข้าวในที่ดอน การลดการพึ่งพาทำให้ความเค็มและความเค็มถือในธรรมชาติลดน้อยลงไปด้วย ระบบชลประทานเองส่งผลต่อระบบนิเวศ ทำให้ปลาลดจำนวนและความหลากหลายลง เมื่อการชลประทานทำให้วิถีในการเพาะปลูกเปลี่ยนไป การดำรงชีวิตก็เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย (เพาะปลูกได้มากขึ้น ผลผลิตมีมากขึ้น มีเงินจับจ่ายใช้สอยมากขึ้น แนวคิดในการดำรงชีวิตแบบดั้งเดิมก็เปลี่ยนไป คนมุ่งเพาะปลูกเพื่อการค้ามากขึ้น ปลูกพืช

เชิงเดี่ยวมากขึ้น ลดการพึ่งพาตัวเอง อุปกรณ์เครื่องใช้ตลอดจนอาหารที่เคยผลิตหรือหาได้เองก็ต้องซื้อหามาด้วยเงิน ทำให้ต้องพึ่งพิงระบบเงินตรามากขึ้น) นอกจากนี้การฟื้นฟูธรรมชาติหลายๆ ทำให้ต้องลงทุนสูง รายได้ที่ได้มาถึงแม้จะดูว่ามากขึ้นก็ตามแต่มื่อนำไปหักต้นทุนการผลิตแล้วถ้าไม่คิดลบก็แทบจะไม่เหลือ

ประเด็นที่สอง นอกจากจะต้องศึกษาผลกระทบล่วงหน้าก่อนที่จะนำนโยบายและแผนมาใช้แล้ว ควรจะต้องกำหนดจุดมุ่งหมาย ศึกษาทางออกและทางเลือก ไม่ว่านโยบายและแผนนั้นจะสัมฤทธิ์ผลหรือไม่ก็ตาม ขอยกตัวอย่างกรณีนโยบายส่งเสริมการเพาะปลูกพืชชนิดต่างๆ ควรที่จะศึกษาวิจัยด้านอื่นๆ ควบคู่ไปด้วย นอกจากการคิดพัฒนาพันธุ์แต่เพียงอย่างเดียว อาทิ วิจัยการแปรรูปผลผลิต วิจัยตลาดของสินค้า กำหนดความต้องการของตลาด กำหนดปริมาณของผลผลิตที่สัมพันธ์กับความต้องการของตลาด เพื่อนำไปกำหนดพื้นที่ในการเพาะปลูกที่เหมาะสมเพื่อไม่ให้สินค้าล้นตลาดหรือไม่เช่นนั้นต้องมีมาตรการที่สามารถจำกัดพื้นที่เพาะปลูกได้จริง ทั้งนี้เพื่อป้องกันปัญหาที่จะตามมา ซึ่งคงไม่พ้นการหาตลาด การลดภาษี การประกันราคาซึ่งเป็นการแก้ปัญหาที่ฉาบฉวย

ประเด็นสาม การศึกษาวิจัยส่วนใหญ่มักจะเกิดขึ้นภายหลังจากที่เกิดผลกระทบขึ้นแล้ว ถึงกระนั้นการวิจัยนั้นก็อาจจะไร้ประโยชน์หรือไม่มีคุณค่า การวิจารณ์และวิจัยมีมาตลอดในหมู่นักวิชาการและนักวิจัย แต่การนำไปทบทวนตลอดจนนำไปใช้เป็นกรณีศึกษาโดยมากไม่เกิดขึ้น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้ล่องลอยผ่านมาจนถึงแผนพัฒนาฉบับที่ 9 ซึ่งกินระยะเวลากว่า 40 ปีแล้ว แต่นโยบายในการพัฒนายังคงเน้นไปที่ตัวเลขทางเศรษฐกิจ การพัฒนาทางด้านสังคมยังคงเป็นรอง ปัญหาการสูญเสียที่ดิน ปัญหานี้ดินและความยากจนจึงยังคงปรากฏอยู่ทั่วไป

ประวัติศาสตร์จากวรรณกรรมจารึกให้เห็นว่าปัญหาบางปัญหาเกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า แต่คนไม่เฉลียวใจที่จะนำมาเป็นบทเรียน เช่น สมัยที่คนนิยมปลูกข้าว ด้วยเป็นของที่หาง่าย รายได้ดีเป็นที่ต้องการของตลาด คนจึงหันมาปลูกข้าวเป็นอันมากละทิ้งอาชีพดั้งเดิมเสีย อย่างอาชีพทำตาลและเหตุการณ์เช่นนี้ก็เกิดขึ้นอีกในพื้นที่อำเภออุทอง เมื่อคนหันมานิยมปลูกอ้อย ทำให้การปลูกถั่วและงาหายไป สุดท้ายแล้วไม่ว่าเกษตรกรที่ปลูกอ้อยหรือข้าวต่างก็ประสบปัญหาาราคาพืชผลตกต่ำทั้งสิ้น ส่วนอาชีพที่หาคนทำได้ยากแล้วกลับสร้างรายได้ให้กับผู้ประกอบการมากมาย

ประเด็นที่สี่ ความรู้ ความเข้าใจในเรื่องราวต่างๆ ที่เกี่ยวกับบ้านเมืองของเรา อาทิ การดำรงชีวิตและการจัดการทรัพยากร ยังต้องการงานวิจัยอีกมากทั้งในเชิงลึกในแต่ละยุคสมัย ตลอดจน

ภาพกว้างที่อาจต้องใช้กำลังงานและสมองของคนเป็นหมู่คณะจึงจะได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ชัดเจน การวิจัยไม่จำเป็นต้องหาประเด็นที่แปลกใหม่ ไม่เคยมีคณะหรือผู้ใดศึกษามาก่อน แต่อาจเป็นการวิจัยที่เติมเต็มช่องว่างที่ขาดหายไปของภาพๆ หนึ่งให้สมบูรณ์ การวิจัยกันอย่างเป็นเครือข่ายทั้งในเครือข่ายของเวลา พื้นที่ และประเด็นปัญหาจึงเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยปรารถนาจะพบในงานวิจัยต่อไป ปัจจุบันเริ่มมีการนำศาสตร์ต่างๆ มาศึกษาเชื่อมโยงกัน เพื่อเป็นการยืนยันและเพิ่มเติมข้อมูลให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ดังงานวิจัยชิ้นนี้ วรรณกรรมส่วนใหญ่ที่นำมาศึกษาเป็นวรรณกรรมประเภทให้ความบันเทิงเรีงรมย์ มองผิวเผินไม่น่าที่จะนำมาศึกษาในเชิงอื่นได้นอกจากการวิเคราะห์ทางด้านวรรณศิลป์ แต่ข้อมูลและคุณค่าที่ได้ไม่เพียงแต่บรรลุวัตถุประสงค์ในการศึกษาเท่านั้น ผู้วิจัยยังได้ความรู้และเห็นคุณค่าของข้อมูลในด้านภูมิปัญญาด้านอาหารและยารักษาโรค อุปกรณ์หาอาหารของชาวบ้านภาคกลาง นิเวศวิทยา ชีววิทยา พฤกษศาสตร์ และการดำรงชีพโดยใช้ภูมิปัญญาในการหาอาหารตามธรรมชาติ ซึ่งทำให้เข้าใจวิถีชีวิตชาวบ้านในชนบท ตลอดจนธรรมชาติของสัตว์บางชนิดอีกด้วย แหล่งข้อมูลนี้จึงน่าจะมีประโยชน์ในการศึกษานิเวศวิทยา ชีววิทยา และพฤกษศาสตร์ในอดีตต่อไป

ประเด็นที่ห้า ต้องการที่สะท้อนให้เห็นอุปสรรคในการทำงานวิจัยชิ้นนี้ซึ่งควรที่จะได้รับการพิจารณาและนำไปสู่การปฏิบัติ **ประการแรก** แหล่งรวบรวมข้อมูลอย่างห้องสมุดไม่ว่าท้องถิ่นหรือส่วนกลางควรได้รับการดูแลและจัดการที่ต่อเนื่อง เพื่อให้ข้อมูลตกหล่นน้อยที่สุด และควรจะได้รับงบประมาณในการดูแลที่เพียงพอ **ประการที่สอง** การค้นคว้าวิจัยเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในอดีตมีน้อยมากหากเทียบกับการศึกษาในประเด็นอื่น อาทิ การดำรงชีวิต เศรษฐกิจและสังคม **ประการที่สาม** การศึกษาในเรื่องภูมิปัญญาท้องถิ่นในทุกแง่มุมกับเจ้าของภูมิปัญญาหรือถิ่นที่มาของภูมิปัญญาควรที่จะได้รับการศึกษาวิเคราะห์อย่างจริงจังและเร่งด่วนก่อนที่จะรู้เหล่านี้จะลี้หายไปหมด และควรมีการคัดสรรสืบทอดภูมิปัญญาเหล่านี้สู่คนรุ่นหลัง บรรจุเป็นหลักสูตรที่เด็กในท้องถิ่นควรศึกษาเทียบกับหลักสูตรภาคบังคับ

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2510). *โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพฯ. กรมศิลปากร.
- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ. (2544). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์และภูมิปัญญา จังหวัดสุพรรณบุรี*. กระทรวงศึกษาธิการ และ กรมศิลปากร.
- คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง. (2532). *วรรณกรรมพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- จำลอง. (มปป.). *อาญารัก*. กรุงเทพฯ. สนุกอ่าน
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และสมภพ มานะรังสรรค์, บรรณาธิการ. (2527). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย จนถึง พ.ศ. 2484*. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชัย เรื่องศิลป์. (2523). *ประวัติศาสตร์ไทยสมัย พ.ศ. 2352 – 2453 : ด้านเศรษฐกิจ*. กรุงเทพฯ. มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.
- ศิริน ไชยศิริมณี, บรรณาธิการ. (2525). *เศรษฐกิจไทย : การเปลี่ยนแปลงและการพัฒนา*. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.
- บำรุง สุวรรณรักษ์ และ ชูศักดิ์ เอกเพชร. (2523). *วรรณกรรมสังคมและการเมือง*. กรุงเทพฯ. เจริญวิทย์การพิมพ์.
- ประภัตสร บุญประเสริฐ. (มปป.). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย*. กรุงเทพฯ. ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- เปลื้อง ณ นคร. (2532). *ประวัติวรรณคดีไทยสำหรับนักศึกษา*. กรุงเทพฯ. ไทยวัฒนาพานิช.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และ คริส เบเกอร์. (2546). *เศรษฐกิจการเมืองไทยสมัยกรุงเทพฯ*. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์ซิลค์เวอร์ม.
- มาลัย ชูพินิจ. (มปป.). *เสียดายศิลป*. เอกสารอัดสำเนา.
- เรณู เหมือนจันทร์เชย. (2542). *โลกทัศน์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย ความเชื่อเรื่องผีของไทย*. ไซ่ง. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.
- วรณัย พงศาตากกร. (2537). *พืชเศรษฐกิจกับการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม : ศึกษากรณีบ้านโคก ตำบลอุ้มทอง อำเภออุ้มทอง จังหวัดสุพรรณบุรี*. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทสังคมศาสตร์มหาบัณฑิต ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วัชร รมะนันท์. (2535). *วิวัฒนาการวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ. ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

- วานิช จรุงกิจอนันต์. (2526). *เพลงใบไม้ใน ซอยเดียวกัน*. กรุงเทพฯ. บุรพาสาน.
- วานิช จรุงกิจอนันต์. (2529). *บ้านเกิดและเพื่อนเก่า*. กรุงเทพฯ. บุรพาสาน.
- วานิช จรุงกิจอนันต์. (2530). *แม่เบี้ย*. กรุงเทพฯ. บุรพาสาน.
- วานิช จรุงกิจอนันต์. *ไข่เต่า*. สตรีสาร ปีที่ 37 ฉบับที่ 47 17 กุมภาพันธ์ 2528 หน้า 13-15
- วานิช จรุงกิจอนันต์. *จิว*. สตรีสาร ปีที่ 38 ฉบับที่ 12 16 มิถุนายน 2528 หน้า 52-54
- วานิช จรุงกิจอนันต์. *ตีปลาหน้าไซ*. ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 12 ฉบับที่ 5 มีนาคม 2534 หน้า 56-58
- วานิช จรุงกิจอนันต์. *ปลาติดหลังแห*. ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 12 ฉบับที่ 12 ตุลาคม 2534 หน้า 94-95
- วานิช จรุงกิจอนันต์. *ฝนตกก็หมีไหล*. ศิลปวัฒนธรรม ปีที่ 13 ฉบับที่ 4 กุมภาพันธ์ 2535 หน้า 54-56
- วานิช จรุงกิจอนันต์. *พวกบ้านนอก*. สตรีสาร ปีที่ 42 ฉบับที่ 44 21 มกราคม 2533 หน้า 110-113
- วานิช จรุงกิจอนันต์. *สุพรรณบ้านเรา*. สตรีสาร ปีที่ 45 ฉบับที่ 43 23 มกราคม 2536 หน้า 24-25
- วารุณี โอสธารมย์. (2540). *วิวัฒนาการเมืองสุพรรณ : ศึกษาพัฒนาการชุมชนเมืองจากพุทธศตวรรษที่ 6 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 24*. สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- วิทยากร เชียงกุล. (2525). *การเปลี่ยนแปลงของสังคมชนบทภาคกลาง : ผลจากการขยายตัวของเศรษฐกิจทุนนิยม 2503 – 2523*. เอกสารวิชาการเพื่อประกอบการสัมมนา “สองศตวรรษรัตนโกสินทร์ : ความเปลี่ยนแปลงของสังคมไทย”.
- วิลาสวงศ์ พงสะบุตร. (2519). *แบบเรียนสังคมศึกษาประวัติศาสตร์ไทย ชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย*. กรุงเทพฯ. ไทยวัฒนาพานิช.
- ศิวกานต์ ปทุมสูติ. (2531). *ลิขิตไฟ*. กรุงเทพฯ. ต้นอ้อ.
- ศิวกานต์ ปทุมสูติ. (2539). *ครั้งหลังยังจำ*. กรุงเทพฯ. ไทยวัฒนาพานิช.
- สุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล. (2544). *หาอยู่หากิน เพื่อค้าเพื่อขาย เศรษฐกิจไทย รัตนโกสินทร์ตอนต้น*. กรุงเทพฯ. มติชน.
- ศูนย์ข้อมูลท้องถิ่นเพื่อการพัฒนา วิทยาลัยครุนครราชสีมา. (มปป.). *ภูมิปัญญาชาวบ้าน นครราชสีมา*. ชมรมภาษาอังกฤษแห่งประเทศไทย.
- สมพร ภูริพงศ์ และสมโภชน์ อัครกะทิววัฒน์, บรรณาธิการ. (2535). *ภาพปลาและสัตว์น้ำของไทย*. กรมประมง กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. องค์การค้าคุรุสภา.

- สมภพ มานะรังสรรค์. (2544). *แนวโน้มพัฒนาการเศรษฐกิจไทยในช่วงก่อนและหลังการปฏิรูปการปกครอง ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว*. โครงการเผยแพร่งานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สะอาด บุญเกิด จเร สดากร และ ทิพย์พรรณ สดากร. (2525). *พืชพรรณไม้ในเมืองไทยกรุงเทพฯ*. กองทุนจัดพิมพ์ตำราป่าไม้ คณะวนศาสตร์.
- สัจภูมิ ละออ. (2543). *พราณทุ่ง*. กรุงเทพฯ. ดอกหญ้า.
- สายทิพย์ นุกูลกิจ. (2533). *วรรณคดีเกี่ยวกับชนบประเพณี*. กรุงเทพฯ. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางเขน.
- สำนักนักเรียนคณะจังหวัดสุพรรณบุรี. (2543). *นิราศสุพรรณ ของ หมื่นพรหมสมพัตสร (มี)*. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- ลีทรา พินิจกุล และนิตยา กาญจนวรรณ. (2520). *ความรู้ทั่วไปทางวรรณคดีไทย*. กรุงเทพฯ. ดวงกมล.
- สุวิทย์ ไพบูลย์วัฒน์. (2521). *วิวัฒนาการเศรษฐกิจชนบทในภาคกลางของประเทศไทย พ.ศ. 2394 – 2475*. กรุงเทพฯ. สร้างสรรค์.
- เสถียร สุกโสมณ. (2519). *ประวัติศาสตร์ไทย ฉบับพัฒนาการ เล่ม 2 (ส.402)*. กรุงเทพฯ. อักษรเจริญทัศน์.
- องค์การค้าของคุรุสภา. (2521). *พจนานุกรมสำหรับนักเรียน ฉบับปรับปรุงแก้ไข*. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- อัสสัมชัญ นิตราคม. (2530). *ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทย*. กรุงเทพฯ. คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- อาจินต์ ปัญจพรวงศ์. (2516). *เจ้าขุนมูลนายจากเหมืองแร่*. กรุงเทพฯ. สำนักพิมพ์บรรณกิจ.
- อาจินต์ ปัญจพรวงศ์. (2533). *เจ้าพ่อ เจ้าเมือง*. กรุงเทพฯ. หมึกจีน.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). *ภูมิปัญญาชาวบ้านสี่ภูมิภาค : วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย*. โครงการกิตติเมธี สาขาวิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. กรุงเทพฯ. โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- เอนก นาวิกมูล. (2536). *เที่ยวทุ่งเมื่อหน้าน้ำ*. กรุงเทพฯ. สารคดี.
- เอี่ยม ทองดี. (2537). *วัฒนธรรมข้าว*. กรุงเทพฯ. สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อการพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล.

จดหมายเหตุ

1. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เบ็ดเตล็ด ร.5 บ.1.1/18 เรื่อง พระราชนิพนธ์สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสมณฑลนครสวรรค์และเมืองสุพรรณ (15 ต.ค. 127)
2. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เบ็ดเตล็ด ร.5 บ.1.1/19 เรื่อง ร่างพระราชหัตเลขาเป็นรายงานเสด็จคลองมะขามเฒ่า เดือนตุลาคม 127 (16 ต.ค. – 22 ต.ค. 127)
3. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงเกษตราธิการ ร.5 กษ.9.2/58 เรื่อง คลองมะขามเฒ่า เมืองสุพรรณบุรี (2 ส.ค. 129)
4. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ม.2.14/9 เรื่อง กรมหมื่นดำรงตราจรวจราชการในมณฑลนครไชยศรี (18 ส.ค. – 27 ต.ค. 117)
5. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ม.2.14/104 เรื่อง พระอินทราธิบาลตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี (22 พ.ค. 115)
6. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ม.2.14/107 เรื่อง กรมหมื่นดำรงไปตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี (26 มิ.ย. 123)
7. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารมณฑลต่างๆ รัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร.6 ม.20/3 เรื่อง การทำนาที่เมืองสุพรรณบุรี และเมืองนครไชยศรี (25 พ.ค. 2455)
8. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. บัญชีสำรวจเอกสาร เอกสารทุกพิภพ รัชกาลที่ 6 กระทรวงพระคลังมหาสมบัติ ร.6 ค.20 เรื่อง ข้าวแพง (ตอนใหม่) (15 ก.ย. 2462 – 12 ก.ค. 2463)
9. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. บัญชีสำรวจเอกสาร รัชกาลที่ 7 กระทรวงมหาดไทย ร.7 ม.26.5ก/9 เรื่อง จังหวัดสุพรรณบุรี (2 พ.ค. 2471 – 16 พ.ย. 2472)
10. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตราธิการ กส.1/1852 เรื่อง กระทรวงเกษตรสอบถาม จังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม อุทัยธานี ถึงเรื่องการทำนา ฝน และน้ำท่า ในปี 2463
11. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตราธิการ กส.1/2942 เรื่อง มณฑลนครไชยศรี ส่งรายงานตรวจการทำนา และการปิดทำนบในเขตอำเภอบางปลาหมอของเกษตรจังหวัดสุพรรณบุรี

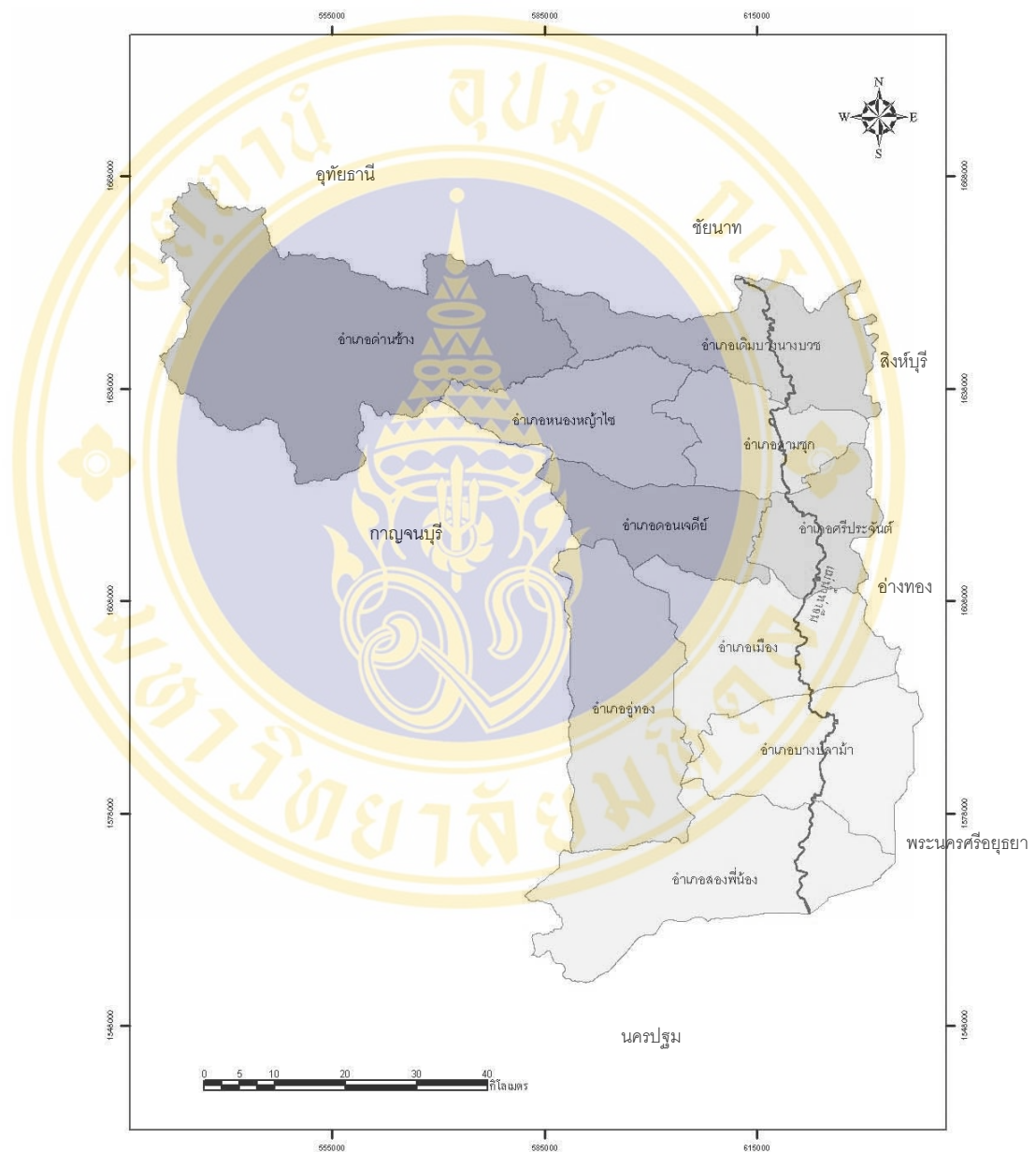
12. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1/3618 เรื่อง จังหวัดสุพรรณบุรี ส่งรายงานตรวจการทำนา แลผักตบชวาในท้องที่อำเภอบางปลาม้า แลอำเภอสองพี่น้อง ของหลวงสกลสาส์กิจ
13. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1/3635 เรื่อง มณฑลนครไชยศรี ส่งรายงานตรวจการเพาะปลูกในเขตอำเภอต่างๆ จังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม สมุทรสาคร ของพระบรรหารภูมิสถิตย์
14. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1.2/188 เรื่อง มณฑลนครไชยศรี เสนอรายงานการตรวจการทำนาแลการกำจัดผักตบชวา แลการตรวจทำนบ แลตรวจน้ำ แลสัตว์พาหนะ ในตำบลแลจังหวัดต่างๆ ในมณฑลนครไชยศรี แลการตรวจน้ำป่าอันไหลมาทางคลองท่าผา จังหวัดราชบุรี แลไหลหลากมาสู่ท้องที่ในมณฑลนครไชยศรี ทำให้ต้นข้าวเสียหายใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ของพระบรรหารภูมิสถิตย์ กระทรวงพิจารณาแลได้สั่งให้เจ้าหน้าที่จัดการไปตามทางที่ควรแล้ว
15. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1.2/220 เรื่อง มณฑลนครไชยศรี เสนอรายงานตรวจการทำนา ผักตบชวา แลระเบียบการที่หือทะเบียนจังหวัดสุพรรณบุรี เมื่อวันที่ ๖ สิงหาคม ถึงวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ของหลวงชำนาญโกศลศาสตร์เกษตรมณฑลนครไชยศรี กระทรวงตอบไปว่าได้พิจารณาแล้วในรายงานว่าด้วยการทำนาคอนซึ่งว่าถ้าหากระหว่างตั้งแต่กลางเดือนสิงหาคมถึงสิ้นเดือนฝนไม่แล้ง การทำนาก็ยังมีหวังว่าจะได้ผลดีทั่วกัน เรื่องนี้แม้ฝนจะแล้งหรือไม่ก็ดี กระทรวงเกษตรจะดำริห์ช่วยเหลืออย่างไรคงไม่ทัน เพราะได้รับรายงานช้าเกินสมควร จึงเป็นแต่เพียงรับทราบไว้ เพราะเวลาล่วงเลยมาเกือบ ๒ อาทิตย์แล้ว ต่อไปถ้าได้ไปตรวจอีก ขอให้กำชับเจ้าหน้าที่ให้ส่งโดยเร็วจะเป็นประโยชน์แก่ราชการมาก
16. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1.2/302 เรื่อง จังหวัดสุพรรณบุรี เสนอสำเนารายงานตรวจการทำนาตามท้องที่ต่างๆ ในเขตรอำเภอบางปลาม้า สองพี่น้อง ท่าพี่เลี้ยง จรเข้สามพัน ของหลวงไพฑูรย์รักษ์ เกษตรจังหวัดสุพรรณบุรี กระทรวงส่งให้กรมท่อน้ำ กรมเพาะปลูก พิจารณาแล้ว
17. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1.2/399 เรื่อง รายงานตรวจการทำนา ในท้องที่ตำบลและจังหวัดต่างๆ ในมณฑลนครชัยศรี ประจำปี พ.ศ. ๒๔๖๒

18. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมคลอง กระทรวงเกษตรราธิการ กส.11/1030 เรื่อง มณฑลนครไชยศรี บอกเรื่องน้ำทำไหลหลากมาในลำแม่น้ำสุพรรณมาก
19. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมคลอง กระทรวงเกษตรราธิการ กส.11/1133 เรื่อง กระทรวงเกษตรประกาศพระราชบัญญัติรักษาคลอง สำหรับคลองเจ้าเจ็ด คลองลาดชะโด จังหวัดกรุงเก่า คลองบางปลาหม้า คลองบางยี่หน คลองสาละ จังหวัดสุพรรณบุรี
20. หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมทอน้ำ - กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรราธิการ กส.12/940 เรื่อง มณฑลนครไชยศรี บอกว่าน้ำท่วมต้นเข้าประมาณ 400 ไร่เศษในทุ่งจรเข้ใหญ่ จรเข้ใหญ่ ท้องที่อำเภอบางปลาหม้า จังหวัดสุพรรณ ทางมณฑลแลกรมชลประทานได้ทำการช่วยเหลือแล้ว กระทรวงตอบว่าได้รับรายงานจากกรมชลประทานว่าได้ส่งเจ้าหน้าที่จัดการช่วยเหลือโดยเต็มที่อยู่แล้ว

ภาษาอังกฤษ

- Amara Pongsapich et al. (1993). *Socio-Cultural Change and Political Development in Central Thailand, 1950-1990*. "WHO GETS WHAT AND HOW? : CHALLENGES FOR THE FUTURE. The 1993 Year-End Conference at Ambassador City Jomtien Chonburi, December 10-11, 1993.
- James C. Ingram. (1971). *Economic Change in Thailand 1850-1970*. Standford: Standford University Press.

ภาคผนวก ก แผนที่จังหวัดสุพรรณบุรี

ภาคผนวก ข

บทที่ 4

โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ (2510)

บางปลาแม่น้ำป่าอ้อ	กอร์ก่า
ไม้ไผ่ใหญ่สลดขลุ่ย	สะลางเพื่อย
ชาวบ้านย่านนั้นทำ	ที่ไร่ ไร่แฮ
ปลูกผักปลูกแพงเลื้อย	ลูกห้อยย้อยไสว (บทที่ 112)
สวนจึงตลิ่งแต่ล้วน	สวนมเชื้อ
พริกเทศเมื่จอร่ามเหลือ	เรือไหร
กล้วยปลูกสุกห้ามเครือ	ครบชมมยมอย
กิดอยู่สวนได้	แต่งด้มชมดำ (บทที่ 118)
ลำปะทิวจิวจ้าวสาลง	กร่างไกร
ถิ่นท่าปาร่าไร	ไร่ฝ้ายฯ
เจ็กอยู่หมู่รไท	ทำถั่ว รั่วเอย
ปลูกผักปลูกกล้วยกล้วย	เกลื่อนข้างทางจร (บทที่ 155)

นิราศสุพรรณ ของ เสมีณมี (2543)

เห็นโรงหีบหีบอ้อยอร่อยรส	น้ำอ้อยหยดหยาดหยดไม่ขัดขึ้น
กระทะโตเตาใหญ่ใส่ไฟฟืน	ไม่ทำอื่นทำแต่การน้ำตาลทราย
เขารู้ว่าน้ำอ้อยนั้นอ้อยหยด	เอาฝูงมดบางกอกออกมาขาย
แต่ล้วนมดตัวเมียน่าเสียดาย	ให้เขาขายแลกตำระยาเย็น (หน้า 9)

โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ (2510)

บางปลาไร่ปลาลำน้ำ	ลำคลอง
คนเหล่าเขาปมมอ	มุงข้าว
สุมซ่อนซ่อนจะนางปอง	ปิดเรือก เพือกแฮ
เหมนเนาควาปลาไร่	เรียดคุ้งคุ้งโขลงฯ (บทที่ 93)

รึมน้ำทำที่ขึ้น

เกล็ดติดตัวดินตา

คิดคู่สู่เสนาหา

โคลนเช่นเปนแป้งแถม

เรือคลองต่องเลี้ยวเลื่อน

ถึงย่านบ้านกล้วย

กล้วยไข่ไร่รินรดา

หล่างแห่งแปลงปลูกอ้อย

ถึงนามสามชุกถ้ำ

เกรียงไรได้ฟ้ายลง

เรือค้าทำนั้งลง

รายจอดทอดทำน้ำ

ขอคปลา

ตมูกแก้ม

หอมขึ้น รื่นเอย

ติดเนื้อเหลือหอมฯ (บทที่ 94)

เคลื่อนคลา

บ้ายคล้อย

คกเรือ เกรือเอย

แอบกล้วยสลวยลำ (บทที่ 190)

ป่าดง

แลกล้ำ

คอยเกรียง เรียงเอย

นับฝ้ายขายของ (บทที่ 217)

นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี (2543)

ถึงบางสามบางสองพี่น้องเนื่อง

ตลาดด่านรายรังริมฝั่งสบาย

ด้วยเคยได้เล็กน้อยนั่งคอยอยู่

ร้องเรียกเรือเราไว้ก็ไม่วอ

เข้าเขตเมืองสุพรรณดั่งมั่นหมาย

แลเห็นนายด่านเฝ้าชะเง้อคอย

เรียกเรือดูเข้าของแล้วร้องขอ

กล้วยซื้อชุกจนจะคันเรือ (หน้า 11)

โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ (2510)

สำปะทิวจิ้งจาวส่าง

ถิ่นท่าป่าไร่

เจ้าอยู่หม่อรไท

ปลูกผักปลูกกล้วยกล้วย

บ้านใหม่ไร่ฝ้ายสพรั่ง

ฟ้ายออกดอกขาวดา

เนืองชสุคโสภา

ชมฟ้ายกล้วยผิวสร้อย

ถึงนามสามชุกถ้ำ

เกรียงไรได้ฟ้ายลง

กร่างไกร

ไร่ฝ้ายฯ

ท่าถั่ว รื่นเอย

เคลื่อนข้างทางจร (บทที่ 155)

ฝั่งชล

เด่นช้อย

เพียงฟ้าย ไร่เอย

สวาดิเนื้อเหลือนวลฯ (บทที่ 179)

ป่าดง

แลกล้ำ

เรือค้ำทำนั้งคอง

รายจอตทอดทำน้ำ

ถึงธารบ้านเกรียงร้าง

ไร่ฟ้ายหมายมันคอง

รอนรอนอ่อนอัสคอง

รักผ่อนนอนเรือนห้าง

บางเลนเป็นที่หลุ่ม

แปลงปลักคลักคองคา

ไทเจ็กเดกใหญ่พา

บุญส่งจงหลีกพื้น

ศรีสะเกเวียงเสียงแซ่ล่วน

แก้หนุ่มสุมปลาลาว

ผ้าบ่อน่งพุงขาว

เดกควนชวนเพื่อนค้า

ย่านซ้อซ้อว่าบ้าน

เห็นแต่ซุ่มนูลาว

ลากอวนส่วนหนุ่มสาว

เท่าแก่เลโล้งไต้

ย่านยาวลาวตั้งกลาด

แล่ผ่าปลานแวงสวาย

ย่างไฟใส่ขำราย

พวกหนุ่มสุมเรือร้อง

โรงหีบหนีบอ้อยออก

สองข้างรางรองเรียง

อ้อยใส่ใส่ไถควายเคียง

อกพีนีชอกซ้ำ

คอยเกรียง เรียงเอย

นับฝ้ายขายของ (บทที่ 217)

กลางคอง

คิดค้าง ๆ

แดดพยับ ลับเอย

ก่อให้ไฟโพลง (บทที่ 294)

แหล่งปลา

ขุนขึ้น

พวกซ่อน ซ่อนเอย

ทุกถั่ว ตัวปลา (บทที่ 105)

พวนลาว

แซ่น้ำ

ขวยจิตร รอดเอย

คำมให้ ไกลลาว (บทที่ 153)

ย่านยาว

ล่อนโล้ง

เสียงแซ่ แม่เอย

ต่างหล่อน ห่อนอาย ๆ (บทที่ 185)

หาดทราย

แหะท้อง

เรียงนั่ง สพรั่งเอย

เจียรน้อพ้อลาว ๆ (บทที่ 196)

แอคเสียง

รับน้ำ

คูวัง เวียรเอย

เช่นอ้อยย้อยรย่ำ (บทที่ 38)

นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี (2543)

เห็นโรงหีบหนีบอ้อยอ้อยรส

กระทะโตเตาใหญ่ใส่ไฟฟืน

น้ำอ้อยหยดหยาดหยดไม่ขัดจีน

ไม่ทำอื่นทำแต่การน้ำตาลทราย

เขารู้ว่าน้ำอ้อยนั้นข่อยหยด
แต่ล้วนมดตัวเมียน่าเสียดาย

เอาฝูงมดบางกอกออกมาขาย
ให้เขาขายแลกตำระยาเย็น (หน้า 9)

โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ (2510)

เรือคล่องต่องเลี้ยวเลือน
ถึงย่านบ้านกล้วยเวลา
กล้วยไข่ไ้ไร่นรดา
หล่างแห่งแปลงปลูกอ้อย
ลูกลาวสาวรุ่นร้อง
เรือพื้สิ่งขาย
ลูกเราเหล่าหนุ่มอวย
สอนกระสาบตาให้
ถึงนามสามชุกถ้า
เกรียงไร้ได้ฟายลง
เรือค้าทำนนั้นคง
รายจอกทอดทำน้ำ
บ้านไร้ไท้เจ็กตั้ง
กล้วยไข่ไ้ไร้เรียงราย
ตกเรือเรือเรือปลาย
เฟื่องหนึ่งถึงสี่มือ

เคลื่อนคลา
พายคล้อย
คกเรือ เกรือเอย
แอบกล้วยสลวยล้ำ (บทที่ 190)
ทักทาย
ค่อยไ้หัว
แอบเด็ก เล็กแอ
ว่าชื่อหาจำ (บทที่ 170)
ป่าดง
แลกล้า
คอยเกรียง เรียงเอย
นับฝ้ายขายของ ฯ (บทที่ 217)
ทั้งทวาย
เรียกชื่อ
ปลีสลับ ปักกับแฮ
หมครือชื่อเสมอฯ (บทที่ 181)

นิราศสุพรรณ ของ เสมียมณี (2543)

เจ้าลูกจ้างแจวเรือก็เหลือเล่ห์
พอน้ำขึ้นตามน้ำค่อยคำจุน
คูเรือแพแออัดกันยัดเยียด
บ้างหลีกกันหันหอกเขารกโกรง
ถึงเขาพระท่าซ้างบ้านนางบวช
ไปเก็บเงินบางขวากก็ยากแค้น
ที่บ้านโน้นดอนกระเบื้องเป็นเมืองป่า
ต้องตัดตอนแยกย้ายขายเขาไป

ดูเกรหัวท้ายเที่ยวย้ายหมุน
ซุลมุนมาตะบึงจนถึงโย
ประทุนเบียดถ่อปักก็หักโงง
เดินทางโยแสนยากลำบากใจ (หน้า 7)
จนเจ็บปวดบุกป่าระอาแสน (หน้า 20)
เหมือนแคะแค้นขอตานรำคาญใจ
ใครแปลกหน้าขึ้นไปมิใครไ้
ด้วยกลัวภัยเจ็บไข้ที่ร้ายแรง

ข้างสี่โลธรรรคเป็นป่าได้
เที่ยวเรียกเงินสมทบประจบประแจง

ก็ขายให้พวกจีนพอสิ้นแขวง
เป็นสองแห่งทั้งตลาดไม่ขาดทุน

โคลงนิราศสุพรรณ ของ สุนทรภู่ (2510)

ผู้คนชนบทบ้าน
โจรเจ็กตั้งริมดิน
นั่งนบทรพสิ่งสิน
เมียช่างสาหัสลวดยล้า
จวบจนชนบทบ้าน
ท่าลาดหาดเกิดกัน
เรือนตั้งฝั่งเรียงรัน
คนภูคกรึกครื้น
บ้านไร่ไทเจ็กตั้ง
กล้วยไข่ไร่เรียงราย
ตกเครือเรือเรือปลาย
เพียงหนึ่งถึงสี่มือ

ขนมจีน
ทำน้ำ
สยายเพ่า เล้าแฮ (บทที่ 120)
สลัฟผู้หูหนาง (หูหนาง = หางหนู)
ศรีจัน
แก่งดิน
โรงเหล็ก เจ็กเอย
คำมช้างต่างเกวียน (บทที่ 166)
ทั้งทวาย
เรียกชื่อ
ปลีสลัฟ ปกับแฮ
หมครือชื่อเสมอฯ (บทที่ 181)

นิราศสุพรรณ ของ เสมีนมี (2543)

กินวันนั้นจันทร์เพ็ญเปล่งประเทือง
ไปไหวเจ้าหลักเมืองเรื่องศักดา
น้อมคำนับอภิวาทประกาศว่า
อย่าให้ขาดทุนรอนอากรนำ
ใครบังไรไว้ไหนช่วยไปจับ
ขอให้เรือลูกค้ามาประดัง
ครั้นไหวแล้วกลับมานิทราลับ
เจ้าหลักเมืองเรื่องศักดาช่วยการุณ
ว่าย่านางนาวานั้นมาบอก
บอกว่าเรือที่ขีมนั้นมีชัย
ให้แลเห็นรูปร่างของนางไม้
อร่ามเรืองเครื่องประดับดูบัววา

ดาราเรืองเรียงรายพรายเวหา
ตั้งบูชาบัตรพลีพิธีกรรม
ขอเทวาช่วยชูอุปถัมภ์
ทั้งทางน้ำทางบกอย่าปกบัง
เอาค่าปรับให้สมอารมณ์หวัง
จะเก็บทั้งค่าตลาดอย่าขาดทุน
จนเดือนลับลำนางเขาขุน
มาคำจุนจิตนั้นให้ฝันไป
กำไรออกมันคงอย่าสงสัย
ได้กำไรค้าขายมาหลายคราว
งามวิไลและมุนีรุ่งสาว
พอฟ้าขาวหายวันไปกับตา (หน้า 17)

โคลงนิราศสุพรรณ ของสุนทรภู่ (2510)

ถึงคั้งโพกระกัม	กราบกราน
โพอยู่บุรานนาน	เนินแล้ว
ขึ้นชุมพุ่มพิศดาร	เดชะ พระเอย
ขออย่าให้ไทยแผ้ว	ผ่องพันกลโกง (บทที่ 113)
ย่นย่านสารปู้เจ้า	จอมไพร
ปลากล้าน้ำซึ่งใส	สอาดสอาด
งูเหลือมเลื้อมเลื้อกโคล	กลานกลิ้ง ตลิ่งแฮ
โตเท่าเสาเรือนกว้าน	กวาดน้ำดำปลาฯ (บทที่ 187)
ติดตีนขึ้นถ่อคำ	เขนเรือ
บนบกรกรังเสื่อ	ชอกช้ำ
นางฟูเลื้อยเหลือ	หลีกยาก หลากแฮ
ศักรู้คูควันกลุ่ม	กลบข้างทางจรฯ (บทที่ 188)
เดกเหนเช่นมยุหหนึ่ง	หลังงู
แวววับคลับคล้ายฟู	ฟ่องเพื่อย
รู้จัดจมหากพลู	พลีปู เจ้าเอย
งูกระเพื่อมเลื้อมเลื้อย	หลีกคล้ายหายสุรฯ (บทที่ 189)

นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี (2543)

ถึงบางสะแกเลดูหมู่ชาวบ้าน	เห็นภูมิฐานที่ทำเลคะเนหมาย
เขาปลูกผักฝักถั่วเลียงวัวควาย	บ้างแยกย้ายหวดหญ้าทำนาปรัง
ด้วยพวกราษฎร์ร้อนตัวกลัวอดข้าว	ตื่นแต่เช้าตากไถเหมือนใจหวัง
นำสงสารบ้านเรือนเหมือนจะพัง	ดูรุงรังรายเรียงเคียงกันไป(หน้า12)

นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี (2543)

ถึงสุพรรณพาราเวลาเช้า	ก็ตรงเข้าจอดทำที่อาศัย
ต่างแต่งตัวทักกันด้วยทันใด	ประเจี๊ยะหีบตราออกมาวาง
เชิญขึ้นใส่หีบทองทั้งสองฉบับ	น้อมคำนับตราบัตรไม่ขัดขวาง
ยกดำเนินเชิญมาศาลากลาง	ตามเชิญอย่างประเพณีเคยมีมา

ทั้งพระหลวงกรมการขึ้นศาลพร้อม
พระปลัดกรมการให้อ่านตรา

.....

กรั้นเสร็จตั้งชื่อนามตามตำรับ
เอาหมายน้าปาวประกาศราษฎร
ต่างอำเภอต่างหาไม้ว่าวัด
เอารู้แวงมาประมูลแล้วคุณกัน
(หน้า 17-18)

ต่างนอบน้อมเรียงรายทั้งซ้ายขวา
ฟังราคาพิศตัดตัดประทวน

.....

ชวนกันจับระดมสมพัตร
ให้แน่นอนแนะนำทุกกำนัน
เสมียนจัดจดบัญชีมีขม้น
คิดผ่อนผันออกได้เป็นไรงาน

โคลงนิราศสุพรรณ ของสุนทรภู่ (2510)

สำปะทิวังจ้าวสล่าง
ถิ่นท่าป่าไร่ไร
เจ้าอยู่หม่อรไท
ปลูกผักปลูกกล้วยกล้วย
จนเย็นเหนงแห่งบ้าน
หาดใหญ่ไทยเจ้ามอ
จอดเรือเมื่อเย็นรอน
ร้องว่าอาไศรยร้าน
บ้านไร่ไทเจ้าตั้ง
กล้วยไข่ไร่เรียงราย
ตกเรือเรือเรือปลาย
เฟื่องหนึ่งถึงสี่มือ

กร่างไกร
ไร่ฝ้ายฯ
ทำถั่ว รั่วเอย
เคลื่อนช้างทางจร (บทที่ 155)
ด่านขนอน
มีบ้าน
ริมหาด สอาดเอย
ร่มไม้ใกล้เรือ (บทที่ 167)
ทั้งทวาย
เรียกซื้อ
ปลีสลับ ปักกับเส
หมครื้อซื้อเสมอฯ (บทที่ 181)

นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี (2543)

มาตะบึงถึงบ้านตลาดแก้ว
ไผ่ผมสูงนุ่งผ้าประสาธล
เขว่าลาวเหล่านี้เลี้ยงผีปอบ
กล้วยผีปอบลอบรักชักไส้ใน

เห็นลาวแวกตลาดคุ่มทั้งหนุ่มสาว
บั้งรุ่นสาวรูปร่างเหมือนอย่างไทย
มนต์ประกอบเจียวขุนช้างคุณไสย
ไม่พอใจลาวกาวจะยาวความ (หน้า 15)

โคลงนิราศสุพรรณ ของสุนทรภู่ (2510)

ถึงระยะสระโปยชฌัน
 ฝ้านุ่งอุททขยาว
 กลีบกลีบวันแวมวาว
 เด็กว่าฟ้าแลบละม้าย

บ้านลาว
 ย่างย้าย
 แวบแวบ แพบแฮ
 มุ่งค้อนงอนงามฯ (บทที่ 131)

นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี (2543)

ครั้นเสร็จตั้งชื่อนามตามตำรับ
 เอาหมายนำป่าวประกาศรายถูร
 ต่างอำเภอต่างหาไม้ว่าวัด
 เอาเรียงแวงมาประมวลแล้วคุณกัน
 ให้เรียกไร่ละสลึงจนถึงบาท
 ก็ต่างคนต่างจำได้ชำนาญ
 กำหนดป่าวชาวบ้านทุกย่านแขวง
 ที่เสียแล้วไปบ้างที่ยังมา
 ต้องเชิดครามาความรู้สำเหนียก
 บ้างเขียนคำทับแดงแปลงในดวง
 ไม่รู้จักมูลนายว่าซ้ายขวา
 ครั้นไล่จนวนวงไม่คงคำ
 ที่लगคนบังไร่วัฒน
 ต้องเสียเงินยวบยับนั่งสับเงา

ถึงเดือนสิบรับเร่งให้เร็วรวด
 ก็ชวนกันตักเตือนเพื่อนทั้งปวง
 แต่ปีมะโรงฉกฉกนี้ตกแล้ง
 ระคนปนเผือกมันพอกันตาย
 อรุณยานีไม่มีอด
 จะร้อนตัวกลัวอะไรกับไพริน
 (หน้า 7)

ชวนกันจับระดมสมพัตสร
 ให้แน่นอนแนะนำทุกกำนัน
 เสมียนจัดจดบาญชีขมิขมัน
 คิดผ่อนผันออกได้เป็นไรงาน
 พักคชาดมากมายหลายสถาน
 เสมียนอ่านบาญชีเขียนฎีกา
 ไม่ขัดแย้งชายหญิงวังมาหา
 บ้างมีตราคุ้มห้ามตามกระทรวง
 ก็ไม่เรียกค่าไรกับไพร่หลวง
 ครั้นทักท้วงไล่เลียงก็เพื่องพล่า
 มีแต่ตราพูดปากกลาถล่ำ
 ก็จับจำปรับปรุณลงเอา
 เจาน่าจับจับใจดั่งไฟเผา
 เขาปรับเอาสามต่อต้องงอไป (หน้า 18)
 จะส่งงวดไปยังพระคลังหลวง
 ให้เลวล่วงรีบรุดไปสุดแดน (หน้า 20)
 ข้าวก็แพงถึงละบาทพวกราษฎร์ขาย
 ค่อยสบายเป็นเสปียงเลี้ยงแผ่นดิน
 ถึงข้าวหมดผลไม่ยังไม่สิ้น
 อย่าดูหมิ่นลวงเลียบเข้าเหยียบแดน

บทที่ 5

เที่ยวทุ่งเมืองสุพรรณ รวบรวมใหม่ลงหนังสือ เที่ยวทุ่งเมื่อน้ำขึ้น โดย อนุก นาวิกมูล (2536)

“ตามที่ข้าพเจ้าได้ไปเที่ยวคราวนี้ ทุ่งสุพรรณนี้เป็นชนิดทุ่งใหญ่ซึ่งเนื่องกันมาหลายตำบลดังกล่าวนั้น เป็นทุ่งลุ่มลาดเตียนโล่งโง่งปราศจากต้นไม้แลเนินดอนอันสูง เวลาฤดูน้ำตั้งแต่เดือน 10 เดือน 11 ตลอดถึงเดือน 12 ในระหว่างสามเดือนนี้น้ำไหลเข้าทุ่งลงไปตลอดจนถึงเดือนสองข้างขึ้น น้ำในทุ่งเต็มบริบูรณ์ดี ถึงเดือน 12 ข้างแรมไปจึงลด” (หน้า 159)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1.2/399 เรื่อง รายงานตรวจการทำนา ในท้องที่ตำบลและจังหวัดต่างๆ ในมณฑลนครชัยศรี ประจำปี พ.ศ. 2472

“๔) ตำบลท่าพี่เลี้ยง ตำบลนี้ทำนาหว่านเข้าเบาหว่านเมื่อเดือน ๑๐ ออกรวงแล้วสูง ๑๕ เซ็นติเมตร เข้าหนักซึ่งดำในที่ลุ่มตามชายหนองหว่านเมื่อเดือน ๑ สูงราว ๘๕ เซ็นติเมตรออกรวงแล้ว” (หน้า 14-15)

“๑๓) ตำบลกฤษณา ตั้งอยู่ฝั่งตะวันออกแม่น้ำสุพรรณ เข้าเบาเกี่ยวไปมากแล้ว เข้ากลางปีหว่านเดือน ๘ สูง ๑๑๐ เซ็นติเมตร เริ่มสุก เข้าหนักหว่านเดือน ๑ ข้างแรมสูง ๒ เมตร ออกรวงแล้วเป็นเข้าขึ้นน้ำ” (หน้า 22)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1.2/302 เรื่อง จังหวัดสุพรรณบุรีเสนอสำเนารายงานตรวจการทำนาตามท้องที่ต่างๆ ในเขตอำเภอบางปลาม้า สองพี่น้องท่าพี่เลี้ยง จรเข้สามพัน ของหลวงไพฑูริย์รักษ์ เกษตรจังหวัดสุพรรณบุรี กระทรวงส่งให้กรมท่อน้ำ กรมเพาะปลูก พิจารณาแล้ว (29 ธ.ค. 2469)

“วันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ.๒๔๖๕ เวลา ๗ ก.ท. เดินทางจากบางลี่ลงมาตามลำคลองสองพี่น้อง ต้นข้าวที่ผ่านมาถึงอภิมบิรุณดี ผักตบชะวามีชุกชุมตามห้วยลำตามเคย พอเดินทางมาถึงตำบลต้นตาลได้แยกทางลัดเข้าคลองเล็กๆ ตัดข้ามท้องทุ่งไปออกแม่น้ำที่ตำบลบางสะแก ในระหว่างเดินทางข้ามทุ่งนี้ต้นข้าวตอนท้องทุ่งหลังบ้านบางสะแกมีการเก็บเกี่ยวกันเป็นหมู่ๆ เกี่ยวกับเรื่องทั้งนั้น วันหนึ่งๆ ในจำนวน ๒-๓ คนทำการเก็บเกี่ยวได้ราวๆ หนึ่งลำเรือ ชนิดเรือ

มาด ๒ แจว ในทุ่งหลังบ้านบางสะแกมีจำนวนข้าวที่สุกแล้วราว ๑ ใน ๔ ผักตบชะวาเบาบาง จนเวลา ๘ ก.ท. จอดเรือพักผ่อนที่หมู่บ้านบางสะแก” (หน้า 8)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1.2/399 เรื่อง รายงานตรวจการทำงานในท้องที่ตำบลและจังหวัดต่างๆ ในมณฑลนครไชยศรี ประจำปี พ.ศ.2472

“ตำบลเดิมบางฝั่งตะวันตกก้านขึ้นแจ้งว่าฝนต้นปีไม่มี ฝั่งตกเมื่อเดือน ๑๐ ข้างขึ้น เข้ากลางปีออกรวงแล้วต้นสูง ๓๕ เซ็นติเมตร ต้นพอมรวงเข้าเล็ก จะเกี่ยวในเดือนอ้าย เข้าดำเมื่อเดือน ๑๐ สูง ๔๕ เซ็นติเมตร เข้าดำเดือน ๑๑ สูง ๓๐ เซ็นติเมตร เข้าที่ดำเมื่อเดือน ๑ มีเหลืออยู่บ้างแต่ในที่ลาลาดและหนอง” (หน้า 6-7)

“ตำบลโลกหม้อ ฝั่งตะวันออกเข้ากลางปีหว่านเดือน ๙ ออกรวงแล้วสูง ๖๐ ถึง ๗๐ เซ็นติเมตร ต้นงามพอประมาณ ได้อาศัยน้ำคลองซอย ฝั่งตะวันตกเข้าเบาหว่านเมื่อเดือน ๑๐ ออกรวงแล้วสูง ๕๐ เซ็นติเมตร ต้นเข้าไม่งาม เข้ากลางปีออกรวงแล้ว ได้น้ำจากคลองซอยในที่ซึ่งน้ำคลองซอยขึ้นไม่ถึง ต้นเข้าแห้งตาย” (หน้า 15)

“ตำบลโคกคราม เข้าเบาหว่านเดือน ๙ และ ๑๐ เกี่ยวแล้วก็ มี ที่กำลังเกี่ยว ต้นสูง 75 เซ็นติเมตรในอันนาริมแม่น้ำดินยังเปียกชุ่ม เข้ากลางปีหว่านแต่เดือน ๘ ออกรวงแล้ว ที่ทำได้แต่เดือน ๘ เพราะมีฝนบ้างและเป็นที่ลุ่ม ต้นเข้ากอใหญ่ออกรวงงามมาก เข้าหนักในคลองเจ็กหว่านเดือน ๘ ออกรวงแล้วต้นสูง ๒๑๐ เซ็นติเมตร เป็นเข้าขึ้นน้ำ” (หน้า 17)

“ตำบลจรเข้ใหญ่ อยู่ในคลองบางปลาม้า เป็นที่ลุ่ม ได้เริ่มหว่านเข้าแต่เดือน ๕ เข้าเบาทำเล็กน้อย ทำเข้ากลางปีกับเข้าหนักมาก เข้าหนักหว่านในเดือน ๕ และ เดือน ๖ สูง ๒๓๓ เซ็นติเมตร เป็นเข้าขึ้นน้ำหรือเรียกกันว่าเข้าลอย เวลาไปตรวจออกรวงแล้ว จะเกี่ยวในเดือนยี่ เข้าสาวรวงเป็นเข้ากลางปีหว่านเดือน ๖ ต้นสูง ๒๖๗ เซ็นติเมตร กำลังสุกจะเกี่ยวในเดือนอ้าย” (หน้า 19)

เที่ยวทุ่งเมืองสุพรรณ รวบรวมใหม่ลงหนังสือ เที่ยวทุ่งเมื่อหน้าน้ำ โดย อนุก นาวิกมูล (2536)

“เมื่อแรกข้าพเจ้าออกจากบ้านปากไห้ไปด้วยเรือพายม้า 2 แจว ออกเรือแต่เวลาตี 10 ทุ่ม เวลาเช้าโมง 1 ออกถึงท้องทุ่ง และคู 2 ข้างทางเรือไปมีต้นเข้ากำลัง

เป็นดอก แลเป็นรวงเป็นทิวคุดลอน บางแห่งยังไม่เป็นดอกมีแต่ใบเลยอดเขียวชะ
อุ่ม ที่ไหนว่างซึ่งไม่มีต้นเข้าก็มีสายบัวลอยขึ้นสลอน” (หน้า 160)

“ตามหนทางที่ไปนั้นถ้าที่ใดไม่ใช่ทางเรือเดินที่นั่นล้วนแต่พงหญ้าทั้ง
ผักทอดยอด แลพรรณดิษชาติที่เกิดในน้ำต่างๆ แน่นไปหมดเรือเดินไม่ได้”
(หน้า 161)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ม.2.14/107
เรื่อง กรมหมื่นดำรงไปตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี (26 มิ.ย. 123)

“ท้องที่สองฝั่งแม่น้ำในอำเภอบางปลานี้ สังเกตดูมีบ้านเรือนแน่นหนา
มากขึ้นกว่าเมื่อ ๕ ปีมาแล้วมาก สืบถามได้ความว่ามีคนมาตั้งทำไร่นามากขึ้นกว่าแต่
ก่อนมาก ที่สองฝั่งแม่น้ำมีผู้จับจองเป็นเจ้าของแล้วตลอดหาบที่ว่างเปล่าดังแต่ก่อน
ไม่ แต่กระนั้นเมื่อแลดูไปยังเห็นเป็นป่าไผ่มีอยู่มาก ไปถามตามชาวบ้านได้ความ
ว่า ที่ป่าไผ่เหล่านั้นก็มีเจ้าของแล้วทั้งนั้น แต่เจ้าของโก่นสร้างที่พึงซึ่งอยู่ในทุ่งข้าง
หลังออกไปลงเป็นนาก่อนแล้ว จึงถางที่กอไผ่ซึ่งเป็นที่ถางยากกว่าลงเป็นนา
โดยลำดับเข้ามายังหาหมดไม่” (หน้า 15)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ม.2.14/9
เรื่อง กรมหมื่นดำรงตรวจราชการในมณฑลนครไชยศรี (18 ส.ค. – 27 ต.ค. 117)

“วันที่ ๑๐ สิงหาคมเวลาเช้าได้มีการประชุมพวกพ่อค้าแลผู้ชำนาญการทำ
ตาลตะโนดไต่ถามเอาความรู้เห็นในการนั้น ได้ความว่าในเมืองสุพรรณนี้แต่ก่อน
สินค้าขาออก มีเข้าปลา ถั่ว งา หนังกะบอง น้ำตาล ไม้ไผ่ เสา ไม้กระดาน ไม้รอด
ฝาง แต่ในเวลานี้มีแต่เข้าเป็นสินค้าใหญ่กับปลาแลไม้ไผ่ป่า ไม้กระดาน ไม้รอด
แต่ฝาง ถั่ว งา น้ำตาลตะโนดไม่มีพอเป็นสินค้าออก ถึงต้องซื้อน้ำตาลเมืองเพชร
บุรีเข้ามาใช้ในเมือง ไต่สวนเอาเหตุในเมืองนี้ว่าเพราะเหตุใดสินค้าซึ่งเคยมีจึงหมด
ไป ได้ความว่าเพราะเข้าราคาดีคนหันลงทำนามาก ที่ทางฝั่งตะวันออกต่อพรมแดน
กรุงเก่าแลอ่างทองซึ่งเป็นป่าพงอยู่เมื่อคราวนั้นมาคราวก่อนเป็นอันมาก บัดนี้ก็เป็น
นาฟางตลอดถึงกัน ทางฝั่งตะวันตกก็ก็เป็นนาฟางออกไปเป็นอันมากเหมือนกัน ว่า
โดยย่อเพราะนาเป็นของง่ายในเวลานี้ทำได้กำไรมากด้วย คนจึงทิ้งการอื่นไป
หันลงทำนาเสียเป็นอันมาก แต่เมื่อว่าโดยจำนวนแลราคาสินค้าที่ออกจากเมืองใน

เวลานี้ พวกพ่อค้าพูดเป็นคำเดียวว่าเจริญบริบูรณ์ขึ้นกว่าเมื่อ 10 ปีมาแล้วสัก 3 เท่า เรื่องน้ำตาลตะโนดที่คนทำน้อยไปนั้นแต่เดิมฉันเข้าใจว่าจะเป็นด้วยวิธีเก็บภาษี เรียกเป็นมัดไม่ขายหม้อให้ทำอย่างเมืองเพชรบุรี คนเดือนร้อนจึงไม่ค่อยทำตาล แต่ครั้งไล่เลียงพวกคนที่ชำนาญการทำตาลก็ได้ความไปอย่างอื่นคือการทำตาล นั้นเฉพาะทำได้ในระดูแต่เดือนยี่จนเดือน ๖ คราวหนึ่ง จน ๑๐ จนเดือน ๑๒ คราวหนึ่ง ในเวลาเมื่อตาลออกวงง คนทำแข่งๆ คนหนึ่งทำได้เสมอ ๒๕ ตัน เพราะเหตุที่ต้องปั่นพะองขึ้นต้นตาลถึงวันละ ๒ เวลา ๓ เวลา ปีหนึ่งทำได้ผลประมาณ ๑๐๐ บาท แต่ความลำบากมีมาก เพราะเหตุนี้คนจึงพอใจทำนามากกว่าทำตาล ต่อปีใดฝนแล้งน้ำน้อยคนจะทำนาไม่ใคร่ได้ผลจึงหันเข้าทำตาลมากเมื่อว่าโดยย่อดันตาล ย่อมอยู่ในพื้นนา คนชอบทำนาเป็นพื้น ตาลเป็นแต่ทำหาประโยชน์แก้ขัด การนา บริบูรณ์อยู่ตราบใด การทำตาลก็ไม่จำเป็น เป็นต้นี้ ไม่ได้เกี่ยวข้องกับเรื่องภาษี” (หน้า 8-9)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เบ็ดเตล็ด ร.5 บ.1.1/18 เรื่อง พระราชนิพนธ์สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสมณฑลนครสวรรค์และเมืองสุพรรณ (15 ต.ค. 127)

“.....ข้อที่เราเห็นเมื่อเวลามาในแม่น้ำว่าเหมือนมาในดงไม้ใหญ่ แต่ที่จริง ขึ้นไปที่สูงแล้วแลเห็นว่าไม่มีดงแห่งใด หลังหมู่ไม้เข้าไปก็เป็นที่องนาทั่วไป มีท้องนากับป่าไผ่จนสุดสายตาทุกทิศ ไม่มีที่ว่างเปล่าในที่แห่งใดเลย ป่าไผ่ในที่นี้ก็เป็นลักษณะเดียวกันกับป่าสนของเมืองฝรั่ง ของเขาปลูกเข้าเรือนด้วยไม้สน ของเราก็สำเร็จด้วยไม้ไผ่ เป็นที่งามบริบูรณ์ดีทุกแห่ง” (หน้า 13)

“วันที่ ๒๑ ตุลาคม ลงเรือศรีเทพไปเข้าคลองระหว่างวัดมหาธาตุแลหลักเมือง ไปออกหลังเมือง ในท้องทุ่งหลังเมืองมีต้นตาลเป็นอันมาก เป็นคันตลิ่งสูง ดงตาลแลสุดสายตาเหมือนอย่างขึ้นจากฝั่งน้ำลงไปทั้ง ๒ ข้าง ในหว่างดงตาลนั้นเป็นทุ่งนางมดีเป็นอันมาก พบป่าเลไลยก์ที่ชายดงตาล จึงมีนิทานกล่าวว่า ชาวเพชรบุรีผู้หนึ่งมาเป็นเขยอยู่ที่สุพรรณ พูดกันถึงเรื่องต้นตาล ชาวเพชรบุรีว่าต้นตาลเพชรบุรีมากกว่าที่นี่ พวกที่นี่ว่ามากกว่าเพชรบุรี เลียงกันไม่ตกลงจนจะเกิดมวยขึ้น เจ้าเขยเพชรบุรีเห็นว่าตัวมาต่างเมืองจะต้องยอมแพ้ อย่าให้เกิดวิวาทถึง

แตกหัก จึงยอมรับว่าต้นตาลเพชรบุรีน้อยกว่าจริง แต่น้อยกว่าต้นเดียวเท่านั้น
ความวิวาทก็ปะอันรับกันได้ด้วยยอมแพ้กันเสีย” (หน้า 15)

หอดจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1.2/220 เรื่อง มณฑล
นครไชยศรี เสนอรายงานตรวจการทํานา ฝักตบขวา และระเบียบการที่หออทะเบียนจังหวัด
สุพรรณบุรี แต่วันที่ ๖ สิงหาคม ถึงวันที่ ๒๑ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๘ ของหลวงชำนาญโกศลยศศาสตร์
เกษตร มณฑลนครไชยศรี

“อำเภอศรีประจันต์ มีเนื้อที่นาประมาณ ๕๓,๖๐๐ ไร่ เวลาที่ไปตรวจพื้นที่
ที่นาลุ่มมีน้ำพอทำการไถหว่านแลปลูกได้ทั่วกันแต่ยังไม่เสร็จ ต้นข้าวที่งอกขึ้น
แล้วก็งามดี ส่วนที่ดอนซึ่งเคยทำเป็นนาได้ก็เปลี่ยนแปลงทำเป็นนาหว่าน ถ้า
หากฝนไม่แล้งต่อไปก็คงจะไม่มีการเสียหายเท่าใด แลต้นข้าวที่หว่านไว้ก่อนได้
เสียหายไปเพราะฝนแล้งบ้างก็กำลังซ่อมแซมกันต่อไป แลหวังกันว่าถ้าฝนยังตกอยู่
เสมอๆ ก็คงจะทำการเสร็จราวต้นเดือนตุลาคม” (หน้า 2)

หอดจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1/3635 เรื่อง
มณฑลนครไชยศรี ส่งรายงานตรวจการเพาะปลูกในเขตอำเภอต่างๆ จังหวัดสุพรรณบุรี
นครปฐม สมุทรสาคร ของพระบรรหารภูมิสถิตย์ (21 สิงหาคม พ.ศ. 2465)

“๑) การทํานาใน พ.ศ. นี้ขึ้นต้นไถง่าย และหว่านข้าวลงแล้วขึ้นงอกงามดี
ได้ความว่าเมื่อต้น พ.ศ. นี้แล้งจัด ต้นหญ้าไม่ค่อยขึ้นเพราะแดดเผากระทำให้เกิด
ดินสุกร่วนเหมาะกับการเพาะปลูก นาหว่านทำเสร็จราวปลายเดือนกรกฎาคม เวลา
นี้มีหว่านซ่อมแซมแลเพิ่มเติมบ้างเล็กน้อย ต้นข้าวขึ้นสูงประมาณตั้งแต่ ๖ นิ้วถึง
๒๐ นิ้วเศษ ส่วนนาปลูกได้แต่เฉพาะที่มีน้ำฝนขังกับที่ใกล้ทางน้ำวัดสาธอน้ำ
ขึ้นได้ ชาวนาได้ใช้ระหัดเหยียบน้ำโดยมาก ระหัดลมกับระหัดกระบือมีส่วนน้อย
นาดำจะทำการแล้วเสร็จราวปลายเดือนกันยายน พ.ศ. นี้” (หน้า 3)

หอดจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ม.2.14/9
เรื่อง กรมหมื่นดำรงจรัสราชการในมณฑลนครไชยศรี (18 ส.ค. – 27 ต.ค. 117)

“ลำนําสุพรรณตั้งแต่พื้นเมืองขึ้นไปหรือได้เมืองลงมาทำเลผู้คนแลการทำ
นาค้าขายบริบูรณ์ บ้านเรือนเป็นเรือนฝากระดานโดยมาก พบเรือเข้าขนาดใหญ่ขึ้น

มาบ้านทุกเช้าตลอดระยะทางสัก ๒๐๐ ลำ เห็นได้ว่าการค้าขายบริบูรณ์ขึ้นมาก ลำน้ำแต่เมืองขึ้นไปจนถึงบ้านทิ้งระยะทางเรือไฟทวนน้ำประมาณ ๔ ชั่วโมง คูลำน้ำคล้ายกับลำน้ำศักดิ์มาก แต่ไม่มีแก่งตอนเหนือบ้านทิ้งขึ้นไปจนนางบวชเป็นปากาหลงทั้งสองข้างแม่น้ำ มีต้นกาหลงเป็นอันมาก พิศราหัดดูลำน้ำสุพรรณซึ่งได้มาเห็นในคราวนี้เกือบตลอด เห็นประหลาดอยู่อย่างหนึ่ง ที่แลเห็นความมั่งคั่งบริบูรณ์อันเป็นที่ตั้งความสุขสำราญของพลเมืองทุกๆ แห่ง เว้นไว้แต่ที่ตัวเมืองดูกรรุงรังเป็นเมืองร้างอยู่ในชั่ว ๑ คຸ້ນน้ำเท่านั้น” (หน้า 16)

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ม.2.14/9
เรื่อง กรมหมื่นดำรงตราจราชการในมณฑลนครไชยศรี (18 ส.ค. – 27 ต.ค. 117)

“ออกจากวัดคงจักรแล่นเรือต่อลงมาเข้าคลองสองพี่น้องไปจอดที่บางลี่ ตำบลสองพี่น้องนี้อยู่ทางฝั่งตะวันตกลำคลองเข้าไปจดกรมแดนกาญจนบุรี มีบ้านเรือนราษฎรตั้งตามฝั่งคลองมากเป็นคนบริบูรณ์โดยมาก อาศัยรักษาถิ่นด้วยการทำปลาเป็นใหญ่ ทำนาบ้าง ตัดไม้แลเสาในป่ามาขายบ้าง สินค้าไม้ต่างๆ คือ ไม้ไผ่ ไม้เสา ไม้รอด แลไม้กระดานที่ออกจากเมืองสุพรรณบุรีออกทางสองพี่น้องนี้มาก ไม้เหล่านี้ต้องขึ้นไปตัดถึงในแขวงกาญจนบุรี เจ้าญะเวียนล่องมาลงคลองสองพี่น้อง เพราะลำคลองลึกเข้าไปมาก แต่การทำปลาได้ความว่าเดี๋ยวนี้ปลาน้อยไปกว่าแต่ก่อนเสียเป็นอันมาก เข้าใจว่าเป็นเช่นนี้ทุกหัวเมือง เป็นการอย่างหนึ่งซึ่งรัฐบาลจะต้องคิดบำรุงในภายหน้า” (หน้า 17)

“อนึ่งได้ทราบว่ที่เมืองสุพรรณนี้มีด่านภาษี ๒ แห่ง เป็นด่านช่วงตั้งอยู่ที่เมืองแห่ง ๑ ที่บางลี่ในคลองสองพี่น้องแห่ง ๑ ตั้งแต่ประกาศเลิกภาษีเครื่องบริโภคที่ผ่านด่าน ด่านทั้ง ๒ แห่งนี้คงเก็บแต่ภาษีไม้

ด่านที่เมืองไม่สู้มีไม้ผ่านนัก จึงปรึกษากับพระยาสุนทรบุรีสั่งให้เลิกด่านนั้นเสีย แต่ด่านบางลี่เงินภาษีมากทราบว่าเก็บได้ใน ๔ เดือนที่ล่วงมานี้กว่า ๑๐๐๐ บาท จึงให้คงไว้ แต่พระยาสุนทรได้สั่งให้มอบให้นายอำเภอเป็นพนักงานเก็บ” (หน้า 19)

หอบจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการรัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ม.2.14/107
เรื่อง กรมหมื่นดำรงฯ ไปตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี (26 มิ.ย. 123)

“ชาวบ้านในคลองสองพี่น้องนี้มีทางหากิน ๓ อย่าง คือ ๑ ทำนา ๒ ทำปลา ๓ รับซื้อสินค้าป่า คือ เสาและไม้กระดาน ไม้ไผ่ เป็นต้น ซึ่งชาวคอนตลอดจนแขวงกาญจนบุรีเข็นลงมาขาย ด้วยเหตุการณ์ทำมาหากินสะดวกจึงมีผู้คนมาตั้งบ้านเรือนอยู่หนาแน่น ถึงพวกสัปบุรุษชาวกรุงเทพฯ และชาวเมืองตามลำน้ำที่จะขึ้นนมัสการพระแท่นดงรังมาขึ้นเดินที่สองพี่น้องก็มีมาก ทางบกประมาณ ๓๐๐๐ เส้นเศษไกลกว่าเดินจากพระปฐมหรือจากท่าเรือพระแท่น แต่ทางเรือใกล้และสะดวกกว่า และที่สุขจากกลับบ้านสัปบุรุษมักซื้อปลาบันทุกเรือกลับไปด้วย ด้วยเหตุเหล่านี้จึงมีผู้พอใจมาขึ้นพระแท่นทางสองพี่น้อง” (หน้า 17)

“เมืองสุพรรณ สังเกตดูตามลำน้ำเมืองสุพรรณบุรีที่ขึ้นไปในคราวนี้ มีเรือแพค้าขายมากขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นเรือเข้าโดยมาก แพมักเป็นแพพวกจีนจอดจำหน่ายสินค้าเป็นหมู่ๆ เป็นระยะขึ้นไป” (หน้า 21)

เที่ยวทุ่งเมืองสุพรรณ รวบรวมใหม่ลงหนังสือ เที่ยวทุ่งเมื่อหน้าน้ำ โดย อเนก นาวิกมูล (2536)

“จุดบ่อในพื้นที่ทุ่งหล่อ่น้ำให้รวมลงไปข้างอยู่ ในเวลาน้ำในท้องทุ่งแห่งงวดเข้าแล้ว สำหรับให้ปลาลงไปรวมอยู่แถวเลแคช้อนดักเอาไปจำหน่ายขายได้ เช่น พวกเจ้ารับมาขายในกรุงเทพฯ นี่ทุกปีในระหว่างน้ำนองทุ่งอยู่นั้น ราษฎรซึ่งอาศัยอยู่ในทุ่งนี้ได้ทำการลงอวนดักลอบ สกัดเฟือกให้ปลาติด แล้วจำหน่ายขายแก่ลูกค้าเป็นสดบ้าง แห้งบ้าง ลูกค้าไปรับจากที่เขาทำที่เดียว การทำปลาด้วยวิธีต่างๆ นี้อย่อมเป็นประโยชน์แก่ราษฎรเหล่านั้นได้มาก ถึงแก่มีทรัพย์สินเงินทองมาก เช่นท่านผู้หนึ่ง ซึ่งอยู่ตำบลปากไห้ตาลาน เขาเล่าว่าเมื่อก่อนตระกูลนี้จะมั่งมีก็เพราะด้วยการทำปลาในทุ่งนี้เหมือนกัน” (หน้า 160)

เที่ยวทุ่งเมืองสุพรรณ รวบรวมใหม่ลงหนังสือ เที่ยวทุ่งเมื่อหน้าน้ำ โดย อเนก นาวิกมูล (2536)

“การทอดผ้าป่าของชาวเมืองสุพรรณนี้ดูน่าสนุกสนานมาก ข้าพเจ้าเข้าใจว่า บางท่านคงจะยังไม่ได้เคยเห็นการทอดผ้าป่าของชาวสุพรรณก็เขาทำกันอย่างไรเล่า คือ พวกชายหญิงหนุ่มสาวทั้งพระสงฆ์สามเณรไปเรือลำปั้งบ้าง

เรือพายม้าบั้ง เปนพวกๆ ลำละ 6 คน บั้ง 4 คน บ้าง ส่วนเรือผู้หญิงก็ล้วนแต่ผู้หญิง เรือผู้ชายก็ล้วนแต่ผู้ชายมิได้ปนกัน เรือพระสงฆ์สามเณรก็มีได้ปนกับสึกามีผู้ชายไปด้วยบ้าง แล้วก็พายแข่งกันไปเปนพวกๆ พวกที่ใช้แจวก็แจวไปเปนหมู่ๆ แต่เรือพวกหนุ่มแลเรือสาวๆ นั้นมักจะพายเคียงลำกันไปเปนคู่ๆ เวลาพายเรือไปนั้น ชายหนุ่มแลหญิงสาว ต่างก็ร้องเพลงโต้ตอบกันไป มีลูกคู่รับรองนำฟังที่สุด ดีกว่านายเป้ที่เราทั้งหลายเคยได้ฟังอยู่ทุกวันนี้ แต่ร้องเพลงขับโต้ตอบกันไปเช่นนี้หลายชั่วโมง ตั้งแต่เวลาทุ่มเศษจนถึงหกทุ่มจึงไปถึงวัดที่จะทอดผ้าป่า แต่กิริยาที่จะแจวแลพายนั้นไม่มีใครจะเร่งรัด ค่อยแจวค่อยพายไป บรรดาเรือบริวารเรือผ้าป่าก็พายแลแจวเข้าไป ล้อมเรือผ้าป่าเรียงลำกันออกสกลอนไปประมาณเรือทั้งสิ้นสัก 70 ลำเศษ การเทศน์คือเทศน์มหาชาติกัณฑ์ชูชก ธรรมาส์ที่จะเทศน์ก็ตั้งบนเรือผ้าปานั้นเอง แลกำลังจอดอยู่กลางน้ำด้วย กว่าจะแล้วเสร็จการทอดผ้าป่านี้ในเวลา 8 ทุ่มเศษ เวลาแห่ผ้าป่าไปนั้น มีผ้าป่าสำหรับทอดรายทางเปนวัดๆ ไป บางวัดก็เว้น” (หน้า 166 – 167)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารมณฑลต่างๆ รัชกาลที่ 6 กระทรวงมหาดไทย ร.6 ม.20/3 เรื่อง การทำนาที่เมืองสุพรรณบุรีแลเมืองนครไชยศรี (25 พ.ค. 2455)

“อำเภอสองพี่น้องและอำเภอบางปลาหม้อ ราษฎรกำลังเร่งรัดไถนากันอยู่ พร้อมเพรียงดี ส่วนทำนบตามลำคลองเล็กๆ หรือลำรางที่เคยปิดน้ำไว้สำหรับหล่อเลี้ยงต้นข้าว กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ราษฎรได้ลงมือซ่อมแซมแล้วโดยมาก และการปิดทำนบตามคลองเล็กคลองใหญ่ กรมการอำเภอกำนัน ผู้ใหญ่บ้านได้เตรียมตัวไว้ทั่วถึงกันแล้ว ถ้าในเดือนพฤษภาคม มิถุนายน กรกฎาคม ๓ เดือนนี้ฝนตกชดเชยอยู่ การทำนาทางเมืองสุพรรณบุรีคงจะได้ผล แต่ทางเมืองนครไชยศรียังเป็นที่น่าวิตกอยู่ เพราะฝนตั้งมาแล้วเกิดพายุพัดไปเสีย” (หน้า 3)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงเกษตราธิการ ร.5 กษ.9.2/58 เรื่อง คลองมะขามเต่า เมืองสุพรรณบุรี (2 ส.ค. 129)

“ด้วยกระทรวงมหาดไทยได้รับบอกผู้ว่าราชการเมืองไชยนาทที่ ๑๗/๒๔๔๑ ลงวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ร.ศ.๑๒๕ ว่าลำคลองมะขามเต่าเป็นลำน้ำเมือง

สุพรรณมาบรรจบลำน้ำเจ้าพระยา ในเขตรั้วแขวงเมืองไชนาต คั้นไม้ขึ้นหักทับถม ในลำคลองน้ำไหลไม่สะดวก ลำน้ำตื้นแฉะแคบกร้างมาช้านาน เรือบรรทุกสินค้า เดินไปมาค้าขายจากเมืองไชนาตถึงเมืองสุพรรณไม่ได้ ในลำคลองมะขามเฒ่าจึง ร่วงโรยไม่มีราษฎรอไศรย การบำรุงคลองมะขามเฒ่าได้ลงมือถากถางมาแต่ศก ๑๒๕-๑๒๖ และเมื่อศก ๑๒๗ ได้ขอแรงราษฎรถากถางคั้นไม้ในลำคลองมะขาม เฒ่าอีกคราว ๑ พอเรือบรรทุกสินค้าไปมาค้าขายได้ในฤดูน้ำ เมื่อศก ๑๒๗-๑๒๘ ราษฎรได้พากันไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในลำคลองมะขามเฒ่าถึง ๕๕ ครัว พระไชนนฤ นาทเห็นว่าถ้าได้ขุดคลองมะขามเฒ่าให้มีน้ำพอเรือเดินไปมาระหว่างเมืองไชนาต กับเมืองสุพรรณได้สะดวกทั้งฤดูน้ำแล้งแล้ว ที่ดินตามลำคลองมะขามเฒ่าคง จะเจริญขึ้นยิ่งกว่านี้ พระไชนนฤนาทจึงได้ประชุมกรรมการอำเภอในเมืองไชนาต ขอแรงราษฎรทุกๆ อำเภอลงมือขุดคลองมะขามเฒ่า ตั้งแต่วันที่ ๒๑ เมษายน ศก ๑๒๘ ขุดตั้งแต่ปากคลองวังเคียนเหนือปากคลองเก่าตรงวัดท่าหาดข้ามซึ่งต่อจาก ลำน้ำเจ้าพระยาไปบรรจบคลองกระทงลงลำคลองมะขามเฒ่าตรงบ้านวัดสิงห์” (หน้า 5-6)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1/3635 เรื่อง มณฑลนครไชยศรี ส่งรายงานตรวจการเพาะปลูกในเขตอำเภอต่างๆ จังหวัดสุพรรณบุรี นครปฐม สมุทรสาคร ของพระบรรหารภูมิสถิตย์

“...ส่วนนาที่ปักดำก็ได้ทำแต่เฉพาะที่มีฝนชุก หรือที่ใกล้เคียงกับทางน้ำ ซึ่งพอจะวิดสาธขึ้นได้ เพราะ พ.ศ. นี้แล้ง และมีฝนตกประปรายแต่เล็กน้อย บัด นี้ต้นข้าวบางแห่งได้ชักเงาแลเขียวเหลืองบ้าง แต่ชาวนาก็ได้ไถหว่านข้าวเพิ่ม เดิมลงเสมอ ถ้าต่อไปมีฝนตกลงมาก นับว่าการเพาะปลูก พ.ศ. นี้คงดีกว่า พ.ศ. ก่อน เพราะชาวนาได้ทำการเพาะปลูกเต็มเนื้อที่แทบทุกราย...” (หน้า 1)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เบ็ดเตล็ด ร.5 บ.1.1/18 เรื่อง พระ ราชนิพนธ์สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสมณฑลนครสวรรค์และเมืองสุพรรณ (15 ต.ค. 127)

“เรื่องตรวจลำน้ำเก่าตอนล่างนี้ออกจะร่วมๆ เข้าไปแล้ว ได้ประชุมกันได้ สวนเวลาวันนี้ได้ความว่าแม่น้ำที่ต่อสแกกรังอยู่ที่วัดท่าในลำน้ำสแกกรัง แล้วมา

ท่าหลวง กะทงหนองบัวถึงลำน้ำมะขามเต่า แต่ไม่ลงมาตามทางลำน้ำที่เรือเดิน
ครั้งนี้.....ลำน้ำนี้เห็นจะได้ลงในแผนที่ได้เร็ว เพราะตอนที่ต่อน้ำทรง
ขึ้นไปข้างบนก็ได้เค้าเงื่อนแล้ว” (หน้า 14)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงเกษตราธิการ ร.5
กษ.9.2/58 เรื่อง คลองมะขามเต่า เมืองสุพรรณบุรี (2 ศ.ค. 129)

“....ลำคลองมะขามเต่าเป็นลำน้ำเมืองสุพรรณมาบรรจบลำน้ำเจ้าพระยา
ในเขตแขวงเมืองไชยนาท ต้นไม้ขึ้นหักทับถมในลำคลองน้ำไหลไม่ได้สะดวก
ลำน้ำต้นแลแคบกร้างมาช้านาน เรือบรรทุกสินค้าเดินไปมาค้าขายจากเมืองไชย
นาทถึงเมืองสุพรรณไม่ได้ ในลำคลองมะขามเต่าจึงร่วโรยไม่มีราษฎรอาศัย
การบำรุงลำคลองมะขามเต่าได้ลงมือถากถางมาแต่ศก ๑๒๕-๑๒๖ แลเมื่อศก
๑๒๗ ได้ขอแรงราษฎรถากถางต้นไม้ในลำคลองมะขามเต่าอีกคราว ๑ พอเรือ
บรรทุกสินค้าไปมาค้าขายได้ในฤดูน้ำ เมื่อศก ๑๒๗-๑๒๘ ราษฎรได้พากันไปตั้ง
บ้านเรือนอยู่ในลำคลองมะขามเต่าถึง ๕๕ ครว้ พระไชยณนุท เห็นว่าถ้าได้ขุด
คลองมะขามเต่าให้มีน้ำพอเรือเดินไปมาระหว่างเมืองไชยนาทกับเมืองสุพรรณ
ได้สะดวกทั้งฤดูน้ำแลฤดูแล้งแล้ว ที่ดินตามลำคลองมะขามเต่าคงเจริญขึ้นยิ่งกว่า
นี้....” (หน้า 5-6)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตราธิการ กส.1/3635 เรื่อง
มณฑลนครไชยศรี ส่งรายงานตรวจการเพาะปลูกในเขตอำเภอต่างๆ จังหวัดสุพรรณบุรี
นครปฐม สมุทรสาคร ของพระบรรหารภูมิสถิตย

“๑) การทำนาใน พ.ศ. นี้ขึ้นต้นไถง่าย และหว่านข้าวลงแล้วขึ้นงอกงามดี
ได้ความว่าเมื่อต้น พ.ศ. นี้แล้งจัด ต้นหญ้าไม่ค่อยขึ้นเพราะแดดเผากระทำให้เกิด
ดินสุกร่วนเหมาะกับการเพาะปลูก นาหว่านทำเสร็จราวปลายเดือนกรกฎาคม
เวลานี้มีหว่านซ่อมแซมแลเพิ่มเติมบ้างเล็กน้อย” (หน้า 3)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ บัญชีสำรวจเอกสาร รัชกาลที่ 7 กระทรวงมหาดไทย ร.7 ม.26.5ก/9
เรื่อง จังหวัดสุพรรณบุรี (2 พ.ศ. 2471 – 16 พ.ย. 2472)

“รับแก้การทำงานในจังหวัดสุพรรณบุรี

การทำงานในจังหวัดสุพรรณบุรีแต่ก่อนเคยได้อาศัยน้ำฝนและน้ำท่าประกอบกันทั้ง ๒ ประการ จึงจะได้ผล จะอาศัยแต่เฉพาะกำลังน้ำฝนหรือน้ำท่าอย่างเดียวยังอย่างเดียวไม่พอแก่การทำงาน ครั้นมาในสมัยที่รัฐบาลจัดให้มีประตุน้ำขึ้นบางแห่งก็ไม่ต้องอาศัยน้ำฝนแต่ทั้งนี้ยังเป็นจำนวนน้อยกว่าที่ต้องใช้กำลังน้ำฝนด้วย คือ ในชั้นต้นระหว่างเดือน ๖ ถึงเดือน ๗ ฝนตกลงมาทำให้น้ำขึ้นและและมีน้ำหล่อเลี้ยงอยู่บ้าง เจ้าของนาที่เริ่มทำการไถคราด, หว่านหรือดำข้าวลงไว้ แต่พอถึงเดือน ๘ น้ำท่าไหลเข้าทุ่งเป็นการช่วยกำลังแรงน้ำฝนหล่อเลี้ยงต้นข้าวต่อไปอีกตอนหนึ่ง ถ้าหากปีใดอย่างหนึ่งเสียอย่างเดียว ถึงแม้จะได้ผลบ้างก็น้อยไม่พอรับประทาน เช่นเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๐-๒๔๗๑ที่แล้ว ฝนแล้งไม่ถูกต้อง.....(เอกสารฉีกขาดไม่สมบูรณ์) น้ำท่าก็ไม่ไหลเข้าทุ่งเช่นเคยมา การทำงานของราษฎรในจังหวัดสุพรรณบุรีจึงมิได้ผลเสียเลย เป็นเหตุให้ราษฎรชาวนาขาดสนยาจนลงมากมาย บางแห่งถึงกับใช้ฝือก, มัน กลอย ฯลฯ ประสมกับเข้ารับประทานก็มี เป็นที่น่าสลดใจยิ่งนัก และบางแห่งที่ยังมีทุนรอนอยู่บ้าง ก็พากันอพยพครอบครัวหนีไปประกอบการทำมาหาเลี้ยงชีพทางอื่นก็หลายครัวเรือน

สำหรับใน พ.ศ.๒๔๗๒ นี้ ในชั้นต้นราษฎรชาวนาพากันเป็นทุกข์เป็นร้อนถึงกับนอนอ้อมมือก่ายหน้าผากไปตามกัน เพราะล่วงเข้ามาเดือน ๘ เดือน ๙ แล้ว ฝนมิได้โปรยลงมาให้เลย แต่ครั้นล่วงเข้าเดือน ๑๐-๑๑ ฝนจึงโปรยลงมาให้บ้าง และพอเข้าเดือน ๑๒ น้ำท่าก็ไหลเข้าทุ่งเนื่องนองเต็มไปหมดทุกหนทุกแห่ง..... สังกัดดูราษฎรชาวนาค่อยรู้สึกมีสีหน้าอมเสียดีขึ้นบ้าง แต่ก็ยังไม่ทั่วถึงกันหมด เพราะน้ำที่ไหลเข้าทุ่งปีนี้ผิดกว่าปีก่อน คือมิได้ขึ้นจากลำแม่น้ำสุพรรณ ไหลมาจากทางทุ่งผักไห่ลาดชะโด ฉะนั้นการทำงานของราษฎรชาวสุพรรณที่อยู่ใกล้ชิดกับจังหวัดจึงมิได้ผล ด้วยรัฐบาลกันทำนบกักน้ำเสียในกลางทุ่ง ถ้าหากรัฐบาลจัดการแก้ไขระบายน้ำที่กั้นไว้ให้ไหลทั่วถึงกันได้ทั้งนาใกล้และนาไกลแล้ว ประโยชน์ของการทำนาในจังหวัดสุพรรณบุรีปีนี้จะได้ผลไม่น้อยทีเดียว เราจึงรีบเสนอข่าวนี้นี้มาให้ทางราชการดำริว่าจะควรจัดการสถานใดต่อไป การทำนาจึงจะได้ผลทั่วกันทุกๆ แห่ง” (หน้า 45-46)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 กระทรวงมหาดไทย ม.2.14/9
เรื่อง กรมหมื่นดำรงตราตรวจราชการในมณฑลนครไชยศรี (18 ศ.ค. – 27 ต.ค. 117)

“ตำบลสองพี่น้องนี้อยู่ทางฝั่งตะวันตกล่องเข้าไปจดพรมแดนกาญจนบุรี มีบ้านเรือนราษฎรตั้งตามฝั่งคลองมาก เป็นคนบริบูรณ์โดยมาก อาศัยรักษาด้วยการทำปลาเป็นใหญ่ ทำนาบ้างตัดไม้แลเสาในป่ามาขายบ้าง สินค้าไม้ต่างๆ คือ ไม้ไผ่ ไม้เสา ไม้รอก และไม้กระดานที่ออกจากเมืองสุพรรณบุรีออกทางสองพี่น้องนี้มาก ไม้เหล่านี้ต้องขึ้นไปตัดถึงในแขวงกาญจนบุรี เจ็บแค้นเกี่ยวล่องมาลงคลองสองพี่น้อง เพราะลำคลองลึกเข้าไปมาก แต่การทำปลาได้ความว่าเดี๋ยวนี้ปลาน้อยไปกว่าแต่ก่อนเสียเป็นอันมาก เข้าใจว่าเป็นเช่นนี้ทุกหัวเมือง เป็นการอย่างหนึ่งซึ่งรัฐบาลจะต้องคิดบำรุงในภายหน้า” (หน้า 17)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5 ม.2.14/107
เรื่อง กรมหมื่นดำรงฯ ไปตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี

“๒ ราษฎรร้องว่านายน้ำ คือผู้ที่รับผูกขาดห้วยหนองคลองเงิน ไปห้ามปรามไม่ให้ราษฎรที่ตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่นั้นจับปลาหาเลี้ยงชีพเป็นความเดือดร้อน ข้อนี้นายน้ำแก้ว่าไม่ได้ห้ามปรามไม่ให้ราษฎรจับปลาหาเลี้ยงชีพ ที่ห้ามนั้นเพราะราษฎรจับปลาไปเที่ยวค้าขายแย่งชิงประโยชน์โดยชอบของนายน้ำจึงได้ห้าม สืบพยานสมข้างนายน้ำบ้าง สมข้างราษฎรบ้าง จึงได้มีคำสั่งไว้ให้เป็นที่เข้าใจว่า ถ้าราษฎรจะจับปลาในที่ผูกขาดเพื่อหาเลี้ยงชีพให้จับได้ แต่ถ้าจับเอาไปซื้อขายเป็นการทำผิดด้วยกฎหมาย” (หน้า 30)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมราชเลขาธิการ กระทรวงมหาดไทย รัชกาลที่ 5 ม.2.14/107
เรื่อง กรมหมื่นดำรงฯ ไปตรวจราชการเมืองสุพรรณบุรี

“๓ พวกเดินเรือร้องว่านายน้ำชักหาญกล้าสองฟากคลองออกมามากนักเดินเรือค้าขายลำบากขัดข้อง ข้อนี้นายน้ำแก้ว่า ในคลองแห่งนี้มีปัญหาเช่นนี้เกิดขึ้น ให้กรมการอำเภอเรียกนายน้ำกับผู้เดินเรือกับกำนันผู้ใหญ่บ้านในท้องที่นั้นมาประชุมกันชี้ขาดว่า ช่องทางน้ำสำหรับเดินเรือในคลองนั้น จำเป็นจะต้องกว้างสักเท่าใดจึงจะพอให้กำหนดและบังคับตามคำชี้ขาดนั้น” (หน้า 30)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1/3618 เรื่อง จังหวัดสุพรรณบุรีส่งรายงานตรวจการทำงานแลฝักตบขาวในท้องที่อำเภอบางปลาม้า แลอำเภอสองพี่น้องของหลวงสกลสถลกิจ

“ความเห็นของข้าพเจ้าในการฝักตบขาวในลำคลองสองพี่น้องที่จะให้เบาบางลงนั้น ควรเลิกหยูกกล้าที่เทียบไว้ตามลำคลองหรือที่ไม่ใช่หยูกกล้า เช่น หยูกที่เจ็กเทียบไว้ตามริมตลิ่งเพื่อทำให้ที่ตื้นขึ้นจะได้ทำเป็นไร่ออกมาจากเดิมก็ดี ก็ควรห้ามเสียอย่าให้เทียบ ส่วนเงินค่าใบอนุญาตหยูกกล้ารวมใน พ.ศ. นั้นนั้น ได้สอบถามนายอำเภอแล้ว มีรายได้ในปีหนึ่งเป็นเงิน ๕๕๕ บาท ๕๐ สตางค์เท่านั้น เงินรายนี้ก็จำนวนไม่มากนัก

อนึ่ง การที่ให้เทียบหยูกกล้าตามลำคลองนั้น เป็นบ่อเกิดของฝักตบขาวอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งทำให้ลำคลองสองพี่น้องตื้นขึ้นโดยเร็ว และทำให้เป็นที่กีดขวางทางเรือด้วย เช่นเวลานี้บางแห่งเหลือทางเรือที่จะไปมาในราว ๒ วา เท่านั้น ตัวคลองสองพี่น้องนี้ ถ้าไม่เทียบหยูกแล้ว บางแห่งที่กว้างถึง ๑๘-๑๙ วาก็มีอย่างแคบไม่ต่ำกว่า ๘ วา ข้าพเจ้าได้สอบถามนายอำเภอแล้ว นายอำเภอก็ลงเนื้อเห็นว่า ควรให้เลิกการเทียบหยูกกล้าเหมือนกัน” (หน้า 4)

เที่ยวทุ่งเมืองสุพรรณ รวบรวมใหม่ลงหนังสือ เที่ยวทุ่งเมื่อน้ำขึ้น โดย อนุก นาวิกมูล (2536)

“บางพวกถ้าเป็นราษฎรมาอาสาศัยทำปลา มิใช่คนที่มีอยู่ในทุ่ง ก็ทำที่ปักอาสาศัยนอนค้างแรมอยู่ตามที่คักลอบทำการไปจนตลอดฤดูน้ำจึงจะเลิก” (หน้า 160)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ เอกสารกรมสารบรรณ กระทรวงเกษตรธิการ กส.1.2/302 เรื่อง จังหวัดสุพรรณบุรีเสนอสำเนารายงานตรวจการทำงานตามท้องที่ต่างๆในเขตรอำเภอบางปลาม้า สองพี่น้องท่าพี่เลี้ยง จรเข้สามพัน ของหลวงไพฑูริย์รักษ์ เกษตรจังหวัดสุพรรณบุรี กระทรวงส่งให้กรมทนต์ กรมเพาะปลูก พิจารณาแล้ว (29 ธ.ค. 2469)

“วันที่ ๑๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๕ เวลา ๗ ก.ท. เศษได้เริ่มเดินทางผ่านประตูน้ำบางยี่หวดในเขตรตำบลบ้านแขก อำเภอบางปลาม้า ได้สังเกตน้ำแลต้นข้าวในตำบลบ้านแขกแลตำบลตะมา ตำบลองครักษ์ ตอนในประตูน้ำองกามบริบูรณ์

ดี.....นอกจากนี้ก็มีการเสียหายด้วยผักตบชะวาลอยทับถมต้นข้าวจนน้ำตาย
แต่ก็เป็นส่วนเสียหายเล็กน้อย ไม่ปรากฏว่าเป็นอันตรายด้วย หนู ปู เพลี้ย.....”
(หน้า3-4)

“.....ตำบลสวนแตงเป็นที่ดอนโดยมาก.....ข้าวที่ทำได้นอกจากน้ำ
ท่วมไม่ถึง ได้ผลบริบูรณ์ดี ไม่มีการเสียหายตกบกพร่องด้วย หนู ปู ปลา หรือเพลี้ย
เลย.....” (หน้า 7)

หอจดหมายเหตุแห่งชาติ บัญชีสำรวจเอกสาร รัชกาลที่ 7 กระทรวงมหาดไทย ร.7 ม.26.5ก/9
เรื่อง จังหวัดสุพรรณบุรี (2 พ.ศ. 2471 – 16 พ.ย. 2472)

“สถิติของสุพรรณบุรี ปรากฏแก่ตาผู้ส่งข่าว
วันที่ ๒๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๑

จังหวัดสุพรรณ ปีนี้การทำการคงได้ผลดี ผู้มีทรัพย์หลายแห่งกำลัง
หาหรือที่จะรวมกำลังกันกว้านซื้อข้าว ซึ่งการอาชีพชนิดนี้ว่ากันว่า ไม่กี่ปีก็เห็น
หน้าเห็นหลัง นำสงสารแต่ชาวนาผู้อาบเหงื่อ มีเบี่ยน้อยหย่อน้อย ต้องซื้อเชื้อ
ของใช้และของบริโภค ด้วยราคาแพง ครึ่งถึงคราวขายข้าวก็ถูกหักให้ขายราคา
ต่ำๆ ขาดทุนทั้งขึ้นทั้งล่อง อย่างนี้ไม่จนจะไปจนเมื่อไร トラฐแห่งการซื้อกับ
การขายเอียงเทอยู่เช่นนี้ ทางราชการจะช่วยได้อย่างไรบ้าง อีกอย่างหนึ่ง การกู้
เงินโดยเรียกดอกเบี้ยอย่างแรง ก็นับว่าเป็นพิษผลของเหล่าเศรษฐีสุพรรณอีก
ประเภทหนึ่ง ราษฎรไปกู้เงินเพราะไม่รู้จะไปกู้ได้ที่ไหนที่มีดอกเบี้ยต่ำกว่านั้น
ที่สุดถึงสิ้นปี ไม่มีดอกเบี้ยให้ ก็บนดอกเข้าไปเพิ่มเติม งอกเนื้อ งอกหนัง เป็น
เงินก้อนใหญ่ขึ้นอีก นานปีเข้าดันทบดอก ดอกรวมต้นเหมือนดินพอกหางสุกร
จนเกินความสามารถที่ผู้กู้จะไถ่ถอนหรือส่งดอกเบี้ยต้องปล่อยให้หลุด ตัวเอง
ต้องเปลี่ยนตำแหน่งจากเจ้าของนามาเป็นคนเช่าหน้าท่านทำ” (หน้า 3)

หอดจดหมายเหตุแห่งชาติ. เอกสารกรมราชเลขาธิการ รัชกาลที่ 5 เบ็ดเตล็ด ร.5 บ.1.1/18 เรื่อง พระราชนิพนธ์สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงเสด็จประพาสสมณทลนครสวรรค์และเมืองสุพรรณ (15 ต.ค. 127)

“.....ตอนด่ำๆ ได้อำเภอเดิมบางลงมามีตำบลที่ตั้งยุ่งเข้ามาๆ ตั้งแต่ ๔ หลังขึ้นไปหา ๖ หลังเนื่องๆ ตลอดทาง เขาว่าที่เมืองนี้ไม่เหมือนกรุงเก่า ถ้าไม่เห็นเข้าใหม่ในนาแล้วไม่เปิดยุ่งจำนาย เหตุฉะนั้นจึงต้องมียุ่งมากๆ” (หน้า 13)

บทที่ 6

พราณทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ (2543)

“แม้วันเวลาจะผ่านมากี่ ๔๐ ปี ฉันก็เชื่อว่าชีวิตยังเป็นอยู่เช่นคำคล้องจองที่ท่องสมัยเด็กๆ “วันโคนโคนไม้เรียว วันพระจะข้าวเหนียว”

ถ้าไม่ผ่านความยากลำบาก ไหนเลยจะได้ความหวานหอมให้ชีวิต

เหมือนเราอยากกินปลาไหล ถ้าไม่ไปหาเหยื่อ ไม่ไปหาที่ดักไหนเลยจะได้กินปลาไหล การดักอีจู้มันแสนง่าย เสียขายที่คนสานอีจู้ฝีมือดีๆ ต่างล้มหายตายจากกันไปมากแล้ว แต่ก็ยังโชคดียังมีบางถิ่นที่ยังเหลืออยู่ จึงยังพอมีอีจู้วางขายอยู่บ้างตามตลาด” (หน้า 7)

“ชุดเป็นเครื่องมือจับปลาชนิดหนึ่ง ที่จับเอาธรรมชาติของปลามาใช้ผลิตปลาชนิดใดก็ตาม เมื่อซุกหัวเข้าไปในที่แคบๆ ขนาดกลับลำตัวไม่ได้ ครีบข้างๆ ของมันจะหมดความหมาย ปลาจะติดอยู่อย่างนั้น ด้วยธรรมชาติของปลาเช่นนี้เอง เราจึงคิดทำชุดขึ้นมามากมาย

ชุดดักปลาตอนเด็กๆ ฉันเห็นห้อยอยู่ตามร้านขายเครื่องหาปลามากมาย ไม่ว่าจะเป็นตลาดบางลี่ ตลาดอุทุม และที่ตัวจังหวัดสุพรรณบุรี ต่อเมื่อเติบโตขึ้นชุดค่อยๆ หายไปเหมือนจะถูกลืมเลือน

ถึงกระนั้นในภาพแห่งความทรงจำเก่าๆ ก็ยังแจ่มชัด” (หน้า 42)

“ชุดดักปลา ลักษณะเหมือนแหที่ถักเล็กปากบาน ถักด้วยหวาย หรือไม้เถาไม้ที่มีความเหนียวทนแรงปลาได้ สมัยก่อนนิยมใช้กันมาก เพราะซื้อหาง่าย อีกทั้งคนเฒ่าคนแก่ก็มีถักได้หลายคน ต่อมาหมดความนิยมไป จึงหาได้ยาก” (หน้า 45)

“เราวางขายดักปลาได้ทุกฤดูกาล

เครื่องมือจับปลาชนิดนี้ เป็นที่นิยมกันมากเหมือนกัน เพราะแค่ทำตาเลเหมาะๆ ได้ เลิกงานนาตอนเย็นเราไปจิ้งไว้ ตอนเช้าก่อนจะออกไปทำงาน เราก็จะได้ปลามาทำกับข้าวแล้ว แต่ถ้าปีไหนปลาชุมมากๆ เราจะวางขายเอาปลาทำปลา

เราเลือกที่วางขายได้ง่ายขาย ถ้าไม่ขายผักในลำคลอง ก็อาจจะเป็นชายคันทนา หรือไม่ก็วางขายนากับลำห้วยก็ได้ เราจะไม่ค่อยวางขายขวางน้ำเพราะปลา

มักจะหากินขายน้ํา เมื่อมันเข้าๆ ออกๆ ได้ก็พักผ่อน กอแหนด หรือจะเป็นแพ
ผักบุ้งก็ตาม มันจะติดยาของเราได้ง่ายๆ

หน้าน้ำจืดขายน้ํามักติดปลาหมอ ปลาตะเพียน ปลาสวาย แต่ถ้าเป็นหน้าน้ำ
ลต ยิ่งช่วง “ลมโซยข้าวเบา” ด้วยแล้ว ปลาจะนัดกันมาติด บางทีขายผืนเดียว
ติดปลาตุลลันๆ เกะออกแล้วจะได้ ๔-๕ กิโลก็ยังมี

เราจะเลือกกินปลาอะไร ปลาใหญ่ หรือปลาเล็ก จริงๆ แล้วเราเลือกได้
เหมือนกัน โดยเลือกจากความถี่ห่างของตาข่ายที่เราซื้อจากตลาด ตาถี่ๆ ก็กินปลา
หมอ ปลากด ปลาสวายไป แต่ถ้าเลือกตาห่างๆ ก็จะได้ปลาตะเพียน ปลาช่อน
ปลาคู

พูดง่ายๆ ก็คือขนาดตาของข่ายกำหนดปลาที่จะมาติดนั่นเอง” (หน้า 26-27)

เลื้อยฝ้ายสิบทิศ ของ มาลัย ชูพนิต (มปป.)

“ข้าพเจ้ามองดูชายผู้นั้นอีกครั้ง สันเกตได้ว่าถึงจะเป็นคนรูปร่างลำสัน
ค่อนข้างใหญ่ ส่วนสูงก็ไล่เรียงกับข้าพเจ้า เลื้อยไปโล่สีขาวค่อนข้างใหม่ที่เข
สวม และกางเกงสีเทาที่เขานั่ง ดูลักษณะไม่ต่างอะไรไปจากมัคนายกวัดหรือ
พ่อบ้านผู้ยืนถือกระจอกอยู่หน้าเตาไปอย่างเมื่อแต่กี้” (หน้า 48)

พราณทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ (2543)

“ลำห้วยโค้งคดไปตามแรงน้ำกัดเซาะ กลายเป็นทางน้ำกว้างเกือบ ๑๐ วา
เดือนห้าหน้าแล้งน้ำแห้งขอด แดดเผาโคลนเป็นระแหง ล่วงเดือนหกฝนใหม่ลง
ละลายระแหงเป็นโคลน ปริมาณน้ำในห้วยเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งราวเดือน
ตุลาคม น้ำป่าก็จะถ่อถ่งหลั่งไหลมาตามลำห้วย พัดล้างปฏิภูมิต่างๆ ลงคลองใหญ่
ไป

ในเรือสวนไร่นา แม้กระทั่งบ้านเรือน น้ำจะเอ่อท่วมท่วมเป็นเรื่องปกติ
ข้าวที่เขียวจีบางปีมีค่น้ำไปวันหรือไม่กี่สองวัน ถึงจะค่อยๆ โผล่ยอดพ้นน้ำได้
ใบข้าวที่ลอยขึ้นมาเหนือน้ำฤดูนี้นานองเราเรียกว่า ลอยใบบัว

หน้าน้ำเจิ่งนอง บ้านเราเรียกหน้าน้ำนอง” (หน้า 109)

“เรารู้จักเร็วเหยียบเมื่อต้องการกินอิเห็น ชะมด และกระต่าย สัตว์พวกนี้
จะเดินตามคัน หรือทางเล็กๆ ในตอนกลางคืน พอจะดักในช่วงลมโยก นั้น

หมายถึงหน้าข้าวในนาเริ่มสุก น้ำลดลงมากแล้ว อากาศหนาว เจ้ากระต่าย ชะมด
 อีเห็นจะลงเดินตามค่าน” (หน้า 123)

“เมื่อ “หมันต์เริ่มโยก” หรือ “ลมว่าวเป่าฟ้ามาเย็นๆ” ประมาณเดือนอ้าย
 เดือนยี่ หากเทียบเดือนสากลก็ประมาณปลายๆ เดือนธันวาคมถึงเดือนมกราคม หรือ
 อาจต่อไปถึงกุมภาพันธ์

“หน้าหนาวลมโยก ปลายง”

พ่อพูดประโยคนี้ซ้ำอยู่ทุกปีๆ และดูเหมือนว่าปีหนึ่งก็พูดหลายหนเพื่อเรา
 ใจให้จันและพี่ๆ ช่วยกันไปดูแลรอบนั่นเอง” (หน้า 131)

“ฤดูน้ำหลากหรือแฉะๆ จะเข้สามพันบ้านฉันเรียกว่า น้ำนอง หรือ น้ำ
 ท่วมนั่นเอง ฤดูน้ำนองอยู่ประมาณเดือนพฤศจิกายนถึงเดือนธันวาคมของทุกปี การ
 ดักลอบฤดูนี้เป็นการดักปลาขึ้น

คำว่า “ปลาขึ้น” หมายถึงฤดูปลาวายทวนน้ำ เมื่อน้ำไหลจากป่าลงสู่แม่น้ำ
 ลำคลอง ปลาเล็กปลาใหญ่จากคลองจะว่ายทวนขึ้นมาเพื่อหาน้ำใหม่หาที่อยู่ที่กิน
 ใหม่” (หน้า 130)

“ไอ้โง่ได้ทุกฤดูกาล ยกเว้นหน้า “น้ำแดง” ซึ่งก็คือฤดูปลาวางไข่ นั่น
 เอง” (หน้า 163)

ลิขิตไฟ ของ ศิวกานต์ ปทุมสูติ (2531)

“....ความเพิดเพลินของคนไถนาอยู่ตรงที่ได้ดูขี้ไถที่พลิกฟุ้งเป็นแพพัน
 หัวหมุยแล้วล่องผละ-ผละเป็นทิวรอยเรียงกัน ทิวรอยสองรอยเป็นงาน เป็นไร
 ไปเรื่อยๆ แต่ถ้าฝนทิ้งช่วง ดินแล้ง แห้งจนไถไม่เข้าก็ต้องหยุดและรอฝนตกคราว
 ต่อไปใหม่...”

“บรรยากาศอย่างนั้นคงหายากแล้วนะคะเวลานี้ เพราะเห็นเขาใช้ควาย
 เหล็ก ใช้แทร็คเตอร์กันเกล็นทุ่ง ฝูงวัวฝูงควายที่เคยเห็นเตะเล็มหญ้าริมหนองริม
 บึง เดิมนี่เกือบไม่มีให้เห็น” (หน้า 350)

ลิขิตไฟ ของ ศิวกานต์ ปทุมสูติ (2531)

“...พ่อเอ็งไปกู้เงินธนาคารมาเจ็ดหมื่นห้า...จะเอามาลงทุนทำอ้อย...กะว่าปีหน้าราคาอ้อยดีมีเงินเหลือ...จะคตแต่งให้เจ้าชิตน้องเอ็งมีเหย้ามีเรือน...เหลือจากส่งใช้หนี้ธนาคารหมายส่งให้เอ็งใช้สอยในการเรียนบ้าง...พ่อเขาอยากเห็นเอ็งเป็นบัณฑิต...อยากเห็นวันที่เอ็งได้เข้ารับปริญญาใส่เสื้อคลุมโก้ๆ แบบลูกเจ๊กกาวหัวหน้าไควด้าอ้อย” (หน้า 34)

เจ้านกขมิ้นจากเหมืองแร่ ของ อาจินต์ ปัญจพรรค์ (2516)

“กงสีคนงานล้างแร่มาจากฝายไม้ไผ่ขัดตะ ปลุกเป็นโรงยาราวกับที่พัททหารสักหนึ่งหมวดกำลังว่าง เพราะผู้รับเหมาล้างแร่อพยพไปแล้ว คนงานชุดนั้นก็สลายตัวกลายเป็นลูกจ้างปกติอันนายผู้ผสมขึ้นมาจากชาวไร่ชาวนาและคนงานเก่าไม่กี่คน” (หน้า 102-103)

ครั้งหลังยังจำ ของ ศิวกานต์ ปทุมสูติ (2539)

“พ่อจะเป็นฝ่ายนำเหล่าที่บรรจขวดไล่ไล่ไม้บรรทุกใส่ท้ายรถจักรยานพ่วงไปขายตามร้านค้าในหมู่บ้าน ทั้งที่วังหลุมพองและหมู่บ้านใกล้เคียง เช่นหนองบัว หนองกร่าง รางโพธิ์ วังสำโรง บ้านโป่ง หนองปลิง กระทั่งถึงวังนาค ขณะนั้นทางบ้านเมืองยังไม่เข้มงวดกวาดขันเท่าไรนัก

การต้มเหล้าขายจึงเป็นอาชีพรองจากการทำนาที่พ่อกับแม่ทำมาหาเลี้ยงผมมาช่วงระยะหนึ่ง จะเรียกว่าผมเติบโตมากับกลิ่นเหล้าเตาต้มก็คงจะได้กระมัง” (หน้า 23 – 24)

พราณทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ (2543)

“หน้าหนาวแต่ละปี พ่อจะได้ปลาจำนวนมาก แม่จะหาบไปขายตามหมู่บ้าน บางทีก็มีคนซื้อถึงที่ดักปลาเลยก็มี รายได้จำนวนนี้ แม่จะนำไปซื้อเสื้อกันหนาวมาแจกกันและน้องๆ” (หน้า 132)

“คราวใดเราดักปลาไหลได้มาก เราก็จะขายให้กับคอเหล่าในหมู่บ้าน บางทีไม่ต้องไปบอกใครเลยก็ได้ปลาไหล คอเหล่าประจำหมู่บ้านจะเดินมา

ถามเอง และบางครั้งมาถึงกับมาถามไถ่เสียด้วยว่า เมื่อไหร่จะดักปลาไหลสักที เปรี้ยวปากจะแย้แล้ว” (หน้า 135 – 136)

เจ้านกขมิ้นจากเหมืองแร่ ของ อาจันต์ ปัญจพรรค์ (2516)

“ครูไถเป็นครูโรงเรียนประชาบาลที่อำเภอ เงินเดือนน้อย มีเมียมีลูกตก เงินเดือนไม่พอใช้ เขาจึงเดินออกจากห้องเรียนมาสู่เหมืองแร่ ซึ่งเขาจะไม่มีวันหยุดราชการใดๆ อีกเลย” (หน้า 89)

พรานทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ (2543)

“ใกล้ๆ บ้านฉันมีคน “โง่ง” (บางแห่งเรียกไทยทรงดำ หรือ ลาวโง่ง) อยู่เป็นหมู่บ้านใหญ่ พวกโง่งนี้มีชื่อเสียงเรื่องตกเบ็ดมาก ขณะที่เราเอาเบ็ดไปตกกันคนละคัน พวกโง่งเอาไปคนละเกือบ ๑๐ คัน ไปถึงถิ่นนั่งเกี่ยวเหยื่อหย่อนลงไป

วันที่ปลากินเบ็ดดีๆ ฉันแทบไม่ได้มองหุ่นเบ็ดของตัวเอง เพราะท่าทางที่เขาวัดเบ็ดคันโน้น เกี่ยวเหยื่อเบ็ดคันนี้ วางคันนั้นแสนจะว่องไว และสร้างความเพลิดเพลินให้เป็นไหนๆ” (หน้า 69)

บ้านเกิดและเพื่อนเก่า ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ (2529)

“ผมพบพี่เบียบเมื่อไม่นานมานี้ แกกรากเข้ามาทักผมอย่างดี ผมก็ตั้งใจที่ได้พบแก ผมถามว่าพี่เบียบยังขับเรือหางยาวอยู่หรือเปล่า แกบอกว่าเพิ่งเลิกไปเมื่อสองปีมานี้เอง ขับมายี่สิบกว่าปี ไม่มีคนก็เลยเลิก หาเงินไม่ได้

พี่เบียบเปลี่ยนอาชีพใหม่ ตอนนี้เพาะลูกกุ้งขาย ผมถามพี่เบียบว่าเป็นอย่างไรบ้าง กิจการดีไหม พี่เบียบบอกว่าเพิ่งทำมาสองปี ปีแรกแย่น้อย ปีที่สองดีพอมีเงินเหลือ ถ้าได้ปีดีก็อาจจะมียกเงินเหลือสักสิบกว่าหมื่น

“ดีกว่าขับเรือหางยาววะ ขับมายี่สิบกว่าปีคิดแล้วไม่เหลือเงินเก็บเลยสักบาท” (หน้า 231)

แม่เบี้ย ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ (2530)

“เข้าเขตบางปลาหม้อแล้วนะกะ อันที่จริงถ้าหากว่ามีเวลาสักนิดเราน่าจะได้
เลยไปทางเก้าห้อง ไปมะขามล้ม ไปดูบ่อเลี้ยงปลา เขาเลี้ยงปลาตุ๊กกันนะกะ น่า
สนใจมากเลย....” (หน้า 12)

“แต่ไม่เป็นไรนะกะ เดี่ยวเสร็จจากการดูเรือนไทยแล้ว ก่อนกลับกรุงเทพ
ก็มีรายการกินกุ้งเผา นอกจากเลี้ยงปลาแล้วบางปลาหม้อยังเลี้ยงกุ้งกันมากด้วย จำได้
ไหมกะ ตอนที่เรานั่งรถมาเมื่อเช้าเราผ่านบ่อกุ้งแยะเลย...” (หน้า 13)

บ้านเกิดและเพื่อนเก่า ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ (2529)

“เมื่อผมเข้ามาเรียนกรุงเทพแล้วผมก็ห่างเหินพวกจับเรือหางยาวไป นานๆ
กลับบ้านหนหนึ่งก็ไม่ค่อยได้นั่งเรือหางยาว เพราะผมมักจะกลับบ้านทางบ้านแพน
ซึ่งเรือหางยาวของพรรคพวกที่ผมรู้จักไม่ได้วิ่งหาถิ่นมาทางนี้ มีที่ผ่านกลับทางบาง
ยี่หนบ้าง คนจับเรือหางยาวเก่าก็เหลือน้อยแล้ว พี่พนนั้นจับเรือหางยาวอยู่ไม่นาน
แล้วก็ไปจับแท็กซี่แทน พี่หมาน พี่หล่อหายไป พี่เห็นจับอยู่หลังๆ นี่มีเพียงพี่เบียบ
และพี่ลวด

ถนนจากกรุงเทพไปสู่พรรณสายใหม่เส้นที่ผ่านบางบัวทองนั้นทำให้อาชีพ
จับเรือหางยาวรับจ้างทางบ้านผมปิดฉากลงอย่างสิ้นเชิง ผมเคยกลับบ้านไปที่แพท่า
เหี้ยลิ้ม และเกิดความวิเวกวังเวงอย่างประหลาดที่ไม่ได้เห็นเรืออะไรแม้แต่ลำหนึ่ง
จอดอยู่ ไม่ว่าจะเป็นเรือโอ หรือเรือหางยาว เรือขึ้นเรือลงของบริษัทสุพรรณชน
ส่งก็ไม่มีอีกแล้ว

มีบางเวลาเหมือนกันที่ผมคิดถึงความหลังและอยากจะนั่งเรือหางยาวจาก
ตลาดบ้านสุุดไปบางยี่หน แต่ก็หาเรือหางยาวไม่ได้เลยสักลำ

ผมพบพี่เบียบเมื่อไม่นานมานี้ แกกรากเข้ามาทักผมอย่างดี ผมก็ดีใจที่ได้
พบแก ผมถามว่าพี่เบียบยังจับเรือหางยาวอยู่หรือเปล่า แกบอกว่าเพิ่งเลิกไปเมื่อ
สองปีมานี้เอง จับมายี่สิบกว่าปี ไม่มีคนก็เลยเลิก หาเงินไม่ได้

พี่เบียบเปลี่ยนอาชีพใหม่ ตอนนี้เพาะลูกกุ้งขาย ผมถามพี่เบียบว่าเป็นอย่าง
ไรบ้าง กิจการดีไหม พี่เบียบบอกว่าเพิ่งทำมาสองปี ปีแรกแย่น้อย ปีที่สองดีพอ
มีเงินเหลือ ถ้าได้ปีที่ดีก็อาจจะมีเงินเหลือสักสิบกว่าหมื่น

“ดีกว่าขับเรือหางยาววะ ขับมาขี่สิบกกว่าปีคิดแล้วไม่เหลือเงินเก็บเลยสักบาท” (หน้า 230-231)

เพลงใบไม้ ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ (2526)

“ล้มเข้าเรียนจบปอสี่ที่โรงเรียนวัดมะนาว แล้วก็ไม่ได้เรียนต่อ ไม่ได้ทำงานอะไรที่ไหน เคยมีคนมาชวนไปเป็นสาวโรงงาน ล้มเข้าอยากจะไปเหมือนกัน ตอนนั้นเพลงฉันทนาที่รักกำลังฮิต มันจะไปขายก็ไม่ว่า แต่ตอนหลังไม่รู้นึกอย่างไร มันเปลี่ยนใจเสียเฉยๆ อาจเป็นเพราะพวกบ้านเขาพูดกันก็ได้อาจจะทิ้งขายไปได้ยังไง ขายออกห่ออมอย่างนี้” (หน้า 20)

เลื้อยฝ้ายสิบทิศ ของ มาลัย ชูพนิต (เอกสารอัดสำเนาจาก คุณมนัส โอภาสกุล, มปป.)

“เมื่อพันธุเก็บเกี่ยวแล้วก็ออกป่าตัดไม้หรือเผาถ่านขาย ตัวตลาดซึ่งตั้งอยู่ที่ท่าช้างเล่า ถึงปัจจุบันมีทั้งโรงเลื่อย โรงสี และโรงน้ำแข็ง ถือกันเป็นแหล่งกลางการค้า สำหรับที่ชาวบ้านป่าจากบ่อกรู ป่าสะแกและตำบลอื่นๆ จะเข้ามาซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า ก็มีอยู่ไม่กี่ร้อยหลังคาเรือน” (หน้า 124)

เจ้าพ่อ เจ้าเมือง ของ อาจินต์ ปัญญพรรค์ (2533)

“บรรจงล้างหน้าแปรงสีฟัน พลัดเสื้อผ้าเป็นชุดทำงานอำเภอ คือนุ่งผ้าพื้นสีกรมท่า สวมเสื้อคอกลมสีขาวมีกระดุมคอ เพราะวันนี้เขาจะรายงานตัว เอากระเป๋าวางไว้ได้โต๊ะตัวหนึ่งแล้วถือสมุดบันทึกคู่ชีพไปที่ร้านกาแฟก้านั้นเปี่ยมที่ทำเรือเมล์

ในร้านนั้น มีพวกข้าราชการ และคนแจวเรือจ้างนั่งกันอยู่หลายคน ลูกสาววัยรุ่นของก้านั้นเปี่ยมเป็นคนชงกาแฟ เขาสั่งกาแฟใส่นม

ก้านั้นเปี่ยมเข้ามาถามทันที เพราะเห็นเป็นคนหน้าใหม่

“คุณชื่อบรรจงหรือเปล่า”

“ครับใช่”

“เป็นปลัดมาใหม่ใช่ไหม?”

“ใช่”

“มีคนฝากจดหมายไว้ให้คุณ คลาดกันนิดเดียว เขาเพิ่งออกไปแต่ก็นี่เอง”
 กำนันเปี่ยมยื่นจดหมายจากนายคำให้

หน้าซองเขียนว่า

“ส่ง ปลัดบรรจง สาครขนาน”

เขาแปลกใจว่าใครหนอมารู้จักเขา รีบเปิดอ่าน

เขาอ่านทวนแล้วทวนอีกจนจำได้เกือบทุกตัวอักษรแล้วเก็บจดหมายนี้รวม
 ไว้กับกระดาษลี้กลับใบก่อนของ “ผู้หวังดี” คนนี้

ทำไม ชายผิวดำผู้นั้นจึงตามหวังดีต่อเขาถึงเพียงนี้? เขาคิดไม่ออกหรือจะ
 เป็นกลลวงอะไรสักอย่างหนึ่ง

แต่ในนามของปลัดอำเภอคนหนึ่งเขาพร้อมที่จะเผชิญ ไม่ว่าผู้หวังดีหรือผู้
 หวังร้าย

บรรจงเริ่มสังเกตคนในร้านกาแฟ

...คนโกนหัวใหม่...คนถูกยิง...ยังไม่ปรากฏตัว

เขาชำเลื่องดูพวกที่แต่งตัวดีๆ ซึ่งสั่งกาแฟใส่นมคือพวกข้าราชการหรือพ่อ
 ค้าที่มีฐานะ ส่วนพวกนุ่งซิ่นกวย ไม่ใส่เสื้อ หน้าตาเหี้ยมๆ สั่งกาแฟดำไม่ใส่นม
 คือพวกเรือจ้างและจ๊วย ถ้าใส่เสื้อก็เป็นคนจร

กำนันเปี่ยมไปช่วยลูกสาว พอเห็นเบามือ แล้วก็มานั่งกับบรรจง

“ผม-กำนันเปี่ยม เป็นกำนันที่นี่ จดหมายนั้นว่าอย่างไรครับ”

“ราชการ” บรรจงวางสิ่ง แล้วพูดเบาๆ ไม่ให้คนอื่นได้ยิน “กำนันอยู่หัวทำ
 นี่ดีแล้ว คอยสังเกตคนโกนหัวใหม่ๆ กับคนถูกยิงไว้นะ ถ้าขึ้นท่านี่ จับไว้ก่อน”

“จับเรื่องอะไรครับ”

“มีคดีติดตัว”

“ครับ ผมจะคอยดูๆ” (หน้า88-89)

เจ้านกขมิ้นจากเหมืองแร่ ของ อาจันต์ ปัญจพรรค์ (2516)

“ตลาดบางปลาหมอริมแม่น้ำสุพรรณก็เช่นกัน มันขึ้นสูงได้เคยอยู่บนดั่ง
 ในหน้าแล้ง แต่จะถูกน้ำท่วมปรึ่มๆ ในหน้าน้ำ มีห้องแถวแถบหนึ่งขนานไป
 กับแม่น้ำ ประจัญหน้ากับอีกแถบหนึ่งที่หันหลังให้กับท้องนา ตรงกลางเป็น
 ทางเดิน บางตอนเทพูน บางตอนปูนแตก

ห้องแถวเหล่านี้เป็นร้านตัดเสื้อ ร้านแก้นาฬิกา ซึ่งจะแก้ตะเกียงลาน และตะเกียงเจ้าพายุด้วย เป็นร้านอาหารที่สมบูรณ์ไม่แพ้ในจังหวัด เป็นร้านก๋วยเตี๋ยวคั่วไก่เดียว เป็นร้านกาแฟที่เปิดด้านหลังโล่งตั้งโต๊ะไว้รับลมจากแม่น้ำ เป็นร้านชาที่จำหน่ายชาวดาร กะปิ น้ำปลา น้ำมันก๊าด น้ำมันมะพร้าวสำหรับชาวบ้าน หมวก กอบ เสื้อผ้า เคียวเกี่ยวข้าวสำหรับชาวนา และในร้านเดียวกันก็มีแจวพายจนถึงน้ำมันเบนซิน น้ำมันจี้โล่ อะไหล่ เครื่องรถเครื่องเรือสำหรับชาวรถชาวเรือ ร้านถ่ายรูป ร้านซักรีด ร้านตัดผม มีร้านหมอ อยู่ตรงข้ามกับโรงยาฝิ่น” (หน้า 42 – 43)

บ้านเกิดและเพื่อนเก่า ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ (2529)

“.....กิจวัตรของแม่ไอ้เฮ้งก็คือตื่นเช้านั่งกินหมากร้องเพลง แล้วก็ใช้เศษไม้จิ้มๆ ไปตามสรรพสิ่งต่างๆ ที่อยู่รอบตัว สักโมงเช้าเดินไปซื้อโอเลี้ยงใส่กระป๋องนมมาจากร้านโกเกี้ยว แล้วก็มานั่งร้องเพลงจิ้มไม้ไปจนมืดค่ำดึกคืน” (หน้า 26)

“เตี้ยไอ้เฮ้งชื่อตาฮอตู เป็นชายจีนร่างอ้วนใหญ่ หน้าตาและท่าทางใจดี อาชีพในเวลานั้นของแกคือย้อมผ้าและขายหมู....” (หน้า 27)

“อันที่จริงสมัยที่อยู่ตลาดบัวหวนอำเภอสองพี่น้องนั้น เรียกได้ว่าครอบครัวยุคผมออกจะมีฐานะ เตี้ยมีเรือข้าวเป็นของตัวเอง รับซื้อข้าวจากชาวนา....” (หน้า 61)

สุพรรณบ้านเรา ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์. สตรีสาร ปีที่ 45 ฉบับที่ 43 23 มกราคม 2536

บรรยายภาพ

“พ่อค้าก๋วยเตี๋ยวในภาพชื่อตาเท่า พ่อค้าก๋วยเตี๋ยวมตะ เป็นก๋วยเตี๋ยวเรือ ดึกดำบรรพ์ ตาเท่าเริ่มขายก๋วยเตี๋ยวมตั้งแต่หลังสงคราม ขายอยู่ที่ประตูน้าบางยี่หนที่เดียว ไม่เคยไปขายที่ไหน” (หน้า 25)

บ้านเกิดและเพื่อนเก่า ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ (2529)

“เรือเขียวออกจากบ้านผมท่าโสมงเย็น เมื่อผมเข้ากรุงเทพแล้วกลับมาเยี่ยมบ้านและกลับกรุงเทพใหม่ผมมักจะไปกับเรือเขียวนี้ เพื่อนๆ ผมก็เช่นกัน เรือนี้บรรทุกสินค้าไปกรุงเทพที่ชั้นล่าง ชั้นบนเป็นที่นั่งนอนของคนโดยสาร.....

สินค้าที่เรือเขียวบรรทุกนั้นนอกจากปลาสด ปลาช่อน ซึ่งจะใส่มาในลังไม้บุสังกะสีแล้ว ก็อาจจะมีหมู มีข้าวสารบรรจุกระสอบ กระสอบข้าวสารจะวางเรียงซ้อนกันอยู่หัวเรือเสมอ (หน้า 53-54)

ไข่เต่า ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์. สตรีสาร ปีที่ 37 ฉบับที่ 47 17 กุมภาพันธ์ 2528

“บ้านหนูอยู่สุพรรณ มาจากสุพรรณ”

นั่นซี ฟังเสียงก็สงสัยอยู่แล้วว่าเรามันเผ่าเดียวกัน ผมอดที่จะถามต่อไม่ได้ว่ามาจากสุพรรณนะ อำเภอไหน ทั่วๆ ที่พอจะเดาได้น่าจะมาจากบางปลาหมอ หรือไม่กี่สองพี่น้อง เพราะพอเห็นไข่เต่ามาแล้วพอจะเดาได้ว่ามาจากแถวนั้น เนื่องจากเป็นย่านที่ออกจะมีไข่เต่าเยอะ.....

ผมไม่รู้ว่เต่าเริ่มวางไข่กันตอนไหนเดือนไหน แต่ดูเหมือนจะเป็นช่วงหน้าหนาว ก็อร่าวๆ ก่อนปีใหม่ คือเริ่มไข่กันก่อนจะถึงฤดูไถนา ตอนไถนานั้นบางที่ชาวนาก็พลิกดินไปเจอไข่เต่าเหมือนกัน แต่ช่วงนั้นดูไข่เต่าจะกลายเป็นตัวเต่าไปมากแล้ว” (หน้า 14)

เจ้านกขมิ้นจากเหมืองแร่ ของ อาจันต์ ปัญจพรรค์ (2516)

“เขาต้องมาเป็นลูกศิษย์ของพี่เหว่งช่างเชื่อมเหล็ก ไฉนเรียนได้เร็ว เพราะเขาเคยเป็นครูมาแล้ว ไม่ใช่ไอ้โง่ที่ไหน วันหนึ่งขณะที่เขาถูกใช้ให้ลองทำงานชิ้นง่ายๆ ฝรั่งเศสเ็นจิเณียร์ผ่านมาเห็นก็รอดูอยู่ ในที่สุดก็บอกเป็นภาษามลายูอันเป็นภาษาสากลของเหมืองแร่ว่า

“บูเร่”

คำนี้แปลว่า “ได้” (หน้า 90)

เจ้านกขมิ้นจากเหมืองแร่ ของ อาจันต์ ปัญจพรรค์ (2516)

“.....เรื่องนี้ข้าพเจ้าไม่เคยลงความเห็นว่าเป็นความขิว แต่คิดว่าแกเป็นคนฉลาดที่รู้ว่าพวกเราชาวเหมืองมีรายได้ดีและใจกว้าง ผลาญเงินไม่มีคิด” (หน้า 63)

แม่เบี้ย ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ (2530)

“แทบทุกคนในอำเภอนี้และอาจจะอีกหลายอำเภอในจังหวัดรู้จักเขาในนามของเลี้ยพจน์ มีฐานอยู่ในระดับเศรษฐกิจใหญ่ของอำเภอ หรืออาจจะเรียกว่าเป็นเศรษฐกิจใหญ่ของจังหวัดก็ได้ อย่างน้อยที่สุดเท่าที่ทุกคนรู้จักก็คือ เขาเป็นเจ้าของโรงสีสองโรงและโรงเลื่อยอีกหนึ่งแห่งอยู่แถวคอวัง” (หน้า 78)

เสือฝ้ายลืบทิต ของ มาลัย ชูพนิต (มปป.)

“....เขาไม่ชอบเหล้าเถื่อน น้ำตาลเมา หรือกระแช่ แม้ว่าในฤดูว่างงานจะได้ถือเป็นอุตสาหกรรมประจำบ้านหาลำไฟบ้างก็ตาม แต่ก็มีตำบลใดบ้างที่ปราศจากสุราหรือเมรัยเถื่อนเหล่านี้? ความจริงนั้นมันเป็นสินค้าที่ผลิตกันขึ้นเกือบทั่วไปทั้งในอำเภอเดิมบาง และอำเภออื่นๆ ในละแวกเดียวกัน” (หน้า 126)

บ้านเกิดและเพื่อนเก่า ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ (2529)

“เราต่างคนต่างย้ายออกมาจากห้องแถวแห่งนี้ มาไม่พร้อมกัน พี่สาวคนโตของผมนั้นเกือบเรียกได้ว่าไม่เคยอยู่ที่นั่นเลย เพราะเข้าไปเรียนในอำเภอตั้งแต่ก่อนครอบครัวผมจะย้ายมาอยู่บ้านสุด เรียนจบมอหกแล้วเข้ากรุงเทพฯ เดี๋ยวผมเองก็ไม่ค่อยได้อยู่จริงจังในระยะแรก มาอยู่มากในระยะหลังๆ ของชีวิตเพราะย้ายมารับจ้างเป็นหลวงรู้ที่โรงสีตลาดบ้านสุด พี่ชายผมคนที่เรียนหนังสือเข้ากรุงเทพฯ ไล่กับผม อาศัยวัดอาศัยโรงเรียนนอนไปตามเรื่อง ขาดแคลนหนักเข้าพี่สาวและพี่ชายผมที่เป็นช่างตัดเสื้อผ้าก็เข้ากรุงเทพฯ บ้าง แยกย้ายกันอยู่ บ้านคนโน้นคนนี้ ไปๆ มาๆ ระหว่างกรุงเทพฯ กับบ้านสุด” (หน้า 285)

“หลังจากรุ่นผมมาแล้ว ชาวบ้านในตลาดเริ่มสนับสนุนให้ลูกหลานเรียนต่อกันมากขึ้น เว้นแต่รายที่เจ้าลูกหลานไม่สมัครใจจะเรียนเอาจริงๆ หรือไม่ก็ฐานะไม่อำนวยและต้องการกำลังคนไว้ช่วยทำมาหากิน (หน้า 308-309)

นิราศสุพรรณ ของ เสมียนมี (2543)

แต่ปีมะโรงจศกนี้ตกแล้ง
ระคนปนเผือกมันพอกันตาย
อยู่ชานาณีไม่มีอด
จะร้อนตัวกลัวอะไรกับไพริน

ถึงบางสะแกแลดูหมู่บ้าน
เขาปลูกผักปลูกกล้วยว้าวาย
ด้วยพวกราษฎร์ร้อนตัวกลัวอดข้าว
นำส่งสารบ้านเรือนเหมือนจะพัง

ข้าวก็แพงถึงละบาทพวกราษฎร์ขาย
ค่อยสบายเป็นเสบียงเลี้ยงแผ่นดิน
ถึงข้าวหมดผลไม่ยังไม่สิ้น (หน้า 7)

อย่าดูหมิ่นลวงเลียบเข้าเหยียบแดน
เห็นภูมิฐานที่ทำเลอะเนมหาย
บ้างแยกย้ายหาหนทางทำนาปรัง
ตื่นแต่เช้าตากไถเหมือนใจหวัง
ดูรุงรังรายเรียงเคียงกันไป(หน้า12)

ครั้งหลังยังจำ ของ สิวกานต์ ปทุมสูติ (2539)

“โบราณเขาว่าค่าน้ำพริกละลายแม่น้ำ ก็ไม่เคยขบไม่เคยคิด”

ยายทิ้งคำทิ้งหางเสียงพร้อมกับกระแทกสากเหล็กแหลมๆ ลงในตะบันทอง
เหลืองบตะบันหมากที่อยู่ใต้นั้นหนักหน่วง ขณะที่ดวงตาของยายทอดมองไป
นอกกระเปียงอย่างน้อยใจ ผมหลับตานึกถึงท่าทางของยายและสีหน้าสีตาของยาย
ทุกครั้งก็ยังแจ่มชัด ไม่ใช่ว่ายายมีอคติต่อพ่อ ผมรู้...รู้ว่ายายเป็นห่วงพ่อเป็นห่วง
แม่และเป็นห่วงหลาน กริ่งเกรงว่าจะขัดสนจนยาก เพราะความไม่รู้จักจับจ่ายใช้
สอยหรือไม่รู้จักประมาณคน

พ่อเองก็คงรู้ คงเข้าใจในความห่วงใยหวังประหยัดของยาย แต่มันขัดกับ
นิสัยของพ่อ นิสัยนักเลงที่เชื่อมั่นว่าความมีน้ำใจจะต่อน้ำใจ ความมีน้ำใจกว้างจะ
เห็นหนทางกว้าง ซึ่งพ่อก็มีขอบเขตอยู่ในใจของพ่อเองเหมือนกัน...

ในวันงาน ผมรู้สึกกระหึ่มอึดใจที่สุด ตื่นเต้นกับเสื้อกางเกงชุดใหม่ ที่
เพิ่งตัดมาใหม่ๆ หมาดๆ จากร้านตัดเสื้อผ้าย่านตลาดเขต ตลาดซึ่งอยู่ใกล้หมู่บ้าน
มากกว่าตลาดสระยายโสมและตลาดอุทอง เป็นชุดเสื้อกางเกงแขนยาวและขาวยาว
ผ้าอย่างดี กางเกงนั้นผ้าอะไรผมจำไม่ได้ จำได้แต่ว่าสีเป็นสีกรมท่าเข้มๆ ส่วนเสื้อ
นั้นจำได้ว่าเขาเรียกกันว่า ผ้าแซ-นะ-ริน เป็นสีขาวลายเขียวเป็นทิวลงตามยาว.....

อาบน้ำเสร็จผมก็ได้แต่งตัวด้วยเสื้อกางเกงชุดใหม่สุดโก้ พ่อถอดนาฬิกา
ข้อมือของพ่อให้ผมผูก แม่ถอดสร้อยทองให้ผมพร้อมๆ กับพี่ป้าน้ำอาอีกหลายคน
ทั้งสร้อยคอสร้อยข้อมืออร่ามไปทั่วตัวผมทีเดียว บอกไม่ถูกเหมือนกันว่าหัวใจของ

ผมขณะนั้นมันพองโตขนาดไหน เพื่อนๆ ผมบางคนมันมาค้อมๆ มองๆ ดูผมแล้วก็ ยิ้มบ้างและทำท่าทางตื่นตาตื่นใจอยู่บ้างก็หลายคน ผมไม่แน่ใจว่าพวกมันคิดอย่างไรกับผม ได้แต่มองๆ ผมแล้วก็ไม่กล้าเข้าใกล้ เหมือนคนแปลกหน้า แต่ผมไม่ได้ กิดอะไรมาหรือในวันนั้น "ได้แต่ปลื้มอย่างเดียว" (หน้า 90-91)

พรานทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ (2543)

“เสียงเพลงลอยๆ กระหังดังมาจากวิทยุทรานซิสเตอร์เร้าใจนัก อยากจะไป เทียวงานประจำปีที่ตัวอำเภออยู่ทอง ถิ่นขอสตางค์แม่ไม่ได้ แม่บอกว่าต้องเก็บไว้ ใช้คราวจำเป็น เงินเหลือติดบ้านอยู่ไม่ถึงร้อยบาท

หันไปหาพ่อ ไม่ต้องพูดกันเลยเรื่องเงิน เพราะพ่อมีเงินติดกระเป๋าเป็นต้อง ร่วมวงกับเพื่อนบริหารซื้อมือ ถ้าไม่เหล้าขาว 35 ดีกรี ก็สาโทรสดีที่ทำซ่อนไว้ขาย ทุ่ง.....เมื่อฉันปรึกษาพ่อ พ่อบอกว่าเงินแค่นั้นจะไปกลัวอะไร ไปหาเหี้ยมาสิ เดี่ยวพ่อจะช่วยดักฉันให้.....

ฉันเดินผ่านบ้านลุงไป กลืนปลาไหลต้มเปรตโซมาและจุมหอมฉุย ฉัน ได้สนุกสนานกับเพื่อนอย่างเต็มที่ ทำไมจะไม่สนุกล่ะ รำวงรอบละ 1 บาท ปลา ไหลตอนนั้น โหลละ 16 บาท ตั้ง 5 โหล แถมยังมีบัตรฟรีจากเพื่อนอีก

ความสนุกที่แลกด้วยชีวิตปลาไหลแท้ๆ” (หน้า 136-137)

พรานทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ (2543)

“ชีวิตที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติอย่างชวาเนา ชาวไร่ เสียงธรรมชาติสอนให้เรา รู้จักคำว่า อนิจจัง ได้ดีกว่าเสียงของหลวงพ่ที่วัดไหนๆ

ปีไหนฝนตกเพียงพอกับความต้องการ ข้าวปลาอาหารก็จะอุดมสมบูรณ์ ในน้ำเต็มไปด้วย กุ้ง ปู ปลา หอย ในนาเต็มไปด้วยข้าวเขียวขจี แต่ถ้าปีไหนฝน หนักเกินไป น้ำท่วมข้าวในนาเสียหาย เราก็ต้องก้มหน้ารับชะตากรรมร่วมกัน

ปีไหนฝนแล้งมากๆ เราจะแห่หางแมวขอฝนเทวดากันล้นบาง.....

เมื่อฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล การหากุ้ง หอย ปู ปลาที่พลอยต้องเปลี่ยนรูปแบบไปด้วย น้ำในลำห้วยจะแห้งขอด แดงเผาโคลนให้เห็นเป็นรอยระแหง มอง แล้วเป็นภาพที่สวงามสำหรับคนทำงานด้านศิลปะ มันชวนให้จินตนาการไปได้

กว้างไกล แต่เรายู่กับโลกของความเป็นจริง ศิลปะของเราคือการใช้ชีวิตอย่างไรให้รอด” (หน้า 10-11)

ครั้งหลังยังจำ ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ (2539)

“...ตาเตรียมหาฟืนหุงข้าว เก็บก้อนหินกรวดขนาดเขื่องขยาลำห้วยมาสามก้อน บอกว่าเอามาทำก้อนเส้าแทนเตาหุง ผมสงสัยว่าทำไมจึงไม่ใช่เตาอังโล่ที่น่าติดเกวียนมา ตาอธิบายว่าเตาอังโล่นั้นเอาไว้อุ่นมือเวลาที่หาค้อนเส้าไม่ได้ เพราะเตาก้อนเส้าใช้กับฟืนสะดวกกว่า ได้ไฟแรงกว่า ไม่ต้องเปลืองถ่านอีกด้วย ไม่ต้องเปลืองถ่าน..ผมเริ่มเข้าใจถึงการดำรงชีวิตบางแง่มุม

.....

ผมรู้สึกนัยวิถีชีวิตประหยัดของตา แม้ว่าเพียงเป็นการประหยัดถ่านหุงต้มก็ตาม....” (หน้า 39-40)

“นอกจากการแจกการดับตรเจริญ เจริญแขกหรือที่รักที่นับถือทั่วไปหลายหมู่บ้านกระทั่งข้ามตำบลพันอำเภอแล้ว พ่อยังจัดหาลิเกชื่อดังที่เป็นที่นิยมกันมากในขณะนั้นมาเป็นมหรสพสมโภชงานอีกด้วย ยายไม่ค่อยจะเห็นด้วยกับการกระทำของพ่อซึ่งผมได้ยินยายบ่นลับหลังพ่อว่า

“ทำหน้าใหญ่ใจโตนักเถอะจะแย่”

ยายมีความคิดเห็นว่าการกระทำอะไรที่เกินจำเป็นและเปลืองเงินเปลืองทองเป็นเรื่องไม่ควรทำ แต่ยายก็ขัดพ่อในเรื่องทำนองนี้ไม่ได้สักครั้ง อย่างมากก็แค่บ่นแค่ประชดให้ผมกับแม่ฟัง” (หน้า 89-90)

บ้านเกิดและเพื่อนเก่า ของ วาณิช จรุงกิจอนันต์ (2529)

“ผมไปเรียนต่อในอำเภอตามธรรมเนียมนิยมของชาวบ้านในตลาดส่วนใหญ่ มีเพื่อนๆ บางคนของผมที่ไม่ได้เรียนต่อ แต่ดูเหมือนจะเป็นเพราะเจ้าตัวไม่ต้องการจะเรียนมากกว่าที่บ้านจะไม่ยอมให้เรียน” (หน้า 117)

“เพื่อนๆ ที่โรงเรียนนี้แบ่งออกได้เป็นสองประเภท คือพวกที่เรียนต่อและไม่ได้เรียนต่อ พวกที่เรียนต่อจะเป็นพวกที่เรียนจบชั้นประถมสี่หรือประถมเจ็ดแล้วไปเรียนต่อในตัวอำเภอ อย่างเช่นตัวผม หรือถ้าหากไม่ได้เข้าไปเรียนต่อในตัวอำเภอก็เข้าไปเรียนต่อในกรุงเทพฯ มากกว่าจะไปเรียนในอำเภอ ส่วนพวกที่ไม่ได้

เรียนต่อนั้น มีทั้งที่ออกจากโรงเรียนเมื่อจบชั้นปอสี่และปอเจ็ด พวกนี้ออกไปทำมาหากิน มีทั้งที่หากินแถวบ้านและเข้าไปหากินในกรุงเทพฯ” (หน้า 308)

ครั้งหลังยังจำ ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ (2539)

“ยาย คือ บุคคลที่ผมรักมาก รักไม่น้อยกว่าแม่ แต่ผมไม่ได้เรียกยายว่ายาย หรือคนะ ผมเรียกว่า แม่ใหญ่ และก็เรียกแม่ว่า แม่เล็ก หมายถึงเรียกในเวลาที่ท่านทั้งสองอยู่พร้อมหน้า ส่วนในเวลาที่อยู่กับท่านเพียงคนเดียวคนหนึ่ง ผมจะเรียกท่านทั้งสองเหมือนกันว่าแม่ และโดยนัยเดียวกันนี้ ผมก็เรียกตาว่าพ่อใหญ่ และเรียกพ่อว่าพ่อเล็กด้วย

ยายเล่าว่า หลังจากผมหย่านมแม่แล้ว ยายเป็นผู้เลี้ยงดูผมอยู่กับบ้าน ขณะที่แม่กับพ่อไปไร่ไปนา ในยามที่ผมอ่อนโยนบ่อยครั้งที่ยายแก้ปัญหาคับด้วยการให้ผมดูนมของยาย แรกๆ ก็เป็นการดูเพื่อให้หยุดอ้อนหยุดร้อง ไม่นานนมอะไรออกมาหรอก แต่พอบ่อยๆ เข้าทุกวันๆ ต่อมาน้ำนมของยายก็ออกมาจริงๆ.....

ยายรักผมมาก เลี้ยงผมด้วยความเชื่อโบราณทุกกระเบียดนิ้วทีเดียว อาหารหลักที่ยายจะให้ผมกินเมื่อเล็กๆ ก็คือ ข้าวบดเกลือกับกล้วยน้ำว้า” (หน้า 30-31)

พรานทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ (2543)

“สุมเป็นเครื่องมือจับปลาที่ผู้หญิงใช้ได้อย่างชำนาญ

เรานิยมสุมปลากันหน้าแล้ง บริเวณที่น้ำตื้นไม่ว่าจะเป็นหนองน้ำ ชายคลอง และลำห้วย คนสุมปลามักนัดแนะกันหลายๆ คน เมื่อรวมตัวกันได้ก็ไปลงสุมตามที่หมายตากันไว้...” (หน้า 139)

“...ออกจากบ้านถึงรู้ว่าแม่ไม่ได้ไปซ่อนกึ่งคนเดียว แต่ยังมีป้า น้ำ อาอีกหลายคนรออยู่ที่ท้ายหมู่บ้าน แน่นอนเหลือเกินว่าแม่ได้นัดแนะไว้ก่อนแล้ว” (หน้า 145)

ครั้งหลังยังจำ ของ ศิวกานท์ ปทุมสูติ (2539)

“วันหนึ่งขณะที่แม่ออกไปหาสุมปลาในทุ่งนากับเพื่อนบ้าน พ่อได้เอาฟูกเล็กๆ ปูในแข่งไก่อูกรัดอย่างดีกับตะแกรงทำยารดจักรยาน...” (หน้า 18)

“ขณะนั้นอายุของผมราวๆ สัก ๖ ขวบ หรือกว่าก็ไม่ค่อยจะแน่ใจนัก จำได้ว่าหลวงน้ำฝากให้เข้าโรงเรียน ก็โรงเรียนศาลาวัดของวัดที่ผมเป็นเด็กวัดอยู่นั่นเอง ชื่อโรงเรียนวัดปทุมวนาราม” (หน้า 54-55)

“.....ดังนั้นเมื่อมีผ้าป่ามาทอดที่วัด พระจะตีกลองบอกข่าวแก่ชาวบ้าน และคณะกรรมการวัดให้ทราบ ให้มารวมมารับรู้ มาร่วมกันต้อนรับขับสู้ตาม อรรถาธิบาย กลองที่จะตีบอกข่าวผ้าป่านี้นี้มักจะดังขึ้นในตอนเย็นหรือกลางคืนที่ยังเป็น ช่วงตอนหัวค่ำๆ ไม่ดึกนัก” (หน้า 64)

“เสียงกลองทัดเรียกรวมชาวบ้านดังขึ้นในช่วงระยะ ชาวบ้านที่ส่วนมากก็จะรู้ล่วงหน้าแล้วว่าวันนี้จะมีการประชุมสำคัญ ต่างก็ทยอยกันมุ่งหน้าไปรวมตัวที่ศาลาวัด

“เขาว่าพ่อเอ็งจะได้เป็นผู้ใหญ่บ้านนะวันนี้”

พี่ห่วย รุนพี่คนหนึ่งที่กำลังเก็บข้าวตอกโกสั่ว กับผมพูดขึ้น ผมไม่ได้ตอบอะไรเพียงแต่ยิ้มๆ ให้” (หน้า 82)

พรานทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ (2543)

“จุดที่น้ำล้นน้ำนี้เอง เราไม่ได้ปล่อยให้น้ำไหลออกไปเปล่าๆ ปลาเล็กปลาน้อยมากมายที่ทวนน้ำและตามน้ำออกจากนา เรามักนำไซไปดักไว้” (หน้า 61)

“เรานิยมตกเบ็ดในหน้าน้ำนอง

น้ำเต็มคลอง ลำห้วย และนาข้าว ปลาระเบิงน้ำใหม่ออกหากินเหยื่อจำพวก แมลง หนอน อาหารอันโอชะของมันได้กว้างขวาง น้ำท่วมถึงไหนก็มีปลาถึงที่นั่น เรานำเบ็ดไปตกทั้งชายคลอง ชายห้วย และในนาข้าว ช่วงนี้ข้างในนา กำลังหนีน้ำ ไถวัน ไถคืน” (หน้า 66)

พรานทุ่ง ของ สัจภูมิ ละออ (2543)

“คืนนั้นเดือนแรม จันกับพ่อกินข้าวเสร็จแล้วก็นั่งตบยุงอยู่ใกล้ๆ ไซ เห็นแสงไฟแวบๆ ใกล้เข้ามาเรื่อยๆ จนอยู่ในระยะที่มองเห็นตัวคนส่องไฟได้ เป็นพวกส่องปลานั่นเอง เราเดินเข้าไปใกล้ๆ และขอร้องให้ไปห่างๆ ไซ ถ้าไปแทงปลาหน้าไซเข้า ปลาจะตื่นไม่เข้าไซ คืนนั้นทั้งคืนเราอาจจะไม่ได้ปลาเลยก็ได้

“ต่างคนก็ต่างหากินสิ” เสียงนั้นดังเอาเรื่อง

พ่อเป็นคนใจเย็น พยายามขอร้อง และบอกว่าที่ทางหากินกว้างไกล ขอ
แค่หน้าไซเท่านั้น ชายคนนั้นไม่ยอม กวาดแสงไฟเข้าไปหน้าไซ ปลาเล็กปลา
น้อยขอออยู่เต็ม ปลาใหญ่ไม่น้อยเข้ามาสูบลากเล็กหน้าไซดังบูบับๆ

อย่างเฉียบพลัน ชายแปลกหน้าพุ่งฉมวกเข้าแทงปลาซ่อนหน้าไซ พ่อ
โกรธจนตัวสั่น แต่ก่อนที่เรื่องราวจะใหญ่โตเกินระงับ เจ้าของฉมวกนั้นก็ร้อง
โหย...! ปล่อยฉมวกร่วงหล่นจากมือ....” (หน้า 63)

ภาคผนวก ก
แนวคำถามในการสัมภาษณ์

ชื่อ..... อายุ..... ปี ที่อยู่.....

อาชีพ

ทำนา

- การทำนาสมัยก่อนเป็นการทำนาแบบใด (นาฟางลอย/นาดำ/น่าน้ำตม/นาปี/นาปรัง/ข้าวล้มตอ ฯลฯ) ให้คำอธิบายการทำนาแต่ละประเภทเป็นอย่างไร
- สมัยก่อนเพาะปลูกข้าวปีหนึ่งกี่ครั้ง แต่ละครั้งเริ่มเพาะปลูกในเดือนใด เก็บเกี่ยวในเดือนใด ข้าวที่ปลูกในแต่ละช่วงเรียกว่าเป็นข้าวชนิดใด (ข้าวหนัก/ข้าวเบา/ข้าวกลางปี/ข้าวขึ้นน้ำ => บางพื้นที่ลงข้าวหนักข้าวเบาพร้อมกันแต่เก็บเกี่ยวไม่พร้อมกัน ข้าวเบาปลูกที่ดอน ข้าวหนักปลูกที่ลุ่ม) แต่ละครั้งเป็นข้าวชนิดเดียวกันพันธุ์เดียวกันหรือไม่
- พันธุ์ข้าวที่ใช้ปลูกที่พอจำได้มีพันธุ์อะไรบ้าง อธิบายรายละเอียดของข้าวแต่ละประเภท (เช่น ช่วงที่ปลูก/ลักษณะข้าว (เมล็ดข้าว/ความสูง/ความทนต่อโรคและแมลง/การให้ผลผลิต/ข้าวแต่ละพันธุ์ที่ปลูกใช้กินหรือขาย)/ระยะเวลาที่ใช้ในการปลูก/พื้นที่ที่เหมาะสมกับข้าวแต่ละพันธุ์ ฯลฯ)
- โดยมากพันธุ์ข้าวเหล่านี้ได้มาจากไหน (พันธุ์ของตัวเอง/ของชาวบ้านย่านนั้น/จากรัฐหรือเกษตรอำเภอ/พ่อค้านายทุน) มีการคิดพัฒนาพันธุ์ข้าวหรือมีการประกวดพันธุ์ข้าวบ้างหรือไม่ ปัจจุบันเป็นอย่างไร (ทำนาแบบไหน/ข้าวพันธุ์ที่ปลูกมีอะไรบ้าง/ปลูกในเดือนใดบ้าง/ปีหนึ่งปลูกกี่หน/ข้าวที่ปลูกเอาไว้ขายหรือกิน หรือมีทั้งสองชนิด หรือไว้ขายส่วนข้าวกินใช้ซื้อเอา) การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในช่วงไหน เพราะอะไร
- ผลผลิตที่ได้จากการเพาะปลูกแต่ละครั้งในสมัยก่อนจะมีการจัดสัดส่วนอย่างไร (กิน/ทำพันธุ์/ขาย) อย่างไรมากกว่ากัน คำนึงถึงส่วนไหนเป็นลำดับแรก ปัจจุบันเป็นอย่างไร
- การทำนาในสมัยก่อนทำเต็มพื้นที่หรือมีพื้นที่บางส่วนไปไถนาข้าว ในแถบนี้มีการพายุหรือเกี่ยวข้าวหรือไม่
- การใช้ปุ๋ย/สารเคมี สมัยก่อนมีหรือไม่ เพราะอะไร หากมีแมลงศัตรูพืชจะใช้วิธีกำจัดด้วยอะไร มีการพ่นดินหรือไม่

- การทำนาสมัยก่อนส่วนใหญ่ใช้แรงงานจากอะไร (คน/ควาย/เครื่องจักร) การใช้เครื่องจักรกลเข้ามาช่วยเริ่มมีมากในช่วงใด ะหัดวิดน้ำสมัยก่อนใช้แรงงานจากอะไร (คน/ควาย/เครื่องจักร) ะหัดวิดน้ำเริ่มหายไปเปลี่ยนมาเป็นเครื่องสูบน้ำหรือนาคเมื่อใด
- หากให้กลับไปปลูกข้าวด้วยวิธีการแบบสมัยก่อน ใช้พันธุ์แบบเก่า จะทำได้หรือไม่ ถ้าให้ร่วมกันทำเป็นบ้านเป็นตำบลจะเอาหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไรคนจึงหันมาปลูกข้าวนาปรังกันหมด
- การปลูกข้าวในสมัยก่อนมีประเพณี พิธีกรรมอะไรบ้าง มีความเชื่อ ข้อห้ามหรือข้อควรปฏิบัติหรือไม่ อย่างไร เพื่ออะไร ปัจจุบันเป็นอย่างไร
- ได้มีการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับอาชีพของเราให้รุ่นลูกหลานหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร
- ชาวบ้านในย่านนี้ปัจจุบันทำอาชีพอะไรบ้าง ส่วนใหญ่ทำอะไร คนที่เคยทำมาแล้วเปลี่ยนไปทำอย่างอื่นด้วยสาเหตุใด ท้องที่แถบนี้มีตรงไหนเป็นที่ดอนบ้าง ที่ดอนเหล่านั้นในอดีตชาวบ้านประกอบอาชีพอะไร ปัจจุบันทำอาชีพอะไร เปลี่ยนแปลงไปหรือไม่ เพราะเหตุใด
- การประกอบอาชีพในปัจจุบันคนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทำหลายๆ อย่าง เพราะเหตุใด (แล้วแต่ฤดูกาล/สภาพแวดล้อม/ทรัพยากร/ฐานะทางการเงิน)

ประมง

- สัตว์น้ำที่พบในสมัยก่อนมีอะไรบ้าง (checklist 3) อุปกรณ์ที่ใช้ในการจับสัตว์น้ำแต่ละชนิดมีอะไรบ้าง ชื่อหรือทำเอง
- ฤดูกาลมีผลต่อสัตว์น้ำที่จะจับอย่างไร ฤดูไหนใช้อุปกรณ์อะไร ปลาที่ได้สัมพันธ์กับอุปกรณ์อย่างไร
- การทำประมงสมัยก่อนมีประเพณี พิธีกรรมอะไรบ้าง มีความเชื่อ ข้อห้ามหรือข้อควรปฏิบัติหรือไม่ อย่างไร เพื่ออะไร มีช่วงห้ามจับปลาหรือไม่ ปัจจุบันเป็นอย่างไร
- การทำประมงในสมัยก่อนกับปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปบ้างหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร
- ได้มีการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับอาชีพของเราให้รุ่นลูกหลานหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร
- ชาวบ้านในย่านนี้ปัจจุบันทำอาชีพอะไรบ้าง ส่วนใหญ่ทำอะไร คนที่เคยทำประมงแล้วเปลี่ยนไปทำอย่างอื่นด้วยสาเหตุใด
- การประกอบอาชีพในปัจจุบันคนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทำหลายๆ อย่าง เพราะเหตุใด (แล้วแต่ฤดูกาล/สภาพแวดล้อม/ทรัพยากร/ฐานะทางการเงิน)

การทำสวน/ทำไร่

- ทำสวน/ทำไร่มานานแค่ไหน บรรพบุรุษประกอบอาชีพอะไร เพราะเหตุใดจึงเลือกที่จะทำสวน/ทำไร่
- พืชที่ปลูกในอดีตมีอะไรบ้าง ปัจจุบันเพาะปลูกอะไรบ้าง มีการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ เมื่อไหร่ เพราะเหตุใด (สภาพแวดล้อม ทรัพยากรเปลี่ยนไป/ปลูกตามความต้องการของตลาด ฯลฯ) การทำสวน/ทำไร่ ปัจจุบันกับอดีตมีความแตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร
- คนที่ทำสวน/ทำไร่ ต้องมีความรู้อะไรบ้าง การทำสวน/ทำไร่ให้ได้ผลผลิตดีมีเทคนิคอย่างไร เทคนิคเหล่านี้เกิดจากการเรียนรู้ด้วยตนเองหรือได้รับการถ่ายทอดมาอีกที
- การทำสวน/ทำไร่ ในอดีตต้องมีการประกอบพิธีกรรม มีข้อห้าม ข้อควรปฏิบัติหรือไม่ อย่างไร เพื่ออะไร ปัจจุบันยังคงมีอยู่หรือไม่ เพราะอะไร
- ได้มีการถ่ายทอดความรู้ ความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับอาชีพของเราให้รุ่นลูกหลานหรือไม่ อย่างไร เพราะอะไร
- ชาวบ้านในย่านนี้ปัจจุบันทำอาชีพอะไรบ้าง ส่วนใหญ่ทำอะไร คนที่เคยทำสวน/ทำไร่แล้วเปลี่ยนไปทำอย่างอื่นด้วยสาเหตุใด
- การประกอบอาชีพในปัจจุบันคนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งหรือทำหลายๆ อย่าง เพราะเหตุใด (แล้วแต่ฤดูกาล/สภาพแวดล้อม/ทรัพยากร/ฐานะทางการเงิน)

อาหารและยา

- ในอดีตอาหาร/สมุนไพรที่เป็นพืชผักที่หาได้ตามธรรมชาติหรือเพาะปลูกเองมีอะไรบ้าง หาได้ในที่ใด ปัจจุบันยังมีพืชผักอะไรบ้างที่หาได้ตามธรรมชาติ พืชผักสมุนไพรเริ่มเปลี่ยนแปลงและลดลงจากอดีตบ้างหรือไม่ ตั้งแต่เมื่อใด คิดว่าเพราะเหตุใด ส่วนใหญ่พืชผักสวนครัวชาวบ้านยังคงเพาะปลูกเองอีกหรือไม่
- พืชอะไรที่เคยพบทั่วไปในอดีตแต่ปัจจุบันไม่พบแล้ว พบได้ในที่ใด พืชใดที่ยังสามารถพบได้ทั่วไปในปัจจุบัน เริ่มเปลี่ยนแปลงและลดลงจากอดีตบ้างหรือไม่ ตั้งแต่เมื่อใด คิดว่าเพราะเหตุใด
- ในอดีตปลาที่พบในลำน้ำมีอะไรบ้าง ปัจจุบันมีอะไรบ้าง มีวิธีการจับ/ดักอย่างไร ใช้อุปกรณ์อะไร ประดิษฐ์อุปกรณ์เองหรือไม่ ปลาเริ่มลดลงอย่างเห็นได้ชัดทั้งจำนวน ขนาด และชนิดพันธุ์ตั้งแต่เมื่อใด

- นอกจากปลาแล้ว ในอดีตอาหาร/เครื่องยาที่เป็นสัตว์ที่หาเอาตามธรรมชาติมีอะไรบ้าง หาได้ในที่ใด มีวิธีการจับ/ดักอย่างไร ใช้อุปกรณ์อะไร ประดิษฐ์อุปกรณ์เองหรือไม่ ปัจจุบันยังพบสัตว์อะไรบ้างที่สามารถนำมารับประทานได้ สัตว์อะไรที่เริ่มหายไป ตั้งแต่เมื่อใด เพราะอะไร
- โดยมากอาหารที่กินอยู่ในปัจจุบันได้มาจากการซื้อหรือปลูกและหาจากธรรมชาติ เพราะอะไร อาหารที่มักจะซื้อได้แก่อะไรบ้าง ซื้อที่ไหน ในบ้านหรือเรียกสวนไร่นาของเราได้เลี้ยงสัตว์หรือปลูกพืชผักสวนครัวไว้กินเองบ้างหรือไม่ อะไรบ้าง
- เมื่อเจ็บป่วยเล็กน้อยๆ ไปหาหมอหรือรักษากันเอง อะไรบ้างที่รักษาเอง มีตำรายาสมุนไพรหรือไม่ หรือปลูกอะไรไว้เป็นยาหรือไม่ สมุนไพรที่ใช้รักษาเองโดยมากได้มาจากการซื้อหรือหาเอาตามธรรมชาติ เช่น ตะโกนา มีฤทธิ์ห้ามเลือด หาได้ตามหัวไร่ปลายนา หากถูกตะขาบกัด ให้ใช้ขี้ตะขาบทาหรือใช้ไอน้ำร้อนอังเพื่อบรรเทาพิษ เป็นต้น
- หากปีไหนข้าวขาดมากแพง ผลผลิตไม่ได้ตามที่ต้องการ เงินทองขาดสน อยู่กินกันอย่างไร (กู้หนี้ยืมสินมาซื้อข้าวปลาอาหาร/หากินเอาตามปลวกนา ธรรมชาติ มีพืชผักที่ปลูกเอง “อย่างไรเสียก็ไม่อดตาย ของกินมีรอบตัว”)
- มีการถ่ายทอดวิธีการหาอาหารตามธรรมชาติหรือการรักษาตัวเองด้วยสมุนไพรพื้นบ้านสู่รุ่นลูกหลานบ้างหรือไม่ เพราะอะไร

ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ

- ปัจจุบันมีประเพณีอะไรบ้างที่ปฏิบัติอยู่เป็นประจำ
- แม่โพสพ แม่คงคา พระพิรุณ แม่ธรณี เคยมีความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้หรือไม่ เคยเล่าสิ่งเหล่านี้ให้กับลูกหลานฟังหรือไม่ ยังเคารพเชื่อถือ มีพิธีกรรมในการไหว้บวงสรวงหรือเปล่า เช่น กินข้าวต้องกินให้หมดเพื่อรำลึกถึงคุณแม่โพสพ (ความเชื่อเกี่ยวกับดินและน้ำ)
- เคยได้ยินหรือไม่ว่าห้ามปลูกเรือนในเดือน 5 เพราะอะไร นอกจากนี้ยังมีความเชื่ออื่นเกี่ยวกับเรื่องเรือนหรือไม่
- เคยได้ยินหรือไม่ว่าน้ำฝนในวันเพ็ญเดือน 12 เป็นน้ำที่ดี ประเสริฐ ควรแก่การดื่มกินและใช้

การดำเนินชีวิต

- สมัยก่อนหน้าน้ำ น้ำขึ้นสูงถึงระดับใด เป็นปัญหาต่อการดำรงชีวิต การหาอาหาร การเพาะปลูกหรือไม่ ปัจจุบันเป็นอย่างไร
- บ้านเรือนที่อาศัยนี้สร้างมานานแค่ไหน สมัยก่อนบ้านเรือนแถบนี้มีลักษณะเช่นนี้หรือไม่ อย่างไร ปัจจุบันเป็นอย่างไร เมื่อถึงหน้าน้ำได้รับผลกระทบหรือไม่

- บ้านเรือนที่อยู่ในที่ลุ่มมาก อาทิ อ.บางปลาหมอ อ.สองพี่น้อง มักปลูกเรือนที่มีเสาสูง หรือสามารถปรับระดับพื้นเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพพื้นที่ในฤดูน้ำหลาก และสามารถปรับระดับพื้นลงมาได้ในยามหน้าแล้ง ปัจจุบันยังเป็นอย่างหรือไม่ เพราะอะไร ถ้าหากการสร้างบ้านเรือนต่างไป เมื่อถึงหน้าน้ำบ้านเรือนเหล่านี้เป็นอย่างไร ได้รับผลกระทบหรือไม่
- การช่วยเหลือกันระหว่างเครือญาติ คนบ้านใกล้เคียงหรือในชุมชนเดียวกัน ไม่ว่าจะเป็นการทำงานหรือการแก้ปัญหาต่างๆ มีหรือไม่อย่างไร ในอดีตเป็นอย่างไร
- คนในย่านเดียวกันนี้หรือระหว่างหมู่บ้าน ตำบล มีปัญหาขัดแย้งในเรื่องเกี่ยวกับทรัพยากรดิน/น้ำบ้างหรือไม่ อะไรบ้าง เพราะอะไร ในอดีตเคยปรากฏหรือไม่ เพราะอะไร
- เมื่อเกิดปัญหาขึ้นภายในชุมชนการแก้ปัญหาจะเริ่มต้นจากสิ่งใด (ต่างคนต่างแก้/ช่วยกันแก้/ให้ผู้นำชุมชนเป็นคนนำ/ร้องเรียนต่อหน่วยงานที่รับผิดชอบหรือนักการเมือง)
- ความสัมพันธ์กับหน่วยงานราชการเป็นอย่างไร มีการติดต่อให้คำปรึกษา ช่วยเหลือหรือไม่ อย่างไร ในกรณีที่หน่วยงานราชการมาขอความร่วมมือ คนในชุมชนส่วนใหญ่มีปฏิกิริยาอย่างไร
- โดยมากเด็กในย่านนี้เข้าเรียนโรงเรียนแล้วบ้านตั้งแต่อายุเท่าไร เริ่มไปเรียนต่อในอำเภอหรือจังหวัดตั้งแต่อายุเท่าใด ส่วนมากจะเรียนถึงชั้นไหน เมื่อจบแล้วมักจะทำงานอะไรกันบ้าง
- คิดว่าเด็กรุ่นนี้หากเทียบกับสมัยก่อน ความใกล้ชิด ความสนิทสนมกับผู้ใหญ่ในบ้าน ยุคไหนเป็นอย่างไร ในอดีตสิ่งที่พ่อแม่ ปู่ย่าตายายสั่งสอนเราจนจำขึ้นใจมีอะไรบ้าง มีสิ่งใดที่นำมาปฏิบัติจนทุกวันนี้ เราได้สั่งสอนสิ่งเหล่านี้ต่อไปยังรุ่นลูกหลานบ้างหรือไม่ (เช่น ความมัธยัสถ์ในการใช้ทรัพยากร การกินอยู่ การดำรงชีพ ฯลฯ)

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางสาวสุวรรณี พรพนารมย์
วัน เดือน ปีเกิด	12 ธันวาคม 2517
สถานที่เกิด	จังหวัดกรุงเทพมหานคร ประเทศไทย
ประวัติการศึกษา	มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. 2536-2540 ศิลปศาสตรบัณฑิต (ฝรั่งเศส) มหาวิทยาลัยมหิดล, พ.ศ. 2543-2548 วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต (เทคโนโลยีการบริหารสิ่งแวดล้อม)
ประวัติการทำงาน	เลขานุการ ปี พ.ศ. 2540-2541 Center for Energy-Environment Research and Development (CEERD), Energy Program, Asian Institute of Technology (AIT)
ทุนวิจัย	ทุนสนับสนุนการทำวิทยานิพนธ์จาก Asian Development Bank (ADB)
ที่อยู่	628 ถ.พหลโยธิน แขวงทุ่งวัดดอน เขตสาทร กรุงเทพมหานคร 10120

EXECUTIVE SUMMARY

A LOCAL WISDOM AND RESOURCE MANAGEMENT: A STUDY OF SUPHANBURI LITERATURE AND IT'S IMPLICATION FOR LOCAL RESOURCE MANAGEMENT

Background and Rationale

Generally, most people consider that literature or literary works reflect emotional and entertainment values. However, they include details and contents of cultural, social and environmental aspects apart from conceptual, sensual and emotional ones.

Suphanburi is a province with a long history. The area yielded good harvests in particular during the dry season. Nevertheless, this basin turned into flood plain when rainy season came and thus, left the soils to recover from previously heavy cultivation. Flood plain also brought community habitants up to the time of making merits and performing good deeds. These civilisations describe the ways of life that are in harmony with the local ecology.

Literature is an artefact provoking trends and at the same time reflecting on thoughts and state of society. In an author's and others' views, literature is found being an interesting piece of study, which reveals the development of thinking system, customs and beliefs of Suphanburi's community underneath the wisdom and ways of life. In addition, the author presumes the essence of the study on factors affecting and influencing the transformation of thinking system, beliefs and customs from the early age till today. These causes will be benefit to instruct the guidelines of local resource management and sustainable development. The trends towards the local wisdom will also be an interesting aspect to explore whether how deep these trends can impact the present and the future of the local community.

Objectives

1 To study the development of local wisdom in relation to ways of life and resource management affecting conditions of living and resources by the reflection of literatures.

2 To analyze the appropriate usage of local wisdom in natural resources and environmental management for present application.

Scope of the study

This research study divides into two areas:

1 Study area is on Suphanburi province, according to the recent administrative divisions for convenient access to the information and reference.

2 The content aims at four types of literary works, which are poetry (e.g. *Nirat*), documentary, short story and fiction/ novel. These types of literary works cover ways of life, including the economic and social systems, traditions, relationships within community, family and state and the natural resources management, in particular water and soil. The time period cover from the early Rattanakosin period to the decade of 2520.

Research Procedures

The secondary data have been gathered and reviewed from the very beginning, which covered data from the early Rattanakosin period to present. The contents show separately into two major aspects.

1. The ways of life pattern of Suphanburi habitants comprises:
 - 1) Economic system and livelihood
 - 2) Traditions, rites and beliefs related to daily life
 - 3) Relationships within family, community and the State
2. Resource Management
 - 1) Soil management includes land and quality of soil
 - 2) Water management includes both quantity and quality

The analysis concerns the interrelation between the two aspects that will influence the future resource status and ways of life.

The more understanding in social context in each period of time brings the more considerate in contents, thinking system and plausibility for which a decent reflection from those literary works. The research procedures shall consider factors that have influenced in thinking system, ways of life and resource management in individual period. The internal factors are numbers of population, local resources, topography and climate, community's economic affairs, relationships with family and community, community characteristics (e.g. strength, unity, etc.), local leader's character and local beliefs, customs and rites. While, the external factors are politics, government's social and economic policies, economic system, urbanisation and the improved public utility and communication.

This research will consider four types of literary works, namely, Nirat, short story, documentary and novel. Four categories of Suphanburi literatures were gathered and overlaid with secondary data. As a result, there were 3 major intervals: Founding Rattanakosin (B.E. 2325-2398), Free Trade Rattanakosin (B.E. 2398-2475) and Transforming Rattanakosin (B.E. 2475-2520). To analyze the wisdom, the researcher consider the derivation, development, missing, adjustment of those wisdom. And then, select the wisdom which have tendency to be retrievable for asking further information with the local professionals and experts. Finally, assess those wisdoms for applying to the present.

A Summary of Ways of Life and Resource Management.

Founding Period B.E. 2325-2398

This period found 2 pieces of Nirats related to Suphanburi which reflected livelihood, tradition, ritual and beliefs of people along the river. The internal factors were a small amount of population, abundant fertile resources, nature based landscape and agricultural areas without any modification, self sufficient economy, intra community interdependence, strong community coherence. Villagers were still under the *prai and suai* system (servant system). As for the external factors, the country was at war sporadically with neighboring countries and the internal rebellion. The

government policy hurriedly encouraged its people into agricultural development as it could be used for food during the wartime and for the people in the entire country. The exportation of rice was then given the priority to the domestic consumption.

The people's ways of living is based on self sufficient economic system and livelihood. Trading began to emerge but not firmly established. Considering the appropriate land and climate, villagers grew a large variety of various plants, mainly used in their kitchen. The villagers also produced their own tools and equipments used in their daily lives. Money was not much of the medium of exchange, barter system was widely practiced. Traditionally, most people still believed in spirit and sacred objects. The relation in the community was interdependent, while the relation with the government was under servant system.

The land management was mainly related to the ownership and right over the lands for the ease of taxation for the government officers or those entrepreneurs who received concession. Regarding the water management, many lowlands were flooded during the rainy season. Fruits and crops, as a result, were destroyed. Dykes, therefore, were built in this period and government officer had to report the rain precipitation regularly.

The relation between livelihood and resource management was a simply nature-based condition. Sources of food can be gathered from natural surroundings. As a result, people developed love and bond to the nature indirectly. Depending upon the nature, we have to respect and treat it nicely. People were self sufficient within the community. This way of living therefore did not require any cost. The attitude towards the concept of wealth rested on peoples work rather than external materials or houses. Agriculture was based on their own survival. Though the government policy encouraged the acceleration of agricultural production, serving mainly the domestic market, not for the exportation. Thus, there were no problem of resource use and resource conflict for a small number of population in central part of Thailand (approximately 550,000 in B.E. 2360, Sternstein, 1993 quoted in Pongpaichit, B.E. 2546: 28). Villagers respected nature and created nature based activities. Allowing nature to recover brought about resource abundance.

Free Trade Period B.E. 2398-2475

In this period, pattern, content and language used in literary works were obviously influenced by the western. The poetry was replaced by prose. Most of 21 literary works found were official documentary emphasized on cultivating report and people's earning for life.

In B.E. 2460, the central region approximately had 3,300,000 people who apparently deteriorated natural resources (Manarungsan, 1989 quoted. in Pongpaichit, B.E. 2546: 28). Some resources significantly reduced in number, such as fish and forest area, which were changed for the sake of agricultural land. The community was unity and interdependent. However, the conflict over the resources began to emerge. The servant system was abolished in the reign of King Rama V. The external factor consisted of the government policy that aimed at increasing the farm productions for trading with foreign countries. Farmers then had more time to work in the fields. The main road and transportation system were built in the downtown area of the district.

The local economy and their ways of living were half self-sufficiency and half commercial purpose. The monocrops such as rice were grown to replace the traditional one. Rice growing became of high interests. The land was extended even into the hilly and dry area. Obviously, farmers began employed a broadcasting methodology in the hilly area because it is convenient despite lack of the sufficient amount of water. However, this cultivation destroyed the balance of water usage in relation to the land. In addition, the non-locally made machine such as waterwheel engine was brought into use. The cost incurred from hiring outsider, then, turned higher. Money became important among the locals. From the purpose of official documentary, it devalued cultural dimension like tradition, rite and belief. Once, the term addressed to the rice variety which was coined in relation to the way of farmers planted, it gradually disappeared. Apart from this, the "Thod Pha Pa" or commodity offerings of Suphan people was found to have a distinctive characteristics, i.e. a strong unity and fun-loving atmosphere. Any activities or works that required cooperation in the community generally received a very good response such as canal excavation and clearing water hyacinth.

Soil resource management at this period was mainly involved with the ownership improvement of the right such as land survey, mapping, land registration,

etc. Moreover, agricultural extension was promoted into the idle land and forest area in order to increase production and to allocate the land for Thais. The canals were deepened for the ease of transportation and the people were allowed to settle by the river for trading. However, the soil resource management was involved with the qualitative issue by letting the nature take course. In maintaining the water sources, local people and the local organizations would look after their own resource before seeking help from government sectors. However, nature could recover itself and remain diversity of plants and animals since there was no serious deterioration of soil and water resources.

Transformation Period B.E 2475 to the decade of 2520

For this period, the prose has been created in a large number, while poetry was rarely found. From the search for Suphanburi literary, there are four kinds of literary works but some of works like ‘Nirat U-Thong’ was not found in book source. However, with the varieties and numbers of works (17 pieces) compared to other periods as well as most of works were written by people in Suphanburi, the reflection in way of life was clearer than other periods of time.

The internal factors mentioned herein referred to rapid population growth. In B.E. 2480 and 2490 the population number increased from 5,748,000 to 7,000,000 (Ingram, 1971: 46). While the local resources were exploited and decreasing, the climate began to fluctuate. The government irrigation system covered more areas. The community began to trade with the external markets. More commodity and clothing were brought from outside community. The relation within family or community interdependence began to decline, as the conflict over the resources appeared.

The external factors at this period highly affected the way of living of local people and resource management. The policy and conceptual framework of each government reflected in the economic plans which affected the implementation. The first and second economic and social plan aimed at building more infrastructures and facilities in the rural area. The third plan was considered affecting traditional way of agriculture in the rural area, for example, the third planting in a year, the establishment of rice research centers in the provincial area, loans for buying fertilizer or pesticide to increase their production, land reform. In addition, the policy that aimed to increase

the economic growth and foreign trade dragged Thailand into the international trade rules and regulations.

A livelihood and full scale economic system led to the spreading of trading, money oriented business over the interdependence and friendship. Barter system did not exist. Monocrops were largely initiated with high risk of market mechanism. Farmers turned to rely on irrigation water more than natural one, and focused on the quantity of products rather than the balance and carrying capacity of natural condition. Villagers no longer used their locally made equipments based on their wisdom but turned to machines. Once faced with the damage of products or low price market, farmers became fully in debt and lost their property eventually. Rice saving for family consumption or seedlings gradually disappeared and their rice variety was also missing.

The road transportation was more convenient and faster, robe offering by barge gradually disappeared, family relationship declined. Working aged people leaving their young children with the elderly people, either worked in the rice field or in other industrial area or town. The older children would further their study in town. The pictures clearly illustrated the larger gap between the two generations, as the family size became more of a single family. Relatives were less interdependent, pitching in and help was less popular and no long practiced nowadays. Conflict of the people from different generation arose and led to the discontinuity of passing on knowledge and local wisdom.

The soil management was still involved with ownership and rights over the land. Land reform and management was initiated. The government encouraged use of chemicals to accelerate growth which caused infertile soil. Further, land was not allowed to recover. Water management was initiated with irrigation system to all area while encouraging farmers to plant extensively. This policy resulted in water shortage and polluted water.

In the part of the relation between ways of life and resource management, change in the livelihood and mode of production led to higher expense and investment. Subsequently, debt followed. As unable to pay off debt, farmers finally lost their land and resort to other job as general employee both within and outside the agricultural sector. In addition, agriculture for commercial purpose led to the exploitation of

resources and resource conflict. The food security for consumption and seedlings before trade was no longer practiced after B.E. 2500 because of in debt situation. To restore the environmental condition, a large amount of money required for the project despite of the fact that it is not always successful. The divergence between man and nature began to emerge.

The highly developed facilities and infrastructures, though leading to a more convenient lifestyle, cause a great impact to attitudes towards the traditional way of living. Water supply made the locals ignore drinking natural water as they used to. The interrelation between man and nature declined as did the respect and concern over the canal. Road building may enable people to travel faster; somehow people lost their appreciation to the canal. A fast pace of traveling was a double-edged sword that brought materialistic attitudes as well as desire of development from outside.

The land readjustment made the irrigation of water in and out the rice field possible. Land was made flat for plowing and machine use. However, it destroyed the local biodiversity and source of food who had to use money for their food instead. Under these circumstances, this way of living posed great impact to the nature directly. Water became a source of serious conflict, while the existing water became polluted and destroyed other resources such as aquatic plants and animals and biodiversity in general. Soil which posed no qualitative problem in the past became decayed, infertile, and full of diseases. Animals and plants affected by changes of ecology had to adjust for the survival. Some disappeared such as plants and animal outside the forest. Pest were another problem destroying crops and that forced farmers to use chemicals, to get rid of it. The cost and investment became higher. The attitudes towards concept of wealth were largely based on the external materials or houses.

Truly, literary works can effectively reflect the thinking system, local wisdom in way of life, and resource management. They would also educate readers the different style of knowledge rather than regular academic writing such as more fun, more emotional related, more imaginative, easier to understand, more interesting, and gain

more attractiveness from readers. People could perceive knowledge and entertainment values at the same time.

From the study, the local wisdom applicable at all times is saving, self-sufficiency, landuse appropriateness. The literary works did not only reflect this via the financial aspect but also the value the former generation felt when using resources, such as water, firewood, charcoal, etc. A modest life, for example, required fewer amounts of resources of water and electricity, moderate consumption and spending. Farmers should be encouraged to grow various kinds of plants for the kitchen or medical use. The locally made tools and utensils should be promoted to save the expenses and reduced the external reliance. Furthermore, landuse appropriateness is the useful wisdom that is much important. No need to invest in high cost for adjusting the area and purchasing or hiring the equipment if using the land conform with the natural condition. Therefore, natural balance was not destroyed.

Though other local wisdom related issues deemed as high value, local people would go through the adaptation processes before application. Such processes involved changes of attitudes towards way of thinking and living. Most villagers understand the positive aspect of traditional wisdom. However, pressurized by the social and economic condition, they lost their confidence in applying their wisdom mainly derived by their debt and burden incurred from government offices and private entrepreneurs. To convince the locals to understand the real value of local wisdom is therefore essential. If they strongly believed that self sufficient way of living without debt is the way leading to moderate happiness, their confidence and faith will be revived and is leading to changes. Debt reduction and prevention of new debt are the next process after they have adapted their attitudes. Having done this, they would realize that relying on themselves the most, nature based agriculture for the lower cost are really leading to liberate themselves from all difficulties. The application of the traditional wisdom would definitely support creation of new wisdom.